

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

**ЕБҚ бар балалардың қорытынды аттестаттауын ұйымдастыру бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

**Методические рекомендации
по организации итоговой аттестации для детей с ООП**

Нұр-Сұлтан
2020

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2020 жылғы 25 ақпандағы № 1 хаттама)

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 1 от 25 февраля 2020 года)

ЕБҚ бар балалардың қорытынды аттестаттауын ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2020. – 112 б.

Методические рекомендации по организации итоговой аттестации для детей с ООП. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020. – 112 с.

Құралда білім алушылардың оқу жетістіктерін олардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктеріне сәйкес бағалау бойынша мәселелер сипатталады. Инклюзивті практиканы іске асыратын педагогтер үшін ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылардың қорытынды аттестаттауын ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылады.

Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беретін мектеп басшыларына, мұғалімдерге, әдіскерлерге, білім басқармалары мен бөлімдерінің мамандарына арналған.

В пособии раскрываются вопросы оценивания учебных достижений обучающихся в соответствии с их особыми образовательными потребностями и индивидуальными возможностями. Для педагогов, реализующих инклюзивную практику, предлагаются методические рекомендации по организации итоговой аттестации обучающихся с особыми образовательными потребностями.

Методические рекомендации предназначены руководителям, учителям общеобразовательных школ, методистам, специалистам отделов и управлений образования.

Кіріспе

Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуі, отандық білім берудің бәсекеге қабілеттілігін дамыту шеңберінде «өмір үшін оқыту» тұжырымдамасынан «өмір бойы оқыту» қажеттілігін түсінуге көшуге бағытталған мектеп білімін түбегейлі жаңарту қажет.

Білім беру мазмұнын жаңарту ұғымына бағдарламаның құрылымы мен мазмұнын, оқыту әдістері мен құралдарын қайта зерделеу кіреді. Осындай жұмыстың нәтижесінде қоғам білім беру ұйымдарында әр баланың дамуына, қоғамның жаңа мүшесінің әлеуетін танытуға қолайлы білім беру ортасын құруды күтеді.

Білім берудің жаңартылған мазмұнына көшуге байланысты білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жаңа, объективті жүйесіне қажеттілік туындады, өйткені мектепте қалыптасқан дәстүрлі бағалау тәжірибесі жаңа білім беру стандартының, жаңартылған оқу бағдарламаларының талаптарына, сондай-ақ бағалаудың барабар және ғылыми негізделген моделін талап ететін оқыту мақсаттарына сәйкес келмейді.

Құзыреттілік тәсілдеме, жеке тұлғаға бағытталған, дамыта оқыту білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауда әртүрлі тәсілдердің пайда болуына ықпал етті. Бұл процестер бағалау жүйесінің дамуындағы заманауи тенденцияларды анықтап, құзыреттілік тәсілге негізделген және пәнаралық сипатқа ие білім алушылардың жеке жетістіктерін белгілі бір критерийлермен салыстырудан тұратын критериалды бағалау технологиясының пайда болу қажеттілігін тудырды [1].

Білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі білім беру мазмұнын жаңартудың ажырамас бөлігі болып табылады және инклюзивті саясат пен практика қағидаттарына жауап береді.

Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарындағы білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылаудың, оларды аралық және қорытынды аттестаттау жүргізудің үлгі қағидаларында бағалау білім алушылардың оқуда нақты қол жеткізген нәтижелерін оқытудан күтілетін нәтижелермен әзірленген өлшемшарттар негізінде салыстыру процесі ретінде айқындалады [2].

Критериалды бағалау жүйесі жекеитұлғалық тәсілдеме негізінде жүзеге асырылатындықтан, ол ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар (бұдан әрі – ЕБК) білім алушылар үшін аса тиімді және өзекті болып табылады. Мұндай тәсілдеме мемлекеттік білім беру стандарттарында, оқыту бағдарламаларында қалыптасқан оқытудың мақсаты мен мазмұны білім алушы үшін жеке мағынаға ие болады, оқуға уәждемені арттырады. Сонымен қатар мұндай оқыту білім алушыға өзінің жеке қабілеттері мен коммуникативтік

қажеттіліктеріне, мүмкіндіктеріне сәйкес оқытудың мақсаттары мен нәтижелерін түрлендіруге мүмкіндік береді [3].

Әдістемелік құралдың мақсаты балалардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктеріне сәйкес бағалаудың тиімді әдістерін анықтау, ЕБҚ бар білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау және қорытынды аттестаттауын ұйымдастыру бойынша тиісті әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу болып табылады.

Аталған ұсынымдарды әзірлеу міндеттеріне білім алушыларды, оның ішінде ЕБҚ бар балаларды бағалау бойынша нормативтік құқықтық құжаттарды түсіндіру, жалпы білім беретін мектептерді 9-сынып білім алушыларының қорытынды аттестаттауын ұйымдастыруға дайындау бойынша нұсқаулық пен алгоритм беру, ҚР өңірлері бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының үлесін мониторингілеу және талдау, инклюзивті жағдайда білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі бойынша ұсынымдар әзірлеу кіреді.

Оқу құралы жалпы білім беретін мектептердің басшыларына, мұғалімдеріне, әдіскерлерге, инклюзивті практиканы іске асыратын білім беру басқармалары мен бөлімдерінің мамандарына ЕБҚ бар білім алушыларды бағалау процесінде, сондай-ақ ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың қорытынды аттестаттауын ұйымдастыруда пәрменді әдістемелік көмек көрсетуі тиіс.

1 ЕБҚ БАР БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН БАҒАЛАУ

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында: «*Бағалау* – әзірленген критерийлер негізінде білім алушылардың нақты қол жеткізген оқу нәтижелерін оқудан күтілетін нәтижелермен салыстыру процесі. *Бағалау критерийлері* – білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын нақты өлшеуіштер. *Жиынтық бағалау* – белгілі бір оқу кезеңін (тоқсан), сондай-ақ оқу бағдарламасына сәйкес бөлімдерді/ортақ тақырыптарды оқып аяқтағаннан кейін өткізілетін бағалау түрі. *Формативті бағалау* – сыныпта күнделікті жұмыс барысында жүргізілетін бағалау түрі, білім алушылар үлгерімінің ағымдағы көрсеткіші болып табылады, оқыту барысында білім алушылар мен мұғалім арасындағы жедел өзара байланысты, білім алушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және білім беру процесін жетілдіруге мүмкіндік береді» делінген [4].

ҚР «Білім туралы» заңында *білім алушыларды аралық аттестаттау* – білім алушылардың бір оқу сабағының, бір оқу пәнінің және (немесе) модульдің, сондай-ақ бір біліктілік шеңберінде кәсіптік модульдердің бір бөлігінің немесе бүкіл көлемінің мазмұнын оларды зерделеп бітіргеннен кейінгі меңгеру сапасын бағалау мақсатында жүргізілетін рәсім, *білім алушыларды қорытынды аттестаттау* – олардың тиісті білім беру деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында көзделген оқу сабақтарының, оқу пәндерінің және (немесе) модульдердің көлемін меңгеру дәрежесін айқындау мақсатында жүргізілетін рәсім деп анықталған [5].

Сонымен қатар білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарында білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау білім алушылардың білімін бағалау критерийлерін қолдану арқылы жүзеге асырылатындығы, бағалау критерийлері білім алушылардың оқу жетістіктері деңгейлерін өлшеу үшін пайдаланылатындығы көрсетілген.

Бағалау нақты бөлім/ортақ тақырып бойынша білім алушылардың оқу жетістіктерін қадағалау негізінде әрбір оқу пәні бойынша оқу бағдарламасында көрсетілген оқу мақсаттары жүйесіне сәйкес жүзеге асырылады. Білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау формативті және жиынтық бағалау нысанында жүзеге асырылады. Бастауыш білім беру деңгейінде бағалау 1-сыныптың екінші жарты жылдығынан бастап формативті және жиынтық бағалауды қолдану арқылы жүзеге асырылады. Бастауыш білім берудің оқу бағдарламаларын жүзеге асыратын білім беру ұйымдарындағы білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау тәртібін білім беру саласындағы уәкілетті орган айқындайды.

Стандартқа сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың білім алуы үшін, даму бұзушылықтарын түзету және әлеуметтік бейімделуі үшін жағдай жасалады. Білім алушылардың дайындық деңгейі үш

аспект бойынша бағаланады: 1) тұлғалық нәтижелер; 2) жүйелік-әрекеттік нәтижелер; 3) пәндік нәтижелер [4].

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Білім алушылардың білімін бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы» бұйрығында **критериалды бағалау** – білім алушылардың оқу жетістіктерін оқу процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі нақты айқындалған өлшемшарттарымен, білім берудің тиісті мақсаттары және мазмұнымен салыстыруға негізделген процесс деп берілген. **Бағалау критерийлері** – қалыптастырушы бағалау кезінде мұғалім мен білім алушыға оқу мақсатына жеткенін тануға мүмкіндік беретін тұжырымдар (табыс өлшемшарттары), жиынтық бағалау кезінде білім алушы жұмысты қаншалықты жақсы орындағанын бағалауға мүмкіндік беретін тұжырымдар (балдарды қою өлшемшарттары).

Бұйрыққа сәйкес білім алушылардың тілдік емес пәндер бойынша оқу жетістіктерін бағалау өлшемшарттары оқу материалын меңгерудің деңгейлерін бағалауға негізделген:

білу – нақты фактілерді, ақпаратты және сипаттамаларды қайта жаңғырту немесе есте сақтау қабілеті;

түсіну – ақпаратты дұрыс қайта жаңғырту, болжау немесе түсіндіру арқылы меңгерілген материалды түсіну және түсіндіру қабілеті;

қолдану – проблемаларды шешу мақсатында меңгерілген материалды нақты жағдайларда және жаңа жағдаяттарда қолдану қабілеті. Практикалық жұмыс, эксперименттер, проблемаларды шешу мен жаңа және/немесе түрлі өнімдер жасау білімді қолдануды көрсетудің тәсілдері болып табылады;

талдау – түрткілер мен себептерді, ой қорытындыларын анықтау, ортақ ережелерді негіздеу үшін дәлелдер табу арқылы ақпараттық материалдарды құрамдас бөліктерге бөлу, ақпаратты зерделеу қабілеті;

жинақтау – бөліктерді (идеялар, элементтер) жаңа мәнмәтінге біріктіру, қиыстыру қабілеті, мысалы қолдағы бар мәліметтерді реттейтін хабарлама (баяндама, сөз), іс-әрекет жоспары, сызбалар. Оқытудың тиісті күтілетін нәтижелеріне қол жеткізу шығармашылық сипаттағы қызметті болжамдайды;

бағалау – қандай да бір материалдың (пікірлер, көркемдік шығармалар, зерттеу деректері) маңызын бағалау қабілеті;

Білім алушылардың тілдік пәндер бойынша оқу жетістіктерін бағалау өлшемшарттары оқу материалын меңгерудің деңгейлерін бағалауға негізделген:

тыңдалым – түрлі тақырыпта ауызша айтылғандардың негізгі мазмұнын түсіну; олардан негізгі ақпаратты айырып көрсету; айтушының пікірін тани білу; мәнмәтін бойынша сөздің мағынасын айқындау; түрлі стратегияларды қолдана отырып, білім алушылардың деңгейлеріне сәйкес мәтіндердің әр түрінің мазмұнын қабылдау және түсіну қабілеті;

айтылым – түрлі тақырыптардағы әңгімеде сөйлесудің ресми және сөйлеу стильдерінің сөздерін қолдану; қажет ақпарат алу үшін анағұрлым

күрделі сауалдар қою; өз ойын білдіру; күтпеген түсініктерге пікір білдіру; құрдастарымен тапсырманы орындау барысында қарым-қатынас жасау; арнайы лексиканы сауатты қолдану; тарихты және оқиғаларды қайта айтып беру қабілеті;

оқылым – түрлі тақырыптардағы көркемдік және ғылыми мәтіндердің негізгі мазмұндарын түсіну, олардың ішінен ақпаратты іздестірудің түрлі стратегияларын қолдана отырып түйінді ақпаратты айырып көрсету; мәнмәтін бойынша сөздердің мағыналарын анықтау; автордың қатынасын және пікірін тани білу; сөздердің мағынасын тексеру және оқылғанды түсінуін тереңдету үшін қағаздағы және сандық дереккөздерді пайдалану қабілеті;

жазылым – түрлі тақырыптарға жазбаша жұмыстарды жоспарлау, жазу, редакциялау және түзету; қазір болған және ойдан шығарылған оқиғалар туралы, оқылғанға сыни пікірлер жазу; орфографиялық және грамматикалық қателер жібермей, барынша сауатты жазу; белгілі стильді ұстану; түрлі тізбек-сөздерді қолдана отырып сөйлемдерді параграфтарға байланыстыру қабілеті [6].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында (бұдан әрі – БҒДМБ): «білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың өлшемшарттық жүйесі енуде, ол өңірдің, мектептің орналасқан жеріне және оқыту тіліне қарамастан білім алушылардың оқу жетістіктерін объективті және тең бағалауды қамтамасыз етеді» делінген. Сонымен қатар: «Мектепте өлшемшарттық бағалау жүйесі жетілдірілетін болады. Білім алушыларды ішкі бағалаудың (формативті және жиынтық бағалар, балдар) объективтілігін арттыру жұмысы жалғасады» делінген. Себебі оқу бағдарламаларындағы өзгерістер мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына күтілетін нәтижелеріне сәйкес бағалау құралдарын жүйелі қайта қарауды талап етеді. Осыған байланысты қорытынды аттестаттауды өткізудің тапсырмалары мен форматы, PIRLS, PISA, ICILS халықаралық салыстырмалы зерттеулерінің, сондай-ақ SAT тестінің құралдарымен ұқсастығы бойынша функционалдық сауаттылық пен құзыреттілікті өлшеуге бағытталған сұрақтарды қоса отырып, ҰБТ мазмұны және т.б. қайта қаралатын болады.

Сонымен қатар БҒДМБ-да: «орта білім берудің әрбір деңгейінде (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім) репрезентативтік іріктеу негізінде білім алушылардың дағдыларын меңгеру срезі енгізілетін болады. Функционалдық сауаттылықты бағалаудың басымдықтары математикалық, жаратылыстану-ғылыми, оқырман және компьютерлік сауаттылық болады. Қазақстандық білім алушылардың PISA, TIMSS, PIRLS, ICILS халықаралық салыстырмалы зерттеулеріне, сондай-ақ Қазақстанның PIAAC қатысуы жалғасады. Жекелеген мектептерді объективті және тәуелсіз бағалау үшін қазақстандық білім алушылар жыл сайын PISA-based Test for Schools қатысады» делінген [7].

ЕБҚ бар білім алушыларды оқыту кезінде білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында оқу жетістіктерін бағалаудың қолданылатын критериалды жүйесі өзекті болып табылады. ЕБҚ бар білім алушылардың нәтижелерін бағалау кезінде МЖМБС-да ұсынылған білім алушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптарға бағдарлану қажет. Алайда кейбір білім алушыларға бағдарламаны меңгерудің неғұрлым ұзақ мерзімдері болғандықтан, нәтижесінде олар қалыпты балалардың бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерінің нәтижелерімен салыстырылатын деңгейге жетеді.

Осылайша, ҚР МЖМБС-ға сәйкес білім беру сапасын арттыру бойынша жұмыстың негізгі бағыттары білім беру процесінің барлық қатысушыларының үздік білім беру ресурстары мен технологияларына тең қол жеткізуін қамтамасыз ету; тез өзгертін әлемде табысты болуын қамтамасыз ететін білім алуда білім алушылардың қажеттілігін қанағаттандыру; жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, физикалық және рухани тұрғыдан дамыған азаматын қалыптастыру болып табылады.

Алайда қазіргі уақытта елімізде инклюзивті білім беру принциптері республикамыздың заңнамаларында көрсетілген тәртіпте барлық деңгейде сақталмауда. Бірінші кезекте, мәселе білім берудің барлық деңгейлерінде инклюзияның бірыңғай философиясын әртүрлі түсінуге, қоғамда инклюзивтік мәдениет қағидаттарын сақтамауға, инклюзивті мәдениетті дамыту мәселелерінде ведомствоаралық келіспеушіліктердің орын алуына, инклюзивті мәдениет идеологиясын ілгерілетуде педагогикалық қоғамдастықтың әлсіз позициясына байланысты туындауда.

Практикада бұл инклюзивті білім беру саласында кешенді ғылыми зерттеулердің болмауымен, педагогтердің инклюзивті білім беруді іске асыруға дайын еместігімен, ЕБҚ бар білім алушыларға арналған қолданыстағы оқу бағдарламаларының бейімсіздігімен, оқулықтар мен ОӘК мазмұнының білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келмеуімен, ЕБҚ бар білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесінің жетілмегендігімен білінеді.

Осыған байланысты білім беру ұйымдарында жеткіліксіз қамтамасыз етілген және соның салдарынан ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың едәуір бөлігінің әлеуетті мүмкіндіктері іске асырылмаған, әлеуметтік бейімделу тетіктері нашар іске асырылған, соның салдарынан девиантты мінез-құлықты балалар саны ұлғаюда, ЕБҚ бар білім алушылардың функционалдық сауаттылығы төмен деңгейде қалыптасуда, бұл олардың жұмысқа орналасуында және жалпы алғанда әлеуметтенуінде қиындықтардың туындауына әкеп соқтырады.

Оқу жетістіктерін критериалды бағалаудың психологиялық-педагогикалық жүйесі проблеманы шешудің келесі маңызды тәсілдемелерінен тұрады:

- *тұлғаға-бағдарлық тәсілдеме*, оның құрамына оқу жетістіктерін бағалаудың әр деңгейлі сараланған шкаласын пайдалану арқылы әрбір білім алушы тұлғасының әлеуетті мүмкіндіктерін есепке алу мен дамыту кіреді;

- *іс-әрекеттілік тәсілдеме*, білім алушының өзіндік өнімді қызметін ұйымдастыру жағдайында тұлғаның мүмкіндіктері мен қабілеттерін барынша толық анықтауға бағытталған;

- *денсаулық сақтау тәсілдемесі*, ол бағалау жағдайында қолайлы психологиялық ахуалды қалыптастыру арқылы білім алушылардың психологиялық-соматикалық денсаулығын сақтау және нығайту міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді [8].

Аталған тәсілдемелерді іске асыратын педагогикалық шарттар келесі аспектілерден тұрады:

- оқу жетістіктерін бағалауда қызметтік формада сипатталған, білім алушыларға қолжетімді әрі түсінікті көрсеткіштер бойынша анықталған, білім алушы үшін шынайы және тұлғалық маңызды критерийлерді қолдану;

- бағалау процесінде көрсетілген көрсеткіштерге сәйкес келетін түрлі деңгейдегі және үлгідегі тапсырмаларды қолдану;

- білім алушылардың өз жеке оқу жетістіктерін шынайы таңдауын қамтамасыз ету және осы таңдауына қолдау көрсету.

Бағалау кезінде аталған шарттарды іске асыру білім алушының өзін еркін сезінуіне, танымдық белсенділігі, оқу мотивациясы деңгейінің артуына, эмоционалдық біркелкілігіне ықпал етеді және өз мүмкіндіктеріне сенімі артады.

Міндетті түрде критериалдық бағалау жүйесі ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктеріне бейімделуі тиіс, олардың ерекшеліктері мен білім беру қажеттіліктерін ескере отыра дайындалуы қажет.

Критериалды бағалау тұтас педагогикалық процестің құрамдасы болып табылады және оны тек осындай мәнмәтінінде қарастыру қажет. Баға білім алушылармен оқу процесінің сапасын арттыру мақсатымен анағұрлым ұтымды әдістерді таңдау үшін қажетті кері байланысты қамтамасыз етеді.

Баға білім алушыларды «сұрыптау» құралы емес, бейімделген болуы тиіс. Инклюзивті мектепте баға шынайылық, ақпараттылық, кері байланысты қамтамасыз ету сияқты критерийлерге сәйкес болуы тиіс.

Бағалаудың кез келген әдістері мен технологиялары білім алушы мүгедектігінің нақты түрін немесе проблемасын ескеруі тиіс. Бұл бейімдей оқытуды да талап етеді: инклюзивті оқыту педагогтен оқыту стратегиясының үлкен жинағы мен әдістерін меңгеруді талап етеді. Сонымен берге, көпшілік мектепке ғана емес, сонымен қатар дамуында мүмкіндіктері шектеулі және ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балаларды оқытудың арнайы әдістерін білдіреді.

Критериалды бағалау білім алушылардың оқу жетістіктерін оқу процесіне қатысушылардың барлығына алдын ала белгілі бағалау критерийлерімен (қалыптастырушы бағалаудағы жетістіктер критерийлерімен және жинақтаушы

бағалаудағы балл беру критерийлерімен) салыстыру арқылы, білім берудің мақсаты мен мазмұнына сәйкес жүргізіледі. Критериалды бағалау жүйесіне қойылатын талаптар оқу жоспарында көрсетілген нақты оқу пәндеріндегі әрбір тақырыптың бөлімі бойынша оқу мақсаттарының жүйесіне сәйкес жүзеге асырылады.

Инклюзивті білім беру жағдайында критериалды бағалау жүйесін жетілдіріп, оның келесі мүмкіндіктерін беретіндей көп атқарымды және қолданысқа жарамды болуын қарастыру қажет:

- білім алушының оқу материалдарын қаншалықты табысты меңгергенін МЖМБС талаптарына қаншалықты сай келетінін анықтауға мүмкіндік беруі;
- танымдық іс-әрекет салаларында білім алушылардың жетістік динамикасын қадағалап отыруға мүмкіндік беруі;
- критериалды бағалау жүйесінің талаптарына түзетулер енгізу үшін жеке дамыту жұмыстарының нәтижесін ескеріп отыруы;
- білім алушының жеке қажеттіліктеріне және оқу бағдарламасының мазмұнын игеру қарқынына байланысты бағалау талаптарына енгізілуі мүмкін түзетулерді болжау.

Критериалды бағалау жүйесі мектеп бітіруші түлектің тұлғасына қойылатын қазіргі заманғы білім беру парадигмасының талаптары бойынша, балалардың әртүрлі мүмкіндіктерінің, соның ішінде ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктерін ескере отырып қалыптастырылады. Сондықтан білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесі мектептегі құзыретті білім беру шарттарында келесі қағидаттарды ескеру арқылы әзірленуі қажет:

- меңгеру деңгейін саралау;
- критериалды бағалау;
- бағалаудың объективтілігі;
- бағалауды дараландыру;
- бағалауды жариялау [8].

Инклюзивті сыныптарда оқыту адамгершілік тұрғыда, тұлғаға бағытталған негізде, дамытушы, дифференциалды және жеке қажеттіліктерін ескере отырып жүзеге асырылады. Жоғарыда аталған бағалау принциптерін ескере отырып, мектептің құзыретті білім беру жағдайында қалыптастырылған білім алушылардың білім жетістіктерін бағалау жүйесі мектеп практикасындағы жана білім парадигмаларының талаптары мен бағалау құралдарының арасындағы қайшылықтарды жоюға көмектеседі.

Атап айтқанда:

- оқу материалдарын игеруіне қарай деңгейлеп дифференциациялау арқылы қалыптастырылған бағалау шкаласының критериалды бағалау платформасы білім алушылардың оқу жетістіктерін объективті бағалауға мүмкіндік береді;
- бағалаудағы жариялылық көптеген психологиялық тұрғыдағы мәселелерді шешуге көмектеседі, соның ішінде, білім алушылар мен олардың

ата-аналарының арасындағы қанағаттанарлықсыз бағаға қатысты қақтығыстар, білім алушылар мен олардың мұғалімдерінің арасындағы балаға қойылған бағаға келіспеушілік тұрғысындағы даулар, мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы қостарапты түсініспеушіліктер.

Инклюзивті білім беру жағдайында білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға қойылатын басты талаптардың бірі, олардың жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, жалпы оқу мақсаттарының орындалуын қамтамасыз ету.

Сонымен қатар бағалау критерийлерін, жалпы білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың қабылданған принциптеріне сүйене отырып әзірлеу қажет және ол білу деңгейінен бастап, нәтижені бағалау деңгейіне дейінгі аралықты қамтиды.

Білім алушы:

- өтілген оқу материалын білетінін және түсінетінін көрсете алады;
- алған білімін стандартты және өзгеше жағдайларда қолдануға қабілетті;
- тиісті тәсілдерді қолдана отырып, қандай да бір тапсырмаларды зерделей алады, заңдылықтарын таба алады, олардың арасындағы байланысты анықтай алады;
- шартты белгілер мен тиісті сәйкес терминологияларды қолдана отырып, ақпаратты түсінікті жеткізуге қабілетті;
- оқу міндеттерін шешу мақсатында таңдалған тәсілдердің дұрыстығы мен тиімділігін зерделеп, ойын айта алады.

Критерийлер оқу тапсырмасының қандай деңгейде орындалғанын нақты бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштерге жіктеледі, ал бұл көрсеткіштердің әрқайсысы білім алушының оқу мақсаттарын орындауда нәтижеге қандай дәрежеде жақындағанын анықтап береді. Критериалды бағалау жүйесін қолдануда әрбір тапсырма бағаланып отырады. Нәтиже әрбір тапсырманың жекелеген элементтерінің дұрыс орындалуына қойылған бағалаудан тұратын жиынтық балдық көрсеткішпен өлшенеді.

Критериалды бағалау жүйесі кері байланыс функциясын атқарады. Сондықтан күнделікті ағымдағы оқу тапсырмаларын орындау барысындағы ең қанағаттанғысыз нәтиженің өзін білім алушы жеке оқу жетістіктерін жақсарту үшін берілген ұсынымдар деп қабылдайды. Критериалды бағалау жүйесінде әр балдық көрсеткіш жетістік деңгейін көрсетеді. Маңыздысы, бағалау шкаласының нөлден басталатынында, бұл білім алушының жеке тұлғалық қасиеттері емес, керісінше оқу іс-әрекеті бағаланатынының тағы бір көрсеткіші [8].

Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі:

- оқу бағдарламасының мазмұнымен салыстыру арқылы білім алушылардың тиісті білім деңгейін меңгергенін бағалау. Ол екі деңгейден тұруы тиіс: критериалды бағалаудың бірінші деңгейі базалық мазмұнды қамтиды, екіншісі, ілгері деңгей (кәсіпалды және кәсіби), кәсіби дайындықты

көздейтін негізгі білім мазмұны аясын қамтиды. Инклюзивті білім берумен қамтылған балалардың басым көпшілігі интеллектісі сақталған балалар және олардың арасында білім алуда биік жетістіктерге жеткен балалардың бар екенін ескерсек, екінші ілгері деңгей оларға қолжетімді;

- әрбір білім алушының жалпы үлгеріміндегі өзгерістерді анықтаумен қатар, оның әр саладағы танымдық белсенділігінің динамикасын қадағалап отыру шарт (ақпаратты қабылдау, ақпаратты өңдеу, өз ойын шығармашылық тұрғыда жеткізу және бейнелеу т.б.); ЕБҚ бар білім алушының оқу барысындағы қиындықтары мен қажеттіліктерін, оқу үлгеріміндегі ауытқушылықтардың себебін күнделікті бақылай отырып, білім алушының білім деңгейі мен МЖМБС талаптары арасындағы алшақтықты барынша азайту;

- білім алушының үлгерімі жайлы ақпарат нақты әрі мазмұнды болуы қажет, сонымен қатар тек мұғалім ғана емес, ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушы да өз үлгерімі туралы ақпараттан хабардар болуы тиіс. Тиісінше білім алушы өз бағасын мұғалімнің бағасымен салыстыра отырып, өз қабілетіне сенім пайда болады және мұғалімнің объективтілігіне көзі жетеді; осы әрекет баланың өзіне деген сенімсіздігінің алдын алады және алдағы уақытта өз қабілетін толық ашуына ықпал етеді;

- әсіресе ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау көп деңгейлі балды, дүниежүзілік бағалау тәжірибесіне бейімделген болуы тиіс, себебі мұндай білім алушылар сараланған көзқарасты қажет етеді;

- белгіленген уақыт аралығында балл жинау механизмін енгізу арқылы оқу процесінің бірізділігін қамтамасыз ету;

- қажет болған жағдайда ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларға қосымша уақыт беріледі;

- мұғалім, білім алушы, ата-ана, сынып жетекшісі, сонымен қатар мектептің педагогикалық ұжымы мен басқармасы арасында тығыз байланыс орнатылуы қажет. Бұл ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушының оқу процесіндегі мәселелеріне жедел түрде назар аударуға және қажет болған жағдайда қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін керек болып табылады;

- ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушы үшін мектеп бағдарламасының тиісті деңгейлері бойынша қойылатын талаптар жалпы орта білім алатын барлық білім алушы үшін білім деңгейіне қойылатын талаптармен бірдей болуы тиіс. Себебі ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылар жалпы білім беру ұйымын аяқтағаннан кейін жалпы мектепті аяқтағаны туралы орта білім аттестатын алады;

- мұғалім, сынып жетекшісі, ата-ана, мектеп басшылығы және бәрінен бұрын білім алушының өзі оқу іс-әрекеттерін ұйымдастыруда бірлескен тығыз байланыста қарым-қатынас орнатулары шарт;

- ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларды жалпы білім беру мектептеріне түбегейлі тарту, оны қоршаған ортасының түсіністігі мен қолдауын қажет етеді;

- білім алушының психикасына қамқорлықпен қарап, білім алушының іс-әрекеттері мен талаптарына шыдамдылық таныту қажет, оның психикасына нұқсан келтіретін жағдайлардың алдын алу маңызды. Бұл ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың білім алуына қолайлы жағдайлардың жасалуына ықпал етеді [8].

Білім алушылардың, олардың ішінде ЕБҚ бар білім алушылардың оқу жетістігін бағалау өлшем шарттары тілдік емес пәндер және тілдік пәндер бойынша екі түрге бөлінеді.

ЕБҚ бар білім алушылардың оқу жетістігін бағалау өлшемшарттары келесі ережелерге негізделген:

- *біледі*: нақты фактілерді, ақпаратты және сипаттамаларды қайта жаңғырту немесе есте сақтау қабілетінің бағасы;

- *түсінеді*: ақпаратты дұрыс қайта жаңғырту, болжау немесе түсіндіру арқылы меңгерілген материалды түсіну және түсіндіру қабілетінің бағасы;

- *қолданады*: проблемаларды шешу мақсатында меңгерілген материалды нақты жағдайларда және жаңа жағдаяттарда қолдану қабілетінің бағасы. Практикалық жұмыс, эксперименттер, проблемаларды шешу мен жаңа және/немесе түрлі өнімдер жасау білімді қолдануды көрсетудің тәсілдері болып табылады;

- *талдайды*: түрткілер мен себептерді, ой қорытындыларын анықтау, ортақ ережелерді негіздеу үшін дәлелдер табу арқылы ақпараттық материалдарды құрамдас бөліктерге бөлу, ақпаратты зерделеу қабілетінің бағасы;

- *жинақтайды*: бөліктерді (идеялар, элементтер) жаңа мәнмәтінге біріктіру, қиыстыру қабілеті, мысалы қолдағы бар мәліметтерді реттейтін хабарлама (баяндама, сөз), іс-әрекет жоспары, сызбалар. Оқытудың тиісті күтілетін нәтижелеріне қол жеткізу шығармашылық сипаттағы қызметті болжамдайды;

- *бағалайды*: қандай да бір материалдың (пікірлер, көркемдік шығармалар, зерттеу деректері) маңызын бағалау қабілетінің бағасы;

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылардың оқу жетістігін бағалау өлшемшарттары тілдік пәндер бойынша қызметтің 4 түріне негізделген:

- *тыңдалым*: түрлі тақырыпта ауызша айтылғандардың негізгі мазмұнын түсіну; олардан негізгі ақпаратты айырып көрсету; айтушының пікірін тани білу; мәнмәтін бойынша сөздің мағынасын айқындау; түрлі стратегияларды қолдана отырып, білім алушылардың деңгейлеріне сәйкес мәтіндердің әр түрінің мазмұнын қабылдау және түсіну қабілетінің бағасы;

- *айтылым*: түрлі тақырыптардағы әңгімеде сөйлесудің ресми және сөйлеу стильдерінің сөздерін қолдану; қажет ақпарат алу үшін анағұрлым күрделі сауалдар қою; өз ойын білдіру; күтпеген түсініктерге пікір білдіру; құрдастарымен тапсырманы орындау барысында қарым-қатынас жасау; арнайы

лексиканы сауатты қолдану; тарихты және оқиғаларды қайта айтып беру қабілетінің бағасы;

- *оқылым*: түрлі тақырыптардағы көркемдік және ғылыми мәтіндердің негізгі мазмұндарын түсіну, олардың ішінен ақпаратты іздестірудің түрлі стратегияларын қолдана отырып түйінді ақпаратты айырып көрсету; мәнмәтін бойынша сөздердің мағыналарын анықтау; автордың қатынасын және пікірін тани білу; сөздердің мағынасын тексеру және оқылғанды түсінуін тереңдету үшін қағаздағы және сандық дереккөздерді пайдалану қабілетінің бағасы;

- *жазылым*: түрлі тақырыптарға жазбаша жұмыстарды жоспарлау, жазу, редакциялау және түзету; қазір болған және ойдан шығарылған оқиғалар туралы, оқылғанға сыни пікірлер жазу; орфографиялық және грамматикалық қателер жібермей, барынша сауатты жазу; белгілі стильді ұстану; түрлі тізбексөздерді қолдана отырып, сөйлемдерді параграфтарға байланыстыру қабілетінің бағасы [8].

ЕБҚ бар білім алушыларды сапалы оқытуға тең қолжетімділік жағдайларын жасау одан әрі перспективада үлкен артықшылыққа ие. Бұл, ең алдымен, табысты әлеуметтік бейімделу және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі. Инклюзивті білім ала келе, ЕБҚ бар балалар ашық болуға үйренеді, коммуникацияның, қоршаған адамдармен өзара әрекеттесудің өмірлік қажетті дағдыларына ие болады. Ерте әлеуметтік инклюзия аталмыш балалардың болашақта заманауи өмірге бейімделе алатынына сенімділіктің кепілі болып табылады.

Инклюзивті білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде білім алушылардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері анықтамасы ретінде онсыз сапалы білім алу мүмкін болмайтын психологиялық-педагогикалық, әлеуметтік және басқа да көмекке мұқтаждықтары ретіндегі анықтамасын пайдалану ұсынылады.

Білім беру классификациясының халықаралық стандартында – МСКО-97 (ISCED-97 International Standard Classification of Education) ЭЫДҰ-ға мүше елдерден алынған (OECD) анықтама берілген: «Адамдардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері білім алуы үшін қосымша қоғамдық және/немесе жеке ресурстарды беру қажеттілігімен анықталады». ЕБҚ анықтамасына берілген аталмыш ресурстық көзқарас оқыту кезінде туындайтын қиындықтардың әртүрлі спектрі бар білім алушыларды біріктіреді. ЭЫДҰ ұсынымдарына сәйкес көптеген мемлекеттерде білім берудегі сәтсіздіктің объективті себептеріне сүйене отырып, ерекше қажеттіліктеріне байланысты балалардың үш тобынан құрылған категориялық жүйе пайдаланылады:

1-топ. Психикалық және дене дамуында түрлі бұзушылықтары бар балалар: көру, есту, сөйлеу, зерде, тірек-қозғалыс аппараты бұзушылықтары бар, психикалық дамуы тежелген және эмоционалды-ерік-жігер аясы зақымдалған балалар.

2-топ. Оқытудағы ерекше қиындықтары, мінез-құлық және эмоциялық проблемалары бар балалар.

Зердесі қалыпты балалардың ерекше қиындықтары жеке оқу дағдыларын меңгеруде байқалады: оқу, жазу және санау (дисграфия, дислексия, дискалькулия т.б.). Бұл қиындықтар уақытша сипатқа ие және оны балаларға мамандардың тиісті көмегімен жоюға болады. Мінез-құлық және эмоционалдық проблемалар ерекше психологиялық факторлардан (отбасында тәрбиенің бұзылуы, ата-ана мен баланың және отбасыишілік қатынастың бұзылуы), сонымен қатар дамуындағы ерекше проблемалардың болуынан (гипербелсенділік және толыққанды көңіл бөлмеуден, аутистикалық бұзылыстар спекторы және т.б., құрдастарымен және мұғалімдерімен қарым-қатынас жасаудағы әртүрлі қиындықтардан (енжарлық, тұйықтық немесе жанжалдық, тіл алмаушылық, агрессивтілік) пайда болуы мүмкін.

3-топ. Әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени ерекшеліктерінен туындайтын ерекше білім берілуіне қажеттілігі туындайтын балалар. Бұл топқа микроәлеуметтік және педагогикалық қараусыз қалған нашар отбасынан шыққан немесе бала тәрибесіне көңіл аудармайтын отбасылардан, әлеуметтік қатерлі топтағы отбасы балалары (ішімдікке, нашақорлыққа жақын ата-аналар), сонымен бірге жергілікті әлеуметке бейімделуде қиындықтары бар (босқындар, мигранттар, оралмандар) немесе оқу тілін түсінбейтін және бұл тілде сөйлемейтін балалар кіргізіледі [9].

ЕБҚ бар балаларды мұндай топтарға бөлу мектепте білім алуында қиыншылықтары бар кез келген білім алушының назардан тыс қалуына жол бермейді.

ҚР инклюзивті білім беру принциптерін енгізіп отырған жалпы білім беру педагогтерінің ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушы психикалық және дене дамуында бұзушылықтары бар (мүмкіндігі шектеулі) бала ғана емес, сонымен қатар оқытуда қиыншылықтарға тап болған кез келген бала екенін түсінулері маңызды.

Психикалық және дене даму бұзушылықтары жоқ екінші және үшінші топтағы білім алушылар көбінесе психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңеске жүгінбейді және ол арқылы анықталмайды. Сәйкесінше, жалпы білім беретін мектеп білім алушылардың бұл топтарын да өз назарынан қалдырмай және оны уақытында анықтап, оларға көмек көрсетуі тиіс.

Жаңартылған білім беру мазмұн шеңберінде бейімделген немесе жеке бағдарламаның мазмұнына бағдарлай отырып, яғни білім алушының мүмкіндіктері ескеріле отырып, бағалау критерийлері өзгеруі мүмкін.

«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларына» сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды бағалау кезінде мұғалім сараланған немесе жекеленген тапсырмаларды қолдануға міндетті. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды және жеке оқу бағдарламасымен оқитын балаларды аттестаттау мәселесі білім алушының жеке ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық кеңес арқылы шешіледі.

Бағалау тәсілдері білім алушылардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктеріне сәйкес өзгеруі тиіс. Формативті (ағымдағы) бағалау кері байланысты қамтамасыз етеді және педагогтің оқу материалын меңгерудегі жеке қиындықтарға тез жауап беруін болжайды. Оқу материалының мазмұнын өзгерту және оқытудың вариативті әдістерін пайдалану қажет болуы мүмкін [9].

Білім берудің барлық деңгейінің (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына сәйкес (бастауыш, негізгі орта және орта) оқуда қиындықтарға тап болған білім алушылар үшін арнайы жағдайлар жасалады. Қазіргі уақытта еліміздің білім алуында қиындықтары бар балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мен білім беру жүйесінде оқытудың арнайы жағдайын құру барысында келесідей құжаттарды басшылыққа алу ұсынылады:

- оқу жоспары мен оқу бағдарламасын өзгерту;
- оқыту нәтижелерін бағалау әдістерін өзгерту (білім алушылардың оқу үлгерімі);
- оқытудың арнайы, вариативті және альтернативті әдістерін қолдану;
- оқулықтарды, оқу әдістемелік құралдарын, жеке оқу материалдарын таңдау;
- оқыту формасын таңдау;
- тосқауылсыз орта құру және оқыту орнына бейімдеу;
- компенсаторлық және техникалық құралдарға мұқтаждық;
- арнайы психологиялық-педагогикалық көмек (психологтың, логопедтің, арнайы педагогтің (олигофренопедагогтің, сурдопедагогтің, тифлопедагогтің);
- педагог-ассистенттің көмегі;
- әлеуметтік-педагогикалық көмек.

Білім алушылардың ерекше білім берілуіне қажеттілігі білім алудың кез келген кезеңінде пайда болуы мүмкін.

*Оқытудың нәтижелерін бағалау әдістерін өзгерту
(білім алушылардың жетістіктері)*

Білім алушылардың оқу үлгерімін бағалау әдістерін төмендегі көрсетілген жағдайларда өзгерту қажет:

- білім алушы арнайы, бейімделген (қысқартылған) немесе жеке бағдарламамен оқытылған кезде;
- білім алушыларды оқытуда альтернативті әдісті қолданғанда.

Мұндай ерекше білім беру қажеттілігін қанағаттандыру ПМПК ұсынысы негізінде жүзеге асырылады: «жеке амал және баланың оқу үлгерімін бағалаудың вариативтілігі». Егер білім алушылар (ЕБҚ бар балалардың 2 және 3-тобы) үшін мектеп өз бетінше оқу бағдарламасын уақытша қысқарту туралы шешім қабылдаса, онда дәл сол Мектеп кеңесі баланың оқу үлгерімін бағалаудың нұсқауларын және жеке тәсілдемелерін ұсынады.

Педагог балалардың білім беру қажеттіліктерін зерттеген және түсінген кезде оқытуды саралау, оқу бағдарламасының шеңберін кеңейту мүмкіндігі пайда болады, тіпті үлгерімі төмен білім алушының да беделі көтеріледі. Сабақ

түрлері мен оқыту әдістері әртүрлі болуы мүмкін және нақты сабақтың мақсатына, тақырыптың ерекшелігіне байланысты, бірақ, ең бастысы, білім алушыларда қандай білім алу қажеттілігі бар екендігін білуі шарт.

Оқыту технологиясын таңдаудың тиімділігі мен оның ЕБҚ бар білім алушыларға бейімдеуді *рефлексия технологиясы* арқылы анықтауға және өлшеуге болады.

Білім алушылардың мүмкіндіктерін ескере отырып, бейімделген (қысқартылған) немесе жеке бағдарламаның мазмұнына бағдармен бағалау критерийлерін өзгерту мүмкіндігі көзделеді. Зерде бұзылыстары бар білім алушыларды бағалау кезінде кез келген нәтиже оң болып саналады. Оқу жетістіктерін бағалауда жеке бағдарлама шеңберінде білім алушының прогрессіне баса назар аударылады.

Бағалау тәсілдері (рәсімдері) мен бақылау материалдарын өзгерту ықтималдылығы 1, 2-кестеде көрсетілген [9].

1-кесте – Оқу жетістіктерін бағалау тәсілдері (рәсімдері) мен бақылау материалдарын өзгерту

Оқытудың нәтижесін бағалау тәсілдерін (рәсімдерін) өзгерту	
Мұғалімнің қайталаумен баяу, қысқаша, ауызша нұсқаулығы (жазбаша нұсқаудың орнына)	
Тапсырманы орындау үшін қосымша уақыт беру	
Оқытудың нәтижесін бағалау тәсілдерін (рәсімдерін) өзгерту	
1	Мұғалімнің қайталаумен баяу, қысқаша, ауызша нұсқаулығы (жазбаша нұсқаудың орнына)
2	Тапсырманы орындау үшін қосымша уақыт беру
3	Тапсырманы тек ауызша/жазбаша орындауға мүмкіндік беру
4	Планшет, ноутбукты қолдану арқылы бақылау тапсырмаларын орындауға мүмкіндік беру
5	Басқа

2-кесте – Бақылау материалдарын өзгерту

Бақылау материалдарын өзгерту	
1	Нұсқаулықты қайта құрастыруға бейімдеу: тапсырманы орындау кезеңіне сәйкес бірнеше бөлімге бөлу

2-кесте – жалғасы

1	2
2	Бақылау тапсырмаларының санын азайту
3	Барлық сыныпқа арналған бақылау тапсырмаларынан өзгеше жеке бақылау тапсырмалары (жеке оқу мақсаттарына сәйкес)
4	Бақылау тапсырмасын орындауын жеңілдететін иллюстративті және тірек материалдарды (кесте, сызба, үлгі, сөздік материалдар) қолдану
5	Басқа

Мұғалім білім мен іскерлікті нақты меңгеру деңгейін, сондай-ақ оқу бағдарламасын меңгерудегі проблемалар дәрежесі мен сипатын анықтау мақсатында барлық пәндер бойынша оқу жетістіктерін критериялды бағалауды жүргізеді. Осы жұмыстың нәтижелері бойынша білім алушының қиындықтары анықталған оқу пәндері бойынша жетістіктер карталары толтырылады. Мұғалім сондай-ақ оқу жұмысында білім алушының қалауын белгілеуі тиіс (қандай ақпаратпен жұмыс істеуді қалайды, қандай оқыту әдістері мен жұмыс түрлері білім мен дағдыларды барынша толық меңгеруге ықпал етеді, ал күтілетін нәтижеге қол жеткізуге не ықпал етпейді т.б.) [9].

1 топ білім алушыларының оқу жетістіктерін бағалау ерекшеліктері

Естімейтін балаларға білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар:

- есту қабілеті бұзылған балалардың жұмыс қарқыны баяу болғандықтан тапсырмаларды орындауға көбірек уақыт беру қажет;
- кез келген жағдайда тапсырманы өздігінен орындауға басымдық беру ұсынылады;
- балаларды үнемі диалогқа, олардың нәтижеге жету процесі туралы талқылауға қосып отыру керек;
- әрекет түрін немесе тапсырманы ауыстыруда бала мұғалімді түсінгеніне көз жеткізу керек (мысалы, «не жасайтыныңды қайтала», «не жасау керектігін балаларға айтып бер»);
- сыныпта шудың қатты деңгейде болмауын қадағалау, оқу процесіне барлық балаларға пайдалы және есту қабілеті үшін тынығу болатын «үнсіздік минутасын» қосу ұсынылады;
- ұсынылған материалдың негізгілерін бірнеше рет қайталап, есту қабілеті бұзылған/барлық балаларды қайталату жөн;
- сұрақтарды балалар түсінетіндей, мәнін ұғынатындай анық, қысқа қойып, жауап беруге асықтырмай, ойлануға уақыт берген тиімді;

- оқу процесінде иллюстративті материалды кеңінен қолданыңыз;
- есту қабілетінің бұзылысы бар баланың сөйлеушіге бұрылуға мүмкіндігі болу керек (дыбыстық ақпаратты көру арқылы қабылдау). Бұл тәртіп бұзу емес, қажеттілік;
- сабақта диалог/полилог түрінде әңгіме барысында естімейтін баланың назарын сөйлеушіге аударту (оларға бұрылып қарау ережесі) – бұл сөйлеу тілін қабылдаудың (есту және есту-көру арқылы қабылдау) тиімді жағдайы [10].

Естімейтін білім алушылар үшін жиынтық жұмыстарын жүргізу тәртібін ұйымдастыру бойынша ұсынымдар:

- естімейтін білім алушылар үшін жиынтық жұмыстары арнайы сараланып әзірленген тапсырмаларды қолдану арқылы жүргізіледі. Жиынтық жұмыстарының тапсырмалары, бағалау критерийлері және дескрипторларды мұғалім психологиялық-педагогикалық қолдау маманымен бірге әзірлейді;
- есту қабілеті бұзылған білім алушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып жиынтық жұмыстарының тапсыру уақытын ұзартуға болады;
- жиынтық жұмысты жүргізу барысында білім алушыға тынығу үшін немесе басқа қажетті шаралар үшін қысқа уақытты үзіліс беруге болады;
- естімейтін білім алушыларға арнайы психологиялық-педагогикалық көмек, оқу тапсырмасын қабылдау мен орындау кезеңінде эмоционалды жайлы жағдайды жасау және сақтау мақсатында қажеттілігіне байланысты психологиялық-педагогикалық қолдау маманының қатысуына рұқсат етіледі;
- тілдік пәндер бойынша тыңдалымға арналған тапсырмаларды білім алушының сөйлеу тілі дамуының ерекшеліктерін есепке ала отырып басқа тапсырмалармен алмастыруға болады;
- айтылымға арналған тапсырмалардың көлемі мен мазмұнын білім алушының психикалық және тілдік дамуына байланысты өзгертуге болады;
- қажет болған жағдайда (ата-ананың немесе білім алушының қалауы бойынша) арнайы құрылғыларды (ұжымдық қолдануға арналған дыбыс күшейткіш аппаратурасы, жеке есту аппараттары және басқа) қолдану ұсынылады;
- естімейтін білім алушылардың жиынтық жұмыстарын бағалау жалпы қабылданған критерийлерді, сонымен қатар олардың психофизиологиялық жағдайы мен сөйлеу тілі әрекетінің даму ерекшеліктерін ескеретін критерийлерді есепке ала отырып жүзеге асырылады.

Нашар еститін білім алушылар үшін білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар:

- есту қабілеті бұзылған баланың білім беру ұйымының тәртібіне, оның білім беру ортасына бейімделу процесінде жеке және жас ерекшеліктерін міндетті түрде ескере отырып сабақтастық, бірізділік, біртіндеп беру принциптерін сақтау қажет;

- педагогтерге мұндай баламен қарым-қатынаста барлық мүмкін және қолжетімді құралдарды қолдану қажет: ауызша сөйлеу тілі, табиғи ым-ишара мен мимика;

- педагогтер мен мамандарға мұндай баланы айналадағылар қабылдау үшін, қарым-қатынасқа және әртүрлі әрекет түрлеріне қосу үшін арнайы жұмыс жүргізу қажет.

Нашар еститін білім алушылар үшін жиынтық жұмыстарын жүргізу тәртібін ұйымдастыру бойынша ұсынымдар:

- нашар еститін білім алушылар үшін жиынтық жұмыстары арнайы сараланып әзірленген тапсырмаларды қолдану арқылы жүргізіледі. Жиынтық жұмыстарының тапсырмалары, бағалау критерийлері және дескрипторларды мұғалім психологиялық-педагогикалық қолдау маманымен бірге әзірлейді;

- есту қабілеті бұзылған білім алушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып жиынтық жұмыстарының тапсыру уақытын ұзартуға болады;

- жиынтық жұмысты жүргізу барысында білім алушыға тынығу үшін немесе басқа қажетті шаралар үшін қысқа уақытты үзіліс беруге болады;

- нашар еститін білім алушыларға арнайы психологиялық-педагогикалық көмек көрсету, оқу тапсырмасын қабылдау мен орындау кезеңінде эмоционалды жайлы жағдайды жасау және сақтау мақсатында қажеттілігіне байланысты психологиялық-педагогикалық қолдау маманының қатысуына рұқсат етіледі;

- қажет болған жағдайда (ата-ананың немесе білім алушының қалауы бойынша) арнайы құрылғыларды (ұжымдық қолдануға арналған дыбыс күшейткіш аппаратурасы, жеке есту аппараттары және басқа) қолдану ұсынылады;

- нашар еститін білім алушылардың жиынтық жұмыстарын бағалау жалпы қабылданған критерийлерді, сонымен қатар олардың психофизиологиялық жағдайы мен сөйлеу тілі әрекетінің даму ерекшеліктерін ескеретін критерийлерді есепке ала отырып жүзеге асырылады.

Көзі көрмейтін білім алушылар үшін білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар:

- көрмейтін балалардың жұмыс қарқыны баяу болғандықтан тапсырмаларды орындауға көбірек уақыт беру қажет;

- бала сипап сезу немесе естіп сипап сезу арқылы үйренеді, сондықтан оған заттарды ұстап көру мүмкіндігі берілу керек;

- көру бейнелерінің кедейлігі мен сызбалығының орнын толтыратын түсіндірмелер санына назар аудару ұсынылады. Бұл жағдайда түсіндірмелер, сипаттамалар, нұсқаулардың нақтылығына ерекше көңіл бөлу керек;

- заттарды/суреттерді көрсетуді сөздік нұсқаумен немесе сипаттамамен бірге жүргізу керек;

- затпен және объектімен таныстыруда сабақтың қарқынын төмендету

керек. Себебі көрмейтін балаларға тапсырманы қабылдауға, есте сақтауға, түсінуге ұзағырақ уақыт керек;

- сипап сезуге байланысты материалды ұсынғанда көруге берілген тапсырмамен салыстырғанда орындау уақыты 2-3 есе артатынын ескеру керек;

- сабақ барысында көру қабілеті бұзылған бала кім сөйлеп жатқанын түсіну үшін әрбір білім алушыны атымен атаған жөн;

- мұғалім балаларға түсіндірген тақырыптарды көрмейтін бала қайта тыңдау үшін магнитофон/диктофонға жазып алу ұсынылады.

Нашар көретін балаларға білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар:

- баланың көру жағдайы туралы офтальмолог дәрігердің қорытындысымен танысу керек. Егер көзілдірікті үнемі тағу жазылса, баланың сол талапты орындауын қадағалау керек;

- баламен терезенің маңында жарыққа қарама-қарсы тұрып сөйлесу ұсынылмайды;

- педагогқа көру қабілеті бұзылған бала жақсы қабылдайтын ашық түсті киім кию ұсынылады;

- көру қабілеті бұзылған балалардың жұмыс қарқыны баяу болғандықтан, оларға тапсырма орындауға көбірек уақыт берген жөн;

- трафаретпен сурет салу, штрихтеу, микрокеңістікте (қағаз бетінде) бағдарлау дағдыларын дамытуға бағытталған жұмыстар жүргізу ұсынылады;

- әрекет түрлерін алмастыруда көздің шаршауын басу үшін жаттығуларды қолдану, көзге тынығу болып табылатын динамикалық үзілістерді оқу-тәрбие жұмысына қосу ұсынылады;

- көрнекі және үлестірмелі материал үлкейтілген, түсі мен бейнесі бойынша жақсы танылатындай болу керек;

- көру қабілеті бұзылған балаларға көру арқылы қабылдау, есте сақтау, тапсырманы түсіну, қайта қарау үшін көбірек уақыт қажет болғандықтан объектпен таныстыру барысында сабақтың қарқынын төмендету ұсынылады;

- көру қабілеті бұзылған балалардың біртіндеп көріп қабылдауы басым болғандықтан материалды түсіну уақыты кемінде екі есе ұзартылады (нормамен салыстырғанда). Сондықтан сабақты жоспарлауда осы ерекшелікті ескерген жөн;

- көру қабілеті бұзылған балаларда көбіне қозғалыс үйлестіруінің қиындықтары, тапсырманы орындауда көз бен қолдың қозғалыстарының келісімділігі бұзылады. Сондықтан графикалық тапсырмаларды орындауда дәлдік пен сапасы емес, оның дұрыстығы бағалануы керек;

- көру қабілеті бұзылған балаға сабақ барысында көрсетілген материалды келіп қарауға мүмкіндік берілу керек. Суреттер үлкейтіліп беріледі;

- көру қабілеті бұзылған бала сабақта кім сөйлеп жатқанын түсіну үшін әрбір білім алушының атын атау ұсынылады.

Көру қабілеті бұзылған (көрмейтін, нашар көретін) білім алушылар үшін жиынтық жұмыстарын жүргізу тәртібін ұйымдастыру бойынша ұсынымдар:

- көру қабілеті бұзылған білім алушылар үшін жиынтық жұмыстары арнайы сараланып әзірленген тапсырмаларды қолдану арқылы жүргізіледі. Жиынтық жұмыстарының тапсырмалары, бағалау критерийлері және дескрипторларды мұғалім психологиялық-педагогикалық қолдау маманымен бірге әзірлейді;

- көру қабілеті бұзылған білім алушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып жиынтық жұмыстарының тапсыру уақытын ұзартуға болады;

- жиынтық жұмысты жүргізу барысында білім алушыға тынығу үшін немесе басқа қажетті шаралар үшін қысқа уақытты үзіліс беруге болады;

- көру қабілеті бұзылған білім алушыларға арнайы психологиялық-педагогикалық көмек көрсету, оқу тапсырмасын қабылдау мен орындау кезеңінде эмоционалды жайлы жағдайды жасау және сақтау мақсатында қажеттілігіне байланысты психологиялық-педагогикалық қолдау маманының қатысуына рұқсат етіледі;

- қажет болған жағдайда арнайы құрылғыларды (арнайы тифлотехникалық және оптикалық құралдар, цифрлік аудиожазба және басқа) қолдану ұсынылады;

- көзі көрмейтін білім алушыларға арналған жиынтық жұмыстары олардың жеке психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып жүргізіледі (ауызша, жазбаша: болған жағдайда Брайль құралдарында, Брайль баспа машинасында, көзі көрмейтіндерге арналған арнайы программалық жабдықталған компьютерде және басқа);

- нашар көретін білім алушыларға арналған жиынтық жұмыстары олардың жеке психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып, оқу әрекетін жеңілдететін құралдарды (жеке оптикалық түзету құралдары, электронды үлкейткіш әйнектер, әртүрлі үлкейткіштер және т.б.) қолдана отырып жүргізіледі;

- көру қабілеті бұзылған білім алушылардың жиынтық жұмыстарын бағалау жалпы қабылданған критерийлерді, сонымен қатар олардың психофизиологиялық жағдайы мен сөйлеу тілі әрекетінің даму ерекшеліктерін ескеретін критерийлерді есепке ала отырып жүзеге асырылады.

Сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар балаларға білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар:

- тапсырманы ұсына отырып, сабақта әртүрлі тапсырмаларды орындау барысында бір баланың белсенді және әлеуетті мүмкіндіктеріндегі айырмашылықтарды есепке алу қажет;

- балалар мәнін түсіну үшін сұрақтарды анық, қысқа етіп қойып, жауабын беруге асықтырмай, ойлануға уақыт беру керек;

- сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар балаларға тән тез шаршауды болдырмау үшін бір әрекет түрінен екіншісіне ауыстыру, әртүрлі әрекет түрлерін қолдану маңызды;

- әртүрлі көрнекі құралдарды білім беру міндеттеріне сәйкес тиімді пайдалану ұсынылады;

- баламен көбірек сөйлесіп, барлық әрекеттерді, айналадағыларды айта отырып, бір сөздерді қайталауға қорықпай, оларды анық, сабырмен, мейірімділікпен айту керек.

Сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар білім алушылар үшін жиынтық жұмыстарын жүргізу тәртібін ұйымдастыру бойынша ұсынымдар:

- сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар білім алушыларға арналған жиынтық жұмыстары олардың жеке психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып жүргізуді қарастырады;

- сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар білім алушының жеке психофизикалық ерекшеліктеріне байланысты жиынтық жұмыстарының тапсыру уақытын ұзартуға, жиынтық жұмысты жүргізу барысында білім алушыға тынығу үшін немесе басқа қажетті шаралар үшін қысқа уақытты үзіліс беруге болатындай уақыт тәртібін өзгертуге болады;

- сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар білім алушылар үшін жиынтық жұмыстары арнайы сараланып әзірленген тапсырмаларды қолдану арқылы жүргізіледі. Жиынтық жұмыстарының тапсырмалары, бағалау критерийлерін және дескрипторларды мұғалім психологиялық-педагогикалық қолдау маманымен бірге әзірлейді;

- сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар білім алушыларға арнайы психологиялық-педагогикалық көмек көрсету, оқу тапсырмасын қабылдау мен орындау кезеңінде эмоционалды жайлы жағдайды жасау және сақтау мақсатында қажеттілігіне байланысты психологиялық-педагогикалық қолдау маманының қатысуына рұқсат етіледі;

- сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар білім алушылардың жиынтық жұмыстарын бағалау жалпы қабылданған критерийлерді, сонымен қатар олардың психофизиологиялық жағдайы мен сөйлеу тілі әрекетінің даму ерекшеліктерін ескеретін критерийлерді есепке ала отырып жүзеге асырылады;

- тілдік пәндер бойынша әрекет дағдыларына (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) арналған тапсырмаларды бағалауда сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар білім алушының сөйлеу тіліндегі өзіндік бұзылыстарды (сөйлеу тілінің жалпы жетілмеуінің деңгейі, ринология, тұтығу т.б.) есепке алу қажет.

Тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушыларға арналған білім алу процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар:

- бір сабақ шеңберінде іс-әрекеттің динамикалық өзгеруі қорғаныс режимін (тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушылармен психикалық

процестердің сарқылуын болдырмау, оның белсенді көңіл-күйін сақтау т.б.) жүзеге асыруға және баланың белсенді ұстанымын қалыптастыруға мүмкіндік береді;

- әрбір білім алушыға жеке ортопедиялық режимді сақтау (әртүрлі ортопедиялық құралдармен серуендеу, қолдар мен саусақтардың орналасуын түзету, басын тұрақты ұстау т.б.) үшін оңтайлы қозғалғыштығын қамтамасыз етеді;

- тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушылардың сөйлеу мүмкіндігі аурудың клиникалық көріністеріне ғана емес (гипертония, гипотония, дистония, гиперкинезия, апроксия), сондай-ақ оның эмоционалдық жай-күйіне, денесі мен басының жазықтықтағы орналасуына, сыртқы әсерлерге де байланысты (сенсорлық және эмоционалдық ынталандырулар). Коммуникативті мінез-құлықтың маңызды құрамдас бөлігі – балаға қолжетімді коммуникативтік құралдарды: «көз контактісі» жүйесі, пантомима (ым-ишара, бет әлпеті, пантомима), паралингвистикалық (вокализация, интонация), сөйлеуді меңгеру және тәжірибеде қолдану болып табылады.

Тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушылар үшін жиынтық жұмыстарын жүргізу тәртібін ұйымдастыру бойынша ұсыныстар:

- тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушыларға арналған жиынтық жұмыстары олардың жеке психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып жүргізуді қарастырады;

- тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушының жеке психофизикалық ерекшеліктеріне байланысты жиынтық жұмыстарының тапсыру уақытын ұзартуға, жиынтық жұмысты жүргізу барысында білім алушыға тынығу үшін немесе басқа қажетті шаралар үшін қысқа уақытты үзіліс беруге болатындай уақыт тәртібін өзгертуге болады;

- тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушылар үшін жиынтық жұмыстары арнайы сараланып әзірленген тапсырмаларды қолдану арқылы жүргізіледі. Жиынтық жұмыстарының тапсырмалары, бағалау критерийлері және дескрипторларды мұғалім психологиялық-педагогикалық қолдау маманымен бірге әзірлейді;

- тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушыларға арнайы психологиялық-педагогикалық көмек көрсету, оқу тапсырмасын қабылдау мен орындау кезеңінде эмоционалды жайлы жағдайды жасау және сақтау мақсатында қажеттілігіне байланысты психологиялық-педагогикалық қолдау маманының қатысуына рұқсат етіледі;

- тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушылардың жиынтық жұмыстарын бағалау жалпы қабылданған критерийлерді, сонымен қатар олардың психофизиологиялық жағдайы мен сөйлеу тілі әрекетінің даму ерекшеліктерін ескеретін критерийлерді есепке ала отырып жүзеге асырылады;

- қажет болған жағдайда тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушыға физикалық және техникалық көмек көрсететін ассистенттерді, сондай-ақ арнайы құрылғылар мен техникалық құралдарды қарастыру ұсынылады;

- тілдік пәндер бойынша тыңдалым мен айтылымға арналған тапсырмаларды бағалауда тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушының сөйлеу тіліндегі өзіндік бұзылыстар (интонациялық мәнерліліктің жеткіліксіздігі, қарқынның баяулығы мен бірқалыптылықтың болмауы т.б.) дамуының ерекшеліктерін есепке алу қажет;

- жазылымға арналған тапсырмаларды тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушының моторлы даму ерекшеліктеріне байланысты өзгертуге немесе басқа тапсырмалармен алмастыруға болады.

Психикалық дамуы тежелген балалардың білім беру процесін ұйымдастыру жөніндегі әдістемелік ұсынымдар:

- балалардың жас ерекшеліктерін ескеру, жақын және жуық даму аймағы туралы есте сақтау қажет;

- көбірек ұнататын әрекет түрлерін іріктеу ЕБҚ бар балалардың әлеуетті мүмкіндіктерін іске асыру жағдайларын оңтайландыруды ескере отырып жүргізіледі. Оқу процесіне қабылдауды, талдау жасай отырып бақылауды, ойлау операцияларын (талдау және жинақтау, топтау және жіктеу, жүйелендіру), әрекеттер мен біліктерді дамытуға арналған тапсырмаларды қосу мақсатқа сай болады;

- тапсырманы ұсына отырып, сабақта бір және сол баланың өзекті және әлеуетті мүмкіндіктері әртүрлі тапсырмаларды орындау кезінде әртүрлі болуы мүмкін екенін ескеру қажет;

- балалар түсінуі, мазмұнына жетіп ойлануы үшін сұрақтарды дәл, қысқа қою қажет, бұл ретте оларды жауап беруге асықтырмай, ойлануға уақыт беру керек;

- ПДТ балаларға тән тез шаршауды болдырмау мақсатында балаларды бір әрекет түрінен екіншісіне ауыстырып отыру, сабақ түрлерін түрлендіру, әртүрлі әрекет түрлерін пайдалану дұрыс болады;

- әрекет түрлерін немесе тапсырмаларды ауыстырған кезде баланың мұғалімді түсінгеніне көз жеткізу қажет;

- білім беру міндеттеріне сәйкес әртүрлі көрнекі материалдарды ұтымды пайдаланыңыз;

- ПДТ бар әр бала үшін оған қажетті көрнекі тіректерді пайдаланыңыз, танымдылық пен бастамашылықтың кез келген көрінісін қолдаңыз, көтермелеңіз;

- балаға қатысты әртүрлі педагогикалық шараларды пайдаланыңыз. ПДТ бар балалардың қызығушылықтары, әдетте, санаулы бағытта, тұрақсыз болып келеді; қажетті ықпал ету шарасын үнемі тез табу мүмкін бола бермейді – баланың оған бейімделуіне байланысты бір және дәл сол шара өз күшін жояды;

- баланың оқудағы жетістіктерін оның танымдық дербестілікке, танымдық қызығушылыққа жылжу қарқынына қарай бағалаңыз;

- ПДТ бар балалармен жұмыс істеген кезде ерекше педагогикалық такт көрсетіңіз – балалардың ең аз жетістігін ескеру және көтермелеу қажет, оның өз күші мен мүмкіндігіне деген сенімін дамыту қажет, жағымды эмоционалдық көңіл-күйін қолдау керек;

- балалардың әрекетін бағалаған кезде жеке тәсілдемелерді пайдаланыңыз: егер ол тапсырманы жақсы орындаса, баланы міндетті түрде көтермеленіз, бір нәрсені нашар орындаған балаларға ешқандай сөгіс айтып, жазғыруға жол бермеңіз;

- бала еңбегінің нәтижелерін басқа балалармен салыстырып бағаламаңыз. Нақты баланың өз алдына әрбір жеке ұмтылысын көтермелеу және соңғы нәтижені ғана емес, сонымен қатар танымдық процесті, баланың әрекетін, оның дамуындағы динамиканы бағалау да маңызды.

Психикалық дамуы тежелген білім алушылар үшін жиынтық жұмыстар жүргізу тәртібін ұйымдастыру бойынша ұсынымдар:

- ПДТ бар білім алушылар үшін жиынтық жұмыстар арнайы әзірленген дифференциалды тапсырмаларды; жиынтық жұмыс тапсырмаларын пайдаланып жүргізіледі, бағалау өлшем шарттары мен дескрипторларды мұғалім психологиялық-педагогикалық қолдау көрсететін маманмен бірлесіп әзірлейді;

- ПДТ бар білім алушылар үшін жиынтық жұмыстар жүргізудің уақыт режимін білім алушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып көбейтуге болады;

- жиынтық жұмыс жүргізген кезде, қажеттілігіне қарай білім алушыға демалу немесе басқа да қажетті іс-шаралар үшін шамалы үзіліс беруге болады;

- ПДТ бар мектеп оқушыларына арнайы психологиялық-педагогикалық көмек көрсетуді жүзеге асыру, оқу тапсырмасын қабылдау, орындау кезеңдерінде эмоционалдық қолайлы климат орнату және қолдау мақсатында қажеттілігіне қарай психологиялық-педагогикалық қолдау көрсететін маманның қатысуына рұқсат етіледі;

- тапсырмалардың көлемі мен мазмұнын білім алушының психофизиологиялық даму ерекшеліктеріне байланысты өзгертуге болады;

- қажет болған жағдайда қосалқы құралдар мен көрнекі материалды (калькулятор, формулалар, таблицалар және т.б.) қолдануға рұқсат етіледі;

- ПДТ бар білім алушылардың жиынтық жұмыстарын бағалау жалпыға танымал өлшемшарттарды да, сонымен қатар психофизиологиялық жай-күй мен даму ерекшеліктерін ескеретін өлшемшарттарды да ескере отырып жүзеге асырылады.

Ақыл-ой кемістігі бар балалардың білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар:

Ақыл-ой кемістігі (жеңіл және орташа) бар білім алушыларды оқыту арнайы Үлгі оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларына сәйкес жүзеге асырылады, олардың мазмұны МЖББС талаптарын орындауға бағдарланған. Бұл білім алушыны білім беру процесіне қосқан кез келген жағдайда: арнайы сынып жағдайында да, кәдімгі сынып жағдайында да орын алады. Ақыл-ой кемістігі бар білім алушыны кәдімгі сыныпқа қосқан кезде мектептің педагогикалық кеңесі осындай білім алушы үшін жеке оқу жоспарын және ақыл-ой кемістігі (жеңіл және орташа) бар білім алушыларға арналған Үлгі оқу жоспары мен бағдарламаларының негізінде құрастырылған жеке оқу бағдарламаларын бекітеді.

Оқу пәндері бойынша үлгі бағдарламалар білім алушының жеке тұлғасын жан-жақты дамыту үшін, олардың зияткерлік, эмоционалдық-ерік қызметінің кемшіліктерін коррекциялау үшін және оларды кәдімгі әлеуметтік орта жағдайларында қоғамдық пайдалы еңбек әрекетіне дайындау үшін, кәсіби-еңбек біліктілігін одан әрі жетілдіру үшін қажетті материалды қамтиды.

Мектептегі әлеуметтік-тұрмыстық және заттық-дамыту ортасы ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың жас және физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес болуы тиіс (демалу, қозғалыс белсенділігі, санитарлық-гигиеналық рәсімдер т.б. үшін жайластырылған кеңістік қажет).

Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар оқушыларды 1-4 сыныптарда оқыту бастапқы оқу, жазу, есептеу дағдыларын, қарапайым еңбек дағдылары мен біліктерін қалыптастыру мен дамытуды, адамгершілік тұрғыдан тәрбиелеуді қамтамасыз етуге арналған. 5-9 сыныптарда – білім беру пәндеріне қарапайым оқыту, еңбекке және кәсіби оқыту, тұлғаның азаматтық және адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу жүзеге асырылады.

Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар оқушыларды оқытудың коррекциялық-дамыту бағыттылығы оқытудың арнайы әдістерімен және тәсілдерімен қамтамасыз етіледі. Бұл ретте: ойлау процестерінің енжарлығы, танымдық белсенділігінің төмендігі, қорытындылайтын және абстракциялайтын ойлау функцияларының төмендігі, сөйлеу тілінің дамуында кенже қалушылығы ескеріледі. Білім алушылармен жұмыс істеген кезде олардың еліктегіш қабілеттеріне, сақталған көрнекі-әсерлі ойлау қабілетіне сүйену керек. Ғылымдардың негізіне оқыту білім алушыларда қабылдау, жад, сөйлеу тілі, ойлау сияқты психикалық функцияларды дамыту үшін жағдай жасайды. Бұл ретте бастаған жұмысты соңына дейін жеткізу, шамасы жететін қиындықты жеңу, ұқыптылық пен дербестілік көрсету білігін қалыптастыру мүмкіндігі пайда болады.

Білім алушылардың қарапайым гигиеналық, коммуникативтік, тұрмыстық дағдылардан бастап күрделі әлеуметтік дағдыларға, көзқарастарға, сенімдерге дейін қоса алғанда, әлеуметтік өмірге қатысу үшін қажетті мінез-құлық нормаларын, өмірлік дағдыларды меңгеруі бойынша арнайы педагогикалық жұмыс көзделеді.

Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларда сөйлеу тілін, ойлау қабілетін, қарым-қатынас жасауын дамытуда спецификалық проблемалар орын алады, олар мүмкіндігіне қарай әрбір нақты жағдайда, оқыту мен әлеуметтендіруде табысқа жеткізу үшін педагогикалық құралдардың көмегімен орны толтырылады. Қажет болған жағдайда оқушы логопедтің көмегін алуға тиіс. Сыныпта мұғалім берген нұсқаулар мен түсіндірулер қысқа, нақты болуы тиіс. Олар іс-әрекетті көрсету, жұмыстың орындалу үлгісі арқылы бекітілу керек. Білім алушыларға оқу тапсырмасын орындаудың бастапқы және соңғы кезеңінде көмек көрсетуге болады. Білім алушының жұмыс қабілеттілігі мен зияткерлік мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу тапсырмасының көлемі мен күрделілігін мөлшерлеу қажет.

Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларды оқыту процесінде заттық-практикалық әрекетті пайдалану керек, ол оқу материалын түсіну үшін жағдай жасайды. Бұдан басқа заттық-практикалық әрекет жоғары психикалық функциялардың сенсомоторлық негізін (қабылдауды, сөйлеу тілін, ойлау қабілетін) дамытуға, білім алушылардың өмірлік тәжірибесінің жетіспеушілігін толтыруға, жалпыға бірдей білім беру пәндері бойынша білімді, білікті және дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді.

Орташа ақыл-ой кемістігі бар балалардың зияткерлік тұрғыдан терең жетілмеуі, бұзылған сөйлеу-ойлау функцияларының жеке көрініс табуының едәуір нұсқаларының болуы білім мен дағдыларды қалыптастыру кезінде оларда елеулі қиындықтар тудырады. Бір сыныптың білім алушыларын оқытудың табыстылығы меңгерілген дағдылардың қарқыны мен көлемі бойынша біршама ерекшеленеді, бұл барлығын бір қарқынмен, бір тақырыптың шеңберінде оқыту мүмкін еместігін көрсетеді. Орташа ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларға арналған үлгі оқу бағдарламаларының мазмұны ұсынымдық сипатқа ие, педагог әрбір білім алушы сыныптың оқу мазмұны мен қарқынына оның мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес кез келген өзгерістер енгізуге құқылы. Орташа ақыл-ой кемістігі бар білім алушының жетістіктерін бағалау үшін оқушының жеке оқыту бағдарламасында тұжырымдалған міндеттер өлшемшарт болып табылады.

Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың жетістіктерін бағалауға ұсынымдар:

Ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың жетістіктерін бағалау ішкі бағалау құралдарының көмегімен ғана жүзеге асырылады. Оқу бағдарламаларын (оның ішінде жеке бағдарламалар) меңгеру нәтижелерін мұғалім сабақта білім беру процесі барысында бағалайды. Білім алушылар оқитын Үлгі оқу бағдарламаларында қалыптастырылған оқу мақсаттары немесе жеке оқу бағдарламаларында бекітілген оқу мақсаттары бағалау өлшемшарттары болып табылады.

Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларды оқытудың нәтижелілігін бағалау ағымдық (сабақ сайын), кезеңдік (тақырыптық) және қорытынды

бақылау түрінде жүргізіледі. Ағымдық бақылау жүргізу үшін педагог білім алушының сабақтағы әрекетін күн сайын бақылайды, ауызша жауаптарына, практикалық және жазбаша жұмыстарына талдау жасайды. Сабақ сайын бақылау мұғалімге оқу материалының мазмұнын және оны білім алушыларға түсіндіріп жеткізу әдістерін таңдауға көмектесуге тиіс, олар білім алушылардың мүмкіндіктеріне сәйкес келеді. Сабақ сайын бақылау да білім алушыға қатысты ынталандыру және тәрбиелеу сипатында болады.

Қорытынды бақылау тоқсанның, жылдың соңында жүргізіледі. Қорытынды тексеру жұмысының мазмұнын мұғалім білім алушылардың әртүрлі мүмкіндіктері деңгейіне сүйене отырып анықтайды. Педагог оқу жылы ішінде әр білім алушының даму динамикасы мен жетістіктеріне талдау жасайды. Пән бойынша оқу бағдарламасының әртүрлі бөлімдерінде қол жеткізген жетістіктер қорытынды жетістіктер карталарына тіркеп жазылады.

Олардың көмегімен дағдылар қалыптасқан тапсырмалар мен жаттығулар сабақ сайын, кезеңдік және қорытынды бақылау жүргізу үшін бағалау құралдары болып табылады.

Жалпы алғанда зерде бұзылыстары бар білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жүйесі проблеманы шешудің келесі тәсілдерден тұрады:

- *тұлғаға бағдарлық тәсілдеме*, оның құрамына түрлі типологиялық топтардағы білім алушылардың оқу материалын оқу жетістіктерін бағалаудың деңгейлік критерилерін қолдану мен меңгеру мүмкіндіктерінің біртектілігін ескеру кіреді;

- *іс-әрекеттілік тәсілдеме*, балаларға түрлі қолжетімді өнімді іс-әрекет түрлеріндегі мүмкіндіктері мен қабілеттерін анықтауды көздейді;

- *денсаулық сақтау тәсілдеме*, ол бағалау жағдайында қолайлы психологиялық ахуалды қалыптастыру арқылы білім алушылардың психологиялық-соматикалық денсаулығын сақтау және нығайту міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді.

Білім беру ұйымдары білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылау және аралық аттестаттауды өткізудің нысандарын, тәртібін және кезеңділігін таңдауда дербес құқыққа ие. Ішкі бағалаудың мақсаты – әртүрлі типологиялық топтардағы білім алушылардың бағдарламалық мазмұны мен мүмкіндіктеріне байланысты мақсаттарға сәйкес білім алушылардың күтілетін оқу нәтижелеріне нақты жетістіктерінің сәйкестігін анықтау. Ішкі бағалау педагогикалық диагностика мәліметтері негізінде жоспарланған білім беру нәтижелеріне жетуді жүйелі бақылауды қамтамасыз етеді.

Педагогикалық диагностика – оқыту процесінің жағдайын және оның нәтижелерін зерделеу, соның негізінде оқыту мен бағалау процестерінің сапасын арттыру мақсатында оларға түзетулер енгізуге мүмкіндік беретін ерекше әрекет түрі. Диагностикалауға бақылау, тексеру, бағалау, мәліметтер жинақтау, оларды зерделеу жатады; оларға қол жеткізу әдістері арқылы нәтижелерді қарастырады, дидактикалық процестің үрдісі мен динамикасын

анықтайды. Диагностикалауға білім алушылардың білім деңгейі, әлеуметтік және психикалық даму деңгейі жатады, бұл оқу-тәрбие процесінің үш функциясына: оқыту, тәрбиелеу және дамыту сәйкес келеді.

Бақылау материалдарының мазмұны түрлі типологиялық топтардың ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың мүмкіндіктерін ескеретін деңгейлік мақсат белгілеумен анықталады.

Оқу бағдарламаларының меңгерілу нәтижелерін ішкі бағалау білім беру барысында тікелей мұғаліммен сабақ үстінде жүргізіледі. Ол ағымды (сабақ сайын), мерзімді (тақырыптық) және қорытынды бақылау түрінде көрініс береді.

Ағымды бақылауға жататындар: білім алушылардың сабақтағы қызметін жүйелі бақылау, практикалық және өзіндік жұмыстарды, қызметтің ұжымдық түрлерін талдау. Сабақ сайын жүргізілетін бақылауды түрлі типологиялық топтардағы білім алушылардың танымдық және оқу қызметінің процесін түзеу үшін өткізіледі. Бақылаудың ондай түрі сонымен бірге, белсендендіруші және тәрбиелік сипатына ие.

Мерзімді бақылау бағдарламалық тақырыпты, тарауды зерделеп болған соң өткізіледі. Тақырыптық бақылау білім алушылардың белгілі тақырыпты (тақырыптарды) меңгеруін тексеру және бағалау мақсатымен өткізіледі. Тақырыптық бақылауды жүргізіп отырғанда, білім алушылардың жетістіктері жеке элементтер бойынша емес (сабақ сайын жүргізілетін бақылауға ұқсатып), тұтас оқу тақырыбының (тақырыптарының) құрылымы мен мазмұнына сәйкес келетін оның тұтас қисынды жүйесінде бағаланады.

Бақылаудың негізгі түрлері ауызша, жазбаша, практикалық нұсқаларында және олардың үйлесімділігінде орындалады. Бақылау нұсқаларының тандалуы оқу пәнінің мазмұнына және өзіне тән ерекшелігіне, ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың типологиялық және жеке ерекшеліктеріне тәуелді. Бақылауды іске асыру үшін бақылаудың ауызша, жазбаша және практикалық нұсқалары немесе олардың үйлесімділігі білім беру процесінің сапасы және оқушылардың оқу қызметіндегі нәтижелер туралы анағұрлым объективті ақпарат беруге қабілетті болатын әдістер мен құралдар қолданылады. Олардың қатарында аталатындары: ауызша және жазбаша тапсырмалар, оқушылардың практикалық қызметі, жағдаяттық есептер. Тестердің қызмет түрі ретінде білім алушыларда бар дағдыларды іске асыруды қиынға түсіретін икемді ой қызметін білдіруді талап ететіндей, шартты болуына байланысты, оларды қолдануға ұсыныс жасалмайды.

Зерде бұзылыстары бар білім алушылардың оқу материалын меңгерудегі жыл соңындағы кез-келген жетістіктері, ең елеусіздері де, оң деп қабылданады. Ақыл-ой кемістігі бар білім алушылар екінші оқу жылына қалдырылмайды. Ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың мектептегі оқуы қорытынды аттестаттаумен емес, еңбекке баулу боуынша емтиханымен аяқталады. Білім алушылар бітіруші емтихандарынан белгіленген тәртіпте босатылуы мүмкін.

Осылайша, ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың оқытудағы саралау, деңгейлеу көзқарастары, педагогикалық саралауға сәйкес, тұтастықтағы білім беру процесінің барлық кезеңдерінде, білім алушылар жетістіктерін бағалау кезеңін қоса іске асырылуы тиіс. Қарастырылып отырған санаттағы балалардың даму деңгейіне сайма-сай келетін, өздігінен баланың дағдылары мен икемдері аясындағы табыстарына қатысты деп педагогикалық есептілікті білдіретін сипаттаушы баға болып табылады. Оның мінездемемен де (ікемдердің деңгейін сипаттайды), ұсыныс затпен де (бақылаудағы өзгерістердің саны мен сапасы туралы пікірі бар) ұқсастықтары көп болғанымен, олардың қатарына жатпайды. Сипаттаушы бағаға берілген осы анықтамадан оның негізгі – диагностикалық функциясы бастама алады. Бұл кезде айқын ақыл-ойы кемістігі бар баланың ата-анасы үшін баланың дамуы мен жетістіктері туралы осындай жазбаша ақпарат болып табылатын сипаттаушы баға, баланың мектептегі қызметінің мазмұны туралы ақпарат беретін жалғыз құжат болады. Сипаттаушы бағаның негізінде ата-аналар баланың мектептегі қызметтің барлық түрлеріне қосылатынын, оқу үлгерімі ең төмен оқушымен де жұмыс жасап, нәтижелерге қол жеткізу мүмкін болатынын көруі тиіс. Ата-аналарда осы жұмысқа қосылу ынтасын ояту қажет. Сипаттаушы баға ақыл-ой кемістігі бар білім алушының ата-анасына қатысты оқу-терапевтикалық қызметін атқарады.

Сипаттаушы баға:

- белгілі уақыт кезеңіндегі білім алушының жұмысына қорытынды шығарады;
- алдында сипатталған деңгеймен салыстырып, жеткен деңгейдің сипаттамасын береді (яғни өзгерістердің динамикасын сипаттайды: оң, теріс немесе оның жоқтығы);
- оң баға болуы тиіс, бұл жағдайда өз баласының бейнесі туралы жалған пікірде қалмауы үшін, оқушыны объективті бағалайды;
- жалпылама немесе сұлбалы сипатта болмай, нақты және жеке болуы тиіс [11].

Ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалаудың психологикалық-педагогикалық негізі ретінде Түзеу педагогикасының Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының арнаулы мектеп зертханасында әзірленген оқу пәні шеңберіндегі оқу процесін жобалаудың технологиясы шығады, ол осы уақытта елдегі арнаулы мектептердің жұмыс тәжірибесіне енгізіліп отыр.

Педагогикалық жобалау дегеніміз – бұл өзінің мақсаты қатарында мұғалім мен білім алушының жоспарланған білімділік нәтижеге жеткізетін түбегейлі ерекше қызметтерін ұсынуды өзінің міндеті ететін педагогикалық процестің сипаттамасына көзқарас.

Жоба дегеніміз – бұл оның келесідей барлық құрамдастарының мазмұнын ашатын педагогикалық процестің болжамды үлгісі, олар:

- мақсаттар;
- оқу мазмұны;

- педагогтің қызметі;
- оқушылардың қызметі;
- педагогикалық диагностика;
- жетістіктерді бағалау.

Оқу процесі жобалау кезеңдерімен: алдымен оқу курсының деңгейінде, кейін оқу тақырыбы деңгейінде және соңында, сабақ деңгейінде орындалады.

Пән бойынша оқу процесінің жобасын түзудің бастауыш сәті мақсат белгілеу немесе оқу бағдарламасының әрбір кезеңі үшін оқу мақсаттарын анықтау болып табылады. Бұл кезеңде педагог оқудағы шағын мақсаттарын түрлендіріп отырып, бағдарламаның мазмұнымен жұмыс жасайды. Технологиялық көзқарасында мақсаттың операциялдық белгіленуі қолданылады, ол кезде білім алушылардың игеруіне жататын білімдер мен икемдер (білім алушылар сырттай білінген қызметі арқылы) көрсетіледі. Мақсаттың осылайша көрініс табуы нақты, диагностикалық талапқа сай, одан оған жетудің тексеру амалы түсінікті. Ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардан оқу процесінде бірдей оқу жетістіктерін күту мүмкін болмағандықтан, мақсаттар оқу материалын меңгеру деңгейлеріне сәйкес белгіленеді. Бұл оқу процесінде білім алушыларға саралап және деңгейлеп келуді орындауға жол ашады.

Деңгейлеп мақсат белгілеу негізі ретінде Б. Блумның оқу мақсаттарының таксономиясын алуға болады. Ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларға қатысты алдыңғы үш деңгей қолданымды: «тану», «түсіну», «қолдану». Бұл деңгейлер ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларды оқытуда қолданылатын әдіснамалық көзқарастармен үндесіп отыр, олар П.Я. Гальпериннің ақыл-ой әрекеттерін кезеңімен қалыптастыру теориясына негізделген. Осы теорияға сәйкес жаңа түсінікті енгізудің алғашқы кезеңінде (жаңа материалды зерделеудің) орындалып отырған әрекеттерді дауыстап ауызша сөзбен ілестірумен (дыбыстаумен) ілесетін пәндік-практикалық қызмет жайып көрсетіледі. Білім алушылар сабақта мұғалім соңынан көрсетіліп отырған әрекеттерді қайталап отырып жұмыс жасайды. Бұл кезеңде түсініктер, терминдер жаңа сөздер оқушылардың пассив сөздігіне қосылады. Келесі кезеңдерінде, П.Я. Гальпериннің теориясына сәйкес, пәндік қызмет бара-бара қысқарып, сырттай сөз ішкі жоспарға ауысады. Бұл кезеңде түсініктер, терминдер, жаңа сөздер оқушылардың белсенді өзіндік сөз қорына аударылып, шыңдалады.

Бара-бара білім алушыларда әрекеттер мен түсініктердің бейнесі қалыптасады.

Сонымен, оқу мақсаттарының бірінші санатына «тану» шығады. Бұл танудың бастапқы кезеңі. Осы кезеңде білім алушы ұғымдарды (зерделеу объектілерін) тануға, танып білуге және ажыратуға қабілетті болады.

Оқу мақсаттарының келесі санаты «түсіну» деңгейі – ол зерделеніп отырған материалдың ішкі байланыстарын ұғыну, терминдерді, ережелерді және белгілерді қолдануды көздейді.

«Қолдану» – бұл оқу материалын меңгерудегі келесі қадам, ол меңгерілген түсініктердің, ережелердің, қағидаттардың ұқсас оқу жағдайындағы дұрыс қолданысын көздейді.

Оқу материалын, сонымен бірге оны түрлі типологиялық топтағы білім алушыларға жеткізу әдістерін, амалдарын, тәсілдерін жекелеп іріктеу балалардың білімдерді және икемдерді меңгеруі, оларда қалыптасқан дағдылары туралы мәліметтердің негізінде орындалуы керек. Ол үшін мұғалім өз білім алушыларын үнемі зерделеп, олардың оқу жетістіктеріндегі динамиканы педагогикалық диагностика (бақылау) арқылы қадағалап отыруы тиіс.

Мақсат тұжырымдамасында тіркелген оқудың жоспарлы нәтижелері оқу жетістіктерінің деңгейлері бойынша сараланады. Оларға сәйкес әр оқу тақырыбы үшін бақылау өлшемдері әзірленеді. Өлшемдер ретінде зерделеу объектілерін танып білу, сипаттау, түсіндіру және түрлендіру бойынша пәндік, белгі, сөзді, ой әрекеттері мен операциялары шығады. Оқу материалын танып білу және өңдеу, оны таныс және бейтаныс жағдайда меңгеру және қолдану білім алушылардың оқу міндеттерін орындау барысындағы танымдық дербестігінің дәрежесімен де сипатталады. Бұл факт басқалары секілді, бағалаудың бір критерийі болып табылып, білімділік нәтиже ретінде қадағаланып, тіркеледі. Оқу жетістіктеріне диагностика балалармен сабақтағы әдеттегідей жұмыс барысында, тақырыпты зерделеу аяқталған соң орындалады. Ол сабақта мұғалім оқу материалын қайталауды ұйымдастырады, содан кейін орындау амалдарына мектеп білім алушыларының назарын аудара отырып, қадағалаушы-диагностикалық тапсырмаларды ұсынады (дербестік дәрежесі) және балаға көрсетілген көмек түрлерін ескереді.

Осындай диагностика ықшам, жүйелі, уақыты бойынша қысқа болып табылады, бірақ ол мұғалімге оқу процесін түзеу үшін қажетті мәліметтерді береді [11].

Жеңіл және орташа ақыл-ой кемістігі бар білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау критерийлері мен рәсімдері

Зерде бұзылыстары бар мектеп оқушыларының білімділік қажеттіліктерінің бірі оқу материалының мазмұнының әр оқушының танымдық мүмкіндіктеріне және оның шынайы оқу жетістіктеріне сәйкестігіне ұдайы қадағалау болып табылады. Оқу материалының сәтті меңгерілуін және білім алушылардың өмірлік дағдыларының қалыптасуын ретімен қадағалауды іске асыру маңызды. Педагогпен бағалау рәсімдері көмегімен алынып отыратын ақпарат дағдыларды және икемдерді игеру процесінде туындайтын қиыншылықтарына дер кезінде және сайма-сай әсер етуге көмегін тигізеді. Педагог сыныпта жеңіл ақыл-ой кемістігі бар мектеп білім алушыларына берілетін жеке көмектің мазмұны мен амалдарын негіздеп анықтауға, сонымен қатар жеңіл ақыл-ой кемістігі бар мектеп білім алушыларын оқытудың жеке бағдарламасына түзеулерді енгізуге мүмкіндік алады.

Бағалау рәсімдеріне қойылатын талаптар осы санаттағы білім алушылардың оқуындағы гуманизация, табиғатқа үйлесімділік идеяларының әсерімен туындаған. Сипаттау бағасы даму мен білімділігінің бар деңгейін ғана емес білім алушымен жүргізілетін келесі қадамдарды да анықтайды. Дәл осы сипаттау бағасы мектеп білім алушыларының бойында өзін-өзі сайма-сай бағалау дағдыларын қалыптастыруға мүмкінді береді. Бұл кезде білім алушылардың жетістіктерін салыстыруға жол беруге болмайды. Білім алушының жетістіктерін тек оның алдындағы жетістіктерімен ғана салыстыру керек. Зерде бұзылыстары бар балаларға қатысты жалпы білім беретін мектептерде қабылданғандай үлгерім және білім сапасы пайызын анықтау орынды емес [11].

Білім беру классификациясының халықаралық стандартына сәйкес **ЕБҚ бар балалардың 2-тобына** оқытудағы ерекше қиындықтары, мінез-құлық және эмоциялық проблемалары бар балалар жатады. Зердесі қалыпты балалардың ерекше қиындықтары жеке оқу дағдыларын меңгеруде байқалады: оқу, жазу және санау (дисграфия, дислексия, дискалькулия т.б.). Бұл қиындықтар уақытша сипатқа ие және оларды балаларға мамандардың тиісті көмегімен жоюға болады.

Барлық балалардың білімге бірдей қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында инклюзивті білім беру жүйесі, осы мәселелер төңірегінде көптеген міндеттерді шешуге, оның ішінде әртүрлі бұзушылықтары бар не болмаса балалардың тәрбиесіне, мектепте және әлеуметтік бейімделуіне кедергі келтіретін сол немесе өзге жағымсыз қолайсыздықтарға ұшыраған балаларды оқыту мәселелерінде бейімделетін педагогикалық бағдарламаларды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Десек те, бұл бұзылулардың көлемі шекті жағдайлардан бастап психикалық бұзылулардың ауыр формаларына дейін қоса алғанда, жеткілікті дәрежеде кеңейген, шартты түрде оларды «оқытудағы бейімсіздену триадасы» деп аталатын топқа жатқызуға болады:

Мінез-құлық және эмоциялық проблемалары бар балаларға келесі санаттарды жатқызуға болады: соматикалық аурулармен ауыратын немесе әлсіз, жиі және ұзақ ауыратын балалар; аутистік спектрдің бұзылыстары бар балалар; гипоактивті немесе баяу балалар; депрессивті балалар; гипербелсенді балалар, сондай-ақ назар тапшылығы синдромы бар балалар; агрессивті балалар; девиантты мінез-құлықты балалар.

Ұсынымдар

Осы санаттағы балалармен әрбір нақты жұмыс тәжірибесі жеке сипатқа ие. Мұғалімдердің барлық стратегиялары отбасымен, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметімен және оқу процесін ұйымдастыруға көмек көрсете алатын басқа мамандармен ынтымақтастықта анықталады.

Аутистикалық спектр бұзылыстары бар балалардың психофизиологиялық ерекшеліктері мен ерекше білім берілуіне қажеттіліктері

Аутистикалық спектр бұзылыстары – бұл мінез-құлық сипаттамаларының үлкен әртүрлілігімен байланысты бұзылулар, олар ең төменнен бастап айқын

көрінетін әртүрлі формаларда байқалуы мүмкін. Бала өзін ақыл-ой кемістігі бар және жоғары интеллектуалды, қандай да бір салада дарынды, бірақ бұл ретте қарапайым тұрмыстық және әлеуметтік дағдылары жоқ етіп көрсетуі мүмкін; бала бір жағдайларда ебедейсіз болып көрінсе, ал басқа жағдайларда таңғаларлық ептілік көрсетеді.

Әлеуметтік өзара әрекеттесу саласындағы ерекшеліктер:

- жақын адамдармен байланысының бұзылуы;
- «көзбе көз» көру арқылы байланыстан қашады немесе ұзақ емес, құбылмалы көзқарас, «басқа жаққа» қарау, «өтіп кетіп» қарау;
- ересек адамның сөзіне жауап берген кезде күлімдемеу;
- балалармен сайма-сай байланыстың болмауы: басқа балаларды елемейді, достасуға, қарым-қатынас жасауға мүлдем тырыспайды;
- құрбылыстарымен ойнамайды/ойынды қолдамайды;
- қоғамда өзін-өзі ұстау нормалары мен қағидаларын түсінбейді;
- эмоцияларының диапазоны тар, сайма-сай емес көріністер көрсетуі ықтимал (орынсыз күледі немесе айқайлайды);
- бет әлпетін, ымдар мен жалпыға танымал сигналдарды «оқи алмайды»;
- басқалар өздерін қалай сезінетінін және өз эмоцияларын қалай білдіретінін нашар түсінеді;
- оқиғалар мен адамдар арасындағы байланысты меңгерудегі қиындықтар;
- басқа адамдардың (және өзінің) болжамдары мен жоспарларын түсінуге қабілетсіздігі;
- өзінің есіміне бұрылып қарамайды немесе естімегендей болып көрінеді;
- онымен кім сөйлесіп тұрғанын байқамайтындай көрінеді;
- кейбір балаларда сөйлеу тілі дамуының кеш қалғаны немесе сөйлеу тілінің жақсы дамығаны байқалады, бірақ әрқашан коммуникативті функциялары бұзылғаны білінеді: ол басқалардың не айтып жатқанын естіместен, өзінің қызығушылықтары туралы ғана әңгімелейді;
- үлкен сөздік қоры, «ересектер» кеңінен қолданатын сөз орамы бар сөйлеу тілі жақсы дамыған жағдайда – дағдылы, мәнерлеп, «фонографиялық» сипатқа ие болады. Әңгімелесушіні тыңдау білмейді, үнемі оның сөзін бөледі, әңгімеге қосыла алмайды және кезек сақтай алмайды, ақпаратты жеткізе алмайды, өзінің өзіндік, әдетте, бір және сол тақырыпты алға тарта береді;
- эхололиялар тән (естіген сөздерін немесе сөз орамдарын тез арада немесе кешеуілдетіп қайталай беру);
- сөйлеу тілінде жеке есімдіктерді дұрыс пайдалана білмеу;
- тақуалықпен сөйлеу: тым сөзбе-сөз, түсіну деңгейінің төмендігін немесе метафораларды, идиомаларды және әзілдерді түсіне алмайтындығын көрсетеді;
- коммуникациялық құралдар жиынтығы шектеулі, бұл ретте оларды жағдайға барабар пайдалана алмайды;
- ымдарды, дауыс ырғағын, қарым-қатынас жасау үшін дұрыс мимиканы имитациялау немесе пайдалану кезінде жиі қиындықтарға кезігеді («аффективті блокада»);

- ым-ишараларды, дауыс пен дауыс ырғағының қаттылығын танып білудегі қиындықтар;

- өрістетіп айту және диалог құру кезіндегі қиындықтар;

- көмек сұрауға қиналады;

- басқалармен қарым-қатынас кезінде қызығушылық танытпайды немесе жанындағы әңгімелесушінің қызығушылықтарын ескермейді;

- функциялық және рөлдік ойынды имитацияламайды немесе көрсетпейді;

Мінез-құлық ерекшеліктері:

- қолы тиіп кеткен, құшақтаған кезде ұнатпайды немесе ширығып қалады;

- стереотипті (қайталанатын) қозғалыстар: саусақтарымен тарсылдатады, қолын сіліклейді, теңселеді және т.с.с.;

- кейбір дыбыстық қоздырғыштарға өте сезімтал; кейбір дыбыстық қоздырғыштарға ден қоймайды;

- стереотипті және қайталана беретін сөйлеу тілі немесе идиосинкразиялық сөйлеу мәнері;

- қандай да бір заттарға асыра назар аудару; қалыпты тәртіпті ұстануға негізсіз табандылық көрсетеді және оны өзгертуге қарсылық білдіреді;

- көптеген қорқыныштарды сезінеді: әртүрлі тұрмыстық шудан, газет сыбдырынан, масаның ызыңынан қорқу, тактильді гиперестезиямен байланысты қорқулар т.б.), бірақ шынайы қауіптен қорықпайды;

- барабар емес, сандыраққа ұқсас қорқынышты сезінеді, оларды сандыраққа алғышарт ретінде бағалауға болады;

- өзгерістер алдындағы қарсылық және қорқыныш, барлық жаңа нәрседен қорқу (неофобия) [11];

Танымдық белсенділік ерекшеліктері:

- қоршаған әлемді тануда білуге құмарлықтың және белсенділіктің болмауы;

- заттар мен материалдарды оларды пайдалану мүмкіндіктері бойынша сараламайды, олардың қасиеттерін ескерместен, олармен әрекетке түседі;

- ақпаратты кешеуілдетіп өңдеу;

- назар аударудың мүмкін еместігі;

- бірлескен зейіннің болмауы;

- көру шегінен тыс жердегі көзбен қабылдау басымдығымен көру назарының фрагментарлығы;

- дыбыс немесе көру қоздырғыштарына байланысты зейіннің алаңдаушылығы;

- назарын ұсақ бөлшектерге аударады және басты картинаны елемейді;

- еліктеу қабілеті бұзылған;

- жаңа қозғалыс актілерін орындау қабілеті бұзылған;

- объектінің бейнесін қалыптастырудағы қиындықтар;

- жаңа сөздер мен сөз тіркестерін меңгеру қабілеті төмендеген;

- етістіктер мен есімдіктерді түсінбей қиналу;

- айтылғанды сөзбе-сөз түсіну;

- абстракттілік ойлау мен қорытындылаудың қалыптаспауы, нақты өзара әрекеттесуді талап етеді;

- дағдыларын ұқсас материалға, басқа жағдайға ауыстырудың қалыптаспауы;

- нақты әрекет түрлерін өз бетінше орындаудағы қиындықтар;

- ұйымдастырушылық дағдылары, жоспарлау немесе таңдау дағдылары қиындатылған;

- дағдылардың бір және сол немесе әртүрлі салаларындағы тұрақсыз көрсеткіштер, кейде кейбір салаларда айрықша жоғары көрсеткіштер көрсетеді (парциалды дарындылық);

- қызба, компульсивті және табандылық әрекеттерге бейім; мінез-құлқы қарама-қайшы;

- күте алмайды немесе бос (ұйымдастырылмаған) уақытын пайдалана алмайды;

- меңгерген қағидаларды, сигналдарды және басқа да модельдерді басшылыққа алады;

- білім беру саласындағы өзгерістерге қарсылық білдіреді.

Аутистикалық спектр бұзылуларының жоғарыда келтірілген сипаттамалары аутизммен ауыратын балада байқалуы мүмкін қиындықтарды атап көрсетеді, олар баланың мінез-құлқы мен білім алуына әсер етеді. Бұл сипаттамалардың барлығы АСБ бар балалар үшін бірдей болмаса да, олардың барлығына әлеуметтік әрекеттесу, қарым-қатынас жасау, сенсорлық сигналдарды өңдеу және жаңа дағдыларды меңгеру саласындағы қиындықтар тән болады [11].

Білім беру процесін материалдық-техникалық қамтамасыз ету

Кедергісіз орта

Қосымша көп функциялы кеңістіктің болуы баланың демалыс бөлмесі, баланы күтіп отыратын ата-аналар үшін бөлінген орын, ойын бөлмесі, қозғалыс аймағын қарастырады.

Қажетті арнайы құрал-жабдықтар

- демалыс бөлмесіне арналған жабдық: жұмсақ жиһаз, кілем төсеніш, аудиожабдық (музыка және табиғат дыбыстары жазылған дискілер жинағымен);

- перделер;

- жұмсақ төсеніш пен модульдер;

- театрландыруға арналған ойындар жиынтықтары;

- мектепте, сыныпта өзін-өзі ұстау қағидалары, күн тәртібі және әрекет түрлерін ауыстыру реті жазылған кестелер.

АСБ балалары үшін білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар:

- аутизммен ауыратын баланың дамуындағы бұзылулармен байланысты қиындықтарды назарға алыңыз;

- бала өзінде алаңдаушылықтың пайда болғанын түсінбеуі мүмкін, сондықтан ықтимал стимулдар мен агрессия белгілерінің бастапқы көріністеріне көз салып қарау қажет. Баланың назарын басқа әрекеттерге ауыстырып, тіпті алаңдаушылықтың ең алғашқы белгілерінің өзін ойын фрагменттеріне көшіру керек;

- мінез-құлықты қадағалау мен бақылау барабар емес әрекеттің себебін түсіндіруге көмектесуі және қаламайтын мінез-құлықты түзететін әрекеттерді меңзеп көрсетуі мүмкін;

- айналадағы адамдар жай ғана еркелік немесе тыңдамаушылық деп түсіндіретін, балада байқалатын барабар емес мінез-құлықтың бірқатар мағыналары болуы мүмкін. Мысалы, ол бір нәрсені алғысы келетінін, қаламайтын оқиғаларға қарсы наразылығын, толық түсінбейтіндігін, күйзеліс жағдайларынан қашатынын, қосымша стимуляция алғысы келетінін, көмек немесе назар аударуды қажет ететінін көрсетпеуі мүмкін;

- жаңа үй-жайдан қорқу сезімі болмаған жағдайда, балаға сыныбы қайда екенін, сабақ қайда өтетінін, балалар қай жерде тамақтанатынын, дәрігерге қай жерге баратынын көрсетіп, білім беру ұйымының кеңістігімен біртіндеп таныстыру маңызды;

- баланың сыныптағы жеке орындарын (шкаф, парта) белгілеу үшін визуалды маркерлерді пайдалануға болады: белгілі картина, егер бала оқи білсе – оның есімін жазу. Бұл балаға жаңа жағдайды қабылдауға, өзін қауіпсіздікте сезінуге көмектеседі;

- мектеп өмірінің тәртібі қағидалармен, кестемен нақты болуы тиіс;

- жеке (картиналары немесе символдары бар) кестені пайдаланыңыз, онда әр сабақ ретімен орналасу керек; бұл баланың күн тәртібін алдын алу білуіне және артық алаңдаушылықты болдырмауға көмектеседі. Бұдан басқа кесте мен үй-жайлардың алмасуы АСБ бар балаларға бір әрекеттен екіншісіне көшуді меңгеруге көмектеседі;

- сонымен бірге күн тәртібіндегі аздаған өзгерістердің өзі баланың мінез-құлқын өзгерте алатынын және алаңдаушылық немесе күйзеліс түрінде байқалатынын ескеру керек. Сондықтан өзіңіз білетін өзгерістер туралы баланы алдын ала ескертіңіз;

- АСБ бар баланы жұлпын сапқа тұру, шағыр алдында кезектілікті сақтау, әлеуметтік қабылданған ара-қашықтықты сақтау, құрбыларының аяғын бастап, итеріспеу сияқты әлеуметтік мінез-құлық ережелеріне арнайы үйрету қажет;

- тапсырманы барлық топқа беріңіз, онда басқа балаларды аутистикалық спектр бұзылулары бар баламен бірлесіп жұмыс істеуге жұмылдырыңыз, алайда тапсырманың өзі осы баланың қабілеттері шеңберінде болуы тиіс;

- балалар аутизммен ауыратын балалармен достасып кеткен жағдайларды көтермелеңіз;

- ересектер еркін ойын уақыты кезеңінде, денені дамытумен байланысты сабақтар кезінде, түскі ас кезінде бақылауды күшейту қажет; АСБ бар баланың қиындықтары туралы құрбыластарын хабардар ету қажет;

- сыныптағы балалар мен ата-аналарға аутизммен ауыратын бала құрбылыстарына қарағанда өзін неліктен басқаша ұстайтынын түсіндіріңіз. Әртүрлілік құрметтелуі тиіс;

- білім алушылармен жұмыс істейтін барлық мамандар білім беру процесіне қатысты ортақ тәсіл қабылдауға, баланың мінез-құлқына пікірлері, әсіресе көтермелеу мен жазалауды пайдаланумен байланысты жағдайларда бірдей болуға тиіс және қойылған, орындалатын міндеттерден шегінбеу керек.

- тьютордың қолдауы аутизммен ауыратын баланы білім беру ортасына, әсіресе баланың бейімделуі кезеңінде, табысты қосу үшін қажетті шарт болып табылады [11].

Аутистикалық спектр бұзылыстары бар балалар ауызша тілді ерекше қабылдаумен өзгешеленеді. Ересектер олардан не талап ететінін олар әрқашан тез түсіне алмайды. Жағдайды толық түсінбеу кезеңінде агрессивті болулары мүмкін. Өзін-өзі қорғау рефлексі белсене түседі.

Кез келген дағды қазір немесе кейін, бала өсетін болашақ өмірінде тікелей практикада пайдалану үшін түсініп меңгеріледі. Аутизммен ауыратын балаларды оқыту жағымды мотивацияға баса назар аударылып жүргізілуі тиіс.

Күштеп мәжбүрлемей, баланың танымдық әрекеттегі табиғи қажеттілігіне сүйену керек. Оқыту позитивті атмосферада өту керек.

Барлық балаларға өз әрекеттерінің ретін дауыстап айту қажет. Басқаларға кедергі жасамау үшін балаларды тыныш, жарты дауыспен сөйлеуге, «еріндерімен» сыбырлауға үйретіңіз. Бірақ оларға дауыстап айтуға тыйым салмаңыз – жаңа және қиын материалды сыртқы сөйлеу тілі арқылы түсініп меңгереді.

Біз аутист баланы бір нәрсеге оқытқан кезде, біз дереу, араға уақыт салмай, пайдалану үшін дайын тұрған үлгіні оған беруіміз керек: қарапайым сөздерді барлық білім алушылармен пысықтау арқылы оқуға, тұтас әріптер мен сөздерді дереу жазуды меңгеру арқылы жазуға; қарапайым есептеу операцияларынан бастап арифметиканы үйретуге келеміз. Алгоритмді білу – аутист балалардың мықты жағы. Бір рет және дұрыс оқыту керек. Орта және үлкен жастағылар үшін бір ғана алгоритм. Қайтып үйретуге болмайды!

Коммуникация және әлеуметтендіру дағдылары жұппен жұмыстарды, шағын топтармен жұмыстарды, рөлдік ойындарды, сынып және мектеп бойынша кезекшілік ұйымдастыру, мұғалімнің осы бағыттарда нысаналы жұмыс істеуі кезінде жақсы қалыптасады.

Балаларды бір-бірімен араласуға жиірек түрткі болыңыз, осылайша олар қоғамда өздерін дұрыс ұстауға үйренеді. Сабақтар да аутист балаларға басқа балалардың, сондай-ақ өздерінің эмоцияларын анықтауға көмектесуге тиіс. Оқыту процесінде белгілі жағдайларды сипаттайтын және аутист балаларды белгілі жағдайларда өзін-өзі ұстауға үйрететін қысқа оқиғаларды пайдалануға болады.

Өзіндік жұмысқа үйреткен кезде мынадай алгоритмді пайдалану ұсынылады:

- тапсырманы түсіндірген кезде, оқулықта орындау керек болатын тапсырмалардың астын сызыңыз;
- нұсқаудан кейін әр оқушыға көз тоқтатып қараңыз;
- әрқайсысы тапсырманы дұрыс түсінгеніне және орындауға дайын екендігіне көз жеткізіңіз;
- нұсқауды жеке қайталаңыз;
- нұсқауды қайталағаннан кейін де бала тапсырманы орындай бастамаса, тапсырманы онымен тақта алдында орындап көріңіз;
- осындай тапсырманы кейіннен берген кезде жұмысқа тьюторды қосыңыз;
- тапсырмаларды өз бетінше орындау кезінде басқа оқушыларды көзден таса қалдырмаңыз.

Аутизмі бар баланың спецификалық сипаттамаларды жеңу жолдарын анықтайық:

- ақпаратты сызбалар, көрнекі картиналар арқылы жеткізу;
- қатты жалықтырмау;
- оқу кеңістігін нақты ұйымдастыру;
- жазылған сақтау жүйелерін пайдалану;
- бала пайдаланатын заттарды жазып қою;
- балаға есімін атап сөйлеу;
- өзіне-өзі қызмет көрсету және тұрмыстық бағыт-бағдар дағдыларына үйрету;
- әрекеттерді бөліктермен, кезеңдермен меңгеру, содан кейін біртұтас етіп біріктіру;
- дұрыс әрекетті тәтті көтермелеумен, құшақтаумен, стимулмен бекітуді пайдалану;
- ірі және шағын моториканы ұдайы дамыту [12].

Аутистикалық спектр бұзылыстары бар білім алушылар үшін жиынтық жұмыстар жүргізу тәртібін ұйымдастыру бойынша ұсынымдар:

- аутистикалық спектр бұзылыстары бар білім алушылар үшін жиынтық жұмыстар арнайы әзірленген дифференциалды тапсырмаларды; жиынтық жұмыс тапсырмаларын пайдаланып жүргізіледі, бағалау өлшемшарттары мен дескрипторларды мұғалім психологиялық-педагогикалық қолдау маманымен бірлесіп әзірлейді;
- аутистикалық спектр бұзылыстары бар білім алушылар үшін жиынтық жұмыстар жүргізудің уақыт режимін білім алушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып көбейтуге болады;
- жиынтық жұмысы жүргізген кезде, қажеттілігіне қарай білім алушыға демалу немесе басқа да қажетті іс-шаралар үшін үзіліс беруге болады;
- аутистикалық спектр бұзылыстары бар білім алушыларға арнайы психологиялық-педагогикалық көмек көрсетуді жүзеге асыру, оқу тапсырмасын қабылдау, орындау кезеңдерінде эмоционалдық қолайлы климат орнату және

қолдау мақсатында қажеттілігіне қарай психологиялық-педагогикалық қолдау көрсететін маманның қатысуына рұқсат етіледі;

- жиынтық жұмыстарды орындау кезінде психикалық жағдай (аффективті мінез-құлық, агрессия, бақылауға және өзін-өзі бақылауға көнбейтін, қозғалыстың өршуі) өршіген сәтте осы жағдайды жазып алатын және АСБ бар балаға осы жұмысты қайта тапсыруға мүмкіндік беру қажет;

- тапсырмалардың көлемі мен мазмұнын аутистикалық спектр бұзылулары бар білім алушының ерекшеліктері мен психофизиологиялық даму мүмкіндіктеріне байланысты өзгертуге болады;

- қажет болған жағдайда қосалқы құралдар мен көрнекі материалды (калькулятор, формулалар, таблицалар т.б.) қолдануға рұқсат етіледі;

- жиынтық жұмысты компьютерлік нұсқада немесе кейіннен басып шығарып, планшетте орындау мүмкіндігін қарастыру ұсынылады;

- аутистикалық спектр бұзылыстары бар білім алушылардың жиынтық жұмыстарын бағалау жалпыға танымал өлшемшарттарды да, сонымен қатар психофизиологиялық жай-күй мен даму ерекшеліктерін ескеретін өлшемшарттарды да ескере отырып жүзеге асырылады.

Өзіндік ерекшеліктері бар, дамытуда, тәрбиелеу мен оқытуда жеке арнайы тәсілді талап ететін балаларға солақай балалар жатады.

Әдетте солақай балалар жазу, оқу және есеп дағдыларын қалыптастыру кезіндегі қиыншылықтарға кездесіп жатады. Бұл іскерлікті меңгеру үшін көріп қабылдау маңызды. Солақайларда көріп кеңістікті қабылдаудың, көру жадының және көру-моторлы үйлесім бұзушылықтары немесе жеткіліксіздігі әдетте қиындықтардың туындауына алып келеді:

- оқу кезінде әріптердің күрделі конфигурацияларын қабылдау және есте сақтау және сәйкесінше баяу қарқын;

- әріптер мен сандардың көру арқылы бейнесін қалыптастыру (элементтерді сәйкестендірудің бұзылуы, бала ұқсас әріптер мен сандарды шатастырады, әріптер мен сандарды артығымен не жеткізбей жазады);

- геометриялық фигураларды ерекшелеу және ажырату, пішімдері ұқсас фигураларды ауыстыру (дөңгелек-сопақ, шаршы-ромб-тік төртбұрыш);

- көшіру;

- тұрақсыз почерк (түзу емес штрихтер, үлкен, созылған, әртүрлі көлбеуленген әріптер);

- әріптерді, сандарды, графикалық элементтерді теріс жазу;

- жазудың өте баяу қарқыны.

Ұсынымдар:

Солақай балаға өз жұмыс үстелін ұйымдастыруға көмектесу, жазар кезінде дәптердің көлбеулігін өзгерту, иықты үзеу, қаламды дұрыс ұстауға көмектесу, жарықтың оң жақтан түсуін қадағалау.

Солақайлардан оң жаққа көлбеулеп жазуды талап етпеген жөн, оларға тік бағыттап жазған жөн.

Солақай баладан үзбеу жазуды талап етуге болмайды.

Кез келген қозғалыс әрекеттерін элементтерге бөліп, бір-бірден түсіндіру қажет. Әрбір элемент саналы түрде орындалуы тиіс.

Баламен көру арқылы қабылдауды және көру-моторлық координацияны дамытатын ойындарды ойнаудан тұратын арнайы жаттығуларды жасау ұсынылады.

Солақай баланың ата-аналарымен жұмыс жүргізу қажет, оларға баланың ерекшеліктері, объективті қиындықтарды еңсеру, оның психикалық және физикалық денсаулығын сақтау жөнінде кеңес беру қажет.

Сыныптағы мұндай баланың ерекшеліктерін әр адамның жеке ерекшеліктеріне құрметпен қарау, көпшілікке тән емес қасиеттерге қатысты төзімділік таныту секілді қасиеттерді баулуға пайдалану қажет.

3-топқа *әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени ерекшеліктерінен туындайтын ерекше білім беруге қажеттілігі* туындайтын балалар кіреді. Бұл топқа микроәлеуметтік және педагогикалық қараусыз қалған нашар отбасынан шыққан немесе бала тәрибесіне көңіл аудармайтын отбасылардан, әлеуметтік қатерлі топтағы отбасы балалары (ішімдікке, нашақорлыққа жақын ата-аналар), сонымен бірге жергілікті әлеуметке бейімделуде қиындықтары бар (босқындар, мигранттар, оралмандар) немесе оқу тілін түсінбейтін және бұл тілде сөйлемейтін балалар кіргізіледі.

Әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік, мәдени және басқа да себептерден ерекше білім берілуіне қажеттілігі туындайтын балалардың оқу процесін ұйымдастыру бойынша педагогикалық тәсілдер

Білім алу құқығын қамтамасыз ету оралман-балалардың, аз ұлттар отбасылары балаларының, соның ішінде мигранттар мен босқындардың арасындағы айырмашылықсыз жүзеге асырылуға тиіс.

Босқындардың отбасыларының және қазіргі қоғамдағы ел ішіндегі қоныс аударатын адамдардың проблемаларының маңыздылығы адамның жеке-қоршаған орта жүйесіндегі өмірінің әртүрлі аспектілерінде өзекті болып табылады.

Мәжбүрлі көші-қон адамның әлеуметтік бейімделуін айтарлықтай бұзады: бір табиғи және әлеуметтік ортасынан, ол басқасына ауысады, көптеген табиғи-антропологиялық байланыстарды қинала үзіп, жасанды түрде жаңа жерлерде осындай байланыстар жасайды. Соның салдарынан босқын балалар көбінесе олардың ата-аналары мен жақындарының өліміне куә болудан психикалық соққы алады. Психологтар дәлелдегендей, травматикалық оқиғалар есінде сақталып қалған баланың психикасында терең із қалады. Психологиялық шокты бастан кешірген барлық балалар оның салдарынан зардап шегеді. Көптеген физикалық және психикалық бұзылулардан басқа, оларда таным процесі мен қоғамдағы мінез-құлық процесінде бұзылушылықтар байқалады. Бұзушылықтардың ауырлығы мен олардың көріністері, әдетте, зорлық-зомбылықтың дәрежесіне, балаға келтірген дене жарақаттарының

болуы немесе болмауы, сондай-ақ отбасын қолдаудың жоғалуы немесе сақталуымен байланысты.

Балалар ересек адамдарға қарағанда ең алданғыш және көнбіс болғандықтан көбінесе әртүрлі жағдайларда құрбан болып қалады. Олар отбасылық немесе мектепте, көшеде зорлық-зомбылық құрбандары болуы мүмкін [13].

Зорлық-зомбылықты бастан кешірген балалармен жұмыс жасаудың ортақ мақсаты – травматикалық ауырлықтарды азайту және жою, кемсітушілік сезімін, кінәлі және ұят сезімдерін жеңу болып табылады. Баламен жұмыс істеу кезінде қоршаған адамдармен өзара қарым-қатынас жасауда, оның жеке дамуына қолдау көрсету маңызды.

Қиын жағдайға тап болған балалардың проблемаларының бірі, әлеуметтік жағдайдың төмендігі, мобильдік шектеу, құрдастарымен және үлкендермен байланыстың аздығы, табиғат және мәдени құндылықтармен байланысы шектеулі болуы т.б. болып табылады. Мектеп қызметінің шектеулері көптеген оқушылардың тәрбие түріне негативті көзқарасын туғызады, оған жеке тұлға ретінде өзін көрсетуге мүмкіндік бермейді. Бала өміріндегі қиын жағдайлардың пайда болуына ең үздік және ең нашар оқушылар арасындағы үлкен айырмашылықты көрсететін білімнің қанағаттанарлықсыз деңгейі себеп болуы мүмкін. Бұл баланың жеке басына өзіндік баға беруіне тығыз байланысты. Осыдан кейін балаларда мектептегі әлеуметтік қарым-қатынастарға бейімделе алмауынан түрлі бағыттағы проблемалары туындайды. Бұл проблемалар баланы қиын жағдайға әкелуі мүмкін [14].

Мемлекеттік деңгейде өмірде қиын жағдайға тап болған балаларға көмек көрсетуге бағытталған арнайы бағдарламалар үнемі қабылданып, жүзеге асырылуына қарамастан, өмірдің қиындығына тап болған балаларға мемлекет күшімен ғана көмек көрсету жеткіліксіз екенін көрсетті. Мұндай балалардың дамуына және өмір сүруіне қолайлы жағдайлар жасау бойынша міндеттердің алуантүрлілігі, күрделілігі мен масштабы осы жұмыста осындай балаларға жақын адамдарға қатысуды талап етеді.

Адамның әлеуметтік бейімделуі елеулі түрде бұзылып жатқаны белгілі: бір табиғи және әлеуметтік ортадан ол басқасына ауысады, көптеген табиғи-антропологиялық байланыстарды үзіп, жасанды түрде жаңа жерлермен байланыстар жасайды. Мұндай жағдайларда көші-қон мәселелерін бірінші болып сезінетіндер, әрине, балалар.

Қиындықтар мына жағдайлармен байланысты болуы мүмкін:

- тұрғылықты жерін мәжбүрлі түрде өзгерту салдарынан (балалардың ересектерге тәуелді болуына байланысты әрқашан мәжбүрлі мигранттар болып табылатын) психологиялық стрестерге ұшырауы және әдеттегі мәдени, коммуникативтік, отбасылық, табиғи-аумақтық және басқа байланыстардың құрылымын бұзуы;

- жаңа ортада өмір сүрудің қиындықтарымен, сондай-ақ жиі шеттететін, алаңдаушылық және психикалық шиеленіс, агрессивтілік және қақтығыс туындайтын орта салдарынан;

- білім беру процесіне ену қиындықтары (қазақ (орыс) тілін білмеуі;

- әлеуметтік жанжалдардың өсу қаупі (әлеуметтік төмендігіне байланысты қақтығыстар).

Мұның бәрі болашақта елеулі түрлі жағдайларға ұрындыруы мүмкін, мысалы, мінез-құлықта әлеуметтік тәжірибенің жоқтығы мен педагогикалық қолдаудың болмауы аурудың, психикалық бұзылулардың өсуіне, сабақтан қашуға және девиантты және суицидтік мінез-құлықты қалыптастыруға әкелуі мүмкін.

Қиын жағдайға тап болған балалармен жұмыс жасау кезінде арнайы педагогикалық тәсілдерді талап ететін мәселелер:

- баланың үнемі психикалық стрестері (жанжал, апатия, шаршаудың жоғарылауы);

- қабылдамау және бас тарту сезімі (бала психикалық зорлық-зомбылықты, қысым көрсетуді сезінуі мүмкін);

- өзін-өзі тануын, құндылықтарын, сезімдерін жоғалтады;

- мәдени айырмашылықтардан туындайтын әртүрлі эмоцияларға (таңданыс, жеккөрушілік, наразылық, реніш) негізделген тұрақты мазасыздықты сезіну;

- әлсіздікті, толыққанды еместікті сезінеді.

Жоғарыда айтылғандардан өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларға әлеуметтік-психологиялық бейімделу үшін олардың коммуникативтік және білім беру қажеттіліктерін барынша қанағаттандыруға бағытталған арнайы психологиялық-педагогикалық бағдарламалар қажет.

Мұндай балалардың білім алу қажеттіліктері ережелердің бес түрлі бағытымен байланысты: тіл, базалық білімдер, эмоционалдық жағдай, әлеуметтік дағдылар, мәдени нормалар. Бұл білім беру қажеттіліктері, бірінші кезекте, мемлекеттік тілді үйренуді ұйымдастыруды қажет ететін тілдік мәселелермен байланысты.

Оралман, мигрант балаларды тілге оқыту мәселелері, оның ішінде ерекшеліктер, мәні, халықаралық тәжірибе, еліміздегі жағдайды талдау, жалпы білім беретін мектептегі оқу процесінде оралман, мигрант балаларды тілдерге оқыту бойынша педагогтер мен басшыларға арналған ұсынымдар Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА 2017 жылы әзірлеген «Оралман балаларды тілдерге оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар» құралында (Академия сайты: www.pao.kz) толық және кеңінен қарастырылған.

Өмірлік қиын жағдайға тап болған балалардың психологиялық және әлеуметтік-мәдени бейімделуін қамтамасыз ету мынадай іс-әрекеттерді қамтиды:

- білім алушыларды оқыту мен әлеуметтік-психологиялық бейімдеудегі қиындықтарды анықтау, диагностикалау және бағалау;

- білім алушыларды интеграциялау мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің осы балалар мен олардың отбасыларын психологиялық-педагогикалық қолдаудың бірыңғай стратегиясын әзірлеу, шешімдер қатарын дайындау;

- психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі шешімдерін орындау.

Жалпы білім беру мекемелерінде жеке психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі кезеңдері:

Мұндай білім алушыларды білім беру ұйымдарында жеке психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі кезеңдері:

- бала туралы ақпарат жинау;

- алынған ақпаратты талдау;

- балаға, мұғалімге, ата-ана үшін ұсыныстарды бірлесіп әзірлеу болып табылады: әрбір «проблемалы» білім алушыға кешенді көмек көрсету жоспарын жасау;

- балалардың проблемаларын шешу жолдары мен тәсілдері бойынша кеңес беру;

- бұл мәселелерді шешу, яғни, әрқайсысының ұсыныстарын орындау;

- барлық қатысушылардың ұсынымдарын талдау не (сәтті болды? не сәтті болмады? неге?);

- баланың дамуына қосымша талдау жасау (Бұдан әрі не істейміз?).

Жоғарыда көрсетілген сатылар шартты болып табылады, өйткені әрбір баланың проблемасы ерекше және оның шешімі жеке көзқарасты талап етеді.

Еліміздің жалпы білім беретін мектептерінде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін ұйымдастыру мәселелері бойынша Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА-мен әзірленген «Жалпы білім беру мектептің оқыту процесінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар» құралына (Академия сайты: www.pao.kz) жүгінуді ұсынамыз.

Ұсынымдар:

Өмірлік қиын жағдайға тап болған білім алушылармен жұмыс жасауда оның қоршаған адамдармен өзара әрекеттестігін, тұлғалық дамуын қолдау маңызды.

Сонымен қатар, кез-келген сабақта тілдік мәселелерді ескеру қажет және оқушыға білім алуға көмектесетін бірқатар әдістерді қолдануға болады. Атап айтқанда, балаға әдістерді таңдау (ауызша немесе жазбаша жауап нысаны, графикалық немесе сурет) және тапсырманың қарқыны, жұмыс уақытын арттыру, графикалық схемаларды, қысқа нұсқаулықтарды, пиктограммалар түріндегі алгоритмдерді қолдану мүмкіндігі беріледі.

Мұғалімнің негізгі стратегиялары:

- білім алушылардың білім беру мекемесінің әлеуметтік-мәдени ортасына толығымен қосылуы;

- білім беру мекемесінің әлеуметтік-мәдени ортасын өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларға бейімдеу (оның оқу процесіне қосылуын қамтамасыз ету);

- оқу орнында оң мәдениетаралық қарым-қатынас жасау үшін жағдай жасау.

Өмірлік қиын жағдайға тап болған білім алушыларды әлеуметтендіру бойынша қабылданған шаралардың табыстылығын сипаттайтын барлық педагогикалық іс-әрекеттердің нәтижесі:

- жеке немесе мәдени сәйкестік сезімі;
- жақсы психологиялық және физикалық денсаулық (өзін сезінуі);
- психологиялық қанағаттану мен оңтайлы өзін-өзі бағалау.

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, жетім балалар

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың, жетім балалардың мектепте білім алудағы қиыншылықтары және сәйкесінше қазіргі қоғамға әлеуметтену процесіндегі сәтсіздіктері жетімдіктің спецификалық әлеуметтік тәжірибесіне негізделген:

- бауыр басу соққысы және негізгі қажеттіліктері депривациялау тәжірибесі;

- асоциалды ортадағы, дисфункционалды отбасыдағы өмірлік тәжірибе;

- жетім балалар үшін жағдай жасауды ұйымдастыруда әлеуметтенудің қанағаттанарлықсыз нәтижелері.

Жетім балалардың, ата-ана қамқорлығынсыз қалған балалардың интеллектуалды дамуы төмендегілермен сипаттала алады:

- психикалық дамудың тежелуі, төмендетілген танымдық белсенділік. Бұл баланың кішкентай жасында зердесінің дамуы үшін қажетті стимулды ортаның болмауымен, сонымен қатар баланың көп уақыт бойы өмір сүру үшін жанталасуымен;

- негізгі ойлау операцияларының (қандай да бір белгілерді салыстыру, жіктеу, ерекшелену т.б.) қалыптаспауымен;

- жалпы оқу біліктерінің қалыптаспағандығымен (оқу тапсырмасын, оны шешу алгоритмін түсіну, шартты оқи білу, дұрыс шешім шығара, нәтижені түсіндіре білу);

- қоршаған әлем туралы жеткіліксіз білімдермен, бастапқы білімдерге, біліктер мен дағдыларға қатысты кемшіліктерімен, іс-әрекеттердің ішкі жоспарында өз тәртібінің ойша моделін құра алмаумен түсіндіріледі.

Баланың эмоционалды-ерік сферасының дамуындағы қиындықтар келесі себептермен пайда болады:

- баланың ата-аналық міндеттерін дұрыс орындамаған ата-анасына қатысты қалыптасқан нашар көзқарасына байланысты ересек адамдардың кез келгенін теріс қабылдауы;

- мектеп талаптарына сәйкес келмеуіне, оқудағы сәтсіздіктеріне жауап ретінде оқуға және тәрбие алуға қарсылық білдіру;

- оқуға қатысты оң уәждің болмауы;

- өзінің тәртібін реттеу дағдыларының болмауы, мінез-құлықтың продуктивті модельдерінің болмауы.

Ұсынымдар:

Жетім балалардың, ата-ана қамқорлығынсыз қалған балалардың ерекшеліктері көп жағдайда келесі жағдайларда өтелуі мүмкін:

- бастапқы интеллектуалды және оқу дағдыларын дамыту бойынша жүйелі түзету жұмысы;

- балаға қатысты талаптардың үдемелі жүйесін орнату, ол баланың асырап алған отбасыға қосылған сәтінің бастапқы кезеңдерінде үлгеріміне қатысты түсіністікпен қарауды көздейді, сонымен қатар баланың оқу жетістіктерін мазмұнды бағалау қағидаты және оның өзінің жетістіктеріне қатысты бағалауды көздейді;

- жеке оқу бағдарлары шеңберінде меңгеру үшін қажетті негізгі пәндерді ерекшелеу, ол баланың талпынысын бірнеше негізгі пәндерді меңгеруге аударады және баланың отбасы мен мектепке бейімделуінің бастапқы кезеңдерінде қалған пәндердің рөлін азайтуды көздейді;

- баланың әлем мағынасыздығы секілді түсінігін өзгертуге мүмкіндік беретін асырап алған ата-анасымен интенсивті қарым-қатынасы.

Баланың эмоционалды-ерік сферасы дамуындағы қиындықтар төмендегілермен өтелуі мүмкін:

- мектепте «мұғалім-білім алушы» жүйесінде формалды емес және рөлсіз қарым-қатынасты ұйымдастыру жолы. Мұндайда екі тарап та жалпы оқиғалардың жүйесіне қосылады және акцент қабылдаудың тұрақты қарым-қатынастарын құруға түсіріледі. Мұндайда қарым-қатынас тәрбиенің басты құралы ретінде көрініс табады (ата-ананың қарауынсыз қалған балалар, жетім балалар негативті өмірлік тәжірибеге байланысты дәстүрлі тәрбие директиваларын елемейді);

- оқытудың стандартты емес формаларын пайдалану: әртүрлі жастағы балалардан құралған топтарда оқыту. Мұндайда делдалдықтың тиімді механизмдері, ересек балалардың кішкентай балаларды оқытуға қатысуы, өзара оқу формалары, оқу процесін балалардың өздері құрған формалары іске асады;

- сюжетті рөлді ойындардың әртүрлі түрлерін пайдалану, ол балаға ұжымдағы серіктестік, өнімді өзара әрекеттестік тәжірибесін меңгеруге, мақұлдау және мойындау тәжірибесін толықтыруға мүмкіндік береді;

- баланың қызығушылықтарына сүйену. Мұндайда бір іс-әрекеттегі сәттілік тәжірибесі екінші іс-әрекетке ауыстырылады.

Осылайша жетім балалармен және ата-ана қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс істейтін педагогтер үшін ұсынымдардың қатарын анықтауға болады:

- тиімді құрылған тұлғаға бағытталған тәсілдеме жолымен балалардың оқуға мотивациясын арттыру;

- интеллектісі төмен білім алушыларды мақтау негізінде өз-өзін бағалауын жоғарылату, мақұлдау және мақтау әдістерін пайдалану;

- білім алушылардың интеллектуалды даму деңгейіне сәйкес келетін сараланған тапсырмаларды таңдаумен сабақ жүргізу;
- оқу қызметінің формаларын тапсырмаларды бағалау критерийлерімен түрлендіру, үй тапсырмаларын дифференциациялау;
- педагогикалық ұжымда жеке психологиялық-педагогикалық өзара әрекеттестіктің бірыңғай стратегиялары мен тәсілдемелерін әзірлеу.

Белгілі бір салада дарынды балалар

Дарындылық – психиканың жүйелі, өмір бойы дамып отыратын қасиеті, ол басқа адамдармен салыстырғанда, адамның бір немесе бірнеше қызмет түрінде өте жоғары (ерекше, сирек кездесетін) нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігін айқындайды. Әдетте дарынды балалардың жады өте жақсы болады, ол ерте қалыптасқан сөйлеу тілі мен абстарктілік ойлау қабілетіне негізделеді. Олар ақпарат пен тәжірибені жіктеу қабілетімен, жинаған білімдерін кеңінен пайдалану білігімен ерекшеленеді. Күрделі синтаксистік конструкциялармен ілесетін үлкен сөздік қоры, сұрақ қоя білуі дарынды балаға айналадағы адамдардың назарын жиі аудартады. Кішкентай «вундеркиндртер» сөздіктер мен энциклопедияларды қызығушылықпен оқиды, олардың ойынша, олардың өзіндік түсініктерін және елестетін оқиғаларын айтып жеткізе алатын сөздерді ойлап табады, ойлау қабілеттерін жандандыруды талап ететін ойындарға басымдық береді.

Дарынды балалар танымдық белгісіздікті оңай түсінеді. Бұл ретте кездесетін қиындықтар олардан бас тартуға мәжбүрлемейді. Олар күрделі және ұзақмерзімді тапсырмаларды қуана қабылдайды, оларға дайын жауап ұсынғанды мүлдем ұнатпайды.

Дарынды бала бір нәрсеге үлкен зейін қоюымен, өзіне қызықты салада нәтижеге қол жеткізу табандылығымен де ерекшеленеді. Бұған тапсырманы беріле орындау дәрежесін де қосу керек.

Өмірлік тәжірибесі аз болғандықтан, мұндай балалар өздерінің шамасы жетпейтін істерді бастайды. Оларға ересек адамдардың тарапынан түсіністік пен біршама қолдау қажет, олардың сәтсіздіктеріне назар аудармау керек, керісінше бірлесіп қайталап жасауды ұсыну керек.

Дарынды балаларға мынадай қасиеттер тән:

- өте ерте байқалатын, күшті дамыған әділдік сезімі. Дарынды балалардағы жеке құндылықтар жүйесі өте кең;
- қоғамдық әділетсіздікті жете түсініп қабылдайды. Өзіне және айналадағы адамдарға жоғары талаптар қояды және ақиқатқа, әділдікке, үйлесімділік пен табиғатқа ден қоя алады;
- шынайылық пен фантазияны нақты ажырата алмайды;
- дарынды балалар әзірге олардың «тістері батпайтын» проблемаларды шешуге тырысады. Олардың дамуы тұрғысынан мұндай әрекеттер пайдалы;
- дарынды балалар үшін, әдетте – дақпыртты қорқыныш сезімдері тән, өйткені олар көптеген қауіпті салдарды елестетуге қабілетті;

- айналадағы адамдардың сөзбен жеткізілмейтін сезімдерін өте қабылдағыш және олардың айналасында туындаған, үнсіз шиеленіске тез беріледі.

Дарынды балаларға білім беру процесін ұйымдастырудың негізгі принциптері:

- оқытуды жекешелендіру (білім алушыларды жеке оқыту жоспары – жоғары деңгей);
- озық оқыту принципі;
- кез келген әрекеттегі жайлылық принципі;
- білім алушылардың қабілеттерін іске асыру үшін ұсынылатын мүмкіндіктердің әртүрлілік принципі;
- сабақтан тыс әрекет рөлінің артуы;
- дамыта оқыту принципі;
- еріктілік принципі.

Білім беру процесінде критериалды бағалау жүйесін пайдалану бағалау жүйесін жеке пәннің мақсатты міндеттерімен, сондай-ақ ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың әлеуметтік біліктіліктерін қалыптастырумен байланыстыруға мүмкіндік беретін өлшемшарттар мен дескрипторларды пайдалану арқылы білім алушылардың жетістіктерін анықтауға және арттыруға мүмкіндік береді. Әр білім алушының дайындық деңгейін, оқытудағы жеке прогресін өлшемшарттық бағалау жүйесінің көмегімен анықтау білім алушының оқуға талпынысын ғана емес, сонымен қатар мектептегі білім беру процесінің сапасын да арттыруға ықпал етеді.

Бағалау жүйесі білім беру жетістіктерін бағалау кезінде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытудағы жетістіктерді объективті көрсетіп қана қоймай, сонымен бірге білім беру процесінде осындай білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың одан әрі жасайтын қадамдарын жоспарлау үшін негіз болып табылады.

Бағалау жүйесі инклюзия жағдайларындағы оқыту проблемаларының жетістіктері мен диагностикасын өлшеудің негізгі құралы болып табылады, ол білім беру процесінің сапасын анықтауға, оқыту стратегиялары мен тактикалары бойынша түпкілікті шешімдер қабылдауға, білім беру мазмұнын да, күтілетін нәтижелерді бағалау нысандарын да жетілдіруге мүмкіндік береді. Білім беру жетістіктерін бағалаған кезде алынған нәтижелер мен оқыту кезінде жоспарланған мақсаттардың ара қатынасы маңызды екенін ескеру керек.

Инклюзивті ортада оқу жетістіктерін бағалаған кезде білім алушылардың психикасына мұқият болған жөн, оларға жарақат келтіруі мүмкін жағдайларды болдырмау керек, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды дамытудың психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет.

Бағалау жүйесі мұғалім, білім алушы, ата-аналар, сынып жетекшісі, сондай-ақ мектеп әкімшілігі және білім беру ұйымының педагогикалық ұжымы арасында тұрақты байланыс жасауды қамтамасыз етуге тиіс, бұл білім беру процесін құруға жүйелі тәсілді, яғни оның тұтастығын қамтамасыз етеді.

Осылайша, инклюзивті ортадағы өлшемшарттық бағалау ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалардың денсаулығын сақтау мен табысты әлеуметтендіруді қамтиды.

Білікті білім беру практикалық нәтижелерге, жеке қызмет тәжірибесіне, қарым-қатынастар құруға бағытталған, бұл білім беруді ұйымдастырудағы принципиалдық өзгерістерге байланысты болады, ол білім алушылардың нақты құндылықтары мен өмірлік қажетті дағдыларын қалыптастыруға бағытталады. Осының аясында білім беру процесінің бір бөлігі ретінде білім алушылардың оқудағы жетістіктерінің нәтижелерін бағалауға деген көзқарас та өзгереді. Бағалау оң принциптерге негізделуі тиіс, бұл ең алдымен, білім алушының сәтсіздіктерінің дәрежесін емес, оның жетістіктерінің деңгейін есепке алуды болжайды.

Білім алушылардың жетістіктерін сипаттаған кезде бір немесе өзге дағдыны, әрекетті пайдаланған кездегі білім алушының дербестілік дәрежесі міндетті түрде көрсетіледі. Бұл әрекетті өз бетінше толық орындау, не болмаса үлгіге сүйене отырып орындау, не болмаса мұғалімге еліктеп орындау, немесе педагогпен бірлесіп орындау болуы мүмкін. Оқыту процесін қадағалау және оның нәтижелерін тіркеу мұғалімге оқыту барысында жеке тәсілдер қолдану міндетін табысты шешуге көмектеседі. Педагог бағалау рәсімдерінің көмегімен алған ақпарат дағдылар мен біліктерді меңгеру процесінде туындайтын қиындықтарға уақытында және барабар ден қоюға мүмкіндік береді.

Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың оқу әрекетінің нәтижелері мектепте білім берудің барлық кезеңдерінде біліммен, білікпен және дағдылармен шектелмеу керек, тұлғаның біліміне, тәжірибесіне және құндылықтарына негізделген жалпы қабілет ретінде біліктілікті қалыптастыру оқытудың мақсатына айналуы тиіс. Инклюзивті ортада өлшемшарттық бағалау принциптерін іске асыру ерекше қажеттіліктері бар білім алушының жан-жақты болуына, оның танымдық белсенділігі деңгейін, оқудағы талпынысын арттыруға, эмоционалдық тұрақтылығын және өз мүмкіндіктеріне сенімділігін сақтауға ықпал етеді [10].

Бағалау жүйесі білім беру процесіндегі ата-ана мен мұғалім арасындағы өзара байланыс және өзара әрекеттестікті жүзеге асырудың құралы, сонымен қатар педагогикалық процестің қызмет ету сәттілігі жөнінде хабар беретін құрал ретінде қарастырылады. Білім алушылардың жетістіктерін критериалды сипаттау негізінде бағалау ата-аналарды олардың балаларының шынайы мүмкіндіктері жөнінде сенімді ақпаратпен қамтамасыз етеді әрі мектептен кейінгі білім алуына немесе жұмысқа тұруына қатысты өмірлік маңызды мәселелерді қабылдауда көмек береді.

Бағалаудың маңызды талаптарының бірі кері байланыс болып табылады. Оның маңызды рөлінің бірі мұғалім сол мезетте міндетті түрде өзі үшін және ЕБҚ бар білім алушылар үшін тапсырманы орындау барысында кеткен қателікті көрсетіп, оны түзетудің жолдарын үйрету керек, сонымен қатар, оқыту мақсатының орындалу динамикасының алға жылжуын қадағалау қажет.

Егер мақсатқа жетпесе, онда жеке түзету сабақтарында ол қайтадан қарастырылып, тапсырылуы керек немесе пәнді онтайландыру барысында (мүмкін ЕБҚ бар білім алушылардың жақын даму аймағы есепке алынбай дұрыс таңдау жасалмаған шығар) қарастырылуы тиіс. Осы орайда білім алушының алдағы даму қадамын есепке ала отырып, кешігіп қалмай жұмысты орайластыру түбегейлі маңызды болып табылады.

Білім алушы үшін үш маңызды сұрақтарға жауап беру тиімді кері байланыс болып саналады:

- *Мен оқытудың қай кезеңіндемін?*
- *Нәтижеге қалай жетемін?*
- *Олқылықты жою үшін қалай жұмыс жасау керек?*

Кері байланысты жазудың негізгі кейбір ұсынымдарын келтірейік:

- құрылымдық кері байланысты үнемі, міндетті түрде жүзеге асырып отыру қажет және білім алушыларды да осыған үйрету керек, олар өздерінің жұмыстарын және бірін-бірі бағалай білулері қажет;

- «қате», «дұрыс емес» деген сөздерден алшақ жүру керек, қайсысы дұрыс емес және бұл жұмысты түзету үшін алдағы уақытта не істеу керек осы мәселелерге түсініктеме беру қажет;

- қате жұмысқа емес, жақсы жұмысқа түсініктеме беріңіз;

- кеткен кемшіліктерді қалай түзетуге және жақсартуға немесе жауаптарын тереңдетуге болады, міндетті түрде осы мәселелерге нұсқаулық беру қажет;

Қателер туралы ақпаратты келесі тәртіппен беруге болады:

- оның орналасуы;
- қателердің типтері;
- қатені түзету үшін қажетті іс-әрекеттер;

- білім алушының жауаптарына мысқылдап сын айтудан және жағымсыз түсініктеме беруден алшақ болу керек, мысалы: «сауатсыз жауап», «сен қалай ғана осындай ойға келдің» деген сөйлемдер жөнсіз, себебі білім алушының жеке тұлғасына тіл тигізуге болмайды.

Жиынтық бағалау белгілі бір оқу бөлімін аяқтаған кезде (тоқсан, триместр, оқу жылы, орта білім деңгейі) өткізілетін, сонымен қатар бөлімдер мен оқу бағдарламасындағы жақын тақырыптарға баға мен балл қою арқылы қорытынды жасалатын бағалаудың түрі болып табылады.

ЕБҚ білім алушыларды жиынтық бағалаудың мақсаты мұғалім оқу бағдарламасын, жоспарын, оқытудың мақсатын, оқушылардың ойлау деңгейін, тақырыптар мен бағалау дискрипторын құрастырудың жолдарын терең білуі қажет.

Баға қою жүйесінен кете алмай жатқандықтан, практикада жазалайтын емес, бала әрекетінің нәтижелері мен мінез-құлқын бағалаудың көтермелеу жүйесін ойластыру және қолдану қажет. Баланы жағымсыз сәттерде емес, жақсы жағдайларда бақылау керек. Төмен «баға» кезінде «бағалау» жоғары болуы мүмкін.

Сондай-ақ балалар жұмыстарының көрмесін ұйымдастыру ұсынылады. Әрбір жұмысты барлық балалар көреді, әрқайсысының жақсы жақтарын табуға болады. Біртіндеп балалар өз жұмыстарын бағалауды және оларды басқа балалардың жұмыстарымен салыстыруды үйренеді. Сюжеттік ойындар ойлап табу да (мысалы, өзге планеталықтан құтқарылу) білім алушыларды жоғары нәтижелерге жетуге және ретті мінез-құлықты қалыптастыруға өте ынталандырады, олардың барысында, тіпті ең елеусіз табыстары үшін оқушылар «жүріс» жасайды және ойын алаңында (балалар суретін салған) алға жылжи алады. Саяхат-сабақтар сияқты, осындай ойын да әртүрлі уақыт кезеңдері: апта, ай, тоқсан ішінде жалғаса алады. Нәтижесінде балаларда танымайтын жағдайлардың алдындағы қорқынышы кетеді, өз күшіне сенім пайда болады, ең бастысы, олар ойнай отырып оқиды.

Бала өзінің әрекетін күшті және тұрақты қолдауға мұқтаж. Егер балада осындай қолдаулардың қажетті саны табиғи жолмен туындайтын болса, онда мінез-құлықтың әлеуметтік қалаулы формаларын және оқу жетістіктерін меңгерумен байланысты проблемалар болмайды. Білім алушылар үшін қандай қолдаулар жақсы лайық келетінін анықтау үшін мұғалім оларға тізімнен олар қалайтындарды таңдап алуды ұсына алады. Баланың жақсы мінез-құлқын ынталандыру үшін ұпайлар, жетондар және жамандарын тоқтату үшін айыппұлдар пайдалануға болады. Кейіннен бұл ұпайлар қандай да көтермелеулермен (мысалы, бос уақыт, тәттілер) ауыстырылуы мүмкін. Мұндай әдіс жеке жұмыс үшін де, үлкен топтар үшін де қолайлы. Көтермелеулер берудің жиілігі өте маңызды. Бастапқыда шағын уақыт аралығы өткеннен кейін көтермелеген дұрыс. Содан кейін, жүйе жұмыс істей бастаған соң, уақыт аралығы ұзартылуы мүмкін. Ересек адам айыппұлдарды көп пайдаланбау керек. Білім алушылар әрбір айыппұлға қарсы 3-5 көтермелеу алуы тиіс. Баланы өз жетістіктерін дербес және барабар бағалауға үйрету және олардың одан не талап етіледі соған сәйкес келу дәрежесі, содан кейін өз нәтижелерінің тиісті жазбасын жасау, мысалы арнайы дәптерге немесе талаптар жазылған парақшаға жазу бақылау қызметін дамытудың тағы бір пәрменді тәсілі болып табылады.

Өзін-өзі бақылау әдісі де қызықты және тиімді тәсіл болып табылады, ол баланың жетістіктеріне қатысты ересек адамның бағасы мен балалар өз-өздеріне қоятын бағаны біріктіреді. Зерттеулер көрсеткендей, бұл әдістеме жаман мінез-құлықтың үлесін қысқарту үшін жеткілікті дәрежеде тиімді болып табылады, ересектер мен балалар жақсы қабылдайды. Оқыту нәтижелері барлық білім беру процесіне қатысушылардың мінез-құлық тәртіптілігімен тікелей байланысты болуына педагогтердің назарын аударамыз. Өзін-өзі басқару әдістемесіне үйрету кезінде бала өзінің мінез-құлқы мен ол бағаланатын шкаланың арасындағы қатынастар жүйесін түсінуі тиіс. Мәселен, Hoff және DuPaul мінез-құлықты бағалаудың мынадай шкаласын ұсынды [15].

5 (өте тамаша) – айтылған уақыт аралығының ішінде барлық мінез-құлық қағидалары сақталады;

4 (жақсы) – қағидаларды бір рет бұзу орын алады, бірақ барлық қалған уақыт аралығында шарттар бұзылмаған;

3 (орташа) – бірнеше қағида бұзылған, бірақ елеулі бұзушылықтар жоқ;

2 (орташадан төмен) – бір немесе бірнеше қағида бұзылған, бірақ мінез-құлық жол берілмейтін ретінде бағаланған;

1 (нашар) – қағидалар барлық уақыт аралығында бұзылады, мінез-құлық жол берілмейтін ретінде бағаланады.

Егер білім алушының бағасы мұғалімнің бағасымен 1 балға сәйкес келмесе, онда білім алушыға ол өзіне өз бетінше қойған бағаны қалдыруға рұқсат беріледі. Егер білім алушының бағасы оқытушының тарапынан қойылған бағаға сәйкес келсе, онда білім алушыға сыйлық беріледі. Егер бағалар 2 балдан артық ерекшеленсе, оқытушының бағасы қалдырылады және көтермелеу берілмейді. Сыйақы жоғары бағалар үшін берілмейтініне, тек мұғалімнің бағасына дәлме-дәл сәйкес келгендігі үшін берілетініне назар аударыңыздар. Өз наразылығыңды тұтас баламен емес, баланың жекелеген нәтижелерімен және іс-әрекеттерімен білдіруге болады. Біз баланы емес, оның әрекетінің нәтижелерін бағалаймыз. Баланың іс-әрекеттерін сынауға болады, бірақ сезімдерін емес. Баланың іс-әрекеттеріне наразылық білдіру жүйелі болмауы тиіс, әйтпесе ол оны қабылдамауға ұласады. Айналада жақсы атмосфера жасаңыз, оқушылардың жетістіктеріне және олардың өздеріне қызығушылықпен қараңыз [13].

Білім беру процесін жоспарлаудан бағалау бөлімі дәйекті түрде дұрыс қадам жасауды талап етеді. Аталған іс-шараны келесі үш тәсіл арқылы көрсетілген нұсқасын ұсынамыз:

- *Бағалау өлшем ретінде* – Факт (бағдарламаның мазмұны/білу және түсіну);

- *Бағалау процесс ретінде* – Қызметі /әрекет (Қалай оқиды? Оқуға қандай әдістер көмектеседі? Қызметі портфолио арқылы көрінеді);

- *Бағалау ізденудің жолы ретінде* (Өлеуметтік дағдылар, бақылау дағдылары оны түсіндіру).

Кез келген бағдарламаны іске асыруда, бағалауды талап ететін жоғарыда көрсетілген тәсілдерді қолдану маңызды. Бұл жағдайда қалыптастырушы бағалаудан жиынтық бағалауға ауысуды сақтау қажет. Жиынтық бағалауда қалыптастырушы тапсырмалар қайталанбау керек. Жиынтық бағалаудың тапсырмаларында қалыптастырушы бағалауда меңгерілген тапсырмалар арқылы оқу дағдысын бағалауға мүмкіндік беретін жағдаяттарды ұсыну қажет.

Тәжірибеде шынымен де бұл өте күрделі, себебі мұғалімнен арнайы күш пен құрастыруға уақыт жұмсауды, қолдануды, талдауды және қайта қарауды қажет етеді. Сонымен қатар еске сақтау қабілеттері өте жоғары, бірақ кездейсоқ жағдайда оқу ақпаратын дұрыс қолдану мүмкіндігі жоқ оқушылар да болады. Дегенмен есте сақтау қабілеттері өте төмен оқушылар да бар, бірақ олар өздерінің практикалық әрекеті арқылы тапсырманы орындап, оқу материалын түсінгендігін көрсете алады. Сонымен бірге өткен тәжірибені үнемі талдап

отыруды қажет ететін (рефлексия), сонда ғана олар оқу нәтижесіне жете алатын білім алушылар бар.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, мынандай сұрақ туындайды: Біз барлығына тең бағалау процедурасын құрастыра аламыз ба? ЕБҚ бар балалар сыныпта барлық балалармен сол тапсырманы орындау арқылы жоғары баға алуға мүмкіндігі бар ма? Бұл сұрақтарға бірден жауап беру мүмкін емес. Инклюзивті білім беруге ауысып жатқан бүгінгі кезеңде, еліміздің білім беру мазмұнының жаңаруына байланысты педагогтер бағалау мен жоспарлаудың тәсілдерін қарастыруы қажет.

Төмендегі кестеде (3-кесте) қалыптастырушы бағалау үшін өзінің пәні негізінде Блум таксономиясы бойынша құрастырылған мұғалімнің рубрикасы берілген.

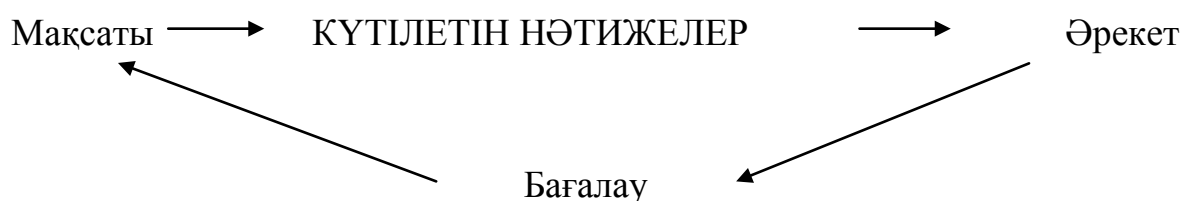
3-кесте – Бағалау рубрикасы

Балдары	1-критерий: Білу және түсіну	2-критерий: Қолдану	3-критерий: Рефлексия
1-2	<i>Атайды, түгендейді, оқу материалы мазмұнының жеке кезеңдерін көрсетеді .</i>	<i>Айтады, тәжірибеде бағдарлама мазмұны бойынша ақпаратты қолданады.</i>	<i>Оқу процесі бойынша жасалған іс-әрекетін түгендейді. Мен сабақта не істедім? Мен қалай оқыдым?</i>
3-4	<i>Түсіндіреді, таңдайды, мазмұны бойынша ақпаратты топтастырады. Мазмұнына байланысты сұрақ қояды.</i>	<i>Арақатынасын белгілейді, шешім қабылдайды, бағдарлама мазмұны бойынша тәжірибеде ақпарат ретінде қолданылатыны мен қолданылмайтынын түсіндіреді. Өмірден мысалдар келтіреді.</i>	<i>Түсіндіреді, оқыту үдерісі бойынша сәтті әрекетін анықтайды. Менде не жақсы шығады? Маған оқуға не көмектесті?</i>
5-6	<i>Салыстырады, топтастырады, әртүрлі сабақтың оқу материалын мазмұнына байланысты ақпаратты ретке келтіреді. Графикалық оқыту тәсілдері арқылы оқу материалын жинақтайды</i>	<i>Бағдарлама мазмұны бойынша тәжірибеде қолданылуы, қолданылмауы туралы ақпарат ретінде әзірлейді, біріктіреді, ұйымдастырады.</i>	<i>Өзінің оқу процесін бағалайды. Менде не жақсы шығады? Маған жақсы оқуға не көмектесті? Ал не кедергі болды?</i>

3-кесте – жалғасы

	<i>және жүйелеуді қамтамасыз етеді (кестені, сызбаны өз еркімен толтырады, жаңа тақырыпқа тірек конспектісін құрастырады). Сұрақ қояды және оқу материалы мазмұны бойынша өзі сұрай алады.</i>	<i>Өмірден мысалдар келтіреді және оны талдайды.</i>	Мен өзімнің жетістігімді қалай жақсартамын?
Балдары	1-критерий: Білу және түсіну	2-критерий: Қолдану	3-критерий: Рефлексия

Сонымен оқытуды немесе нақты сабақтарды жоспарлау мақсаты, міндеттері, жағдаяты және бағалаудың өзара әрекеттестігін ұсынады. Себебі бағалау тікелей жағдаятпен, мақсатпен және күтілетін нәтижелермен байланысты. Төмендегі сызбада көрсетілген:

Сабақты күнделікті жоспарлауды тиімді ұйымдастыру үшін мұғалім кестені қолдануы қажет, онда мұғалімге өзін-өзі талдау нәтижесін толтыруға арналған баған бар. Өзін-өзі талдау мұғалімге сабақтың жақсы өтуіне және міндетті түрде не қарастыру қажет екендігіне көмектеседі [16].

Мұғалімнің рефлексиясы ЕБҚ бар балаларды жалпы білім беру процесіне кіріктіруге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар оқыту процесін тұтастай бағалайды.

Оқу нәтижесі бойынша ата-анаға немесе білім алушыға берілетін кері байланыс нысандарының бірі рубрика болып табылады. Рубрика педагогикалық қарым-қатынастың ажырамас құрамдас бөлігі ретінде, ол білім алушылардың өзіндік білім алудағы табыстары мен қателіктерін, білім алушының педагогпен өзара қарым-қатынасын, оқуға деген уәждемені және білім алудағы көрінетін нәтижелерінің білім, дағды мен шеберліктің мақсатты деңгейі туралы идеалданған түсініктермен эксплициттік арақатынасының көмегімен оқыту мазмұнын жақсы меңгеруге ықпал етеді. Рубриканы қолдану арқылы тек БЖБ және ТЖБ нәтижелері бойынша ғана емес, сонымен қатар оқу процесінде тапсырмаларды орындау кезінде де бағалауды педагог пен білім алушылар арасындағы конструктивті диалогқа ауыстырады [17].

2019 жылы Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА-мен кері байланыс беру үшін 5-9 сыныптар оқу пәндерінің оқу мақсаттарына сәйкес рубрикаларды құрастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленді, ұсынымдарда барлық тақырыптар бойынша рубрикаторлар берілген.

Рубрикаторлар – бұл нақты өлшемдер бойынша білім алушылардың жетістіктер деңгейінің толық сипаттамасы. Әдетте рубрикаторлар кесте (матрицалар) түрінде көрсетіледі, онда әрбір критерий үшін индикаторлар (критерийлерді нақтылауға болатын маңызды көрсеткіштер) ұсынылған.

Рубрикатор – бұл өлшемдерге негізделе отырып, білім алушының прогресін бағалау үшін қолданылатын матрица түріндегі бағалау құралы. Ол оқу материалын меңгеру деңгейі бойынша әрбір сипаттаманың сапасын көрсететін (бастапқы, орта, жоғары) бағаланатын қатардан тұрады.

4-кесте – Оқытудағы кері байланыстың деңгейлік дифференциациясының сипаттамасы

Деңгейлер	Тапсырмаларды орындау пайызы	Сипаттама
Бастапқы	0%-39%	<ul style="list-style-type: none"> - пәндік терминдер мен ұғымдарды түсінеді және өз ойын айтады. - қарапайым тапсырмаларды орындайды және тікелей нұсқауларға сәйкес орындау процедуралары қажет ақпаратты әртүрлі нысандары (кестелер, графиктер және диаграммалар) негізінде ұсынады және қарапайым қорытындыларды тұжырымдайды. - қарапайым тапсырмаларда шаблондарды таниды.
Орта	40%-84%	<ul style="list-style-type: none"> - пәндік терминдер мен ұғымдарды жеткілікті біледі және түсіндіреді. - тапсырмаларды орындайды және білімін практика жүзінде қолдана алады. - ақпаратты жинақтайды және қорытынды шығарады, алынған нәтижелерге дәлел келтіруі мүмкін. - типтік тапсырмалардағы үлгілерді таниды, стандартты шешу жолдарын ұсынады және пайдаланады. - берілген тапсырмалардың шешімін табуда басқа пәндерден алған білімін, дағдысын пайдаланады.
Жоғары	85%-100%	<ul style="list-style-type: none"> - пәндік терминдер мен ұғымдар бойынша терең білімі мен түсінігін көрсетеді. - күрделі тапсырмаларды орындайды және алған білімін табысты қолданады.

4-кесте – жалғасы

		<ul style="list-style-type: none">- ақпаратты әртүрлі көздерден жинақтайды және толық негіздеумен қорытындыларды құрастырады, нақты, алынған нәтижелерге қисынды дәйекті дәлелдер келтіреді.- күрделі тапсырмаларды шешу жолдарын біледі, бірнеше жауаптар ұсынады.- әртүрлі стратегияларды пайдаланады, алынған нәтижелердің маңызы мен негізділігін бағалайды.
--	--	--

Рубрикаторларды құрастыру бойынша зерделенген тәжірибе негізінде жалпы білім беретін мектептердің 5-9 сыныптарының оқу жоспарлары бойынша рубрика әзірлеу алгоритмі ұсынылған. Аталмыш алгоритм бірнеше қадамдардан тұрады:

1 қадам. Пән бойынша білім алушылардың жетістіктерінің сараланған деңгейлерін анықтау. Мұғалім оқу процесінің материалдарын, нысандары мен тәсілдерін мұқият таңдап, материалдың әрқайсысының мақсатын айқындап, жеке оқу элементтеріне бөле отырып, сараланған тәсілде іске асыру.

2 қадам. Типтік оқу жоспары мен оқу бағдарламасын зерделеу, оқыту мақсаттарына талдау жүргізу, білім алу үдерісінде ерекше қиындықтар туғызатын оқыту мақсаттарын анықтау, оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты негізінде бағалау критерийлерін құру.

3 қадам. Етістіктерді қарастыру – Блум пирамидасына сәйкес үйрену.

4 қадам. Рубрика оқушыға түсінікті болуы шарт, оны әрі қарай оқуға ынталандыруы тиіс. Кері байланыстың сипаттамасын ескере отырып, рубрикада конструктивтік байланыс болуы тиіс, ол білім алушылардың белгілі бір білімдерге, дағдыларға қол жеткізу деңгейін бағдарлама ұсынымдарын ескере отырып толық көрсетуі тиіс. Конструктивті кері байланыс қателіктерді ғана көрсететін етістіктерді қолданудан бас тартуы керек. Конструктивті емес кері байланыс оқушының жіберген қателіктеріне мән беріп және де ол өз кезегінде оқушы мен ата-анаға кері әсерін береді.

5 қадам. Рубрика бөлім/тоқсандық жиынтық бағалау нәтижелері бойынша ғана емес, жазбаша жұмыстан кейін де қолданылуы тиіс. Рубрикалар оқушыларға жұмысты орындауға кіріскенге дейін белгілі болуы тиіс.

Осылайша, рубрикаторлар – бұл нақты өлшемдер бойынша білім алушылардың жетістіктер деңгейінің толық сипаттамасы. Әдетте рубрикаторлар кесте (матрицалар) түрінде көрсетіледі, онда әрбір критерий үшін индикаторлар (критерийлерді нақтылауға болатын маңызды көрсеткіштер) ұсынылған. Жұмыста рубрика бастапқы, орта, жоғары секілді оқу жетістіктерін бағалаудың үш деңгейінен тұрады.

Оқу пәндері бойынша ұсынылған айдарларда 5-9 сыныптар үшін басты миссия сақталған – оқушының кемшіліктерін емес, оқушының жетістіктерін көрсету [17].

Төменде жоғарыда аталған, Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА сайтында орналасқан «Кері байланыс беру үшін 5-9 сыныптар оқу пәндерінің оқу мақсаттарына сәйкес рубрикаларды құрастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар» құралынан ұсынымдық сипатқа ие, әртүрлі сынып пәндері бойынша әзірленген рубрикалардан мысалдар келтіреміз.

Қосымшаларда ұсынылған рубрикалар бірыңғай тұжырымдама бойынша әзірленген, оның мәні оқушылардың оқу жетістіктері бойынша толық ақпарат беру болып табылады.

5-кесте – 9-сыныптың «Қазақ тілі» пәні бойынша рубрика үлгісі

Қазақ тілі			
9 сынып			
Оқу мақсаты	Оқу жетістіктерінің деңгейі		
	Бастапқы	Орта	Жоғары
«Жаһандану мәселелері» бөлімі			
9.1.4.1 Мәтіннің мақсаты арқылы негізгі ойды анықтайды	Мәтінді тыңдап, ойын шамасына қарай жеткізеді. (Электр станциялардың түтіндері ауаны ластаса, тастаған қоқыстар топырақ арқылы еніп, жер асты суларын ластайды...) Мәтіннің мақсатын анықтап үйрену керек	Мәтіннің мақсатын анықтап, ондағы негізгі ойды болжайды. Мәтіннің мақсаты арқылы негізгі ойды анықтай білуі қажет	Тұжырымды ой ұсынып, пікіріне мәтіннен дәлел келтіреді. Мәтіннің мақсаты арқылы негізгі ойды анықтайды.
9.3.3.1 Мәтін құрылымын сақтай отырып, бірнеше графиктік мәтіндегі (диаграмма, кесте) деректерді салыстырып, маңызды тұстары мен үрдістерді (тенденция) анықтап жазады	Көрсетілген графиктік мәтіндегі сөздерді көшіреді. Өндірістік процесстер, электр станциялары, жанармай тасымалы. Мәтін құрылымын сақтап, бірнеше графиктік мәтіндегі деректерді салыстырып дағдылану қажет	Мәтін құрылымын сақтап, бірнеше графиктік мәтіндегі (диаграмма, кесте) деректерді салыстырады. Маңызды тұстары мен үрдістерді анықтап жаза білуі керек	Қорытындылап, тұжырымдайды. Мәтін құрылымын сақтай отырып, бірнеше графиктік мәтіндегі (диаграмма, кесте) деректерді салыстырады. Маңызды тұстары мен үрдістерді (тенденция) анықтап жаза біледі

5-кесте – жалғасы

«Адам құқығы мен бостандығы» бөлімі			
<p>9.1.1.1 Мәтін мазмұны бойынша дайындалған сұрақтарға болжаммен жауап береді, түпнұсқамен салыстырады</p>	<p>Оқып, ойын шамасынша жеткізеді. (Адам жұмыс істегенде нені білуі керек, сол туралы айтылған мәтінде. Әр жұмыскер өзінің құқығын бірінші жақсы білуі керек деп ойлаймын...) Мазмұн бойынша дайындалған сұрақтарға болжаммен жауап беріп дағдылану қажет</p>	<p>Мазмұн бойынша дайындалған сұрақтарға болжаммен жауап береді. (Еңбек келісімшарты кімде болуы керек? Еңбек келісімшарты әр жұмыскердің қолында болуы керек. Келісімшарт нені айқындайды? Келісімшарт міндеттер мен құқықтарын айқындайды...) Түпнұсқамен салыстырып үйрену керек</p>	<p>Негізгі ойды анықтап, зерделейді. Мәтін мазмұны бойынша дайындалған сұрақтарға болжаммен жауап береді, түпнұсқамен салыстырады</p>

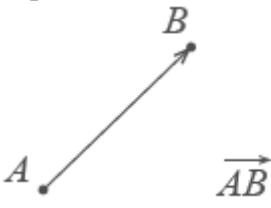
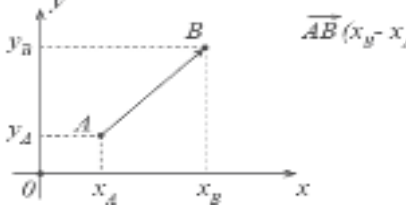
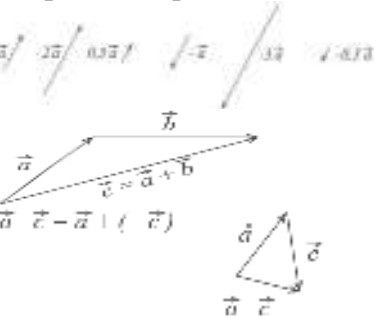
6-кесте – 9-сыныптың «Алгебра» пәні бойынша рубрика үлгісі

Алгебра			
9 сынып			
«Екі айнымалысы бар теңдеулер, теңсіздіктер және олардың жүйелері» бөлімі			
Оқу мақсаты	Оқу жетістіктерінің деңгейі		
	Бастапқы	орта	жоғары
«Тізбектер» бөлімі			
9.2.3.2 Тізбектің n-ші мүшесін табу, мысалы: $\frac{1}{2 \cdot 3}; \frac{1}{3 \cdot 4}; \frac{1}{4 \cdot 5}; \frac{1}{5 \cdot 6}; \dots$	Сан тізбегінің анықтама-сының және берілу тәсілдерін біледі. Берілген формулалар бойынша тізбекті шығара алады. Тізбектің формуласын анықтай алуы керек	Тізбектің келесі мүшесін анықтай алады, берілген мәліметтер бойынша тізбектің формуласын анықтайды. Тізбекке берілген жоғары деңгейдің есептерін талдап үйренуі қажет	Тізбекке берілген жоғары деңгейдің есептерін талдайды, анализ жасап, қорытындысын айтады
9.2.3.6 Геометриялық прогрессиялардың n-ші мүшесін, алғашқы n мүшелерінің қосындысын есептеу формулаларын, сипаттамалық қасиетін білу және қолдану	Геометриялық прогрессиялардың n-ші мүшесін, алғашқы n мүшелерінің қосындысын есептеу формулаларын қолданып есептер шығарады. Геометриялық прогрессиялардың формулаларын қолдана алуы қажет	Геометриялық прогрессиялардың формулаларын қолданып мүшелерін еселігін қосындысын және бірінші мүшесін табады. Геометриялық прогрессияның сипаттамалық қасиетін біліп және қолдана алуы керек	Берілген тізбек геометриялық прогрессия болатынын болмайтынын анықтайды, дәлелдейді. Тепе-теңдікті дәлелдейді. Берілген сан берілген тізбектің мүшесі болатынын анықтайды

7-кесте – 9-сыныптың «Физика» пәні бойынша рубрика үлгісі

Физика			
9 сынып			
«Кинематика негіздері» бөлімі			
Оқу мақсаты	Оқу жетістіктерінің деңгейі		
	Бастапқы	Орта	Жоғары
9.2.1.1 Материялық нүкте, санақ жүйесі, механикалық қозғалыстың салыстырмалылығы ұғымдарының мағынасын түсіндіру, жылдамдықтарды қосу және орын ауыстыру теоремаларын қолдану	Материялық нүкте, санақ жүйесі, механикалық қозғалыстың салыстырмалылығы ұғымдарының мағынасын түсіндіреді, мысалдар келтіреді ұшақтың бір нүктеден екіншісіне қозғалысы немесе ұшақтың әуежайдағы тұрағы. Барлық қозғалмайтын заттардың жермен бірге айналуы. Ұғымдардың физикалық мәнін, есептеу жүйесін түсіндіре алуы керек	Материалдық нүкте болып табылатын денелердің мысалдарын көрсетеді. «Материалдық нүкте» ұғымының физикалық мәнін, есептеу жүйесін түсіндіреді, жол және қозғалу, жылдамдық ұғымын ажыратады. Есептерді шешуде жылдамдықтар мен орын ауыстыруларды қосу теоремаларын қолданып үйренуі қажет	Материалдық нүктенің қозғалысы, оның траекториясы туралы мәлімет келтіреді және өмірден мысалдар келтіреді. Есептерді шешуде жылдамдықтар мен орын ауыстыруларды қосу теоремаларын қолданады. Дене қозғалысының траекториясын бейнелейді, қозғалыс кестесін құрастырады және нәтижелі жылдамдық пен жылжуды анықтайды

7-кесте – жалғасы

<p>9.2.1.3 вектордың координаталар осіне проекциясын анықтау, векторды құраушыларға жіктеу</p>	<p>Вектордың белгіленуін есте сақтайды, векторлық және скалярлық шамаларды ажыратады, оның бағытын көрсеткімен көрсетеді</p> <p>Вектордың координаттық оське проекциясын вектордың көлденең және тік құрамдастарға ыдырауын тауып үйренуі керек</p>	<p>Вектордың координаттық оське проекциясын вектордың көлденең және тік құрамдастарға ыдырауын табады және оның координаттарын табады</p> <p>Дененің соңғы жағдайының координаттарын таба білуі қажет</p>	<p>Векторларды қосу және азайту, санға көбейту кезінде білімді қолданады, дененің соңғы жағдайының координаттарын табады</p>
<p>9.2.1.5 Түзу сызықты теңайнымалы қозғалыс кезіндегі жылдамдық және үдеу формулаларын есептер шығаруда қолдану;</p>	<p>Физикалық шамалардың, олардың өлшем бірліктерінің белгіленуі мен айтылуын есте сақтайды V (м/с)-жылдамдық, a (м / с²) жеделдету. Формула арқылы бастапқы және соңғы жылдамдықты көрсете алуы керек</p>	<p>ӨҚ жүйесіндегі жылдамдық пен үдеуді өлшеу бірліктерін түрлендіреді, олардың формулаларын жазады. Жылдам қозғалысты баяулатудан ажыратады, формула арқылы бастапқы және соңғы жылдамдықты көрсетеді (V_0 және V) Жылдамдық және жылдамдату формулаларын қолданып үйренуі қажет</p>	<p>Есептерді шешуде тең уақыттық тік сызықты қозғалыс кезінде жылдамдық және жылдамдату формулаларын қолданады, осы формулалардан басқа физикалық шамаларды (уақыт, орын ауыстыру) шығарады</p>

8-кесте – 9-сыныптың «Биология» пәні бойынша рубрика үлгісі

Биология			
9 сынып			
«Жасушалық биология және тірі ағзалардың көптүрлілігі, экология және биосфера» бөлімі			
Оқу мақсаты	Оқу деңгейінің жетістігі		
	Бастапқы	Орта	Жоғары
9.1.1.2 Өсімдіктер мен жануарлардың түрлерін ерекшелік белгілері бойынша танып білу (анықтағыш бойынша)	Ағзаларды анықтауда өсімдіктер жануарлардың ерекше белгілерін қолдануды біледі. Ағзалардың морфологиялық белгілерін анықтауы керек	Ағзалардың морфологиялық белгілерін оларды анықтауда, теза, антитезаларды қолдануда, А/В/С/D/E ағзаларын анықтайды. Өсімдіктер жануарлардың ерекше белгілерін дұрыс қолдана білуі керек	Ағзаларды анықтауда өсімдіктер жануарлардың ерекше белгілерін дұрыс қолданады
9.3.1.4 Азот пен көміртектің табиғаттағы айналымының сызбасын құру	Азот пен көміртектің табиғаттағы айналымының сызбасын түсінеді. Жануар ағзасындағы көмірқышқыл газының атмосфераға өту үрдісін анықтай білуі керек	Табиғатта көміртегі айналымы барысында жүретін А/В/С/D үрдістерін, өсімдік және жануар ағзасындағы көміртекті қосылысты анықтағанда, жануар ағзасындағы көмірқышқыл газының атмосфераға өту үрдісін анықтайды. Азот пен көміртектің табиғаттағы айналымының сызба түрінде дұрыс сызып, талдай алуы қажет.	Азот пен көміртектің табиғаттағы айналымының сызба түрінде дұрыс сызып, талдайды

9-кесте – 9-сыныптың «География» пәні бойынша рубрика үлгісі

География			
9 сынып			
«Географиялық зерттеу әдістері» бөлімі			
Оқу мақсаты	Оқу деңгейінің жетістігі		
	Бастапқы	Орта	Жоғары
9.1.1.1 География ғылымының дамуына үлес қосқан қазақстандықтардың зерттеулері туралы баяндайды	География ғылымының дамуына қосқан қазақстандықтардың зерттеулерін зерделеп, жетекші ұғымдарға анықтама береді. Қазақстанның физикалық географиясының дамуына өзіндік үлес қосқан ғалымдары білуі керек	Қазақстанның физикалық географиясының дамуына өзіндік үлес қосқан ғалымдарының еңбектері жайлы кесте толтырады. Қазақстандықтардың зерттеулері туралы баяндай алуы қажет	Ақпарат көздерін пайдаланып: 1. «Ш. Уалиханов – саяхатшы және этнограф-ғалым» 2. «Қ. Сәтбаевтың Қазақстан ғылымы мен металлургия өнеркәсібінедегі рөлі» атты ақпарат дайындайды /таңдау бойынша/
9.1.1.4 Қазақ халқының халықтық географиялық терминдерінің мағынасын түсіндіреді	Берілген мәтіннен Қазақ халқының, халықтық терминмен аталған жер-су аттарын сипаттайды. Қазақ халқының халықтық географиялық терминдерін анықтауы керек	Нысандардың топонимдерінің мағынасын талдап, топтастырып, кесте сызады. Терминдердің мағынасын түсіндіре білуі қажет	Айтылуы бірдей нысандардың неге әртүрлі топонимге жататынын дәлелдейді
9.1.1.5 Зерттеу нәтижелерін түрлі академиялық формада ұсынады зерттеу нәтижелерін түрлі академиялық формада ұсынып, жинақтайды	Зерттеу нәтижелерін түрлі сигналдық, анықтамалық формаларға анықтама береді. Зерттеу нәтижелерін түрлі академиялық формада ұсына алуы керек	Зерттеу нәтижелеріне ұсынуға қойылатын талаптарды талдап, тақырыпқа жоспар құрады /мұғалімнің ұсынған тақырыптары бойынша/ Зерттеу нәтижелерін түрлі академиялық формада ұсына білуі керек	Ғылыми зерттеулерде эмпирикалық және теориялық әдістерді қолдану аясын зерделеп, мысал келтіреді

2 ЕБҚ БАР БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ҚОРЫТЫНДЫ АТТЕСТАТТАУЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

Қазақстандық білім және ғылым жүйесін жаңғыртудың заманауи кезеңі әрбір бала үшін сапалы мектеп біліміне қолжетімділікті, колледждер мен университеттерде жаңа кәсіби дағдыларға ие болуды, зерттеу және шығармашыл құзыреттіліктерді дамытуды, өмір бойы білім алуды болжайды.

Тұтастай білім беру процесінің маңызды құрамдасы – білім алушылар қызметінің нәтижесін бағалау процесі. Жаңартылған мазмұндағы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары негізгі жалпы білім мазмұнына да, жалпы білім мазмұны деңгейін игеру нәтижелеріне де жаңа талаптар қоюда.

Білім беру мазмұнын жаңарту процестері оқу жетістіктеріне қатысты көзқарасты және оларға сәйкес бағалау тәсілдерін қайта қарастыруға алып келді. Осыған байланысты заманауи мектеп бағалау жүйесін мазмұнды, объективті, сараланған және әділ етуге тырысуы керек.

Білім алушыларды қорытынды аттестаттау жүйесінің негізгі объектілері МЖМБС-ны және негізгі, жалпы орта білім берудің оқу бағдарламаларын игеру болып табылады.

«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы №125 Бұйрығында келесі анықтама берілген: *«білім алушыларды қорытынды аттестаттау – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысымен бекітілген Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында қарастырылған оқу пәндерінің көлемін меңгеру дәрежесін анықтау мақсатында жүргізілетін рәсім»* [2].

Одан кейін заңда нысандарын, шарттарын, рәсімдерін сипаттаумен білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізудің белгіленген тәртібі берілген.

Осы бұйрықтың 37-тармағында 9 (10) сынып білім алушылары үшін қорытынды аттестаттау мынадай нысандарда өткізіледі деп көрсетілген:

1) ана тілі бойынша жазбаша емтихан (оқыту тілі бойынша) – жазбаша жұмыс (эссе), гуманитарлық цикл пәндерін тереңдетіп оқытатын мектеп оқушылары үшін жазбаша жұмыс (мақала, әңгіме, эссе);

2) математикадан (алгебрадан) жазбаша емтихан;

3) орыс, өзбек, ұйғыр және тәжік тілдерінде оқытатын сыныптардағы қазақ тілі мен әдебиеті бойынша жазбаша емтихан және қазақ тілінде оқытатын сыныптардағы орыс тілі мен әдебиеті бойынша жазбаша емтихан;

4) таңдау пәні (физика, химия, биология, география, геометрия, Қазақстан тарихы, дүниежүзі тарихы, әдебиет (оқыту тілі бойынша), шет тілі (ағылшын, француз, неміс), информатика) бойынша жазбаша емтихан.

Ескере кететін жайт, республика мектептерінде 2019/2020 оқу жылында 11-сыныптардағы қорытынды аттестаттау ескі формат бойынша өткізіледі, себебі 11-сыныптағы қазіргі түлектер оқуды 2012 жылғы МЖМБС бойынша аяқтайды.

Осыған байланысты осы әдістемелік ұсынымдар негізінен 9-сынып түлектеріне арналған.

Білім беру саласындағы инновациялық процестер ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру ортасына біріктіруге бағытталған. Инклюзивті білім беру тек білім алу құқығын берумен шектелмейді, мемлекет экономиканың қазіргі заманғы қажеттіліктеріне сәйкес келетін сапалы біліммен қамтамасыз етуі тиіс.

Инклюзивті білім беруді дамыту орталығы ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар 9 сынып оқушыларын, оның ішінде жеке оқу бағдарламалары бойынша оқитын білім алушыларды есепке ала отырып, еліміздің барлық өңірлері бойынша 9 сынып оқушыларының санына мониторинг жүргізді.

Білім басқармаларынан келіп түскен деректерге сәйкес республиканың жалпы білім беретін мектептерінде 9-сынып оқушыларының саны 266 059 мың білім алушыны құрады, оның ішінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылардың саны – 2823, бұл 9-сынып оқушыларының жалпы санының орта есеппен 1%-ын құрады. Бұл ретте ЕБҚ бар 9 сынып оқушыларының үлесі ең төмен 0,22% (Маңғыстау обл.) ең жоғары – 4,40% (Қостанай обл.) құрады.

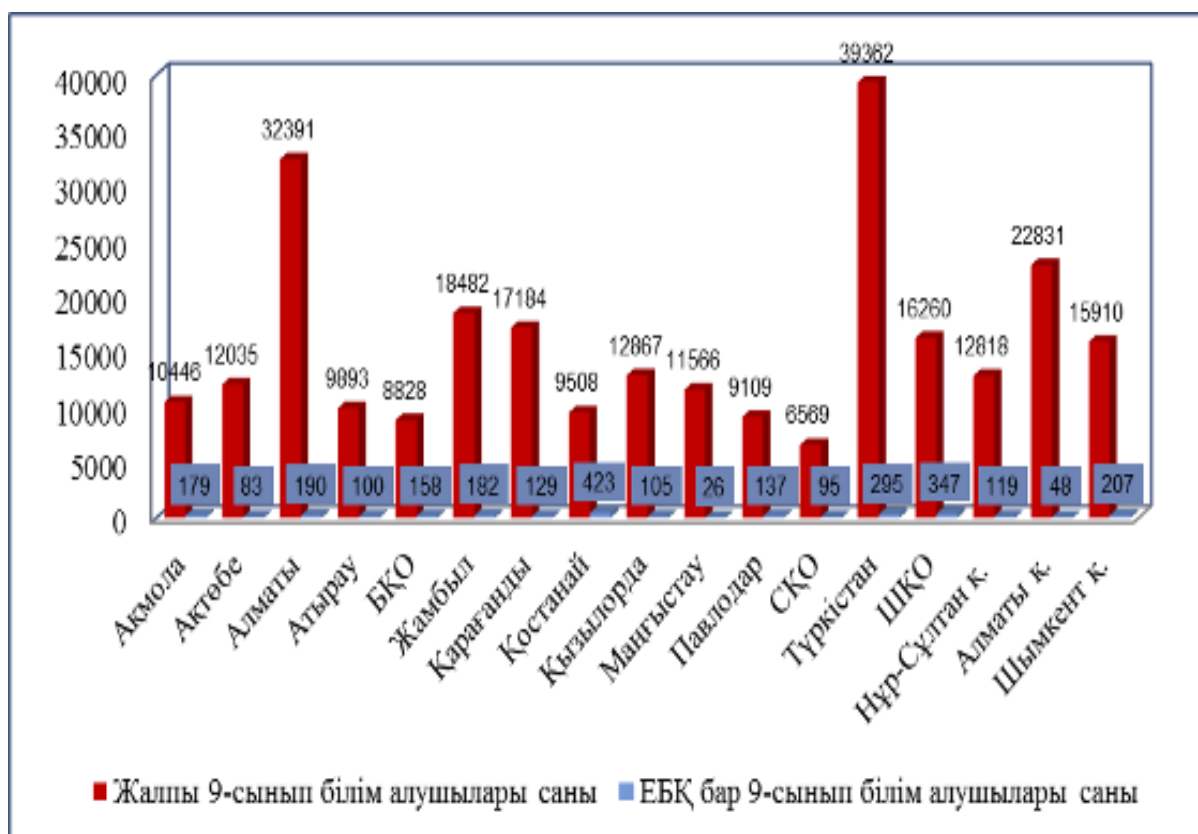
10-кесте – ҚР-да аймақтар бөлінісінде 2019-2020 оқу жылы бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының тізімі

Аймақ	Жалпы 9-сынып білім алушылары саны	ЕБҚ бар 9-сынып білім алушылары саны	%
Ақмола	10446	179	1,71%
Ақтөбе	12035	83	0,68%
Алматы	32391	190	0,58%
Атырау	9893	100	1,01%
БҚО	8828	158	1,78%
Жамбыл	18482	182	0,98%
Қарағанды	17184	129	0,75%
Қостанай	9508	423	4,40%
Қызылорда	12867	105	0,81%
Маңғыстау	11566	26	0,22%
Павлодар	9109	137	1,50%
СҚО	6569	95	1,44%
Түркістан	39362	295	0,74%
ШҚО	16260	347	2,10%

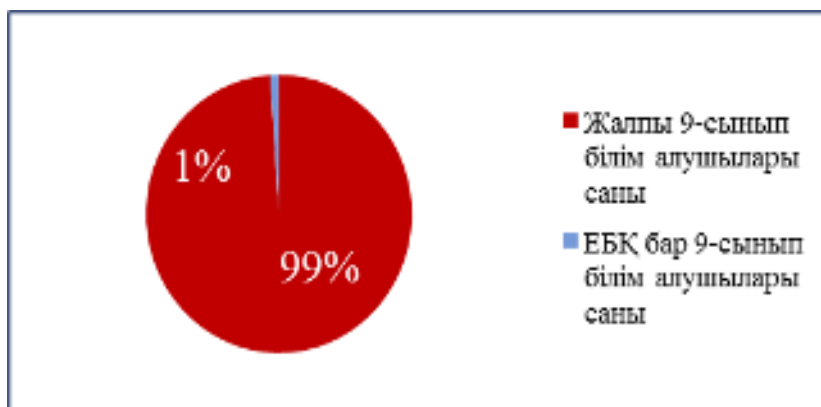
10-кесте – жалғасы

1	2	3	4
Нұр-Сұлтан қ.	12818	119	0,92%
Алматы қ.	22831	48	0,21%
Шымкент қ.	15910	207	1,30%
Барлығы	266059	2823	1%

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар 9-сынып оқушыларының ең көп саны Қостанай облысында кездеседі және бұл көрсеткіш облыстағы 9-сынып оқушыларының жалпы санының 4,40%-ын құрайды. Ең аз көрсеткішті Алматы қаласынан байқауымызға болады. Бұл өңірде ЕБҚ бар 9-сынып оқушылары 9-сынып оқушыларының жалпы санының 0,21%-ын құрайды. Жалпы республика бойынша жалпы білім беретін мектептерінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар 9-сынып оқушылары үлесінің орташа көрсеткіші 9-сынып оқушыларының жалпы санының 1%-ын құрады.

1-сурет. ҚР-да 2019-2020 оқу жылы бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының саны бойынша аймақтар бөлінісіндегі статистикалық мәліметтер

2-сурет. ҚР-да 2019-2020 оқу жылы бойынша 9-сынып білім алушыларының жалпы санына ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының қатынасы

Республикамызда 9-сыныптар қазақ, орыс, ұйғыр, өзбек және т.б. тілдерде білім алуда; олардың ішінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар қазақ тілінде оқитын білім алушылардың үлесі 54%-ды, орыс тілінде оқитын білім алушылардың үлесі 45%-ды және өзге тілде білім алушылар үлесі 1%-ды құрайды.

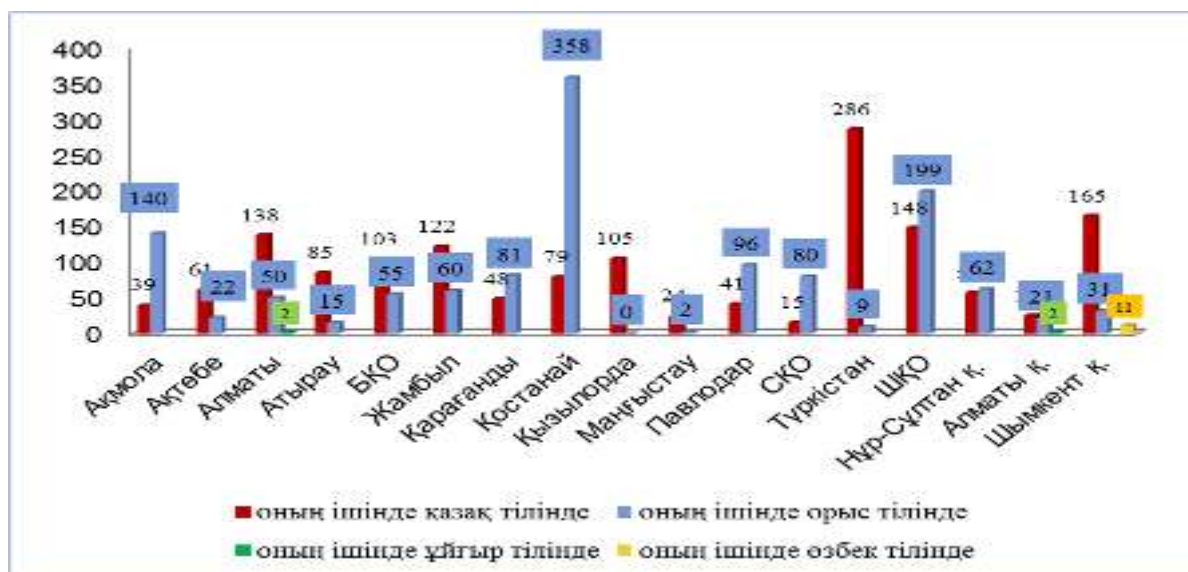
11-кесте – ҚР-да 2019-2020 оқу жылы бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының саны бойынша тілдер бөлінісіндегі статистикалық мәліметтер

Аймақ	ЕБҚ бар 9-сынып білім алушылары саны	оның ішінде қазақ тілінде	оның ішінде орыс тілінде	оның ішінде ұйғыр тілінде	оның ішінде өзбек тілінде
Ақмола	179	39	140		
Ақтөбе	83	61	22		
Алматы	190	138	50	2	
Атырау	100	85	15		
БҚО	158	103	55		
Жамбыл	182	122	60		
Қарағанды	129	48	81		
Қостанай	423	79	358		
Қызылорда	105	105	0		
Маңғыстау	26	24	2		
Павлодар	137	41	96		
СҚО	95	15	80		
Түркістан	295	286	9		

11-кесте – жалғасы

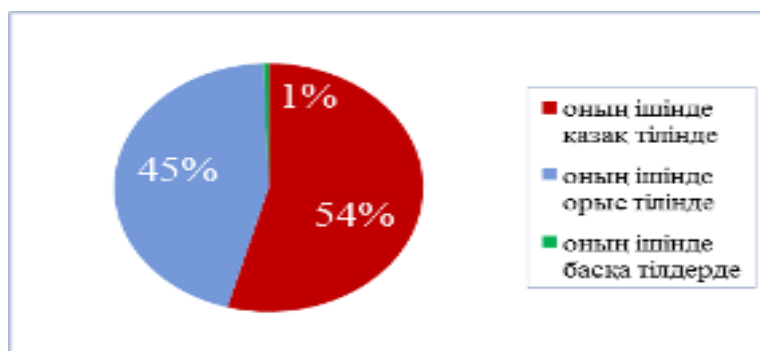
1	2	3	4	5	6
ШҚО	347	148	199		
Нұр-Сұлтан қ.	119	57	62		
Алматы қ.	48	25	21	2	
Шымкент қ.	207	165	31		11
Барлығы	2823	1541	1281	4	11

Республикамызда 9-сыныптар қазақ, орыс, ұйғыр, өзбек және т.б. тілдерде оқитын балалар келесі диаграммада көрсетіледі.

3-сурет. ҚР-да 2019-2020 оқу жылы бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының аймақтар бойынша тілдер бөлінісіндегі үлесі

Сонымен қатар басқа тілдерде бөлінісіндегі үлесі келесі диаграммада көрсетіледі.

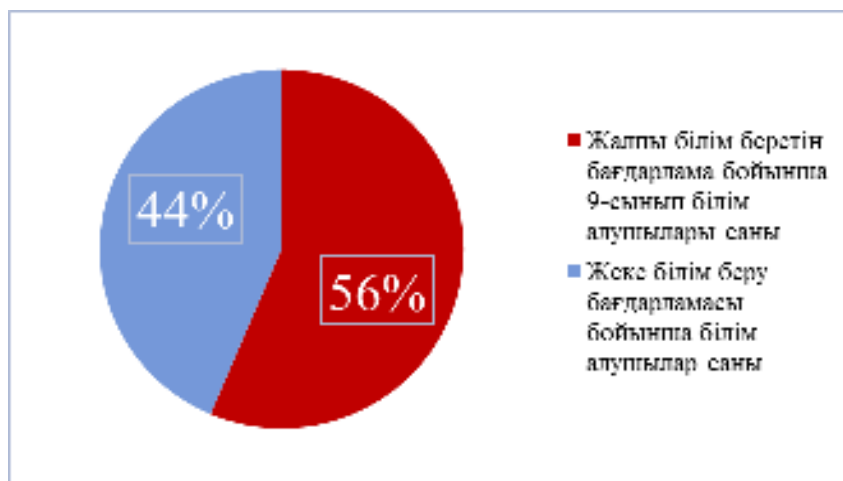
4-сурет. ҚР-да 2019-2020 оқу жылы бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының тілдер бөлінісіндегі үлесі

Республикада 9-сыныпта ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар 2823 оқушысы оқиды, оның ішінде 1231 білім алушы жеке оқу бағдарламасы бойынша оқиды, бұл орта есеппен 44%-ды құрайды. Жеке оқу бағдарламасы бойынша білім алушылардың ең көп сандық көрсеткіші Түркістан облысында байқалады: 295 білім алушының 270-і (92%), ең аз көрсеткіші Қызылорда облысында: 105 білім алушының 3-еуі (3%) байқалады.

12-кесте – ҚР-да 2019-2020 оқу жылы бойынша жеке оқу бағдарламасы бойынша білім алатын 9-сынып білім алушыларының саны бойынша аймақтар бөлінісіндегі статистикалық мәліметтер

Аймақ	ЕБҚ бар 9-сынып білім алушылары саны	Олардың ішінде жеке білім беру бағдарламасы бойынша білім алушылар саны	%
Ақмола	179	58	32%
Ақтөбе	83	42	50%
Алматы	190	101	53%
Атырау	100	64	64%
БҚО	158	62	39%
Жамбыл	182	103	57%
Қарағанды	129	41	32%
Қостанай	423	136	32%
Қызылорда	105	3	3%
Маңғыстау	26	24	92%
Павлодар	137	82	60%
СҚО	95	54	57%
Түркістан	295	270	92%
ШҚО	347	137	39%
Нұр-Сұлтан қ.	119	55	46%
Алматы қ.	48	17	35%
Шымкент қ.	207	118	57%
Барлығы	2823	1231	44%

Төменде Қазақстан Республикасында 2019-2020 оқу жылы бойынша жеке оқу бағдарламасы бойынша білім алатын 9-сынып білім алушыларының үлесінің диаграммасы беріледі.

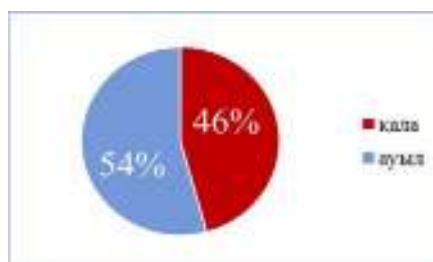
5-сурет. ҚР-да 2019-2020 оқу жылы бойынша жеке оқу бағдарламасы бойынша білім алатын 9-сынып білім алушыларының үлесі

Төменде қала-ауыл бөлінісіндегі ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының көрсеткіші келтірілген. Қалалық мектептерде ЕБҚ бар білім алушылар саны 1291 баланы құраса, ауылдық жерлерде 1531 баланы құрайды, ол 54%-ды құрайды. Осылайша, ауылдық мектептерде ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының саны қалалық мектептерге қарағанда көбірек.

13-кесте – Қазақстан Республикасында 2019-2020 оқу жылы бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының саны бойынша қала/ауыл бөлінісіндегі статистикалық мәліметтер

Аймақ	ЕБҚ бар 9-сынып білім алушылары саны
қалада	1291
ауылда	1534

Төменде Қазақстан Республикасында 2019-2020 оқу жылы бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының қала/ауыл бөлінісіндегі үлесі диаграммамен беріледі.

6-сурет. ҚР-да 2019-2020 оқу жылы бойынша ЕБҚ бар 9-сынып білім алушыларының қала/ауыл бөлінісіндегі үлесі

Жүргізілген мониторинг нәтижелері бойынша еліміздің барлық өңірлерінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар 9-сынып оқушылары, оның ішінде жеке оқу бағдарламасы бойынша білім алушылар бар екенін байқаймыз. Бұл факт ел мектептерінде 2019-2020 оқу жылында білім алушыларды қорытынды аттестаттауды өткізудің жаңа форматы бөлігіндегі осы әдістемелік ұсынымдардың өзектілігін атап көрсетеді.

Емтиханнан босатылмаған 9-сынып оқушылары қорытынды аттестаттаудан өтуі тиіс. Жеке оқу бағдарламасы бойынша оқитын 9-сынып оқушылары емтиханнан босатылғаны туралы анықтамасының болғанына қарамастан, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің келісімімен өз қалауы бойынша қорытынды аттестаттау емтихандарын тапсыра алады. Осыған байланысты білім беру ұйымдары оларға барлық білім алушыларға олардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, қорытынды аттестаттаудан өту үшін белгіленген тәртіппен жағдай жасауға мүмкіндік беруі тиіс.

Білім алушылардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, қорытынды аттестаттауды ұйымдастыру тәртібі, рәсімдері мен шарттарын қарастырайық.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы №125 бұйрығымен «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидалары» бекітілді. Бұл қағидаларда ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларды бағалау бойынша тармақтар белгіленген.

Осы бұйрықтың жаңартылған орта білім мазмұны бойынша білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылау жүргізудің тәртібі бойынша 3-тарауында ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларды бағалау кезінде мұғалім сараланған және/немесе жеке тапсырмаларды қолданады, сондай-ақ білім алушының ерекшеліктерін есепке ала отырып, оның ішінде жеке оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде бағалау критерийлеріне өзгерістер енгізеді делінген.

4-тарауда білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізу тәртібі сипатталған. Оған сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларға және жеке оқу бағдарламасы бойынша оқитын білім алушыларға қорытынды аттесттау өткізу қажеттілігі туралы мәселені білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық кеңес шешеді. Арнайы білім беру ұйымдары мен жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптарындағы ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларға арналған қорытынды аттестаттаудың емтихан материалдарын аудандық, қалалық білім бөлімдері немесе білім басқармасы әзірлейді.

Осы бұйрықтың 58-тармағына сәйкес 9 (10) сыныпта жазбаша жұмыстарды орындауға – 2 астрономиялық сағат, математикаға (алгебраға) (жазбаша) – 3 астрономиялық сағат (физика-математикалық бағыттағы

мамандандырылған мектептерде – 4 сағат) бөлінеді. Қорытынды аттестаттаудан өтетін ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалар үшін мектептің ұсынымдарына сәйкес Білім алушыларды қорытынды аттестаттау жөніндегі емтихан комиссиясының (бұдан әрі – Комиссия) шешімімен емтихан тапсыру кезінде қосымша уақыт беріледі.

Осы бұйрықтың 61-тармағына сәйкес жазбаша емтихан өтіп жатқан кезеңде (диктанттан басқа) білім алушының 5 минутқа сынып бөлмесінен шығуына рұқсат беріледі. Ондай жағдайда ол жұмысын Комиссияға тапсырады, емтихан жұмысына білім алушының шығып келген уақыты жазылады. Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалар үшін үзіліске арналған ұзақтау уақыт ұсынылады.

Осы бұйрықтың 50-бұйрығына сәйкес (10) және 11 (12) сыныптардың білім алушылары қорытынды аттестаттаудан білім басқармалары басшыларының бұйрықтарымен, республикалық мектептердің білім алушылары Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің (бұдан әрі – Министр) бұйрығымен мынадай жағдайларда босатылады:

- денсаулық жағдайына байланысты;
- I-II топтағы мүгедектер, бала кезінен мүгедектер, мүгедек балалар;
- жазғы оқу-жаттығу жиындарына қатысушылар, халықаралық олимпиадаларға (жарыстарға) қатысу үшін Қазақстан Республикасының құрама командасына үміткерлер;
- жақын туыстарының қайтыс болуы (ата-аналар, балалар, асырап алушылар, асырап алынғандар, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек ағалы-інілер мен апалы-сіңлілер, ата, әже);
- әлеуметтік, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар.

Білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан босату туралы бұйрықтар мынадай құжаттар негізінде шығарылады:

1) осы Қағидалардың 50-тармағының 1) және 2) тармақшаларында көрсетілген білім алушылар санаты үшін «Денсаулық сақтау ұйымдарының бастапқы медициналық құжаттама нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің міндетін атқарушының 2010 жылғы 23 қарашадағы № 907 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 6697 болып тіркелген) бекітілген № 035-1/е нысанына сәйкес дәрігерлік-консультациялық комиссияның қорытындысы;

2) осы Қағидалардың 50-тармағында көрсетілген білім алушылар санаты үшін мектептің педагогикалық кеңесінің шешімінен көшірме және мектептің қолдау хаты;

3) осы Қағидалардың 50-тармағында көрсетілген білім алушылар санаты үшін «Білім беру ұйымдары білім беру қызметінде пайдаланатын қатаң есептіліктегі құжаттардың нысанын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2007 жылғы 23 қазандағы № 502 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізіліміне № 4991 болып тіркелген) бекітілген нысанға сәйкес білім алушының оқу үлгерімі туралы

табелінің (бұдан әрі – табель) телнұсқасы және көшірмесі. Табельдің түпнұсқасы оның көшірмесімен сәйкестігі тексерілгеннен кейін мектеп әкімшілігіне қайтарылады.

Осы тармақтың 2) және 3) тармақшаларында көрсетілген құжаттар мектеп басшысының қолымен және мөрімен расталады.

Қорытынды аттестаттау кезеңінде ауырып қалған 9 (10) және 11 (12) сыныптардың білім алушылары сауыққаннан кейін өткізіп алған емтихандарды тапсырады [2].

«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы №125 бұйрығына сәйкес (ҚР Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 26 қарашадағы №509 бұйрығына сәйкес өзгертулермен және толықтырулармен) 9 (10) сынып білім алушылары үшін қорытынды аттестаттау мынадай нысандарда өткізіледі:

1) ана тілі бойынша жазбаша емтихан (оқыту тілі бойынша) – жазбаша жұмыс (эссе), гуманитарлық цикл пәндерін тереңдетіп оқытатын мектеп білім алушылары үшін жазбаша жұмыс (мақала, әңгіме, эссе);

2) математикадан (алгебрадан) жазбаша емтихан;

3) орыс, өзбек, ұйғыр және тәжік тілдерінде оқытатын сыныптардағы қазақ тілі мен әдебиеті бойынша жазбаша емтихан және қазақ тілінде оқытатын сыныптардағы орыс тілі мен әдебиеті бойынша жазбаша емтихан;

4) таңдау пәні (физика, химия, биология, география, геометрия, Қазақстан тарихы, дүниежүзі тарихы, әдебиет (оқыту тілі бойынша), шет тілі (ағылшын, француз, неміс), информатика) бойынша жазбаша емтихан.

9 (10) сынып білім алушылары үшін емтихан жұмыстарының материалдарын (тапсырмалар мен балдарды қою схемасы) облыстардың, Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларының білім басқармалары (бұдан әрі – білім басқармалары), республикалық мектептердің 9 (10) сынып білім алушылары және мектептердің 11 (12) сынып білім алушылары үшін емтихан жұмыстарының материалдарын Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі (бұдан әрі – Министрлік) дайындайды.

Оқу пәндері бойынша әзірлеушілер тобы қорытынды аттестаттау бойынша тапсырмалар нұсқаларын әзірлеуде:

- ана тілі мен математика пәндері бойынша жалпы білім беретін мектептер үшін – 2 нұсқа (негізгі) + 1 нұсқа (қосымша);

- гуманитарлық циклдағы пәндерді тереңдетіп оқытатын мектептер үшін ана тілі (оқыту тілі) бойынша жазбаша емтихан үшін – 2 нұсқа (негізгі) + 1 нұсқа (қосымша);

- физикалық-математикалық бағыттағы мамандандырылған мектептер үшін математика пәні бойынша жазбаша емтихан үшін – 2 нұсқа (негізгі) + 1 нұсқа (қосымша);

- барлық мектептерде орыс, ұйғыр, өзбек және тәжік тілдерінде оқитын сыныптар үшін қазақ тілі мен әдебиеті бойынша, қазақ тілінде оқитын сыныптар үшін орыс тілі мен әдебиеті бойынша жазбаша емтихан үшін – 2 нұсқа (негізгі) + 1 нұсқа (қосымша);

- таңдау пәні бойынша (физика, химия, биология, география, геометрия, Қазақстан тарихы, дүниежүзі тарихы, әдебиет (оқыту тілі), шет тілі (ағылшын, француз, неміс), информатика) барлық мектептер үшін – 2 нұсқа (негізгі) + 1 нұсқа (қосымша);

- арнайы ұйымдар, арнайы сыныптар мен топтар үшін – 1 нұсқа.

- білім беру ұйымдарындағы ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылар үшін – білім алушының жеке оқу жоспарына сәйкес нұсқа (Негіздеме: «Тиісті үлгідегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы № 595 бұйрығы: инклюзивті білім беру жағдайларында білім алатын ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындысы және ұсынымдары бойынша үлгілік оқу немесе жеке оқу бағдарламасы бойынша оқиды (ескерту – ЕБҚ бар балалар үшін қорытынды аттестаттау бойынша оқу тапсырмаларын білім беру ұйымдары педагогтері әзірлейді және педагогикалық кеңесте бекітеді).

Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы №125 бұйрығына сәйкес ЕБҚ бар білім алушыларды және жеке оқу бағдарламалары бойынша оқитын білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізу қажеттілігі туралы мәселені білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық кеңес шешеді.

Педагогикалық кеңесте осы мәселелерді қарау үшін негіз – «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта және қосымша білім беру ұйымдарында педагогикалық кеңес қызметінің және оны сайлау тәртібінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2008 жылғы 16 мамырдағы № 272 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 2 шілдедегі № 317 бұйрығы. Оған сәйкес: Педагогикалық кеңес:

- 1) оқу-тәрбие жұмыстарын жоспарлау және іске асыру;
- 2) жұмыс оқу жоспарларын бекіту;
- 3) білім беру қызметтерін ұсыну сапасы;
- 4) инклюзивті, арнайы білім беруді қамтамасыз ету үшін білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) үлгерімі және психологиялық-педагогикалық даму ерекшеліктері туралы алынған деректердің негізінде білім

алушылардың (тәрбиеленушілердің) жеке ерекшеліктері ескеріліп, оқу-тәрбие және түзету-дамыту жұмыстарын ұйымдастыруға ұсынымдар әзірлеу;

5) білім алушыларға қорытынды аттестаттауды өткізу, оларды емтиханға жіберу, ұсынылған құжаттар негізінде білім алушыларды емтиханнан босату, білім алушыларды келесі сыныпқа ауыстыру немесе оларды қайталау курсына қалдыру, білім алушыларды грамоталармен, мақтау қағазымен марапаттау, негізгі орта білімді үздік бітіру туралы аттестат, негізгі орта білімді бітіргендігі туралы аттестат, жалпы орта білімі туралы үздік аттестат, жалпы орта білімі туралы аттестат, белгіленген үлгідегі анықтама беру туралы шешімдер қабылдау мәселелерін қарастырады [18].

Осылайша, әрбір пән бойынша қорытынды аттестаттаудың мақсаты – негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес пән бойынша оқу бағдарламасы көлемін білім алушының меңгеру деңгейін анықтау.

Білім алушылардың қорытынды аттестаттауы жаңартылған мазмұн бойынша негізгі орта білім беру пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнын қамтиды. Білім алушылардың білімдері мен біліктері, сонымен қатар дағдылары деңгейі МЖМБС-ның күтілетін нәтижелерімен анықталады.

Білім алушылардың қорытынды аттестаттауы формативті және суммативті бағалаудан тұратын критериалды бағалау жүйесінің бір бөлігі болып табылады.

Қорытынды аттестаттау спецификациясы критериалды бағалау жүйесімен және жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламаларымен тығыз байланыста құрылған.

Емтихан сұрақтарының мазмұны білім алушылар меңгеруі тиіс дағдылар мен пән бойынша оқу бағдарламасының күтілетін нәтижелеріне жетуге бағытталған.

7-сурет. Критериалды бағалау жүйесі

Емтихан сұрақтарын бағалау балдық жүйе бойынша жүзеге асады, балға қатысты пайыздық қатынас анықталып, сәйкесінше баға қойылады.

Спецификация білім беру деңгейіне сәйкес қорытынды суммативті бағалауды жүргізуге, мазмұнға, құрылымға қойылатын талаптардан тұрады.

Қорытынды аттестаттау мазмұны және күтілетін нәтижелер әр пән және оқыту тілі бойынша регламенттеледі.

Төменде қорытынды аттестаттау спецификациясына сәйкес әр пән бойынша емтихан сұрақтарының сипаттамасы берілген.

1. Ана тілі бойынша жазбаша емтихан (ана тілі (оқыту тілі) бойынша жазбаша емтихан – жазбаша жұмыс (эссе), гуманитарлық циклдағы пәндерді тереңдетіп оқытатын мектептердің білім алушылары үшін – жазбаша жұмыс (мақала, әңгіме, эссе)

Оқылым және жазылым	2 сағат
<p>Емтихан жұмысы өтілген тақырыптарға сәйкес келетін екі мәтін үзінділерімен жұмысқа негізделеді (мәтіндердің жалпы көлемі – 400-450 сөз).</p> <p>Білім алушылар мәтін үзінділері негізінде екі мәтіндегі ақпараттарды өңдей отырып, 170-200 сөзден тұратын жазба жұмысын (эссе) орындайды.</p> <p>Гуманитарлық циклдағы пәндерді тереңдетіп оқытатын мектептің білім алушылары үшін емтихан жұмысы өтілген тақырыптарға сәйкес келетін екі мәтін үзінділерімен жұмысқа негізделеді (мәтіндердің жалпы көлемі – 450-500 сөз). Білім алушылар мәтін үзінділері негізінде екі мәтіндегі ақпараттарды өңдей отырып, 200-250 сөзден тұратын жазба жұмысының 1-еуін (мақала, эссе, әңгіме және т.б.) орындайды.</p> <p>Тапсырмада білім алушылардың мәтін ақпаратын өңдей отырып тиімді пайдалануы, стильдік және жанрлық ерекшелікті сақтап, аргументтер келтіре отырып, жүйелі және сенімді жаза алуы, өз ойларын дәлелді жеткізуі, сонымен бірге сөздік қор мен орфографиялық, грамматикалық норманы сауатты қолдану қабілеттері бағаланады.</p> <p>Сөздіктерді қолдануға тыйым салынады.</p>	
Максималды балл	20 балл

Бағалау міндеттері

1-БМ	<p>Коммуникативтік құзырлық</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - әртүрлі типтегі, жанрлар мен стильдердегі мәтіндерден негізгі және егжей-тегжейлі ақпаратты (мәтіндік, сандық, графикалық) түсініп, интерпретациялауы; - әртүрлі дереккөздерден қажетті ақпараттарды алып, оларды талдауы және жинақтауы;
------	---

	- білім алушы естіген және оқыған ақпараттарын жинақтай отырып, әртүрлі типтегі, жанрдағы және стильдегі мәтіндерді жазуы; - ұсынылған ақпаратты талдау және бағалау қабілетін көрсете отырып, өзінің проблемалық сипаттағы мәтінін (мақала, эссе, хат және т.б.) жазуы тиіс.
2-БМ	Тілдік құзырлық Білім алушы: - орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық, пунктуациялық нормаларды сақтауы тиіс.

Бағалау міндеттері бойынша балдардың бөлінуі кестеде ұсынылған.

Бағалау міндеттері	Балл
1-БМ Коммуникативтік құзырлық	10
2-БМ Тілдік құзырлық	10
Барлығы	20

Емтихан жұмысы үшін балдар мен бағаларды қою үдерісі

Емтихан жұмысы үшін балл қою үдерісін ұсынылған балл қою сызбасы негізінде аттестациялық комиссия жүзеге асырады.

Білім алушылардың қойылған балдары балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
0-7	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
8-12	40-64	3 (қанағаттанарлық)
13-16	65-84	4 (жақсы)
17-20	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Бағалар сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Тәжірибеде ұсынылған баға білім алушылар жұмысының бағалау міндеттеріне қаншалықты сәйкес келетіндігіне байланысты.

Баға	Сипаттама
5	Білім алушы пән бойынша терең білімі мен түсінігін көрсетеді. Әртүрлі типтегі, жанр мен стильдердегі мәтіндерден негізгі және қосымша ақпаратты түсініп, өңдеп қолданады.

	<p>Коммуникативтік міндеттерге жауап бере отырып, мақсатты аудиторияның назарын өзіне аудара алады, идеяларды терең түсінгендігін көрсетеді.</p> <p>Ақпаратты терең талдау және бағалау қабілетін көрсете отырып, ұсынылған тақырыпты толықтай ашады, ойын жүйелі, еркін жеткізеді. Тілі жатық, тақырыпқа сай лексиканы ұтымды, дәлме-дәл қолданады.</p> <p>Жанрлық және стильдік ерекшеліктерді, мәтін құрылымын қатаң сақтайды. Бірден көп емес орфографиялық/грамматикалық/пунктуациялық ұсақ қатесі бар немесе мүлде жоқ.</p>
4	<p>Білім алушы пән бойынша жеткілікті білімі мен түсінігін көрсетеді.</p> <p>Өртүрлі типтегі, жанр мен стильдердегі мәтіндерден негізгі және қосымша ақпаратты түсініп, өңдеп қолданады. Коммуникативтік міндеттерге жауап бере отырып, мақсатты аудиторияның назарын өзіне аудара алады, алайда маңызды идеяларды назардан тыс қалдырады.</p> <p>Ақпаратты жеткілікті деңгейде талдау және бағалау қабілетін көрсете отырып, ұсынылған тақырыпты ашады, ойын жүйелі жеткізеді. Тілі түсінікті, тақырыпқа сай лексиканы орынды қолданады. Жанрлық және стильдік ерекшеліктерді, мәтін құрылымын сақтайды.</p> <p>Үштен көп емес орфографиялық/грамматикалық және пунктуациялық ұсақ қателер кездеседі.</p>
3	<p>Білім алушы пән бойынша базалық білімін көрсетеді.</p> <p>Өртүрлі типтегі, жанр мен стильдердегі мәтіндерден аздаған ақпараттарды қолданады.</p> <p>Ұсынылған тақырып бойынша сөздік қоры шектеулі, қолданылған лексика мен құрылымдар жалпы мазмұнды түсінуде қиындық тудырады. Мағыналық ірі қателер кездеседі.</p> <p>Жанрлық және стильдік ерекшеліктер, мәтін құрылымы сақталмайды.</p> <p>Үштен артық орфографиялық/грамматикалық/пунктуациялық қателер кездеседі.</p>
2	<p>Білім алушының базалық білімі жеткіліксіз.</p>

2. Математика (алгебра) бойынша жазбаша емхан

Орындау уақыты	3 сағат
-----------------------	----------------

<p>Емтихан жұмысы екі бөлімнен тұрады.</p> <p>А бөлімі бес ұсынылған жауаптың ішінен бір дұрыс жауапты таңдауға берілген 10 тапсырмадан тұрады. Әр тапсырма 1 балмен бағаланады.</p> <p>В бөлімі 8-10 қысқа немесе толық жауапты қажет ететін сұрақтардан тұрады. Тапсырмалар 2-8 балл аралығында бағаланады.</p> <p>Білім алушылар математикалық құралдарды қолдана алады: сызғыш және циркуль.</p> <p>Калькуляторды пайдалануға рұқсат етілмейді.</p>	
Барлығы	50 балл

Бағалау міндеттері (БМ)

1-БМ	<p>Математикалық тәсілдер</p> <p>Білім алушылар математикалық фактілерді, ұғымдарды және тәсілдерді қайта жаңғырта, таңдай және қолдана білуі керек.</p>
2-БМ	<p>Математиканы қолдану</p> <p>Білім алушылар:</p> <ul style="list-style-type: none"> - есепті шығару кезінде тиімді тәсілдеме таңдауды және қолайлы әдіс қолдануды (көпсатылы есептерді қоса алғанда) білуі; - математикалық әдіс-тәсілдерді қолданып және мәнмәтінге сәйкес шешімдерін түсіндіре отырып, жағдаяттардың математикалық моделін құра (өмірдегі жағдайаттарды қоса алғанда) білуі; - шешімді ұсыну және математикалық тұжырымдарды дәлелдеу үшін логикалық аргументтерді пайдалана білуі; - сәйкес математикалық символика және жазбаларды қолданып, шешімдерді ұсыну және аргументтер келтіре білуі тиіс.

Бағалау міндеттері бойынша балдардың үлестірілуі

Бағалау міндеттері	Всего
1-БМ Математикалық тәсілдер	25
2-БМ Математиканы қолдану	25
Барлығы:	50

Бөлімдер бойынша балдардың үлестірілуі.

Сандар	Алгебра	Статистика және ықтималдықта р теориясы	Математикалық модельдеу және анализ
---------------	----------------	--	--

16% - 24% (8-12 балл)	42% - 50% (21-25 балл)	12% - 20% (6-10 балл)	16% - 24% (8-12 балл)
--------------------------	---------------------------	--------------------------	--------------------------

Емтихан жұмысына балл қою және баға беру процесі

Емтихан жұмысы үшін балл қою процесін ұсынылған балл қою схемасының негізінде аттестаттау комиссиясы жүзеге асырады.

Білім алушыларға қойылған балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға аударылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
0 – 19	0 – 39	2 (қанағаттанарлықсыз)
20 – 32	40 – 64	3 (қанағаттанарлық)
33 – 42	65 – 84	4 (жақсы)
43 – 50	85 – 100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Негізгі бағалардың сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Іс жүзінде білім алушыға берілген баға оның тапсырмаларды қалай орындағанына байланысты болады.

Баға	Сипаттама
5	Білім алушы пәнді өте жақсы білетінін және түсінетінін көрсетеді. Білім алушының оқу бағдарламасына енгізілген математикалық амалдарды қолдануда құзыреттілігі бар. Берілген жағдайға байланысты қажетті әдіс-тәсілді таңдай алады. Білім алушының арифметикадан жақсы білімі бар, сонымен қатар дәл есептеулер жүргізе алады. Білім алушы белгілі және белгісіз мәнмәтінде, соның ішінде көпсатылы есептер шығаруда тәсілдерді дұрыс пайдаланады. Білім алушы есеп шығару кезінде математикалық тұрғыдан жақсы ойлайды және математикалық тәсілдерді таңдау себебін нақты негіздеуі алады.
4	Білім алушы пәнді жақсы білетінін және түсінетінін көрсетеді. Білім алушының оқу бағдарламасына енгізілген көптеген математикалық тәсілдерді қолдануда құзыреттілігі бар. Берілген жағдайға байланысты қажетті әдіс-тәсілді таңдай алады. Білім алушының арифметикадан жақсы білімі бар. Білім алушы белгілі мәнмәтіндегі есептердің, соның ішінде

	көпсатылы есептердің көпшілігін шығаруда өз білімдерін қолданады. Өз шешімдерінде білім алушы математикалық дәлелдемелер пайдаланады. Шешім табу үшін тиімді әдіс-тәсілдерді пайдаланады және шешімдері қаншалықты шындыққа негізделгенін тексереді.
3	Пән бойынша базалық білім көрсетеді. Білім алушының оқу бағдарламасына енгізілген кейбір математикалық тәсілдерді қолдануда құзыреттілігі бар. Білім алушы стандартты арифметикалық есептеулер, алгебралық түрлендірулерді орындай алады. Білім алушы типтік есептерді шешуде өз білімдерін қолданады. Кей жағдайларда қарапайым есептерді шешу барысында қолайлы математикалық тәсілдерді анықтап, оларды шешім табу үшін қолданады. Кейбір жағдайларда өздерінің жауаптарын мәнмәтінге сәйкес түсіндіреді.
2	Білім алушының пән бойынша базалық білімі жоқ.

3. Қазақ тілінде оқитын сыныптар үшін орыс тілі мен әдебиеті бойынша және орыс, ұйғыр, өзбек және тәжік тілдерінде оқитын сыныптар үшін қазақ тілі мен әдебиеті бойынша жазбаша емтихан

Время выполнения	2 часа
<p>Экзаменационная работа состоит из трёх обязательных заданий, выполняемых по одному тексту, которая оценивает способности обучающихся продемонстрировать навыки понимания прочитанного (чтение на понимание основного содержания, чтение на полное понимание прочитанного). Вопросы направлены на проверку словарного запаса, правильного применения грамматических структур русского языка, на понимание текста.</p> <p>В Задании 1 обучающиеся находят в тексте слова, которые соответствуют предложенным определениям.</p> <p>В Задании 2 обучающиеся составляют предложения, которые должны начинаться с заданных слов и означать то же самое, что и исходное предложение.</p> <p>Задания 1 и 2 оценивают понимание лексического значения слов на основе прочитанного текста и грамматические навыки.</p> <p>В Задании 3 обучающиеся отвечают на вопросы по тексту, требующие краткого и/или развернутого ответа, извлекая общую и специфическую информацию, выражая собственные мысли и мнение, делая выводы по прочитанному.</p> <p>Задание 3 оценивает понимание содержания прочитанного текста и грамматические навыки.</p>	
Максимальный балл	30 балл

Задачи оценивания

301	Коммуникативная компетенция Обучающиеся должны уметь - понимать содержание сплошных и несплошных текстов определенной сложности в рамках изученных тем; - анализировать и синтезировать содержание текста, формулируя обоснованные выводы и критическую оценку прочитанного; - распознавать явное и скрытое значение слов, значение средств художественной изобразительности; - использовать определенные стратегии чтения.
302	Языковая компетенция Обучающиеся должны уметь - соблюдать грамматические, орфографические и пунктуационные нормы.

Распределение баллов

Задачи оценивания	Всего
301 Коммуникативная компетенция	5
301 Коммуникативная компетенция	10
302 Языковая компетенция	5
301 Коммуникативная компетенция	5
302 Языковая компетенция	5
ВСЕГО	30

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов. Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0 – 11	0-39	2 (неудовлетворительно)
12 – 19	40-64	3 (удовлетворительно)
20 – 25	65-84	4 (хорошо)
26 – 30	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Обучающийся демонстрирует высокий уровень понимания текстов и способность отвечать на вопросы, свободно и эффективно применяет лексику в социальных и академических целях, безошибочно использует широкий спектр словарного запаса и грамматических форм, ожидаемых на данном уровне.
4	Обучающийся демонстрирует повышенный уровень понимания и способность отвечать на вопросы по тексту; с небольшими ошибками использует достаточное количество грамматических структур и словарного запаса, ожидаемых на данном уровне; небольшая неточность в подборе слов; допускает некоторые серьезные и ряд мелких ошибок.
3	Обучающийся демонстрирует базовый уровень понимания и способность отвечать на вопросы по тексту; использует небольшое количество грамматических структур, ожидаемых на данном уровне; словарный запас скуден, слова повторяются с частыми ошибками.
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

4. Таңдау пәні бойынша жазбаша емтихан (физика, химия, биология, география, геометрия, Қазақстан тарихы, дүниежүзі тарихы, әдебиет (оқыту тілі бойынша), шет тілі (ағылшын, француз, неміс), информатика).

Геометрия

Орындау уақыты	2 сағат
Емтихан жұмысы 8-10 қысқа немесе толық жауапты қажет ететін сұрақтардан тұрады. Тапсырмалар 2-8 балл аралығында бағаланады. Білім алушылар математикалық құралдарды қолдана алады: сызғыш және циркуль. Калькуляторды пайдалануға рұқсат етілмейді	
Барлығы	30 балл

Бағалау міндеттері (БМ)

1-БМ	Геометриялық тәсілдер Білім алушылар геометриялық фактілерді, аксиомаларды, теоремаларды және олардың салдарларын қайта жаңғырта, таңдай және пайдалана білуі керек.
1-БМ	Геометрияны қолдану Білім алушылар: - есепті шығару кезінде тиімді тәсілдеме таңдауды және қолайлы әдіс қолдануды (көпсатылы есептерді қоса алғанда) білуі; - геометриялық әдіс-тәсілдерді қолданып және мәнмәтінге сәйкес шешімдерін түсіндіре отырып, жағдаяттардың математикалық моделін құра (өмірдегі жағдайаттарды қоса алғанда) білуі; - шешімді ұсыну және математикалық тұжырымдарды дәлелдеу үшін логикалық аргументтерді пайдалана білуі; - сәйкес геометриялық символика және жазбаларды қолданып, шешімдерді ұсыну және аргументтер келтіре білуі тиіс

Балдардың үлестірілуі

Бағалау міндеттері бойынша балдардың үлестірілуі

Бағалау міндеттері	Барлығы
1-БМ Геометриялық тәсілдер	12
2-БМ Геометрияны қолдану	18
Барлығы:	30

Бөлімдер бойынша балдардың үлестірілуі.

Геометриялық фигуралар туралы түсінік	Геометриялық фигуралардың өзара орналасуы	Метрикалық қатынастар	Векторлар және түрлендірулер
13% - 27% (4-8 балл)	13% - 27% (4-8 балл)	33% - 47% (10-14 балл)	13% - 27% (4-8 балл)

Емтихан жұмысына балл қою және баға беру процесі

Емтихан жұмысы үшін балл қою процесін ұсынылған балл қою схемасының негізінде аттестаттау комиссиясы жүзеге асырады.

Білім алушыларға қойылған балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға аударылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
---------------------------	--------------------------------	------

0-11	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
12-19	40-64	3 (қанағаттанарлық)
20-25	65-84	4 (жақсы)
26-30	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Негізгі бағалардың сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Іс жүзінде білім алушыға берілген баға оның тапсырмаларды қалай орындағанына байланысты болады.

Баға	Сипаттама
5	<p>Білім алушы пәнді өте жақсы білетінін және түсінетінін көрсетеді.</p> <p>Білім алушының оқу бағдарламасына енгізілген геометриялық тәсілдерді пайдалануда толығымен құзыретті болып табылады. Берілген нақты жағдайға байланысты қажетті әдіс-тәсілді таңдай алады. Білім алушы белгілі және белгісіз мәнмәтінде геометриялық тәсілдерді дұрыс пайдаланады.</p> <p>Білім алушы есеп шығару кезінде геометриялық тұрғыдан жақсы ойлайды және геометриялық тәсілдерді таңдау себебін нақты негіздей алады.</p>
4	<p>Білім алушы пәнді жақсы білетінін және түсінетінін көрсетеді.</p> <p>Білім алушының оқу бағдарламасына енгізілген көптеген геометриялық тәсілдерді пайдалануда құзыретті болып табылады. Берілген нақты жағдайға байланысты қажетті әдіс-тәсілді таңдай алады. Білім алушы белгілі мәнмәтіндегі есептердің, соның ішінде көпсатылы есептердің көпшілігін шығаруда өз білімдерін қолданады. Өз шешімдерінде білім алушы геометриялық пайымдауларды пайдаланады. Шешім табу үшін тиімді әдіс-тәсілдерді пайдаланады және шешімдері қаншалықты шындыққа негізделгенін тексереді.</p>
3	<p>Білім алушы пән бойынша базалық білім көрсетеді.</p> <p>Білім алушының оқу бағдарламасына енгізілген кейбір геометриялық тәсілдерді пайдалануда құзыретті болып табылады. Білім алушы типтік есептерді шешуде өз білімдерін қолданады. Кей жағдайларда қарапайым есептерді шешу барысында сәйкес келетін геометриялық тәсілдерді анықтап, оларды шешім табу үшін қолдана алады. Кейбір жағдайларда білім алушы шешімнің нәтижелерін берілген контексте түсіндіре алады.</p>
2	<p>Білім алушының пән бойынша базалық білімі жоқ.</p>

Биология

Орындау уақыты	2 сағат
Жұмыс екі бөлімнен тұрады. А бөлімі 15 бір дұрыс жауабы бар көп таңдауды қажет ететін сұрақтардан тұрады. Әр тапсырма 1 балмен бағаланады. В бөлімі 4-5 қысқа және толық жауапты қажет ететін сұрақтардан тұрады. Тапсырмалар 2-10 балл аралығында бағаланады.	
Барлығы	50 балл

Бағалау міндеттері (БМ)

1-БМ	Білу және түсіну Білім алушылар: - құбылыстарды, ғылыми фактілер, заңдар, анықтамалар, ұғымдар мен теорияларды; - ғылыми лексика, терминдер, шартты белгілерді (соның ішінде белгіленулер, шамалар және өлшем бірліктерді); - физикалық шамалар мен оларды анықтау тәсілдерін білуі және түсінуі тиіс.
2-БМ	Ақпаратты өңдеу, бағалау және қолдану Білім алушылар: - әр түрлі дереккөздерден алынған ақпараттарды анықтауы, таңдауы, жүйелеуі; - ақпаратты әр түрлі формада ұсынуы; - сандық және әр түрлі мәліметтермен жұмыс жасауы; - үлгілерді анықтау үшін ақпаратты пайдалануы, жұмыс барысын сипаттауы және қорытынды жасауы; - құбылыстарға дәлелді түсініктеме беруі; - сандық мәліметтері бар есептерді шығаруы тиіс.

Балдарды бөлу

Бағалау міндеттері бойынша баллдарды бөлу.

Бағалау міндеттері	Барлығы
3О1 Білу және түсіну	25
3О2 Ақпаратты өңдеу, бағалау және қолдану	25
Барлығы	50

Оқу бағдарламасының бөлімдері бойынша баллдарды бөлу (7-9 сыныптар).

Тірі ағзалардың көптүрлілігі, құрылымы мен қызметтері	Көбею, тұқым қуалаушылық, өзгергіштік. Эволюциялық даму	Ағза мен қоршаған орта	Қолданбалы кіріктірілген ғылымдар
46% - 54% (23-27 баллов)	21% - 30% (11-15 баллов)	8% - 16% (4-8 баллов)	8% - 16% (4-8 баллов)

Емтихан жұмысына балл қою және баға беру үдерісі

Емтихан жұмысы үшін балл қою үдерісін балл қою кестесі негізінде аттестаттау комиссиясы жүзеге асырады.

Білім алушыларға қойылған балл балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
0-19	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
20-32	40-64	3 (қанағаттанарлық)
33-42	65-84	4 (жақсы)
43-50	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Негізгі бағалардың сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Іс жүзінде білім алушыға берілген баға оның тапсырмаларды қалай орындағанына байланысты болады.

Баға	Сипаттама
5	<p>Білім алушы пәнді терең әрі жете біледі және пәннің қағидалары мен әдістерін нақты түсінеді.</p> <p>Қағидаларды таныс, сондай-ақ таныс емес жағдайларда қолданылады. Білім алушының жауаптары жақсы түсіндірілген, нақты және сұраққа қатысты, сонымен қатар қиын есептеулердің шешімі дәл және дұрыс берілген.</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - фактілерді қағидалармен және теориямен, керісінше теорияны фактілермен байланыстыруды; - бірнеше дереккөздерден алынған ақпаратты жинақтауды, оны қолдана білуді және айқын логикалық түрде ұсынуды; - айнымалылардың кең таңдауы бар ситуациялық есептердің шешімін табуды; - моделдеу мен бағытын анықтау үшін бірнеше ақпараттардан алынған мәліметтерді өңдеуді біледі.

4	<p>Білім алушы пәннің түрлі салаларынан жақсы білімін көрсетеді, болмашы кемшіліктері бар, пәннің негізгі принциптері мен әдістерін түсінеді. Қағидаларды таныс, сондай-ақ аса таныс емес жағдайларда қолдануы мүмкін;</p> <p>Білім алушының жауаптары жақсы түсіндірілген, нақты және сұраққа қатысты; сонымен қатар есептеулердің шешімі жартылай дұрыс.</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - оқу бағдарламасында келтірілмеген фактілерді жағдаяттарда байланыстыра алады; - ақпаратты бірнеше дереккөздерден таңдауды және оны айқын логикалық түрде ұсынуды; - айнымалылардың шектеулі саны бар ситуациялық есептерді шешуді біледі.
3	<p>Бұл бағаны алған білім алушы болмашы кемшіліктері бар, пән бойынша базалық білімін көрсетеді және пәнге негізделген қағидалары мен әдістерін аса түсінбейді. Қағидаларды негізінен белгілі жағдаяттарда ғана қолданады.</p> <p>Білім алушының жауаптары ішінен қажетті ақпаратпен қоса қажетсіз ақпарат та бар. Қарапайым есептерді дұрыс шығарған, бірақ қиын есептерде қателер жіберген.</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - оқу бағдарламасында келтірілген фактілерді жаңғыртуды; - бір амалымен болатын есепті шешуді; - берілген ақпарат көзінен ақпараттың бір бөлігін ғана таңдап ұсынуды; - бір немесе бірнеше тәсілмен есептерді шығаруды; - ақпаратты толығымен өңдемей, модельдер мен бағыттарды анықтауды біледі.
2	Білім алушыда пән бойынша базалық білімі жоқ.

Физика

Орындау уақыты	2 сағат
<p>А бөлімі 15 бір дұрыс жауабы бар көп таңдауды қажет ететін сұрақтардан тұрады. Әр тапсырма 1 балмен бағаланады.</p> <p>В бөлімі 4-5 қысқа және толық жауапты қажет ететін сұрақтардан тұрады. Тапсырмалар 7-12 балл аралығында бағаланады.</p> <p>Барлық сұрақтар орындауға міндетті болып табылады.</p> <p>Калькуляторды қолдануға рұқсат етіледі.</p>	
Максимал балл	50 балл

Бағалау міндеттері (БМ)

1-БМ	<p>Білу және түсіну</p> <p>Білім алушылар:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ғылыми құбылыстарды, фактілер, заңдар, анықтамалар, ұғымдар мен теорияларды; - ғылыми лексика, терминдер, шартты белгілерді (соның ішінде белгіленулер, шамалар және өлшем бірліктерді); - ғылыми шамалар мен оларды анықтау тәсілдерін; - табиғаттағы заңдылықтардың өзара байланысын білуі және түсінуі тиіс.
------	--

2-БМ	<p>Ақпаратты өңдеу, қолдану және бағалау</p> <p>Білім алушылар:</p> <ul style="list-style-type: none"> - әр түрлі дереккөздерден алынған ақпараттарды анықтауы, таңдауы, жүйелеуі және ұсынуы; - ақпаратты әр түрлі форматтарда ұсынуы; - сандық және әр түрлі мәліметтермен жұмыс жасауы; - үлгілерді анықтау үшін ақпаратты пайдалануы, жұмыс барысын сипаттауы және қорытынды жасауы; - құбылыстарға дәлелді түсініктеме беруі; - сандық мәліметтері бар есептерді шығаруы тиіс.
------	--

Балдардың үлестірілуі

Бағалау міндеттері бойынша балдардың үлестірілуі.

Бағалау міндеттері	Барлығы
1-БМ Білу және түсіну	25
2-БМ Ақпаратты өңдеу, қолдану және бағалау	25
Барлығы	50

Оқу бағдарламасының бөлімдері бойынша балдардың үлестірілуі.

Физикалық шамалар мен өлшеулер	Механика	Жылу физикасы	Электр және магнети зм	Геометриялық оптика	Кванттық физика элементтері	Астрономия негіздері
2-8 % (1-4 балл)	36-42 % (18-21 балл)	22-28 % (11-14 балл)	14-20 % (7-10 балл)	4-10 % (2-5 балл)	6-12 % (3-6 балл)	2-8 % (1-4 балл)

Емтихан жұмысына балл қою және баға беру үдерісі

Емтихан жұмысына балл қою үдерісін балл қою кестесі негізінде аттестаттау комиссиясы жүзеге асырады.

Білім алушыларға қойылған балл, балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың % пайыздық мазмұны	Баға
0-14	0-29	2 (қанағаттанарлықсыз)
15-27	30-54	3 (қанағаттанарлық)
28-39	55-79	4 (жақсы)
40-50	80-100	5 (өте жақсы)

Негізгі бағалардың сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Іс жүзінде білім алушыға берілген баға оның тапсырмаларды қалай орындағанына байланысты болады.

Баға	Сипаттамасы
5	<p>Білім алушы пәнді терең әрі жете біледі және пәннің қағидалары мен әдістерін нақты түсінеді. Білім алушының жауаптары жақсы түсіндірілген, нақты және толық, сонымен қатар қиын есептеулердің шешімі дәл және дұрыс берілген.</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - фактілерді қағидалармен және теориямен, керісінше теорияны фактілермен байланыстыруды, сонымен қатар оқу бағдарламасында келтірілмеген фактілерді жағдаяттарда байланыстыруды; - бірнеше дереккөздерден алынған ақпаратты жинақтауды оны қолдана білуді және айқын логикалық түрде ұсынуды; - айнымалылардың кең таңдауы бар, ситуациялық есептердің шешімін табуды; - теориялар және құбылыстарды түсіндіру үшін болжам жасауды жүзеге асыра алады.
4	<p>Білім алушы пәннің түрлі салаларынан жақсы білімін көрсетеді, болмашы кемшіліктері бар, пәннің негізгі қағидалары мен әдістерін түсінеді. Білім алушының жауаптары көбінесе жақсы түсіндірілген, нақты және сұраққа қатысты; сонымен қатар есептеулері де дұрыс шешімге әкеледі.</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - оқу бағдарламасында келтірілмеген фактілерді жағдаяттарда байланыстыруды; - ақпаратты бірнеше дереккөздерден таңдау және оны айқын логикалық түрде ұсынуды; - айнымалыларды шектеулі саны бар ситуациялық есептерде шешуді; - теориялар мен құбылыстарды түсіндіру үшін болжам жасауды жүзеге асыра алады.
3	<p>Білім алушының болмашы кемшіліктері бар, пән бойынша базалық білімдерін көрсетеді және пәнге негізделген қағидалары мен әдістерін аса түсінбейді. Білім алушының жауаптары ішінен қажетті ақпаратпен қоса қажетсіз ақпарат та бар. Қарапайым есептерді дұрыс шығарған, бірақ қиын есептерде қателер жіберген.</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - оқу бағдарламасында келтірілген фактілерді жаңғыртуды; - бір амалымен болатын есепті шешуді; - берілген ақпарат көзінен ақпараттың бір бөлігін ғана таңдап ұсынуды; - фактілер мен мәліметтердің жиынтығын түсіндіретін гипотезаны анықтауды жүзеге асыра алады.
2	Білім алушыда пән бойынша базалық білімі жоқ.

Химия

Орындау уақыты	2 сағат
<p>Жұмыс екі бөлімнен тұрады: А және В.</p> <p>А бөлімі 15 бір дұрыс жауабы бар көп таңдауды қажет ететін сұрақтардан тұрады. Әр тапсырма 1 балмен бағаланады.</p> <p>В бөлімінде бірнеше сұрақтардан тұратын 4-5 құрылымдық тапсырма бар. Тапсырмалар 2-10 балл аралығында бағаланады.</p> <p>Білім алушылар сызғыш, қарындаш, өшірткішті пайдалана алады.</p>	

Барлық сұрақтарды орындауға міндетті. Калькуляторды пайдалануға болады.	
Барлығы	50 балл

Бағалау міндеттері (БМ)

1-БМ	Білу және түсіну Білім алушылар: - химиялық құбылыстарды, фактілер, заңдар, анықтамалар, ұғымдар мен теорияларды; - ғылыми лексика, терминдер, шартты белгілерді (соның ішінде белгіленулер, шамалар және өлшем бірліктерді); - физикалық шамалар мен оларды анықтау тәсілдерін білуі және түсінуі тиіс.
2-БМ	Ақпаратты өңдеу, бағалау және қолдану Білім алушылар: - әр түрлі дереккөздерден алынған ақпараттарды анықтауы, таңдауы, жүйелеуі; - ақпаратты әр түрлі формада ұсынуы; - сандық және әр түрлі мәліметтермен жұмыс жасауы; - үлгілерді анықтау үшін ақпаратты пайдалануы, жұмыс барысын сипаттауы және қорытынды жасауы; - құбылыстарға дәлелді түсініктеме беруі; - сандық мәліметтері бар есептерді шығаруы тиіс.

Балдарды бөлу

Бағалау міндеттері бойынша баллдарды бөлу.

Бағалау міндеттері	Барлығы
301 Білу және түсіну	25
302 Ақпаратты өңдеу, бағалау және қолдану	25
Барлығы	50

Оқу бағдарламасының бөлімдері бойынша баллдарды бөлу (7-9 сыныптар).

Зат бөлшектері	Химиялық реакциялардың жүру заңдылықтары	Химиядағы энергетика	Химия және қоршаған орта
12% - 20% (6-10 балл)	25% - 33% (12-16 балл)	14% - 22% (7-11 балл)	29% - 37% (15-19 балл)

Емтихан жұмысына балл қою және баға беру үдерісі

Емтихан жұмысы үшін балл қою үдерісін балл қою кестесі негізінде аттестаттау комиссиясы жүзеге асырады.

Білім алушыларға қойылған балл балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
0-19	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
20-32	40-64	3 (қанағаттанарлық)
33-42	65-84	4 (жақсы)
43-50	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Негізгі бағалардың сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Іс жүзінде білім алушыға берілген баға оның тапсырмаларды қалай орындағанына байланысты болады.

Баға	Сипаттамасы
5	<p>Білім алушы пәнді терең әрі жете біледі және пәннің қағидалары мен әдістерін нақты түсінеді.</p> <p>Білім алушының жауаптары жақсы түсіндірілген, нақты және толық, есептеулер дәл және дұрыс орындалған.</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - фактілерді қағидалармен және теориямен, керісінше теорияны фактілермен байланыстыруды; - бірнеше дереккөздерден алынған ақпаратты жинақтауды, оны қолдана білуді және айқын логикалық түрде ұсынуды; - айнымалылардың кең таңдауы бар ситуациялық есептердің шешімін табуы; - моделдеу мен бағытын анықтау үшін бірнеше ақпараттардан алынған мәліметтерді өңдеуді біледі.
4	<p>Білім алушы пәннің түрлі салаларынан жақсы білімін көрсетеді, болмашы кемшіліктері бар, пәннің негізгі принциптері мен әдістерін түсінеді.</p> <p>Білім алушының жауаптары жақсы түсіндірілген, нақты және дәлелденген; есептеулері дұрыс жаупқа келтірілуі мүмкін.</p> <p>Білім алушы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - оқу бағдарламасында келтірілмеген фактілерді жағдаяттарда байланыстыра алады; - ақпаратты бірнеше дереккөздерден алу мен пайдалануды және оны айқын логикалық түрде ұсынуды; - айнымалылардың шектеулі саны бар ситуациялық есептерді шешуді біледі.
3	<p>Білім алушы пән бойынша болмашы кемшіліктері бар базалық білімін көрсетеді және пәнге негізделген қағидалары мен әдістерін аса түсінбейді.</p> <p>Білім алушының жауаптары ішінен қажетті ақпаратпен қоса қажетсіз ақпарат та бар. Қарапайым есептерді дұрыс шығарған, бірақ қиын есептерде қателер жіберген.</p> <p>Білім алушы :</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - оқу бағдарламасында келтірілген фактілерді жаңғыртуды; - бір амалымен болатын есепті шешуді; - берілген ақпарат көзінен ақпараттың бір бөлігін ғана тандап ұсынуды; - бір немесе бірнеше тәсілмен есептерді шығаруды; - - ақпаратты толығымен өңдемей, модельдер мен бағыттарды анықтауды біледі.
2	Білім алушыда пән бойынша базалық білімі жоқ.

Информатика

Емтихан жұмысы	2 сағат
<p>Емтихан жұмысы 2 бөлімнен тұрады.</p> <p>А бөлімі қысқа және толық жауаптарды талап ететін білу мен түсінуге арналған 2-5 құрылымдалған тапсырмадан тұрады. Тапсырмалар 1 ден 6 балға дейін бағаланады.</p> <p>В бөлімі қысқа және толық жауаптарды талап ететін қолдану және жоғары деңгей дағдыларына арналған 3-6 құрылымдалған тапсырмадан тұрады. Тапсырмалар 1 ден 6 балға дейін бағаланады.</p> <p>Барлық сұрақтар орындау үшін міндетті болып табылады.</p>	
Максималды балл	30 балл

Бағалау міндеттері

БМ 1	<p>Білу және түсіну <i>Білім алушы:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - қолданбалы есептерді шешу үшін есептеу үдерістерін сипаттау кезінде сәйкес түсініктер мен терминологияларды, математикалық модельді қолдануы; - ақпарат, ақпараттық процестер, технологиялар мен модельдер туралы ғылыми түсінік негіздері; ақпаратты және ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын пайдаланудың экономикалық, құқықтық және этикалық аспектілерін; - компьютерлік жүйелер мен желілерді құру негіздері, сондай-ақ олардың бағдарламалық қамтамасыз етумен өзара әрекеттесуін; - түрлі сандық құрылғылармен дұрыс және қауіпсіз жұмыс істеу ережелерін білуі және түсінуі тиіс
БМ 2	<p>Қолдану және жоғары деңгей дағдылары <i>Білім алушы:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - оңтайлы шешім әдісін анықтау үшін есепті шешудің әртүрлі тәсілдерін; нақты объектілер мен процестерді зерттеу үшін компьютерлік модельдерді қолдануы және талдауы; - түрлі саладағы модельдер, объектілер мен процесстер, шешімдерді іске асыруды ұсыну үшін мәтін, кесте, деректер қорын, графика мен мультимедиа түрінде ақпараттарды қолдануы; - пайдаланушының қажеттіліктеріне байланысты компьютер конфигурациясын және бағдарламалық жасақтаманы таңдауды бағалауы тиіс.

Балдарды бөлу

Бағалау міндеттері	Барлығы
БМ 1 Білу және түсіну	12

БМ 2 Қолдану және жоғары деңгей дағдылары	18
Барлығы	30

Емтихан жұмысына балл қою және бағаларды қою үдерісі

Емтихан жұмысы үшін балл қою үдерісін ұсынылған балл қою сызбасы негізінде аттестациялық комиссия жүзеге асырады.

Білім алушылардың қойылған балдары балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
0-11	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
12-19	40-64	3 (қанағаттанарлық)
20-25	65-84	4 (жақсы)
26-30	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Бағалар сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Тәжірибеде ұсынылған баға білім алушылар жұмысының бағалау міндеттеріне қаншалықты сәйкес келетіндігіне байланысты.

Баға	Сипаттама
5	Білім алушы пәнді терең білетіндігін және осы пән негізделген қағидаттарды, оның жұмыс істеу тәсілдерін анық түсінетіндігін көрсетеді. Таныс және бейтаныс жағдайларда қағидаларды қолдана алады; - практикалық дағдыларды жоғары деңгейде қолданады және есептерді шешу үшін компьютерлік жүйелерді қалай қолдануға болатынын жан-жақты түсінеді. Оңтайландырылған бағдарламалық шешімдерді жобалайды; - күнделікті өмірде есептеу жүйелерімен өзара байланыс кезінде адамдарға ықпал етуі мүмкін компьютерлік жүйелердің түрлі салдары туралы кең ауқымды білімі бар.
4	Білім алушы пәнді жақсы білетіндігін және осы пән негізделген қағидаттарды, оның жұмыс істеу тәсілдерін жеткілікті түсінетіндігін көрсетеді. Таныс жағдайларда қағидаларды қолдана алады; - практикалық дағдыларды орта деңгейде қолданады және есептерді шешу үшін компьютерлік жүйелерді қалай пайдалануға болатынын түсінеді. Бағдарламалық шешімдерді жобалайды, бірақ оларды оңтайландыру кезінде тәжірибесі жеткіліксіз болуы мүмкін;

	- күнделікті өмірде есептеу жүйелерімен өзара байланыс кезінде адамдарға ықпал етуі мүмкін компьютерлік жүйелердің түрлі салдары туралы жеткілікті білімі бар.
3	Білім алушы пәннің базалық білімі және осы пән негізделген қағидаттарды, оның жұмыс істеу тәсілдері туралы шектеулі түсінігін көрсетеді. Негізінен, принциптерді тек таныс жағдайларда тиімді қолдана алады; - есептерді шешу үшін компьютерлік жүйелерді пайдаланудың практикалық дағдыларын қолдануда шектеулі түсінікке ие. Тиісті емес тәсілмен бағдарламалық шешімдерді жобалайды; - есептеу жүйелерімен өзара байланыс кезінде адамдарға ықпал етуі мүмкін компьютерлік жүйелердің түрлі салдары туралы базалық білімі бар.
2	Білім алушының пән бойынша базалық білімі жоқ.

География

Орындау уақыты	2 сағат
А бөлімі ұсынылған төрт жауаптың ішінен бір дұрыс жауапты таңдауды қажет ететін 15 тапсырмадан тұрады. Әр тапсырма 1 балмен бағаланады. В бөлімі қысқа жауапты қажет ететін 4 тапсырмадан және толық жауапты қажет ететін құрылымдық 2 тапсырмадан тұрады. Тапсырмалар 1-3 балл аралығында бағаланады.	
Максимальды балл	30 балл

Бағалау міндеттері

1-БМ	Білу және түсіну Білім алушылар географиялық үдерістер, құбылыстар, заңдылықтарды және оның анықтамаларын біледі, түсінеді.
2-БМ	Қолдану және жоғары деңгей дағдылары Білім алушылар: - физика-географиялық және әлеуметтік-экономикалық заңдылықтар мен үдерістерді зерттейді, талдайды, жүйелейді және баға береді; - географиялық дереккөздерді (карта, диаграмма, график, сурет, кесте және т.б.), статистикалық мәліметтерді қолданады, оқиды, зерттейді, талдайды.

Емтихан жұмысына балл қою және баға қою үдерісі

Емтихан жұмысы үшін балл қою үдерісін балл қою кестесі негізінде аттестаттау комиссиясы жүзеге асырады.

Білім алушыларға қойылған балл балдарды бағаға айналдыру шкаласына сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың % пайыздық құрамы	Баға
----------------------------------	------------------------------------	-------------

0-11	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
12-19	40-64	3 (қанағаттанарлық)
20-25	65-84	4 (жақсы)
26-30	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Негізгі бағалардың сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Іс жүзінде қойылған баға білім алушылар жұмыстарының бағалау міндеттеріне сәйкес болу деңгейіне байланысты.

Баға	Сипаттамасы
5	Білім алушылар пән бойынша терең білімін көрсетеді. Физика-географиялық және әлеуметтік-экономикалық үдерістер, құбылыстар, заңдылықтар және олардың өзара байланысы туралы толық түсінігі бар. Географиялық дереккөздерді (карта, диаграмма, график, сурет, кесте және т.б.), статистикалық мәліметтерді қолдану, оқу, зерттеу, талдай алу қабілетін жоғары деңгейде көрсетеді.
4	Білім алушылар пән бойынша білімін орташа деңгейде көрсетеді. Физика-географиялық және әлеуметтік-экономикалық үдерістер, құбылыстар, заңдылықтар және олардың өзара байланысы туралы түсінігі бар. Географиялық дереккөздерді (карта, диаграмма, график, сурет, кесте т.б.), статистикалық мәліметтерді қолдану, оқу, зерттеу, талдай алу қабілетін орташа деңгейде көрсетеді.
3	Білім алушылар пән бойынша білімін қанағаттанарлық деңгейде көрсетеді. Физика-географиялық және әлеуметтік-экономикалық үдерістер, құбылыстар, заңдылықтар және олардың өзара байланысы туралы түсінігі жеткілікті. Географиялық дереккөздерді (карта, диаграмма, график, сурет, кесте және т.б.), статистикалық мәліметтерді қолдану, оқу, зерттеу, талдай алу қабілетін төмен деңгейде көрсетеді.
2	Білім алушыда пән бойынша базалық білімі жоқ.

Қазақстан тарихы

Орындау уақыты	2 сағат
Емтихан жұмысы 2 бөлімнен тұрады. А бөлімі бір таңдауы бар 15 тапсырмадан тұрады. Онда берілген 4 жауаптың ішінен 1 жауапты таңдауы керек. Тапсырма 1 балмен бағаланады. В бөлімі қысқа және толық жауапты қажет ететін 3-5 тапсырмадан тұрады. Тапсырмалар 1-6 балмен бағаланады. Тарихи картаны (атлас) қолдануға рұқсат берілмейді .	
Барлығы	30 балл

Бағалау міндеттері

БМ 1	Білу және түсіну Білім алушылар Қазақстандағы әлеуметтік қатынастардың, мәдениеттің,
------	--

	мемлекеттің экономикалық дамуы туралы біледі, түсінеді.
БМ 2	Қолдану, жоғары деңгей дағдылары Білім алушылар себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында тарихи оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді зерттейді; Қазақстанның тарихи дамуын, тарихи тұлғалар қызметінің нәтижесі мен уәждерін саралайды; Қазақстанның даму үрдістерін, қоғамдық, экономикалық, саяси және мәдени процестерін зерттейді, талдайды; проблемалық сұрақтарға жауап беру үшін түрлі тарихи дереккөздерді салыстыра талдау жүрізеді; бір тарихи оқиғаларға, құбылыстар мен процестерге түрлі көзқарастарды салыстыра отырып, қорытынды жасайды; түрлі таңбалы жүйеде (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) ұсынылған ақпараттарды қолданады, оқиды, зерттейді, талдайды.

Балдарды бөлу

Бағалау міндеттеріне сәйкес балдарды бөлу кестеде берілген.

Бағалау міндеттері	Барлығы
БМ 1	15
БМ 2	15
Барлығы	30

Емтихан жұмысына балл қою және баға беру үдерісі

Емтихан жұмысына балл қою үдерісін балл қою кестесі негізінде аттестаттау комиссиясы жүзеге асырады.

Білім алушыларға қойылған балл, балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
0-11	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
12-19	40-64	3 (қанағаттанарлық)
20-25	65-84	4 (жақсы)
26-30	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Негізгі бағалардың сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Іс жүзінде білім алушыға берілген баға оның тапсырмаларды қалай орындағанына байланысты болады.

Баға	Сипаттамасы
------	-------------

5	<p>Білім алушылар пән бойынша терең білімін көрсетеді. Қазақстандағы әлеуметтік қатынастардың, мәдениеттің, мемлекеттің дамуы және Қазақстанның экономикалық дамуы туралы толық түсінігі бар. Себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында тарихи оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді жоғары деңгейде зерттейді. Қазақстанның тарихи дамуын, тарихи тұлғалар қызметінің нәтижесі мен уәждерін жоғары деңгейде саралайды. Қазақстанның даму үрдістерін, қоғамдық, экономикалық, саяси және мәдени процестерін зерттейді, талдайды. Проблемалық сұрақтарға жауап беру үшін түрлі тарихи дереккөздерді салыстыра жоғары деңгейде талдау жүргізеді. Бір тарихи оқиғаларға, құбылыстар мен процестерге түрлі көзқарастарды жоғары деңгейде салыстыра отырып, қорытынды жасайды. Түрлі таңбалы жүйеде (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) ұсынылған ақпараттарды жоғары деңгейде қолданады, оқиды, зерттейді, талдайды.</p>
4	<p>Білім алушылар пән бойынша білімін орташа деңгейде көрсетеді. Қазақстандағы әлеуметтік қатынастардың, мәдениеттің, мемлекеттің дамуы және Қазақстанның экономикалық дамуы туралы түсінігі бар. Себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында тарихи оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді зерттеу қабілетін орташа деңгейде көрсетеді. Қазақстанның тарихи дамуын, тарихи тұлғалар қызметінің нәтижесі мен уәждерін орташа деңгейде саралайды. Қазақстанның даму үрдістерін, қоғамдық, экономикалық, саяси және мәдени процестерін зерттеу, талдау қабілетін орташа деңгейде көрсетеді. Проблемалық сұрақтарға жауап беру үшін түрлі тарихи дереккөздерді салыстыра орташа деңгейде талдау жүргізеді. Бір тарихи оқиғаларға, құбылыстар мен процестерге түрлі көзқарастарды салыстыра отырып, орта деңгейде қорытынды жасайды. Түрлі таңбалы жүйеде (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) ұсынылған ақпараттарды қолдануда, оқуда, зерттеуде, талдауда орташа деңгейде дағдысын көрсетеді.</p>
3	<p>Білім алушылар пән бойынша білімін қанағаттанарлық деңгейде көрсетеді. Қазақстандағы әлеуметтік қатынастардың, мәдениеттің, мемлекеттің дамуы және Қазақстанның экономикалық дамуы туралы түсінігі жеткілікті. Себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында тарихи оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді зерттеу қабілетін төмен деңгейде көрсетеді. Қазақстанның тарихи дамуын, тарихи тұлғалар қызметінің нәтижесі мен уәждерін төмен деңгейде саралайды. Қазақстанның даму үрдістерін, қоғамдық, экономикалық, саяси және мәдени процестерін зерттеу, талдау қабілетін төмен деңгейде көрсетеді. Проблемалық сұрақтарға жауап беру үшін түрлі тарихи дереккөздерді салыстыра төмен деңгейде талдау жүргізеді. Бір тарихи оқиғаларға, құбылыстар мен процестерге түрлі көзқарастарды салыстыра отырып, төмен деңгейде қорытынды жасайды. Түрлі таңбалы жүйеде (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) ұсынылған ақпараттарды қолдануда, оқуда, зерттеуде, талдауда төмен деңгейде дағдысын көрсетеді.</p>
2	<p>Білім алушыда пән бойынша базалық білімі жоқ.</p>

Дүниежүзі Тарихы

Орындау уақыты	2 сағат
Емтихан жұмысы 2 бөлімнен тұрады. А бөлімі бір таңдауы бар 15 тапсырмадан тұрады. Онда берілген 4 жауаптың ішінен 1 жауапты таңдауы керек. Тапсырма 1 балмен бағаланады. В бөлімі қысқа және толық жауапты қажет ететін 3-5 тапсырмадан тұрады. Тапсырмалар 1- 6 балмен бағаланады. Тарихи картаны (атлас) қолдануға рұқсат берілмейді .	
Барлығы	30 балл

Бағалау міндеттері

БМ 1	Білу және түсіну Білім алушылар әлеуметтік қатынастардың, мәдениеттің, мемлекеттің дамуы және экономикалық дамуы туралы біледі, түсінеді.
БМ 2	Қолдану, жоғары деңгей дағдылары Білім алушылар тарихи оқиғаларды талдап, жүйелеп бағалай алуы керек; тарихи оқиғалардың сабақтастығы мен өзгерістерін көрсете алуы қажет; әлеуметтік және экономикалық қатынастардың дамуы туралы себеп-салдарлық байланысты, ұқсастық пен айырмашылықты жалпылап, қорытынды жасауы керек; саяси жүйелер мен мәдениеттің өзара байланысы мен дамуын білуі керек. Тақырыптарға сәйкес тарихи деректерді (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) қолданып, талдап, зерттеп және бағалай алуы керек.

Балдарды бөлу

Бағалау міндеттеріне сәйкес балдарды бөлу кестеде берілген.

Бағалау міндеттері	Барлығы
БМ 1	15
БМ 2	15
Барлығы	30

Емтихан жұмысына балл қою және баға беру үдерісі

Емтихан жұмысына балл қою үдерісін балл қою кестесі негізінде аттестаттау комиссиясы жүзеге асырады.

Білім алушыларға қойылған балл, балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
0-11	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
12-19	40-64	3 (қанағаттанарлық)
20-25	65-84	4 (жақсы)
26-30	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Негізгі бағалардың сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Іс жүзінде білім алушыға берілген баға оның тапсырмаларды қалай орындағанына байланысты болады.

Баға	Сипаттамасы
5	Білім алушылар пән бойынша терең білімін көрсетеді. Әлеуметтік және экономикалық қатынастардың дамуын, саяси жүйе мен мәдениеттің дамуы мен өзара байланысын жан-жақты түсінеді. Тарихи оқиғаны талдау, жүйелеу және бағалау дағдыларын жоғары деңгейде көрсетеді; тарихи кезеңдердің өзгерістері мен сабақтастығын көрсетеді; әлеуметтік және экономикалық қатынастардың дамуы туралы себеп-салдарлық байланысты, ұқсастық пен айырмашылықты жалпылап, қорытындылайды; әлемдік тарихта саяси жүйелер мен мәдениеттің өзара байланысы мен дамуын анықтайды. Тақырыптарға сәйкес тарихи деректерді (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) жоғары деңгейде қолданып, талдап, зерттеп және бағалайды.
4	Білім алушылар пән бойынша жақсы білімін көрсетеді. Әлеуметтік және экономикалық қатынастардың дамуын, саяси жүйе мен мәдениеттің дамуы мен өзара байланысын түсінеді. Тарихи оқиғаны талдау, жүйелеу және бағалау дағдыларын жақсы деңгейде көрсетеді; тарихи кезеңдердің өзгерістері мен сабақтастығын көрсетеді; әлеуметтік және экономикалық қатынастардың дамуы туралы себеп-салдарлық байланысты, ұқсастық пен айырмашылықты жалпылап белгілі бір қорытындыға келеді; әлемдік тарихта саяси жүйелер мен мәдениеттің өзара байланысы мен дамуын анықтайды. Тақырыптарға сәйкес тарихи деректерді (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) жақсы деңгейде қолданып, талдап, зерттеп және бағалайды.
3	Білім алушылар пән бойынша базалық білімін көрсетеді. Әлеуметтік және экономикалық қатынастардың дамуын, саяси жүйе мен мәдениеттің дамуы мен өзара байланысын түсінеді. Тарихи оқиғаны талдау, жүйелеу және бағалау дағдыларын базалық деңгейде көрсетеді; тарихи кезеңдердің өзгерістері мен сабақтастығын көрсетеді; әлеуметтік және экономикалық қатынастардың дамуы туралы себеп-салдарлық байланысты, ұқсастық пен айырмашылықты жалпылап, кейбір қорытындылар жасайды; әлемдік тарихта саяси жүйелер мен мәдениеттің өзара байланысы мен дамуын анықтайды. Тақырыптарға сәйкес тарихи деректерді (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) ішінара қолданып, талдап, зерттеп және бағалайды.
2	Білім алушыда пән бойынша базалық білімі жоқ.

Английский язык

Duration	2 hours
The Paper consists of three tasks of 18 questions based on texts of a range of styles and genres within the framework of familiar topics. The amount of words in the text is 270-320	

<p>words.</p> <p>The Paper assesses learners' ability to work with texts, find appropriate information, analyse and answer questions using the information from the texts read.</p> <p>Learners read a text and perform tasks of following types:</p> <p>Task A consists of 5 questions where learners are expected to understand the meaning and usage of particular words / phrases in a given context.</p> <p>Task B consists of 10 questions where learners are expected to paraphrase sentences using the words/phrases given.</p> <p>Task C consists of 3 open-ended questions where learners are expected to demonstrate reading comprehension.</p> <p>Dictionaries may not be used at the examination.</p>
<p>Maximum mark 20</p>

Marking and grading process

Marking process of exam papers is conducted by attestation commission on the basis of provided mark scheme.

The results of the marking process will be reported in the form of a grade according to the scheme of transferring marks into grades.

Marks	Percentage of marks, %	Grade
0-7	0-39	2 (unsatisfactory)
8-12	40-64	3 (satisfactory)
13-16	65-84	4 (good)
17-20	85-100	5 (excellent)

Қазақ әдебиеті

Емтихан жұмысы	2 сағат
<p>Емтихан жұмысы барлығы 30 балмен бағаланатын екі бөлімнен тұрады: А бөлімі бірнеше таңдауы бар, ал В бөлімі толық жауапты қажет ететін сұрақтарды қамтиды.</p> <p>А бөлімі</p> <p>Білім алушылар 4 бір және бірнеше таңдауы бар, сондай-ақ сәйкестендіру тапсырмаларын орындайды. Әр дұрыс жауап 1 балмен бағаланады.</p> <p>В бөлімі</p> <p>Білім алушылар толық жауапты қажет ететін 4 тапсырма орындайды. 5,6,7- тапсырмаларды орындау үшін білім алушыға көлемі 200-250 сөзден тұратын көркем шығарма үзіндісі беріледі. Тапсырмалар 3-9 балмен бағаланады.</p>	
Барлығы	30 балл

Бағалау міндеттері

БМ	Білу және түсіну Білім алушы: <ul style="list-style-type: none"> - әртүрлі жанрдағы шығармалардың мазмұнын білуі; - өлең немесе прозалық мәтіндердің фрагменттерін; шығармалардан дәйексөздерді білуі; - шығарманың тақырыбын, идеясын, проблемаларын, автордың көзқарасын, ашық және астарлы айтылған мағыналарды түсінуі тиіс.
2-БМ	Қолдану және жоғары деңгей дағдылары Білім алушы: <ul style="list-style-type: none"> - оқығанына өзінің көзқарасын дәлелмен тұжырымдауы; - әртүрлі жанрда бейнеленген шығармаларды; шығарма композициясының сюжеттік, тілдік ерекшеліктерін, негізгі эпизодтарын, кейіпкерлердің іс-әрекетін және амалдарын талдауы; - жазбаша мәтіндерді құрастыру үшін алған білімін, білігін және дағдыларын жинақтауы; - оқылған шығарманың идеялық-көркемдік, композициялық, стильдік тұтастығы, тілдік ресімделуі тұрғысынан көркем мәтінге сыни баға беруі тиіс.

Балдардың үлестірілуі

Бағалау міндеттері бойынша балдардың бөлінуі.

Бөлімдер	Бағалау міндеттері	Балл
А бөлімі	1-БМ	12
В бөлімі	2-БМ	18
Барлығы		30

Емтихан жұмысы үшін балдар мен бағаларды қою үдерісі

Емтихан жұмысы үшін балл қою үдерісі ұсынылған балл қою сызбасы негізінде жүзеге асырылады.

Білім алушылардың қойылған балдары балдарды бағаға айналдыру шәкіліне сәйкес бағаға ауыстырылады.

Емтихан жұмысының балдары	Балдардың проценттік құрамы, %	Баға
0-11	0-39	2 (қанағаттанарлықсыз)
12-19	40-64	3 (қанағаттанарлық)
20-25	65-84	4 (жақсы)
26-30	85-100	5 (өте жақсы)

Бағалар сипаттамасы

Бағалар сипаттамасы білім алушылардың мүмкіндік деңгейін анықтайтын белгілі бір стандарт жөніндегі жалпы түсінігін қалыптастыру үшін беріледі. Тәжірибеде ұсынылған баға білім алушылар жұмысының бағалау міндеттеріне қаншалықты сәйкес келетіндігіне байланысты.

Баға	Сипаттама
------	-----------

5	Білім алушы пән бойынша терең білімі мен түсінігін көрсетеді. Өртүрлі жанрдағы шығармалардың мазмұнын толық біледі. Шығарманың тақырыбын, идеясын, проблемаларын, автордың көзқарасын, ашық және астарлы айтылған мағыналарды терең түсінеді. Шығарманың сюжеттік, тілдік ерекшеліктерін, кейіпкерлердің іс-әрекетін және амалдарын толық талдап, өз көзқарасымен дәлелді тұжырымдайды. Шығарманың идеялық-көркемдік, композициялық, стильдік тұтастығы, тілдік ресімделуі тұрғысынан көркем мәтінге сыни баға береді.
4	Білім алушы пән бойынша жеткілікті білімі мен түсінігін көрсетеді. Өртүрлі жанрдағы шығармалардың мазмұнын біледі. Шығарманың тақырыбын, идеясын, проблемаларын түсінеді, алайда автордың көзқарасын, астарлы айтылған мағыналарды анықтауда аздаған қателер жібереді. Шығарманың сюжеттік, тілдік ерекшеліктерін, кейіпкерлердің іс-әрекетін және амалдарын талдап, өз көзқарасымен тұжырымдайды. Шығарманың композициялық, тілдік ресімделуі тұрғысынан көркем мәтінге баға береді.
3	Білім алушы пән бойынша қанағаттанарлық деңгейде білімін көрсетеді. Өртүрлі жанрдағы шығармалардың кейбір фрагменттерін біледі. Шығарманың жалпы мазмұнын түсінеді, тақырып пен идеяны, проблеманы анықтауда көп жағдайда қателеседі. Шығарманың сюжетін, кейіпкерлердің іс-әрекетін талдау дағдысы шектеулі, көзқарасын қысқа тұжырымдағанымен, дәлелдері жеткіліксіз.
2	Білім алушының базалық білімі жеткіліксіз

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің жоғарыда аталған 2008 жылғы 18 наурыздағы №125 бұйрығына сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар, оның ішінде жеке білім беру бағдарламасы бойынша оқитын білім алушыларды қорытынды аттестаттау қажеттілігі білім алушының жеке ерекшеліктеріне байланысты педагогикалық кеңеспен шешіледі.

Мұндайда мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі ЕБҚ бар балалар үшін қорытынды аттестаттауды ұйымдастыру процесінде ЕБҚ бар әрбір білім алушының жеке психофизикалық ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере келе арнайы жағдайларды жасау туралы ұсынымдарды әзірлейді. Аталмыш ұсынымдар негізінде педагогикалық кеңесте ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар, оның ішінде жеке білім беру бағдарламасы бойынша оқитын білім алушылар үшін қорытынды аттестаттау рәсімінің арнайы шарттары мен тәртібі бекітіледі.

ЕБҚ бар білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалауды психологиялық-педагогикалық қолдау білім алушының денсаулығы мен физикалық күшін қолдауға бағытталғанын ұмытпау қажет: балалар өмірінде денсаулық сақтау режимін ұйымдастыру, қозғалыс белсенділігінің жеке іріктелген формаларына баулу, білім алушылардың интеллектуалды дамуын қолдау: әрбір мектеп білім алушысының танымдық ерекшеліктерін анықтау және дамыту, сәтті оқу қызметі үшін жағдай жасау; баланы қарым-қатынас жасауда қолдау: балалардың гуманистік өзара әрекеттестігі үшін жағдай жасау, тәртібін саналы түрде таңдауға көмектесу, жеке қабілеттерін ашуға көмектесу;

баланың отбасын қолдау: отбасылық қатынастарын зерттеу, отбасы ұюына көмек көрсету.

ЕБҚ бар білім алушыларды бағалау кезінде келесі маңызды педагогикалық аспектілерді ескерген жөн:

- оқу жетістіктерін бағалау үшін іс-әрекеттік формада сипатталған, барлығы үшін қолжетімді және түсінікті көрсеткіштер бойынша белгіленетін объективті және тұлғалық-маңызды критерийлерді пайдалану;

- оқу мақсаттарына сәйкес келетін әртүрлі деңгейлер мен типтегі тапсырмаларды бағалау процесінде қолдану;

- білім алушының оқу жетістіктерінің өзіндік жеке деңгейін таңдауын және сол таңдауды қолдауды қамтамасыз ету.

Еліміздің жалпы білім беретін мектептерінде инклюзивті ортаны құру шарттарында ЕБҚ бар білім алушыларды қорытынды аттестаттау процесінде педагогтерге әдістемелік көмек ретінде ЕБҚ бар балалар үшін олардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктеріне сәйкес арнайы жағдайлар сипаттамасы ұсынылады.

ЕБҚ бар білім алушылары үшін қорытынды аттестаттауды өткізуді ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Есту қабілеті бұзылған білім алушылар үшін:

- Кабинет ұжымдық және жеке сипатта пайдаланылатын дыбыс күшейткіш аппаратурамен жабдықталады;

- Ассистент-сурдоаудармашы, қажет болған жағдайда, ым-ишарамен аударады және түсініксіз сөздерді түсіндіреді;

- Кохлеарлы импланты (КИ) бар білім алушы болса, ол КИ вербалды ақпарат көзіне жақын болатындай отыруы тиіс;

- Қажет болған жағдайда көрнекі құралдар (сызбалар, иллюстрациялар, карталар, кестелер, видеоматериалдар) ұсынылады;

- Эссе жазарда келесілерді ұсынуға болады: дайын түсіндірілген жоспар, мәтінде басты белгілерді ерекшелеуге көмектесу;

- Тапсырмамен түсіндіру, мұндайда ақпарат көздерін пайдалану.

Көру қабілеті бұзылған білім алушылар үшін:

- Жеке аудитория ұсыну қажет, себеі көзі көрмейтін және нашар көретін білім алушылар үшін тапсырмаларды оқитын адам белгіленеді. Ол мектептегі мұғалімдер құрамынан тағайындалады. Білім алушының пән мұғалімі, туысқандары, достары немесе құрбыларына тапсырмаларды оқуға рұқсат берілмейді;

- Ассистент экзамен қатысушысына жұмыс орнына отыруына көмектеседі, қажет болған жағдайда жауаптарды қағазға түсіруде көмектеседі;

- Аудиториядағы жұмыс орнының жарықпен қамтылуы жеке тең дәрежеде қамтылуы қажет және 300 люкстен кем болмауы тиіс;

- Жеке жарықдиодты жарықтандыру құралдарын (үстел үсті шамдарын), динамкалық реттеу мүмкін болмаған жағдайда, динамикалық диапазонды 300 люкстен кем емес және 600 люкске дейінгі реттеумен пайдалануға болады;

- Үлкейткіш құралдар ұсынылады;

- Тапсырмалары бар парақтарды үлкейту үшін кабинетте техникалық құралдардың болуы алдын ала қадағалау қажет;

- Балаларда қатарланған қылилық болған жағдайда оқу үшін тіреуіш қажет болады;

- Аудиториялар жауаптарды Брайльдің рельефті-нүктелі шрифтімен (болған жағдайда), компьютермен рәсімдеу үшін арнайы жабдықтардың жеткілікті мөлшерімен қамтамасыз етіледі.

Сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары бар білім алушылар үшін:

- Ассистент-логопед, қажет болған жағдайда, түсініксіз сөздерді түсіндіреді, мәтіндегі басты ойды анықтауға көмектеседі;

- Қажет болған жағдайда көрнекі-сөздік құралдар (тірек сөздер, сызбалар, кестелер, сөздіктер, карталар) ұсынылады.

Тірек-қозғалыс аппараты бұзылған білім алушылар үшін:

ТҚАБ балалардың анализаторлар: есту, сөйлеу, көру бұзушылықтары байқалады.

- Аудиториялар бірінші қабаттарда орналасуы тиіс;

- Ғимаратта ұзақ отыра алмайтын балалар үшін арнайы орындықтар, медициналық керуеттер болуы тиіс;

- Дыбыс күшейткіш аппаратура болуы тиіс;

- Қосалқы құралдары бар (құлаққаптар, қол-аяқ үшін иінтіректер) арнайы компьютерлік жабдық болуы тиіс;

- Тапсырмалардың шрифті ірілендірілген болуы тиіс;

- Ассистенттер, қажет болған жағдайда, ТҚАБ білім алушыларға емтихан бойы қолдау көрсете алады (коляска, кресло, керуетте отыру қалпын өзгертуге, протездерді түзетуге және т.б.).

Аутистикалық спектрі бұзылған балалар үшін:

- Қажет болған жағдайда – жеке аудитория;

- Ассистент білім алушыларға аудиторияда өз орнына отыруға көмектеседі, емтихан кезінде орын алатын жаңа стресті ортаға аффективті әсер етуінің алдын алады.

Қорытынды аттестаттау кезінде ЕБҚ бар білім алушының ассистентіне арналған ұсынымдар

Емтиханға **ассистенттер** қатыса алады, олар ЕБҚ бар білім алушылар үшін, мүгедек балалар үшін олардың денсаулығы, психофизикалық даму

ерекшеліктеріне және жеке ерекшеліктеріне, денсаулығына байланысты қажетті техникалық көмекті көрсетеді:

- ЕБҚ бар білім алушылады, мүгедек балаларды емтихан кезінде қолдауды қамтамасыз етеді;

- қозғалыста, бағдарлануда техникалық көмек көрсетеді (аудиторияда жұмыс орнын табуға көмектеседі) және ақпарат алуға жәрдемдеседі (емтихан жұмыстары тапсырмаларының мазмұнына және олардың орындалуына қатысты емес ақпарат);

- коммуникацияны қамтамасыз етуде техникалық көмек көрсетеді, мұндайда коммуникативтік құралдарды, альтернативтік коммуникация құралдарын (байланыс құралдарын, фото-, аудио- және видеоаппаратуларды есепке алмағанда) пайдаланады;

- тапсырмаларды орындауға қажетті техникалық құралдарды пайдалануда көмек көрсетеді;

- жазбаларды жүргізуде көмек көрсетеді (дененің дұрыс орналасуын, қолда қаламды ұстауға көмектеседі; емтихан жұмысын ресімдеуде көмектеседі; жауаптарды емтихан парақтарына көшіреді), жұмыс орнын тәртіпке келтіруге және қажетті құралдарды әзірлеуге жәрдемдеседі;

- Қажет болған жағдайда медперсоналды шақырады;

- Ассистент білім алушыға емтихан сұрақтарына жауап беруге көмектеспеуі қажет, жауап толық болмаса, толықтырмауы қажет.

Ассистент ретінде сәйкесінше дайындықтан өткен адамдар тағайындалады:

- білім беру ұйымы педагогі;

- әлеуметтік қызметкер тағайындала алады.

Ассистент ретінде оқу пәні бойынша емтихан жүргізуде сәйкесінше сол оқу пәні бойынша педагогтерді тартуға **жол берілмейді.**

Аудиторияда ассистенттер үшін орындар қарастырылуы тиіс.

Қорытынды

Бүгінгі таңда Қазақстандағы нормативтік құқықтық құжаттар жеке қажеттіліктерін ескере келе әрбір баланың білім алу құқықтарын қамтамасыз етеді. Әрбір балаға жеке тәсілдемені қамтамасыз ету үшін инклюзивті практиканы іске асыруда қазақстандық мектептердегі педагогтердің мүмкіндіктері жаңартылған білім беру мазмұнын енгізумен кеңеюде.

Білім беру процесінде критериалды бағалау жүйесін пайдалану бағалау жүйесін жеке пәннің мақсаттық белгілерімен байланыстыруға мүмкіндік беретін критерийлер мен дескрипторларды пайдалану негізінде және ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың әлеуметтік құзыреттіктерін қалыптастыру арқылы білім алушылардың жетістіктерін анықтауға және жоғарылатуға мүмкіндік береді. Әрбір білім алушының дайындық деңгейін, білім алудағы жеке прогресін критериалды бағалау негізінде анықтау білім алушының оқуға мотивациясының артуына ғана емес, сонымен қатар мектептегі білім беру процесі сапасының артуына септігін тигізеді.

Білім беру жетістіктерін бағалауда бағалау жүйесі ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалардың жетістіктерін объективті түрде көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар мұндай білім алушыларды білім беру процесінде психологиялық-педагогикалық қолдаудың кезекті қадамдарын құру үшін негіз болып табылады.

Инклюзивті ортада оқу жетістіктерін бағалауда білім алушының психикасына мұқият қарау қажет, оғар кері әсер ететін жағдайлардың алдын алу қажет, ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалар дамуының психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет.

Оқу жетістіктерін ағымдық және қорытынды бағалаудың тәртібі мен рәсімдері ЕБҚ бар білім алушы үшін білім берудің таңдалған жеке маршрутына байланысты белгіленеді.

Әлбетте, қорытынды аттестаттау, критериалды бағалаудың тұтас жүйесі секілді ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушылардың мүмкіндіктеріне бейімделген болуы тиіс, критерийлер олардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере келе жасақталуы тиіс.

Бұл үшін мектепте үнемі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жұмыс жасауы тиіс, оның міндетіне балаларды дамытушы, түзетуші жұмыс қана емес, білім алушылармен жұмыс істеудегі бірыңғай стратегиялар мен ортақ тұғырларды әзірлеу бойынша бағалау қызметін қамтитын педагогтермен, ата-аналармен тұрақты серіктестік кіреді.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысы дұрыс ұйымдастырылған жағдайда ЕБҚ бар білім алушының білім беру процесін ұйымдастыруда ғана емес, сонымен қатар тұтастай мектептегі білім беру процесі сапасын арттыруда маңызды рөл ойнайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тишкимбаева Г.Ж. Современные методы оценивания результатов обучения в условиях обновленного содержания образования. URL: <http://orleu.kz/?p=162032>
2. «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 бұйрығы. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005191_/compare
3. Білім мазмұнын жаңарту шеңберінде білім алушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалауды жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар (4, 9, 10, 11-сыныптар). – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2018. – 320 б.
4. «Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669/compare>.
5. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_/compare
6. «Білім алушылардың білімін бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 21 қаңтардағы № 52 бұйрығы. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013137/compare>
7. «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988/compare>
8. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2016. – 57 б.
9. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. рекомендации/ Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. – Алматы: ННПЦ КП, 2019. – 118 с.
10. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар және үйде оқытылатын балалардың оқу жетістіктерін бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2017. – 88 б.
11. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 51 б.

12. Семаго Н.Я. Инклюзивное образование. Выпуск 2 / Технология определения образовательного маршрута для ребенка с ограниченными возможностями здоровья. — М, «МИРОС», 2010.

13. Деятельность руководителя образовательной организации при включении обучающихся с ограниченными возможностями здоровья и детей-инвалидов в образовательное пространство: методические материалы для руководителей образовательных организаций / С.В. Алехина; Е.Н. Кутепова; Т.Ю. Сунько, Е.В. Самсонова. Серия «Инклюзивное образование детей-инвалидов, детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательных организациях». - М., 2014.

14. Роберт Рейд. Работа с детьми с СДВГ: Стратегии работы консультантов и учителей. // «Консультирование и развитие человека». Февраль, 2001.

15. К вопросу об обучении школьников по индивидуальным траекториям образовательного маршрута (Консультант: профессор кафедры начального образования Есенкова Т.Ф.: [Электронный ресурс]. – http://uipk.narod.ru/diskons/nach/nach_4doc.

16. Банч Г. Поддержка учеников с нарушением интеллекта в условиях обычного класса. Пособие для учителей (пер. с англ.) / Под ред. Н.В. Борисовой. – М., РООИ «Перспектива», 2008.

17. Методические рекомендации по составлению рубрик согласно целям обучения по учебным предметам 5-9 классов для предоставления обратной связи. – г.Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. –204 с.

18. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта және қосымша білім беру ұйымдарында педагогикалық кеңес қызметінің және оны сайлау тәртібінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2008 жылғы 16 мамырдағы № 272 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 2 шілдедегі № 317 бұйрығы

Мазмұны

	Кіріспе	3
1	ЕБҚ бар білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау.....	5
2	ЕБҚ бар білім алушылардың қорытынды аттестаттауын ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар.....	66
	Қорытынды.....	109
	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	110

Введение

В рамках интеграции Казахстана в мировое образовательное пространство, развития конкурентоспособности отечественного образования необходимо кардинальное обновление школьного образования, ориентированного на переход от концепции «образование на всю жизнь» к пониманию необходимости «обучения в течение всей жизни».

В понятие обновления содержания образования входит переосмысление структуры и содержания программ, методов и средств обучения. В результате такой работы общество ожидает создание в организациях образования комфортной образовательной среды, благоприятной для развития каждого ребенка, раскрытия потенциала будущего члена социума.

В соответствии с переходом на обновленное содержание образования появилась потребность в новой, объективной системе оценивания учебных достижений обучающихся, поскольку сложившаяся традиционная практика оценивания в школе не тождественна требованиям нового стандарта образования, обновленных учебных программ, а также целям обучения, требующим адекватной и научно обоснованной модели оценивания.

Компетентностный подход, личностно-ориентированное, развивающее обучение способствовали появлению разнообразных подходов к оцениванию учебных достижений обучающихся. Данные процессы предопределили современные тенденции в развитии системы оценивания и вызвали необходимость появления технологии критериального оценивания, которая заключается в сравнении индивидуальных достижений обучающихся с определенными критериями, основанной на компетентностном подходе и обладающей междисциплинарным характером [1].

Система критериального оценивания учебных достижений обучающихся является неотъемлемой частью обновления содержания образования и отвечает принципам инклюзивной политики и практики.

В Типовых правилах проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся в организациях образования, реализующих общеобразовательные учебные программы начального, основного среднего, общего среднего образования, оценивание определяется как процесс соотнесения реально достигнутых обучающимися результатов обучения с ожидаемыми результатами обучения на основе выработанных критериев [2].

В силу того, что система критериального оценивания осуществляется на основе личностно-ориентированного подхода, она особенно эффективна и актуальна для обучающихся с особыми образовательными потребностями (далее – ООП). При таком подходе цели и содержание обучения, сформулированные в государственном образовательном стандарте, программах обучения, приобретают для учащегося личностный смысл, развивают мотивацию к обучению. С другой стороны, такое обучение позволяет

обучающемуся в соответствии со своими индивидуальными способностями и коммуникативными потребностями, возможностями модифицировать цели и результаты обучения [3].

Целью данного методического пособия является выявление эффективных методов оценивания в соответствии с особыми потребностями и индивидуальными возможностями детей, разработка соответствующих методических рекомендаций по оцениванию учебных достижений и организации итоговой аттестации обучающихся с ООП.

В задачи разработки данных рекомендаций входят разъяснение нормативных правовых документов по оцениванию обучающихся, в том числе детей с ООП, предоставление инструкции и алгоритма по подготовке общеобразовательных школ к организации итоговой аттестации обучающихся 9-х классов, анализ мониторинга числа обучающихся 9-х классов с ООП в разрезе регионов РК, разработка рекомендаций по системе критериального оценивания учебных достижений обучающихся в условиях инклюзии.

Данное пособие должно оказать действенную методическую помощь руководителям, учителям общеобразовательных школ, методистам, специалистам отделов и управлений образования, реализующим инклюзивную практику, в процессе оценивания обучающихся с ООП, а также в организации итоговой аттестации обучающихся с особыми образовательными потребностями.

1 ОЦЕНИВАНИЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ С ООП

В государственном общеобязательном стандарте образования указывается: «*Оценивание* – процесс соотнесения достигнутых обучающимися результатов обучения с ожидаемыми результатами на основе разработанных критериев. *Критерии оценивания* – конкретные измерители, на основании которых проводится оценка учебных достижений обучающихся. *Суммативное оценивание* – вид оценивания, которое проводится по завершении определенного учебного периода (четверть), а также изучения разделов/сквозных тем в соответствии с учебной программой. *Формативное оценивание* – вид оценивания, которое проводится в ходе повседневной работы в классе, является текущим показателем успеваемости обучающихся, обеспечивает оперативную взаимосвязь между обучающимся и учителем в ходе обучения, обратную связь между учеником и учителем и позволяет совершенствовать образовательный процесс» [4].

В законе РК «Об образовании» понятие *промежуточная аттестация обучающихся* определяется как процедура, проводимая с целью оценки качества освоения обучающимися содержания части или всего объема одного учебного предмета, одной учебной дисциплины и (или) модуля, а также профессиональных модулей в рамках одной квалификации после завершения их изучения, *итоговая аттестация обучающихся*, как процедура, проводимая с целью определения степени освоения ими объема учебных предметов, учебных дисциплин и (или) модулей, предусмотренных государственным общеобязательным стандартом соответствующего уровня образования [5].

Кроме того, в государственных общеобязательных стандартах всех уровней образования указывается о том, что оценка учебных достижений обучающихся осуществляется посредством использования критериев оценки знаний обучающихся. Критерии оценки используются для измерения уровня учебных достижений обучающихся, в том числе с учетом особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей обучающихся.

Оценивание осуществляется в соответствии с системой целей обучения, представленной в учебной программе по каждому учебному предмету, на основе отслеживания учебных достижений обучающихся по конкретному разделу/сквозной теме. Оценка учебных достижений обучающихся осуществляется в форме формативного, суммативного оценивания. Оценивание на уровне начального образования осуществляется со второго полугодия 1 класса с использованием формативного и суммативного оценивания. Порядок критериального оценивания учебных достижений обучающихся в организациях образования, реализующих учебные программы начального образования, определяется уполномоченным органом в области образования.

Согласно стандарту для обучающихся с особыми образовательными потребностями создаются условия для получения ими образования, коррекции

нарушения развития и социальной адаптации. Уровень подготовки обучающихся оценивается с охватом трех аспектов:

- личностные результаты;
- системно-деятельностные результаты;
- предметные результаты [4].

В приказе Министра образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении критериев оценки знаний обучающихся» **критериальное оценивание** определяется как – процесс, основанный на сравнении учебных достижений обучающихся с четко определенными, заранее известными всем участникам учебного процесса критериями оценивания, соответствующие целям и содержанию образования. **Критерии оценивания** – утверждения, позволяющие учителям и обучающимся достигнуть цели обучения при формативном оценивании и утверждении, также оценивающие хорошо выполненную работу обучающимися при суммативном оценивании (критерии выставления баллов).

Согласно приказу, критерии оценивания учебных достижений обучающихся по неязыковым предметам основаны на оценивании следующих уровней усвоения учебного материала:

знание – способность воспроизведения или запоминания конкретных фактов, информации и описания;

понимание – способность понимания и интерпретирования освоенного материала через правильное воспроизведение, прогнозирование или объяснение информации;

применение – способность использования изученного материала в конкретных условиях и в новых ситуациях для решения проблем. Способами демонстрации применения знаний являются практическая работа, эксперименты, проектная работа, решение проблем и создание новых и/или различных продуктов;

анализ – способность деления информационного материала на составные части, изучение информации для получения различных выводов путем определения мотивов или причин, умозаключений, нахождения доказательств для обоснования общих правил;

синтез – способность соединения, комбинирования частей (идеи, элементы) в новый контекст, например, сообщение (выступление, доклад), план действий, схемы, приводящие в порядок имеющиеся сведения. Достижение соответствующих ожидаемых результатов обучения предполагает деятельность творческого характера;

оценка – способность оценивания значения того или иного материала (утверждений, художественных произведений, исследовательских данных).

Критерии оценивания учебных достижений обучающихся по языковым предметам основаны на оценивании следующих уровней усвоения:

аудирование – способность понимания основного содержания устных высказываний на различные темы, выделения в них ключевой информации,

распознавания мнения говорящего, определение значения слов по контексту, воспринимания и понимания содержания различных типов текстов, соответствующих уровню учащихся, используя разные стратегии;

говорение – способность использования слов официального и разговорного стилей речи в беседе на различные темы, выделение более сложных вопросов для получения необходимой информации, выражение собственного мнения, реагирование на неожиданные комментарии, общение со сверстниками в процессе выполнения задания, грамотное применение специфической лексики, пересказ историй и событий;

чтение – способность понимания основного содержания художественных и научных текстов на различные темы, выделение ключевой информации, применяя различные стратегии поиска информации, определение значения слов по контексту, распознавание отношения и мнения автора, использование различных бумажных и цифровых источников для проверки значений слов и понимания прочитанного;

письмо – способность планирования, написания, редактирования и корректирования письменных работ на разные темы о настоящих и вымышленных событиях, написания критических отзывов на прочитанное, грамотное письмо, не допуская орфографических и грамматических ошибок, придерживаясь определенного стиля, связывая предложения в параграфы, используя различные слова-связки [6].

В Государственной программе развития образования и науки РК на 2020-2025 годы (далее – ГПРОН) также обращается внимание на то, что критериальная система оценивания учебных достижений обучающихся призвана обеспечить объективное и равное оценивание учебных достижений учащихся вне зависимости от региона, расположения и языка обучения школы. При этом указывается, что будет продолжена работа по усовершенствованию критериальной системы оценивания в школе, по повышению объективности внутреннего оценивания школьников (формативное и суммативное оценивание, баллы). Данная работа основана на том, что изменения в учебных программах требуют системного пересмотра инструментов оценивания в соответствии с ожидаемыми результатами государственного общеобязательного стандарта образования. В связи с этим пересматриваются задания и формат проведения итоговой аттестации, содержание ЕНТ с включением вопросов, направленных на замер функциональной грамотности и компетенций по аналогии с инструментами международных сопоставительных исследований PIRLS, PISA, ICILS, а также тестов SAT и др.

Также в ГПРОН планируется проведение среза овладения навыками обучающихся на основе репрезентативной выборки на каждой ступени среднего образования (начального, основного среднего и общего среднего). При этом приоритетами оценивания функциональной грамотности станут математическая, естественнонаучная, читательская и компьютерная

грамотности. Продолжится участие казахстанских школьников в международных сопоставительных исследованиях PISA, TIMSS, PIRLS, ICILS, а также участие Казахстана в PIAAC. Для объективной и независимой оценки отдельных школ казахстанские обучающиеся ежегодно примут участие в PISA-based Test for Schools [7].

В условиях обновленного содержания образования при обучении детей с ООП используемая критериальная система оценивания учебных достижений особенно актуальна. При оценке результатов обучающихся с ООП необходимо ориентироваться на представленные в ГОСО требования к уровню подготовки обучающихся. Однако некоторым обучающимся необходимы более длительные сроки освоения программы, в результате которых они достигают уровня, сопоставимого с результатами начального, основного среднего и общего среднего уровней образования нормотипичных детей.

Таким образом, в соответствии с ГОСО РК основными направлениями работы по повышению качества образования являются обеспечение равного доступа всех участников образовательного процесса к лучшим образовательным ресурсам и технологиям; удовлетворение потребности учащихся в получении образования, обеспечивающего успех в быстро меняющемся мире; формирование в общеобразовательных школах интеллектуального, физически и духовно развитого гражданина Республики Казахстан.

Однако в настоящее время в стране не соблюдаются принципы инклюзивного образования на всех уровнях так, как они декларируются в законодательстве республики. В первую очередь, проблема заключается в разночтении в понимании единой философии инклюзии на всех уровнях образования, несоблюдении принципов инклюзивной культуры в обществе, в межведомственной несогласованности в вопросах развития инклюзивной культуры, слабой позиции педагогического сообщества в продвижении идеологии инклюзивной культуры.

На практике это проявляется в отсутствии комплексных научных исследований в области инклюзивного образования, неготовности педагогов к реализации инклюзивного образования, неадаптированности действующих учебных программ для детей с ООП, несоответствии содержания учебников и УМК особым образовательным потребностям обучающихся, несовершенстве системы оценивания учебных достижений обучающихся с ООП.

В связи с этим в организациях образования наблюдаются такие проблемы, когда недостаточно обеспечиваются и, как следствие, не реализуются потенциальные возможности значительной части детей, имеющих особые образовательные потребности, слабо реализуются механизмы социальной адаптации, вследствие чего увеличивается число детей с девиантным поведением, у детей с ООП функциональная грамотность формируется на низком уровне, что приводит к возникновению сложностей с трудоустройством и, в целом, социализацией.

Психолого-педагогические основы системы критериального оценивания учебных достижений обучающихся включают следующие основные подходы к решению проблемы:

- *личностно-ориентированный подход*, включающий учет и развитие потенциальных возможностей личности каждого учащегося посредством использования разноуровневой дифференцированной шкалы оценивания учебных достижений;

- *деятельностный подход*, направленный на наиболее полное выявление возможностей и способностей личности в условиях организации самостоятельной продуктивной деятельности ученика;

- *здоровьесберегающий подход*, обеспечивающий решение задач сохранения и укрепления социально-психологического здоровья детей, подростков и юношей, имеющих ослабленное здоровье, путем создания благоприятных, комфортных психологических условий при ситуации оценивания учебной деятельности [8].

Педагогические условия, при которых реализуются вышеуказанные подходы, включают такие аспекты как:

- использование для оценивания учебных достижений объективных и личностно-значимых для обучающегося критериев, устанавливаемых по доступным и понятным учащимся показателям, описанным в деятельностной форме;

- применение в процессе оценивания заданий разных уровней и типов, соответствующих выделенным показателям;

- обеспечение реального выбора учащимся своего индивидуального уровня учебных достижений и поддержка этого выбора.

Реализация названных условий при оценивании способствует раскрепощению обучающегося, повышению уровня его познавательной активности, учебной мотивации, сохранению эмоциональной уравновешенности и уверенности в собственных возможностях.

Безусловно, вся система критериального оценивания должна быть адаптирована к возможностям детей с особыми потребностями, критерии должны быть разработаны с учетом их особенностей и образовательных потребностей.

Критериальное оценивание является составляющей целостного педагогического процесса, и рассматривать ее необходимо только в этом контексте. Оценивание обеспечивает обратную связь с учащимися, необходимую для выбора наиболее эффективных методов обучения с целью повышения качества учебного процесса.

Оценка должна быть адаптивной и не должна быть инструментом для «сортировки» учеников. В инклюзивной среде оценка должна соответствовать таким критериям как объективность, информативность, обеспечение обратной связи.

Любые методики и технологии оценивания должны учитывать особенности обучающихся, их индивидуальные возможности. Это требует и адаптивного преподавания: инклюзивное образование требует от педагога владения широким набором стратегий и методик обучения. Имеется в виду не только разнообразие методик, разработанных для общеобразовательной школы, но и, при необходимости, специальные методики обучения детей с особыми образовательными потребностями.

Критериальное оценивание основано на сравнении учебных достижений обучающихся с четко определенными, заранее известными всем участникам учебного процесса критериями оценивания (критерии успеха при формативном оценивании и критерии выставления баллов при суммативном оценивании), соответствующими целям и содержанию образования. Требования к системе критериального оценивания должны соответствовать системе целей обучения, представленной в учебных планах по конкретному учебному предмету на основе отслеживания учебных достижений обучающихся по каждому тематическому разделу.

В условиях инклюзивного образования требования к системе критериального оценивания необходимо усовершенствовать, сделать ее многофункциональной и работоспособной, чтобы она смогла:

- дать возможность определить, насколько успешно ученик освоил программный материал и приблизился к требованиям ГОСО;
- дать возможность проследить динамику успехов обучающихся в сферах познавательной деятельности;
- учитывать результаты индивидуальных развивающих работ для корректировки требований к системе критериального оценивания;
- предусмотреть возможные корректировки к требованиям оценивания в зависимости от индивидуальных потребностей ученика и темпов освоения программного материала.

Система критериального оценивания разрабатывается с учетом требований современной образовательной парадигмы к личности выпускника школы, а также с учетом разных возможностей детей, в том числе и детей с особыми образовательными потребностями. Критериальное оценивание учебных достижений обучающихся в условиях компетентностного образования в школе должно быть разработано с учетом следующих основных принципов:

- дифференциации уровней усвоения;
- критериальности оценивания;
- объективности оценивания;
- индивидуализации оценивания;
- гласности оценивания [8].

Обучение в инклюзивной среде строится на основе принципов гуманного, лично ориентированного, развивающего, дифференцированного и индивидуального подходов. Разработка системы оценивания учебных достижений обучающихся в условиях инклюзивного образования в школе с

учетом вышеперечисленных принципов оценивания позволит ликвидировать противоречие, возникшее между потребностями школьной практики, требованиями новой образовательной парадигмы и средствами оценивания, в частности:

- критериально-оценочная платформа шкалы оценивания, разработанная на основе принципа дифференциации уровней усвоения учебного материала, обеспечивает объективность оценивания учебных достижений обучающихся;

- гласность оценивания позволит решить многие проблемы психологического характера, в том числе такие, как конфликт между обучающимися и их родителями из-за неудовлетворительных отметок, конфликты между обучающимися и учителями из-за недовольства последними полученными отметками, конфликт между учителями и родителями из-за обоюдного непонимания.

В условиях инклюзивного образования одним из требований к критериям оценивания является его соответствие к общим целям обучения с учетом индивидуальных особенностей учащегося.

При этом критерии должны разрабатываться, соблюдая общепринятые принципы оценивания учебных достижений обучаемого, которые охватывают уровни освоения от знания до оценивания результатов обучения. Учащийся:

- демонстрирует знание и понимание изученного материала;
- способен применять полученные знания в стандартных и измененных ситуациях;

- исследует какую-либо задачу, применяя соответствующие методы, находит закономерности, находит взаимосвязь между ними;

- способен передавать информацию, используя соответствующую терминологию, условные обозначения;

- размышляет о правильности и рациональности выбранного метода для решения учебной задачи.

Критерии выражаются в показателях, в которых видно четкое представление о том, как в идеале должен выглядеть результат выполнения учебного задания, а оценивание по любому показателю – это определение степени приближения ученика к данной цели. При критериальном оценивании нужно учитывать, что оценивание проводится за каждое задание. Каждое задание оценивается по сумме баллов за каждый правильно выполненный проверяемый элемент. С учетом динамики по итогам коррекционно-развивающих работ, для детей с особыми образовательными потребностями это может потребовать больше времени.

Критериальное оценивание выполняет функцию обратной связи. При этом даже самые неудовлетворительные результаты промежуточной работы воспринимаются учеником лишь как рекомендации для улучшения собственных результатов. В критериальном оценивании описаны уровни достижений, соответствующие каждому баллу. Важно, что шкала оценивания

начинается с нуля, и это очевидно, поскольку оценивается не личность ученика, а его деятельность [8].

Система критериального оценивания учебных достижений обучающихся с особыми образовательными потребностями:

- должна обеспечить возможность сверить достигнутый учащимся уровень с определенными требованиями к результатам, заложенными в тот или иной учебный курс. При этом критериальное оценивание должно состоять из двух уровней: первый уровень предназначается для базового содержания, второй уровень – для продвинутого (предпрофильного и профильного) уровня содержания предмета. С учетом того, что большинство детей охваченные инклюзивным образованием с сохранным интеллектом, а среди них есть успешные ученики, второй уровень является вполне достижимым.

- должна фиксировать как изменения общего уровня подготовленности каждого учащегося, так и динамику его успехов в различных сферах познавательной деятельности (усвоение информации, обработка информации, творческое представление своих мыслей и образов и т.д.); Ежедневное выявление пробелов в знании детей с особыми образовательными потребностями и причин их неуспеваемости позволит своевременно принять меры по устранению недостатков, сокращая тем самым разрыв между знанием ученика и требованиями по ГОСО;

- должна иметь конкретное содержание отметок (нести информацию о параметрах), которое должно быть известно не только учителю, но и учащемуся. Последний должен иметь возможность сверить оценку учителя со своей и быть уверенным в ее объективности; Такой подход оберегает детей с особыми образовательными потребностями от неуверенности в себе, способствует стремлению к познаниям и реализации собственных возможностей;

- должна быть многоуровневой, многобалльной, адаптированной к мировому опыту оценивания, что особенно подходит для оценивания учебных достижений детей с особыми образовательными потребностями, нуждающихся в дифференцированном подходе;

- должна обеспечивать целостность учебного процесса за счет механизма накопления баллов за определенный промежуток времени; при необходимости детям с особыми образовательными потребностями предоставляется дополнительное время;

- должна предусматривать и обеспечивать постоянный контакт между учителем, учеником, родителями, классным руководителем, а также администрацией и педагогическим коллективом школы; это нужно для быстрого реагирования на проблемы учащегося с особыми образовательными потребностями при необходимости и для его безопасности;

- должна быть единой для определенного уровня школьного образования при освоении учащимися базового содержания, поскольку дети с особыми образовательными потребностями по окончании уровня основного среднего

или общего среднего образования получают также аттестат установленного образца;

- должна предполагать совместные действия учителей, классного руководителя, родителей, администрации школы и, прежде всего, самих учащихся; полное вовлечение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательную среду зависит от понимания и всесторонней поддержки окружающих его лиц;

- должна обеспечивать бережное отношение к психике учащихся, избегать травмирующих ее ситуаций; это способствует созданию благоприятных и комфортных условий для обучения детей с особыми образовательными потребностями [8].

Критерии оценивания учебных достижений обучающихся, в том числе и детей с особыми потребностями, делятся на два вида: по неязыковым учебным предметам и по языковым предметам.

Критерии оценки достижений обучающегося с особыми образовательными потребностями основаны на следующих положениях:

- *знает*: оценка способности воспроизводить или запоминать конкретные факты, информацию и описания;

- *понимает*: оценка способности понимать и интерпретировать освоенный материал через правильное воспроизведение, прогнозирование или объяснение информации;

- *применяет*: оценка способности использовать изученный материал в конкретных условиях и в новых ситуациях для решения проблем. Способами демонстрации применения знаний являются практическая работа, эксперименты, проектные работы, решение проблем и создание новых и/или различных продуктов;

- *анализирует*: оценка способности разбивать информационные материалы на составные части, изучать информацию для получения различных выводов путем определения мотивов или причин, умозаключений, нахождения доказательств для обоснования общих правил;

- *синтезирует*: оценка способности соединять, комбинировать части (идеи, элементы) в новый контекст, например сообщение (выступление, доклад), план действий, схемы, упорядочивающие имеющиеся сведения.

Достижение соответствующих ожидаемых результатов обучения предполагает деятельность творческого характера:

- *оценивает*: оценка способности оценивать значение того или иного материала (утверждений, художественных произведений, исследовательских данных).

Критерии оценивания учебных достижений обучающихся с особыми потребностями по языковым предметам основаны на 4-х видах деятельности:

- *аудирование*: оценка способности понимать основное содержание устных высказываний на различные темы, выделять в них ключевую информацию; распознавать мнение говорящего; определять значение слов по контексту;

воспринимать и понимать содержание различных типов текстов, соответствующих уровню учащихся, используя разные стратегии;

- *говорение*: оценка способности использовать слова официального и разговорного стилей речи в беседе на различные темы; задавать более сложные вопросы для получения необходимой информации; выражать собственное мнение; реагировать на неожиданные комментарии; общаться со сверстниками в процессе выполнения задания; грамотно применять специфическую лексику; пересказывать истории и события;

- *чтение*: оценка способности понимать основное содержание текстов художественных и научных на различные темы, выделять в них ключевую информацию, применяя различные стратегии поиска информации; определять значение слов по контексту; распознавать отношение и мнение автора; использовать различные бумажные и цифровые источники, чтобы проверить значение слов и углубить понимание прочитанного;

- *письмо*: оценка способности планировать, писать, редактировать и корректировать письменные работы на различные темы; писать о настоящих и вымышленных событиях, критические отзывы на прочитанное; писать достаточно грамотно, не допуская орфографических и грамматических ошибок; придерживаться определенного стиля; связывать предложения в параграфы, используя различные слова-связки [8].

Создание условий равного доступа к качественному обучению граждан с ООП имеет большие преимущества в дальнейшей перспективе. Это, прежде всего, успешная социальная адаптация и возможность самореализации. Обучаясь инклюзивно, дети с ООП учатся быть открытыми, приобретают жизненно необходимые навыки коммуникации, взаимодействия с окружающими людьми. Ранняя социальная инклюзия является залогом уверенности в том, что в будущем они смогут адаптироваться в современной жизни.

На современном этапе развития инклюзивного образования рекомендуется использовать определение особых образовательных потребностей как потребности учащихся в психолого-педагогической, социальной и иной помощи, без которой невозможно получения качественного образования.

В Международном стандарте классификации образования – МСКО-97 (ISCED-97 International Standard Classification of Education) дано определение лиц с особыми образовательными потребностями, которое было заимствовано странами-членами ОЭСР (OECD): «Особые образовательные потребности лиц определяются необходимостью предоставления дополнительных общественных и/или частных ресурсов для получения образования». Данный ресурсный подход к определению ООП сводит воедино обучающихся с разнообразным спектром трудностей, возникающих при обучении. В большинстве стран, согласно рекомендациям ОЭСР, исходя из объективных причин неудач в образовании, используется категориальная система трех групп детей в соответствии с их особыми потребностями:

1 группа. Дети с нарушениями психофизического развития: нарушениями слуха, зрения, интеллекта, речи, опорно-двигательного аппарата, задержкой психического развития и эмоционально-волевыми расстройствами.

2 группа. Дети со специфическими трудностями в обучении, поведенческими и эмоциональными проблемами.

Специфические трудности отмечаются у обучающихся с сохранным интеллектом проявляются в усвоении отдельных учебных навыков: письма, чтения или счета (дисграфия, дислексия, дискалькулия др.). Эти трудности, как правило, носят временный характер и преодолеваются при условии оказания им помощи специалистов. Поведенческие и эмоциональные проблемы могут быть вследствие особых проблем развития (синдром гиперактивности и дефицита внимания, негрубые расстройства аутистического спектра и пр.), а также неблагоприятных психологических факторов (нарушений воспитания в семье, детско-родительских и внутрисемейных отношений), что приводит к различным трудностям общения со сверстниками и учителями (робость, пассивность, замкнутость или конфликтность, непослушание, агрессивность).

3 группа. Обучающиеся, у которых в силу социально-психологических, экономических, языковых, культурных причин возникают особые образовательные потребности. Сюда можно отнести микросоциальную и педагогическую запущенность детей из малообеспеченных семей или не уделяющих должного внимания воспитанию и развитию детей, семей социального риска (родителей с алкоголизмом, наркоманией и пр.), а также детей, испытывающих трудности адаптации к местному социуму (беженцы, мигранты, оралманы) или плохо понимающих и неговорящих на языке обучения в школе и др [9].

Выделение этих групп обучающихся с ООП позволяет школе не упустить из поля своего зрения ни одного ученика, имеющего трудности в обучении, чем бы они не были вызваны.

Для педагогов общего образования РК, которые в настоящее время внедряют принципы инклюзивного образования важно понять, что ученик с особыми образовательными потребностями это не только и не столько ученик с нарушениями психофизического развития, а любой обучающийся, испытывающий трудности в обучении.

Обучающиеся, относящиеся к второй и третьей группам, не имеющие нарушений психофизического развития, чаще всего не обращаются и не выявляются психолого-медико-педагогическими консультациями. Соответственно, служба психолого-педагогического сопровождения общеобразовательной школы должна держать и эти группы обучающихся в фокусе своего внимания, своевременно выявлять и оказывать им помощь.

В процессе оценивания результатов обучения в рамках обновленного содержания предполагается возможность изменения критериев оценивания с ориентиром на содержание адаптированной или индивидуальной программы,

что подразумевает учет особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей ученика.

Согласно Типовым правилам проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования при оценивании обучающихся с ООП учителю необходимо использовать дифференцированные и/или индивидуальные задания. Вопрос о необходимости проведения итоговой аттестации обучающихся с особыми образовательными потребностями и обучающихся по индивидуальным учебным программам решается педагогическим советом в соответствии с индивидуальными особенностями обучающихся.

Способы оценивания должны также изменяться в соответствии с особыми образовательными потребностями обучающихся. Формативное (текущее) оценивание обеспечивает обратную связь и предполагает быстрое реагирование учителя на индивидуальные трудности усвоения учебного материала. Может потребоваться изменение содержания учебного материала и использование вариативных методов обучения [9].

В соответствии с Государственным общеобязательным стандартом образования (начального, основного среднего и общего среднего) для учащихся, которые испытывают трудности в обучении, создаются специальные условия. В настоящее время в казахстанской системе образования при создании специальных условий обучения рекомендуется использовать следующий перечень особых образовательных потребностей:

- Изменение учебного плана и учебных программ;
- Изменение способов оценивания результатов обучения (достижений ученика);
- Использование вариативных, специальных и альтернативных методов обучения;
- Подбор учебников, учебных пособий, подготовка индивидуальных учебных материалов;
- Выбор формы обучения;
- Создание безбарьерной среды и адаптация места обучения;
- Потребность в компенсаторных и технических средствах;
- Специальная психолого-педагогическая помощь (психолога, логопеда, специального педагога (олигофренопедагога, сурдопедагога, тифлопедагога);
- Помощь педагога-ассистента;
- Социально-педагогическая помощь.

Особые образовательные потребности у школьников могут возникать на любом этапе получения образования.

Изменение способов оценивания результатов обучения (достижений ученика)

Необходимость изменения способа оценивания учебных достижений ученика появляется в тех случаях, когда:

- ученик обучается по специальным, адаптированным (сокращенным) или индивидуальным программам;

- в обучении ученика используются альтернативные методы обучения.

Удовлетворение этой особой образовательной потребности осуществляется на основании рекомендации ПМПК: «индивидуальный подход и вариативность в оценке учебных достижений ребенка». Если служба психолого-педагогического сопровождения школы принимает решение о временном сокращении учебной программы для учащегося (2-я и 3-я группы детей с ООП), то на педсовете школы рассматривается вопрос о реализации индивидуального подхода к данному обучающемуся и, соответственно, вопрос вариативности в оценке учебных достижений ребенка.

Когда педагог исследует и понимает образовательные потребности детей, то появляется возможность дифференцировать обучение, расширять рамки учебной программы, при этом поднимается авторитет даже самого неуспешного ученика. Формы занятий и методы преподавания могут быть различны, и это зависит от целей конкретного урока, специфики темы, но главное, это то, какие образовательные потребности имеются у обучающихся.

Эффективность выбора технологии обучения и ее адаптация для детей с ООП можно определить и даже измерить с помощью *технологии рефлексии*.

Предполагается возможность изменения критериев оценивания с ориентиром на содержание адаптированной (сокращенной) или индивидуальной программы, т.е с учетом возможностей ученика. При оценивании обучающихся с нарушениями интеллекта любой результат считается положительным. Акцент в оценке учебных достижений делается на прогресс ученика в рамках индивидуальной программы.

Возможные изменения способов (процедуры) оценивания и контрольных материалов представлены в таблицах 14 и 15.

Таблица 14 – Изменение способов (процедуры) оценивания учебных достижений и контрольных материалов

Изменение способов (процедуры) оценивания результатов обучения	
1	Короткая, медленная, с повторением, устная инструкция учителя (вместо письменной инструкции)
2	Предоставление дополнительного времени для выполнения работы
3	Предоставление возможности выполнять задания только устно/письменно
4	Возможность выполнения письменного контрольного задания с использованием планшета, ноутбука
5	Другое

Таблица 15 – Изменение контрольных материалов

Изменение контрольных материалов	
1	Адаптация формулировки инструкции: разбиение ее на несколько частей в соответствии с этапами выполнения задания
2	Уменьшение количества контрольных заданий
3	Индивидуальные контрольные задания (в соответствии с индивидуальными учебными целями), отличные от контрольных заданий для всего класса
4	Использование иллюстративных и других опорных материалов (таблиц, схем, образцов, справочных материалов), облегчающих выполнение контрольного задания
5	Другое

Учитель проводит критериальное оценивание учебных достижений по предметам, усвоение которых вызывает трудности, с целью установления уровня фактического владения знаниями и умениями, а также степени и характера пробелов в усвоении учебной программы. По результатам оценивания заполняются карты достижений с фиксацией актуального уровня, зоны ближайшего развития, пробелов в знаниях. Учителю необходимо установить также предпочтения и возможности ученика в учебной работе (с какой информацией предпочитает работать (письменной, устной, в этап предметной деятельности), какие методы обучения и формы работы способствуют наиболее полному усвоению знаний и навыков, а какие не способствуют достижению ожидаемого результата и др.) [9].

Особенности оценивания учебных достижений обучающихся 1 группы

Методические рекомендации по организации образовательного процесса для неслышащих детей:

- необходимо давать больше времени для выполнения заданий, вследствие того, что темп работы детей с нарушениями слуха замедлен;
- в любой ситуации рекомендуется отдавать приоритет самостоятельному выполнению заданий;
- необходимо постоянно включать детей в диалог, обсуждение по поводу результатов и процесса их достижения;
- при смене видов деятельности или задания нужно убедиться в том, что ребенок понял учителя (например, попросить: «повтори, что ты будешь делать», «расскажи ребятам, что надо сделать»);

- рекомендуется не допускать повышенного уровня шума в классе, включать в учебный процесс «минуты молчания», которые являются своеобразным отдыхом для слуха и будут полезны всем обучающимся;

- основные положения учебного материала лучше повторить несколько раз, при этом попросить ребенка с нарушенным слухом или всех учеников повторить их;

- вопросы нужно ставить четко, кратко, чтобы дети могли осознать их, вдуматься в содержание, при этом стараться не торопить их с ответом, дать время на обдумывание;

в учебном процессе необходимо использовать как можно шире иллюстративный материал;

необходимо учитывать, что ребенок с нарушением слуха обязательно должен иметь возможность поворачиваться к говорящему, так как это является для него необходимостью (зрительная поддержка восприятия звуковой информации);

при проведении на уроке диалога или полилога, рекомендуется обращать внимание неслышащего ребенка на говорящих – это оптимальные условия восприятия речи (слуховое и слухо-зрительное восприятие) [10].

Рекомендации по организации проведения суммативных работ для неслышащих обучающихся:

- суммативные работы для неслышащих обучающихся проводятся с использованием специально разработанных дифференцированных заданий; задания суммативных работ, критерии оценивания и дескрипторы разрабатываются учителем совместно со специалистом службы психолого-педагогического сопровождения;

- временной режим проведения суммативных работ для обучающихся с нарушенным слухом можно увеличивать с учетом индивидуальных потребностей обучающегося;

- во время проведения суммативной работы при необходимости возможно предоставление обучающемуся непродолжительного перерыва для отдыха или других необходимых мероприятий;

- в целях осуществления специальной психолого-педагогической помощи неслышащим школьникам, создания и поддержки эмоционального комфортного климата на этапах выполнения учебного задания при необходимости допускается участие специалиста психолого-педагогического сопровождения;

- по языковым предметам задания на слушание можно заменять другими заданиями с учетом особенностей развития речи обучающегося;

- объем и содержание заданий на говорение можно изменять в зависимости от психоречевого развития обучающегося;

- при необходимости (по желанию родителей или обучающегося) рекомендуется применение специального оборудования (звукоусиливающей

аппаратуры коллективного пользования, индивидуальных слуховых аппаратов и др.);

- оценивание суммативных работ неслышащих обучающихся осуществляется с учетом, как общепринятых критериев, так и критериев, учитывающих особенности психофизиологического состояния и развития их речевой деятельности.

Методические рекомендации по организации образовательного процесса для слабослышащих детей:

- в процессе адаптации обучающегося с нарушенным слухом к образовательной среде школы, необходимо соблюдать принципы преемственности, последовательности, постепенности, при обязательном учете возрастных и индивидуальных особенностей;

- педагогам нужно использовать в общении с таким ребенком все возможные и доступные для него средства: устная речь, естественные жесты, мимика и другие;

- педагогам и специалистам службы психолого-педагогического сопровождения необходимо проводить специальную работу для принятия такого ребенка окружающими, включения его в общение и в разные виды деятельности.

Рекомендации по организации проведения суммативных работ для слабослышащих обучающихся:

- суммативные работы для слабослышащих обучающихся проводятся с использованием специально разработанных дифференцированных заданий; задания суммативных работ, критерии оценивания и дескрипторы разрабатываются учителем совместно со специалистами службы психолого-педагогического сопровождения;

- временной режим проведения суммативных работ для слабослышащих обучающихся можно увеличивать с учетом индивидуальных потребностей обучающегося;

- во время проведения суммативной работы при необходимости возможно предоставление обучающемуся непродолжительного перерыва для отдыха или других необходимых мероприятий;

- в целях осуществления специальной психолого-педагогической помощи слабослышащим школьникам, создания и поддержки эмоционального комфортного климата на этапах выполнения учебного задания при необходимости допускается участие специалиста службы психолого-педагогического сопровождения;

- объем и содержание заданий на слушание и говорение можно изменять в зависимости от психоречевого развития обучающегося;

- при необходимости рекомендуется применение специального оборудования (звукоусиливающей аппаратуры коллективного пользования, индивидуальных слуховых аппаратов и др.);

- оценивание суммативных работ слабослышащих обучающихся осуществляется с учетом, как общепринятых критериев, так и критериев, учитывающих особенности психофизиологического состояния и развития их речевой деятельности.

Методические рекомендации по организации образовательного процесса для незрячих детей:

- вследствие того, что темп работы детей с нарушениями зрения замедлен, следует давать больше времени для выполнения заданий;

- ребенок учится через прикосновения или слух с прикосновением, поэтому он должен иметь возможность трогать предметы;

- рекомендуется обращать внимание на количество комментариев, которые будут компенсировать обедненность и схематичность зрительных образов. При этом особое внимание необходимо уделять точности высказываний, описаний, инструкций, не полагаясь на жесты и мимику;

- показ наглядностей необходимо сопровождать словесной инструкцией или описанием;

- при знакомстве с объектом рекомендуется снижать темп ведения занятия, так как незрячим детям требуется более длительное время для восприятия, запоминания, осмысления задачи;

- необходимо помнить, что при предъявлении материала, связанного с его осязательным обследованием, время увеличивается в 2-3 раза по сравнению с выполнением задания на основе зрения;

- во время урока рекомендуется называть каждого по имени, так, чтобы ребенок с нарушением зрения мог понять, кто говорит;

- материал урока рекомендуется записывать на магнитофон или диктофон, чтобы обучающийся с нарушением зрения мог прослушать еще раз.

Методические рекомендации по организации образовательного процесса слабовидящих детей:

- необходимо ознакомиться с заключением врача-офтальмолога о состоянии зрения ученика. Если прописаны очки для постоянного ношения, то нужно следить, чтобы он неукоснительно выполнял эти требования;

- при общении с ребенком не рекомендуется стоять против света, на фоне окна;

- в одежде педагогу рекомендуется использовать яркие цвета, которые лучше воспринимаются ребенком, имеющим зрительные нарушения;

- в связи с тем, что темп работы детей со зрительными нарушениями замедлен, следует давать больше времени для выполнения заданий;

- рекомендуются занятия, направленные на развитие навыков рисования по

трафарету, ориентировки в микропространстве (на листе бумаги);

- при смене видов деятельности рекомендуется использовать упражнения для снятия зрительного утомления, включение в образовательный процесс динамических пауз, являющихся своеобразным отдыхом для глаз;

- наглядный и раздаточный материал должен быть крупный, хорошо узнаваемый по цвету, контуру, силуэту, при этом показ объектов необходимо сопровождать словесной инструкцией или описанием;

- при знакомстве с объектом рекомендуется учитывать, что детям с нарушением зрения требуется более длительное, чем нормально видящим детям, время для зрительного восприятия, запоминания, осмысления задачи, повторного рассматривания;

- поскольку у детей с нарушением зрения преобладает последовательный способ зрительного восприятия, то время на экспозицию предлагаемого материала увеличивается минимум в два раза (по сравнению с нормой), следовательно, учителю при планировании урока нужно учитывать эту особенность;

- у детей с нарушением зрения зачастую бывают трудности с координацией движения, нарушается согласованность движений руки и глаза при выполнении заданий, поэтому при выполнении графических заданий должна оцениваться не точность и аккуратность, а правильность выполнения задания;

- обучающемуся, имеющему нарушения зрения, необходимо давать возможность подходить и рассматривать материал, который демонстрируется на уроке; кроме этого, можно предоставить ему изображения увеличенного размера;

- во время урока рекомендуется называть каждого по имени, так, чтобы ребенок с нарушением зрения мог понять, кто говорит.

Рекомендации по организации проведения суммативных работ для обучающихся с нарушениями зрения (незрячие, слабовидящие):

- суммативные работы для обучающихся с нарушениями зрения проводятся с использованием специально разработанных дифференцированных заданий; задания суммативных работ, критерии оценивания и дескрипторы разрабатываются учителем совместно со специалистами службы психолого-педагогического сопровождения школы;

- временной режим проведения суммативных работ для обучающихся с нарушенным зрением можно увеличивать с учетом их индивидуальных потребностей и возможностей;

- во время проведения суммативной работы при необходимости возможно предоставление обучающемуся непродолжительного перерыва для отдыха или других необходимых мероприятий;

- в целях осуществления специальной психолого-педагогической помощи незрячим и слабовидящим обучающимся, создания и поддержки

эмоционального комфортного климата на этапах принятия, выполнения учебного задания при необходимости допускается участие специалиста службы психолого-педагогического сопровождения школы;

- при необходимости рекомендуется применение специального оборудования (специальные тифлотехнические и оптические средства, цифровая аудиозапись и др.);

- суммативные работы для незрячих обучающихся проводятся с учетом их индивидуальных психофизических особенностей (устно, письменно: при наличии – на брайлевском приборе, брайлевской печатной машинке, компьютере с установленным специальным программным обеспечением для слепых и др.), с использованием средств, облегчающих учебную деятельность (индивидуальные средства оптической коррекции, электронные лупы, карманные увеличители различной кратности и др.).

- оценивание суммативных работ обучающихся с нарушениями зрения осуществляется с учетом, как общепринятых критериев, так и критериев, учитывающих особенности их психофизиологического состояния и развития.

Методические рекомендации по организации образовательного процесса детей с тяжелыми нарушениями речи:

- предлагая задание, необходимо учитывать, что актуальные и потенциальные возможности одного и того же ребенка могут различаться при выполнении разных типов заданий на занятиях;

- необходимо ставить вопросы четко, кратко, чтобы дети могли осознать их, вдуматься в содержание, стараться не торопить их с ответом, дать время на обдумывание;

- с целью избежания быстрого утомления, типичного для детей с ТНР, целесообразно переключать детей с одного вида деятельности на другой, разнообразить виды занятий, использовать различные виды деятельности;

- рекомендуется рационально использовать разнообразный наглядный материал в соответствии с учебными целями;

- необходимо больше говорить с обучающимся, озвучивая все действия, комментируя окружающее, не боясь повторения одних и тех же слов, произносить их четко, терпеливо, доброжелательно.

Рекомендации по организации проведения суммативных работ для обучающихся с тяжелыми нарушениями речи:

- организация и проведение суммативных работ для обучающихся с ТНР предусматривает учет их индивидуальных психофизических особенностей;

- в зависимости от индивидуальных психофизических особенностей обучающегося с ТНР возможно изменение временного режима, предусмотренного процедурой суммативных работ, включая увеличение времени, предоставление обучающемуся возможности для отдыха и другие необходимые мероприятия;

- суммативные работы для обучающихся с ТНР проводятся с использованием специально разработанных дифференцированных заданий; задания суммативных работ, критерии оценивания и дескрипторы разрабатываются учителем совместно со специалистами службы психолого-педагогического сопровождения школы;

- в целях осуществления специальной психолого-педагогической помощи школьникам с ТНР, создания и поддержки эмоционального комфортного климата на этапах принятия, выполнения учебного задания при необходимости допускается участие специалиста службы психолого-педагогического сопровождения школы;

- оценивание суммативных работ обучающихся с ТНР осуществляется с учетом, как общепринятых критериев, так и критериев, учитывающих особенности психофизиологического состояния и развития их речевой деятельности;

- по языковым предметам при оценивании навыков речевой деятельности (слушание, говорение, чтение, письмо) учителю необходимо учитывать специфические речевые нарушения обучающихся с ТНР (уровень общего недоразвития речи, ринолалия, заикание и др.).

Методические рекомендации по организации образовательного процесса детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата (далее – НОДА):

- динамичная смена видов деятельности в рамках одного урока позволяет реализовывать охранительный режим (преодолевать истощаемость психических процессов у ребенка с НОДА, удерживать функцию его активного внимания и др.) и формировать активную позицию ученика;

- соблюдение индивидуального ортопедического режима для каждого обучающегося (выбор рефлексзапрещающих позиций, использование различных ортопедических приспособлений для ходьбы, коррекции положения рук и пальцев, стабилизации головы и др.) обеспечивает его оптимальную двигательную мобильность;

- речевые возможности ребенка с НОДА во многом зависят не только от клинических проявлений заболевания (гипертонуса, гипотонуса, дистонии, гиперкинезов, апраксии), но и от его эмоционального состояния, положения тела и головы в пространстве, внешних влияний (сенсорных и эмоциональных раздражителей). Важнейшей составляющей коммуникативного поведения является усвоение и практическое использование доступных ребенку коммуникативных средств: системы «контакта глазами», пантомимических (жесты, мимика, пантомимика), паралингвистических (вокализы, интонация), речевых.

Рекомендации по организации процедуры проведения суммативных работ для обучающихся с НОДА:

- организация и проведение суммативных работ для обучающихся с НОДА предусматривает учет их индивидуальных психофизических особенностей;

- в зависимости от индивидуальных психофизических особенностей обучающегося с НОДА возможно изменение временного режима, предусмотренного процедурой суммативных работ, включая увеличение времени, предоставление возможности ребенку для отдыха и другие необходимые мероприятия;

- суммативные работы для обучающихся с НОДА проводятся с использованием специально разработанных дифференцированных заданий; задания суммативных работ, критерии оценивания и дескрипторы разрабатываются учителем совместно со специалистом психолого-педагогического сопровождения;

- в целях осуществления специальной психолого-педагогической помощи школьникам с НОДА, создания и поддержки эмоционального комфортного климата на этапах принятия, выполнения учебного задания при необходимости допускается участие специалиста психолого-педагогического сопровождения;

- оценивание суммативных работ обучающихся с НОДА осуществляется с учетом, как общепринятых критериев, так и критериев, учитывающих особенности психофизиологического состояния и развития их речевой деятельности;

- при необходимости обучающемуся с НОДА рекомендуется предоставить помощь ассистентов, оказывающих физическую и техническую помощь, а также специальное оборудование и технические средства;

- по языковым предметам при оценивании заданий на слушание и говорение учителю необходимо учитывать специфические речевые нарушения обучающихся с НОДА (недостаточная интонационная выразительность, замедленный темп и отсутствие плавности, скандированность и др.);

- задания на письмо можно изменять или заменять другими заданиями с учетом особенностей моторного развития обучающегося с НОДА.

Методические рекомендации по организации образовательного процесса для детей с задержкой психического развития:

- необходимо учитывать возрастные особенности детей, помнить о зоне ближнего и ближайшего развития;

- отбор предпочтительных видов деятельности проводится с учетом оптимизации условий для реализации потенциальных возможностей детей с задержкой психического развития (далее – ЗПР); при этом целесообразно включать в учебный процесс задания на развитие восприятия, анализирующего наблюдения, мыслительных операций (анализа и синтеза, группировки и классификации, систематизации), действий и умений;

- предлагая задание, необходимо учитывать, что актуальные и потенциальные возможности одного и того же ребенка могут различаться при выполнении разных типов заданий на занятиях;

- необходимо ставить вопросы четко, кратко, чтобы дети могли осознать их, вдуматься в содержание, при этом не торопить их с ответом, дать время на

обдумывание;

- с целью избежания быстрого утомления, типичного для детей с ЗПР, целесообразно переключать детей с одного вида деятельности на другой, разнообразить виды занятий, использовать различные виды деятельности;

- при смене видов деятельности или задания необходимо убедиться в том, что ребенок понял учителя;

- рекомендуется рационально использовать разнообразный наглядный материал в соответствии с образовательными задачами;

- использовать для такого обучающегося необходимые ему наглядные опоры, поддерживать и поощрять любое проявление любознательности и инициативы;

- использовать разнообразные педагогические меры по отношению к ребенку: интересы детей с ЗПР, как правило, имеют узкую направленность, малоустойчивы; находить нужную меру воздействия удается не всегда сразу – одна и та же мера нередко теряет силу в связи с адаптацией ребенка к ней;

- оценивать успешность обучения ребенка в зависимости от темпа его продвижения к познавательной самостоятельности и познавательному интересу;

- проявлять особый педагогический такт в работе с детьми с ЗПР – необходимо замечать и поощрять малейшие успехи детей, развивать в них веру в собственные силы и возможности, поддерживать положительный эмоциональный настрой;

- использовать индивидуальный подход при оценивании деятельности детей: обязательно поощрять ребенка, если он справился с заданием, не допускать никаких упреков в адрес тех детей, кто не справился полностью;

- не оценивать результаты труда ребенка в сравнении с другими детьми. Важно поощрять каждое отдельное продвижение вперед конкретного ребенка и оценивать не столько конечный результат, сколько познавательный процесс, деятельность ребенка, его динамику в развитии.

Рекомендации по организации проведения суммативных работ для обучающихся с задержкой психического развития:

- суммативные работы для обучающихся с ЗПР проводятся с использованием специально разработанных дифференцированных заданий; задания суммативных работ, критерии оценивания и дескрипторы разрабатываются учителем совместно со специалистами службы психолого-педагогического сопровождения школы;

- временной режим проведения суммативных работ для обучающихся с ЗПР можно увеличивать с учетом индивидуальных потребностей обучающегося;

- во время проведения суммативной работы при необходимости возможно предоставление обучающемуся непродолжительного перерыва для отдыха или других необходимых мероприятий;

- в целях осуществления специальной психолого-педагогической помощи обучающимся с ЗПР, создания и поддержки эмоционального комфортного климата на этапах принятия, выполнения учебного задания при необходимости допускается участие специалиста психолого-педагогического сопровождения;

- объем и содержание заданий можно изменять в зависимости от особенностей психофизического развития обучающегося;

- при необходимости допускается применение вспомогательных средств и наглядного материала (калькулятор, формулы, таблицы и др.);

- оценивание суммативных работ обучающихся с ЗПР осуществляется с учетом, как общепринятых критериев, так и критериев, учитывающих особенности их психофизиологического состояния и развития.

Методические рекомендации по организации образовательного процесса для детей с умственной отсталостью:

Обучение школьников с умственной отсталостью (легкой и умеренной) осуществляется в соответствии со специальными Типовыми учебными планами и учебными программами, содержание которых не ориентировано на выполнение требований ГОСО. Это происходит при любом варианте включения ученика в образовательный процесс: в условиях специального класса, либо в условиях обычного класса. При включении ученика с умственной отсталостью в обычный класс педагогический совет школы утверждает для такого ученика индивидуальный учебный план и индивидуальные учебные программы, составленные на основе Типовых учебного плана и программ для обучающихся с умственной отсталостью.

Типовые программы по учебным предметам содержат материал необходимый для всестороннего развития личности обучающихся, для коррекции недостатков их интеллектуальной, эмоционально-волевой деятельности и для их подготовки к общественно полезной трудовой деятельности в условиях обычной социальной среды, для дальнейшего совершенствования профессионально-трудовой квалификации.

Социально-бытовая и предметно-развивающая среда в школе должна соответствовать возрастным и физиологическим особенностям обучающихся с умственной отсталостью (необходимы обустроенные пространства для отдыха, двигательной активности, санитарно-гигиенических процедур и других).

Обучение школьников с легкой умственной отсталостью в 1-4 классах призвано обеспечить формирование и развитие первоначальных навыков чтения, письма, счета, элементарных трудовых навыков и умений, нравственное воспитание. В 5-9 классах – осуществляется элементарное

обучение образовательным предметам, трудовое и профессиональное обучение, воспитание гражданских и нравственных качеств личности.

Коррекционно-развивающая направленность обучения школьников с легкой умственной отсталостью обеспечивается специальными методами и приемами обучения. При этом учитываются: инертность мыслительных процессов, низкая познавательная активность, слабость обобщающей и абстрагирующей функции мышления, отставание в речевом развитии. В работе с обучающимися следует опираться на их подражательные способности, сохранный наглядно-действенное мышление. Обучение основам наук создает условия для развития у обучающихся таких психических функций, как восприятие, память, речь, мышление. При этом создается возможность формировать умения доводить начатую работу до конца, преодолевать посильные трудности, проявлять аккуратность и самостоятельность.

Предусматривается специальная педагогическая работа по освоению обучающимися необходимых для участия в социальной жизни норм поведения, жизненных навыков, начиная от элементарных гигиенических, коммуникативных, бытовых навыков, заканчивая сложными социальными навыками, взглядами, убеждениями.

У обучающихся с легкой умственной отсталостью имеют место специфические проблемы в развитии речи, мышления, общения, которые компенсируются, насколько это возможно в каждом конкретном случае, педагогическими средствами для обеспечения успешности в обучении и социализации. При необходимости ученик должен получать логопедическую помощь. Инструкции и объяснения, которые дает учитель в классе, должны быть краткими, четкими. Они должны подкрепляться показом действия, образцом выполнения работы. Школьникам можно оказать помощь на начальном и завершающем этапе выполнения учебного задания. Необходимо дозировать объем и сложность учебного задания с учетом работоспособности и интеллектуальных возможностей ученика.

В процессе обучения школьников с легкой умственной отсталостью следует использовать предметно-практическую деятельность, которая создает условия для понимания учебного материала. Помимо этого, предметно-практическая деятельность позволяет развивать сенсомоторную основу высших психических функций (восприятия, речи, мышления), компенсировать недостаточность жизненного опыта обучающихся, овладевать знаниями, умениями и навыками по общеобразовательным предметам.

Обучающиеся с умеренной умственной отсталостью вследствие глубокого недоразвития интеллектуальной сферы, значительной вариативности индивидуальных проявлений нарушенных рече-мыслительных функций испытывают серьезные трудности при формировании знаний и навыков, вследствие этого они обучаются в специальных классах. Содержание типовых учебных программ для обучающихся с умеренной умственной отсталостью носит рекомендательный характер, педагог имеет право вносить любые

изменения в содержание и темп обучения каждого обучающегося класса в соответствии с его возможностями и особыми образовательными потребностями. Отправным моментом для оценивания достижений обучающегося с умеренной умственной отсталостью являются задачи, сформулированные в индивидуальной программе обучения школьника.

Рекомендации к оцениванию достижений обучающихся с легкой умственной отсталостью:

Оценивание достижений обучающихся с легкой умственной отсталостью осуществляется только средствами внутренней оценки. Результаты освоения учебных программ (в том числе индивидуальных программ) оцениваются учителем в ходе образовательного процесса на занятиях. Критериями оценки являются учебные цели, сформулированные в Типовых учебных программах, по которым обучаются школьники, либо учебные цели, зафиксированные в индивидуальных учебных программах.

Оценка результативности обучения школьников с легкой умственной отсталостью проводится в виде текущего (поурочного), периодического (тематического) и итогового контроля. Для проведения текущего контроля педагог использует ежедневные наблюдения за деятельностью учеников на уроке, анализирует устные ответы, практические и письменные работы. Поурочный контроль должен помочь учителю выбрать содержание учебного материала и методы его преподнесения ученикам, которые соответствуют возможностям обучающихся. Поурочный контроль носит также стимулирующий и воспитательный характер в отношении обучающихся.

Итоговый контроль проводится в конце четверти, года. Содержание итоговой проверочной работы определяет учитель, ориентируясь на различные уровни возможностей обучающихся. Педагог анализирует динамику развития и успешности каждого ученика в течение учебного года. Достижения в разных разделах учебной программы по предмету фиксируются в итоговых картах достижений.

Оценочными средствами для проведения поурочного, периодического и итогового контроля являются задания и упражнения, с помощью которых формировались навыки.

В целом система оценивания учебных достижений школьников с нарушением интеллекта основана на следующих подходах:

- личностно-ориентированный подход, включающий учет неодинаковых возможностей учащихся разных типологических групп усваивать учебный материал с использованием разноуровневых критериев оценивания учебных достижений;

- деятельностный подход предполагает выявление возможностей и способностей ученика в разнообразных доступных детям видах продуктивной деятельности;

- здоровьесберегающий подход, обеспечивающий решение задач сохранения и укрепления психосоматического здоровья учащихся путем создания благоприятного психологического климата в ситуации оценивания.

Организации образования самостоятельны в выборе форм, порядка и периодичности проведения текущего контроля успеваемости обучающихся и промежуточной аттестации. Цель внутренней оценки – установить соответствие реальных достижений учащихся ожидаемым результатам обучения, в соответствии с целями, соответствующими программному содержанию и возможностям учащихся разных типологических групп. Внутренняя оценка обеспечивает систематический контроль за достижением планируемых образовательных результатов на основании данных педагогической диагностики.

Педагогическая диагностика – особый вид деятельности, представляющий собой изучение состояния и результатов процесса обучения, и позволяющий на этой основе корректировать процесс обучения в целях повышения его качества. Диагностирование включает контроль, проверку, оценивание, накопление данных, их анализ; рассматривает результаты через способ их достижения, выявляет тенденции и динамику дидактического процесса. Диагностированию подлежат уровень знаний учащихся, степень социального и психического развития, что соответствует трем функциям учебно-воспитательного процесса: обучающей, воспитывающей и развивающей.

Содержание контролируемых материалов определяется в соответствии с уровнем целеполаганием, учитывающим возможности умственно отсталых учащихся. Внутренняя оценка результатов освоения учебных программ проводится в ходе образовательного процесса непосредственно учителем на занятиях. Она реализуется в виде текущего (поурочного), периодического (тематического) и итогового контроля.

К текущему контролю относят: систематические наблюдения за деятельностью учащихся на уроке, анализ практических и самостоятельных работ, коллективных видов деятельности. Поурочный контроль проводится с целью корректировки процесса познавательной и учебной деятельности учащихся разных типологических групп. Такой контроль носит также стимулирующий и воспитательный характер.

Периодический контроль проводится после изучения программной темы, раздела. Итоговый контроль проводится в конце четверти, года. Его результаты не рассматриваются в качестве единственного показателя успешности учащихся. Педагогом обязательно анализируется и описывается динамика развития и успешности ученика, наблюдаемая в течение учебного года.

Основные виды контроля осуществляются в устной, письменной, практической формах и в их сочетании. Выбор формы контроля зависит от содержания и специфики учебного предмета, индивидуальных особенностей умственно отсталых учащихся. Для осуществления контроля используются методы и средства, с помощью которых устная, письменная, практическая

формы контроля или их сочетание позволяют получить наиболее объективную информацию о качестве образовательного процесса и результатах учебной деятельности учащихся. К ним относятся: устные и письменные задания, практическая деятельность учащихся, ситуационные задачи. Не рекомендуется использование тестов, вследствие условности данного вида деятельности, требующей проявления гибкости мыслительной деятельности затрудняющей реализацию имеющихся у учащихся навыков.

Любые достижения учащихся с нарушением интеллекта в усвоении учебных программ к концу учебного года, даже самые минимальные, расцениваются как положительные. Умственно отсталые школьники на второй год не оставляются. Обучающиеся могут быть освобождены от выпускного экзамена в установленном порядке.

Таким образом, дифференцированный, уровневый подход в обучении умственно отсталых школьников в соответствии с педагогической дифференциацией должен быть реализован на всех этапах целостного образовательного процесса, включая этап оценки достижений учащихся. Адекватной уровню развития детей рассматриваемой категории является описательная оценка, которая представляет собой педагогический отчет, касающийся успехов ребенка в сфере навыков и умений. Она имеет много общего как с характеристикой (описывает уровень умений), так и с рекомендацией (содержит мнение о количестве и качестве наблюдаемых изменений), но не является ими. Из этого определения описательной оценки следует ее основная функция – диагностическая. При этом не следует забывать, что для родителей учеников с выраженной умственной отсталостью такая письменная информация о развитии и достижениях ребенка, которой является описательная оценка, является единственным документом, дающим информацию о содержании деятельности ребенка в школе. На основании описательной оценки родители должны убедиться в том, что ребенок в школе включается в школу в разные виды деятельности, что даже с самым слабым ребенком можно работать и добиваться результатов. У родителей необходимо пробудить желание присоединиться к этой работе. Описательная оценка несет учебно-терапевтическую функцию в отношении родителей учащихся с умственной отсталостью.

Основные функции описательной оценки:

- подводит итоги работы ученика за определенный период;
- содержит описание достигнутого уровня в сравнении с ранее описанным уровнем (то есть описывает динамику изменений: положительную, отрицательную или ее отсутствие динамики);
- должна быть положительной оценкой, при этом объективно описывать ученика, чтобы родители не создавали ложного образа своего ребенка;
- не должна быть обобщенной и схематичной, а должны быть конкретной и индивидуальной [11].

Психолого-педагогической основой критериального оценивания учебных достижений умственно отсталых учащихся является технология проектирования учебного процесса в рамках учебного предмета, разработанная в лаборатории специального школьного образования Национального научно-практического центра коррекционной педагогики, которая в настоящее время внедряется в практику работы специальных школ страны.

Педагогическое проектирование – это подход к описанию педагогического процесса, ставящий своей задачей рекомендовать ключевые особенности деятельности педагога и ученика, приводящие к запланированному образовательному результату.

Проект – это предполагаемая модель педагогического процесса, раскрывающая содержание всех его компонентов: цели; содержание обучения; деятельность педагога; деятельность учащихся; педагогическую диагностику; оценку достижений.

Проектирование процесса обучения, осуществляется поэтапно: сначала на уровне учебного курса, затем на уровне учебной цели (темы) и, наконец, на уровне урока.

Отправным моментом создания проекта учебного процесса по предмету является целеполагание, или определение целей обучения для каждого раздела учебной программы. На этом этапе педагог работает с содержанием программы, преобразуя его в микроцели обучения. При технологическом подходе используется операциональная формулировка цели, когда указываются умения и навыки, которые должны приобрести учащиеся (через внешне выраженную деятельность учащихся). Такая формулировка цели конкретна, диагностична, из нее понятен способ проверки ее достижения. Поскольку в процессе обучения умственно отсталых детей невозможно ожидать одинаковых учебных достижений, цели формулируются в соответствии с уровнями усвоения учебного материала. Это позволяет осуществлять в учебном процессе дифференцированный и индивидуальный подход к учащимся.

За основу уровневого целеполагания можно взять таксономию учебных целей Б. Блума. В отношении умственно отсталых детей приемлемы первые три уровня: «узнавание», «понимание», «применение». Эти уровни согласуются с методическими подходами, используемыми в обучении умственно отсталых школьников, которые основываются на теории поэтапного формирования умственных действий П.Я. Гальперина. В соответствии с этой теорией на первом этапе введения нового понятия (изучения нового материала) разворачивается предметно-практическая деятельность, сопровождаемая громким подробным речевым сопровождением (оречевлением) выполняемых действий. Ученики работают на уроках, повторяя за учителем демонстрируемые действия. Понятия, термины, новые слова на этом этапе вводятся в пассивный словарь учащихся. На последующих этапах, согласно теории П.Я. Гальперина, предметная деятельность постепенно сокращается,

внешняя речь постепенно переходит во внутренний план. Понятия, термины, новые слова на этом этапе переводятся и отрабатываются в активной самостоятельной речи учащихся.

Постепенно у учащихся формируются образы действий и понятия.

Итак, первой категорией целей обучения является «узнавание». Это начальный этап процесса познания. На этом этапе ученик способен выполнить действия, упражнения, учебные задания на узнавание, распознавание и различение понятий (объектов изучения).

Следующей категорией целей обучения является уровень «понимание» – предполагающий осмысление внутренних связей в изучаемом материале, использование терминов, правил и символов.

«Применение» – следующий шаг в овладении учебным материалом, он предполагает правильное применение усвоенных понятий, правил, принципов в похожей учебной ситуации.

Индивидуальный подбор учебного материала, а также методов, приемов, способов его преподнесения учащимся с нарушением интеллекта должен осуществляться на основе сведений об усвоении детьми знаний и умений, сформированных навыков. Для этого учитель должен постоянно изучать своих учеников и отслеживать динамику их учебных достижений, посредством педагогической диагностики (контроля).

Планируемые результаты обучения, зафиксированные в целеполагании, дифференцируются по уровням учебных достижений. В соответствии с ними разрабатываются измерители достижений для каждой учебной темы. Измерителями являются предметные, знаковые, словесные, мыслительные действия и операции по распознаванию, описанию, объяснению и преобразованию объектов изучения. Распознавание, воспроизведение учебного материала, владение и оперирование им в знакомой и незнакомой ситуациях характеризуются и степенью познавательной самостоятельности учащихся при выполнении учебных задач. Этот факт также отслеживается и фиксируется в качестве образовательного результата, являясь одним из критериев оценки. Диагностика учебных достижений осуществляется во время обычной работы с детьми на уроке после того, как завершается изучение темы. На таком уроке учитель организовывает повторение учебного материала, а потом предлагает школьникам контрольно-диагностические задания, обращая внимание на способы их выполнения школьниками (степень самостоятельности), учитывает виды помощи, которые оказывались каждому ребенку.

Такая диагностика является мобильной, системной, непродолжительной во времени, но она дает учителю необходимые сведения для корректировки учебного процесса.[11].

Критерии и процедуры оценивания учебных достижений учащихся с легкой умственной отсталостью

Одной из особых образовательных потребностей школьников с нарушением интеллекта является регулярный контроль за соответствием

содержания учебного материала познавательным возможностям каждого ученика и его реальным учебным достижениям. Важно осуществлять пошаговое отслеживание успешности усвоения учебного материала и формирования жизненных навыков учащихся. Информация, получаемая педагогом с помощью процедур оценивания, позволяет вовремя и адекватно реагировать на трудности, возникающие в процессе овладения навыками и умениями. Педагог получает возможность обоснованно определять содержание и способы индивидуальной помощи в классе школьникам с легкой умственной отсталостью, а также вносить коррективы в индивидуальную программу обучения ученика.

Требования к процедурам оценивания продиктованы идеями гуманизации, природосообразности школьного обучения этой категории учащихся. Описательная оценка определяет не только наличный уровень развития и обученности, но и последующие шаги в работе с учеником. Она дает возможность формировать у школьников адекватную самооценку. При этом недопустимо сравнение достижений разных учащихся. Сравнить достижения ученика можно только с его собственными предшествующими достижениями. В отношении детей с нарушением интеллекта некорректно определять процент успеваемости и качества знаний, как это принято в общеобразовательной школе [11].

Согласно Международной Стандартной Классификации образования (МСКО) с учетом объективных причин неудач в образовании ко **второй группе** детей с ООП относятся дети со специфическими трудностями в обучении, поведенческими и эмоциональными проблемами. Специфические трудности отмечаются у обучающихся с сохранным интеллектом проявляются в усвоении отдельных учебных навыков: письма, чтения или счета (дисграфия, дислексия, дискалькулия др.). Эти трудности, как правило, носят временный характер и преодолеваются при условии оказания им помощи специалистов.

Политика инклюзивного образования в целях обеспечения равного доступа к образованию всех детей в этом спектре вопросов позволяет решить много задач, в том числе и организацию адаптивных педагогических программ в вопросах обучения детей, имеющих разные нарушения либо те или иные неблагополучия, мешающие воспитанию, школьной и социальной адаптации детей. Причем спектр этих нарушений достаточно обширен, начиная от пограничных состояний до тяжелых форм психических расстройств, которые условно можно объединить в так называемую «дезадаптивную триаду в обучении»: низкая мотивация к обучению; низкие навыки коммуникации; негативизм к школьным правилам.

К детям с поведенческими и эмоциональными проблемами можно отнести следующие категории: дети, страдающие соматическими заболеваниями либо ослабленные, часто и длительно болеющие дети; дети с расстройствами аутистического спектра; гипоактивные или медлительные дети;

депрессивные дети; гиперактивные дети, а также дети с синдромом дефицита внимания; агрессивные дети; дети с девиантным поведением.

Рекомендации

Каждый конкретный опыт работы с детьми данных категорий имеет индивидуальный характер. Все стратегии учителей определяются в сотрудничестве с семьей, со службой психолого-педагогического сопровождения и с другими специалистами, кто может оказать помощь в адаптации и организации учебного процесса.

Психофизические особенности и особые образовательные потребности детей с расстройствами аутистического спектра

Расстройства аутистического спектра – это нарушения с большим разнообразием поведенческих характеристик, которые могут наблюдаться в самых различных формах от слабо до ярко выраженных. Ребенок может проявить себя умственно отсталым и высокоинтеллектуальным, парциально одаренным в какой-то области, но при этом не имеющим простейших бытовых и социальных навыков; один и тот же ребенок в одних ситуациях оказывается неуклюжим, а в других демонстрирует удивительную ловкость.

У детей с расстройствами аутистического спектра чаще всего встречаются следующие особенности в области социального взаимодействия:

- нарушения контактов с близкими людьми;
- избегает зрительного контакта «глаза в глаза», или возможен непродолжительный, скользящий взгляд, взгляд «сквозь», «мимо»;
- отсутствие улыбки в ответ на обращение взрослого;
- отсутствие адекватного контакта с детьми: не замечает других детей, почти или совсем не пытается дружить, общаться;
- не заводит / поддерживает игру со сверстниками;
- отсутствие понимания норм и правил поведения в обществе;
- имеет узкий диапазон эмоций, возможны неадекватные проявления (неуместно смеется или кричит);
- «не считывает» выражения лица, жесты или другие общепринятые сигналы;
- плохо понимает, как другие чувствуют себя и выражают свои эмоции;
- трудности в усвоении связей между событиями и людьми;
- неспособность представлять себе ожидания и планы других людей (и свои собственные);
- не отзывается на свое имя или выглядит так, будто не слышит;
- выглядит так, будто не замечает того, кто с ним говорит;
- у части детей отмечается задержка речевого развития или хорошо развитая речь, но всегда с расстройством коммуникативной функции: он ведет речь только о собственных интересах, не слушая того, о чем говорят другие;
- при условии хорошо развитой речи с большим словарным запасом, развернутой «взрослой» фразой – носит характер штампованности,

скандированности, «фонографичности» Не умеет слушать собеседника, постоянно его перебивает, не умеет поддерживать беседу и соблюдать очередность, не умеет донести информацию, навязывает свою собственную, как правило, одну и ту же тему;

- характерны эхолалии (немедленные или задержанные повторения услышанных слов или фраз),
- отставание в правильном использовании в речи личных местоимений;
- педантичная речь: очень буквальна, демонстрирует низкий уровень понимания или отсутствие понимания метафор, идиом и шуток;
- имеет ограниченный набор средств коммуникации, при этом не может использовать их адекватно ситуации;
- часто испытывает затруднения в имитации или использовании жестов, интонацией, правильной мимики для общения («аффективная блокада»);
- трудности в распознавании мимики и жестов, громкости голоса и интонации;
- трудности в организации развернутого высказывания и диалога;
- затрудняется просить о помощи;
- не проявляет заинтересованности в общении с другими или интересы собеседника не учитываются;
- не имитирует или не демонстрирует функциональную и ролевую игру.

Особенности поведения:

- не любит или напрягается, когда дотрагиваются, обнимают;
- стереотипные (повторяющиеся) движения: постукивает пальцем, потряхивает рукой, раскачивается и др.;
- чрезвычайно чувствителен к некоторым звуковым раздражителям; не реагирует на некоторые звуковые раздражители;
- стереотипная и повторяющаяся речь или идиосинкразическая речь;
- чрезмерное сосредоточение внимания на каких-либо предметах; безосновательно настаивает на следовании привычному распорядку и противится его изменению;
- может испытывать множественные страхи: страх различных бытовых шумов, шелест газеты, жужжание комара, страхи, связанные с тактильной гиперестезией и др.), но не бояться реальной опасности;
- может испытывать неадекватные, бредоподобные страхи, которые можно расценить как предпосылку к бредовым образованиям;
- в сопротивлении и страхе перед изменениями, боязни всего нового (неофобия) [11].

Особенности познавательной активности:

- отсутствие любознательности и активности в освоении окружающего мира;
- не дифференцирует предметы и материалы по возможностям их использования, действует с ними, не учитывая их свойства;
- замедленная обработка информации;

- невозможность разделения внимания;
- отсутствие совместного внимания;
- фрагментарность зрительного внимания с преобладанием зрительного восприятия на периферии поля зрения;
- отвлекаемость из-за звуковых или зрительных раздражителей;
- заостряет внимание на мелких деталях и игнорирует главную картину;
- нарушена способность подражанию;
- нарушена способность инициировать новые двигательные акты;
- трудности в формировании образа объекта;
- снижена способность усвоения новых слов и словосочетаний;
- трудности понимания глаголов и местоимений;
- дословное понимание речи;
- несформированность абстрактного мышления и обобщения, требует конкретного взаимодействия;
- несформированность переноса навыков на аналогичный материал, другую обстановку;
- трудности в самостоятельном выполнении конкретных видов деятельности;
- затруднены организационные навыки, навыки планирования или выбора;
- нестабильные показатели в одной и той же или в разных областях навыков, иногда проявляет исключительно высокие показатели в некоторых областях (парциальная одаренность);
- импульсивен, компульсивен или склонен к навязчивым действиям; поведение противоречиво;
- не умеет ждать или использовать свободное (неорганизованное) время;
- руководствуется усвоенными правилами, сигналами и другими моделями;
- сопротивляется изменениям в образовательной среде.

Вышеприведенные характеристики расстройств аутистического спектра указывают на те трудности, которые могут проявиться у аутичного ребенка, и которые повлияют на его поведение и обучаемость. Хотя не все эти характеристики будут одинаковыми у детей с РАС, им всем свойственны затруднения в области социального взаимодействия, общения, обработки сенсорных сигналов и овладения новыми навыками [11].

Материально-техническое обеспечение образовательного процесса

Безбарьерная среда

- Наличие дополнительного многофункционального пространства включает: комнату для отдыха ребенка, выделенное место для родителей, ожидающих ребенка, игровую комнату, двигательную зону.

Необходимое специальное оборудование:

- оборудование для комнаты отдыха: мягкая мебель, ковровое покрытие, аудиооборудование (с набором дисков с записями музыки и звуков природы);
- ширмы, мягкие маты и модули;

- наборы игр для театрализации;
- правила поведения в школе, классе, таблицы с распорядком дня и сменой видов деятельности.

Методические рекомендации по организации образовательного процесса детей с РАС:

- необходимо принимать во внимание трудности, связанные с особенностями развития ребенка с аутизмом;

- ребенок может не осознавать появление у себя беспокойства, поэтому необходимо присматриваться к возможным стимулам и начальным проявлениям признаков агрессии. Рекомендуется даже самые начальные симптомы беспокойства перевести во фрагменты игры, переключив внимание ребенка на другие действия;

- наблюдение и фиксация поведения может помочь определить причину неадекватного поведения и подсказать те действия, которые скорректируют нежелательное поведение;

- наблюдаемое неадекватное поведение ребенка, которое может истолковываться окружающими как простые капризы или непослушание, может иметь целый ряд значений. Например, оно может выражать желание что-либо получить, протест против нежелаемых событий, недопонимание, уход от стрессовых ситуаций, получение дополнительной стимуляции, потребность в помощи или внимании;

- при условии отсутствия страха нового помещения важно постепенно знакомить ребёнка с пространством организации образования, показав, где находится класс, где проходят занятия, где дети едят и др.;

- для обозначения личных мест ребенка в классе (шкафчик, парта) можно использовать визуальные маркеры: определенная картинка, если ребенок умеет читать – его имя. Это поможет ребенку принять новую ситуацию, почувствовать себя в безопасности;

- распорядок жизни школы должен быть четким с правилами, расписанием;

- используйте индивидуальное расписание (обозначенное картинками или символами), в котором бы по порядку располагалось каждое занятие; это поможет ребенку предугадывать события дня и предотвратит излишнее беспокойство. Помимо этого, расписание и смена помещений помогают детям с РАС освоить переключение с одного вида деятельности на другой;

- необходимо учитывать то, что даже небольшие изменения в распорядке дня могут изменить поведение ребенка и быть выраженным в виде беспокойства или стресса. Поэтому лучше заранее предупреждать ребенка о каких-либо изменениях;

- ребенка с РАС необходимо специально обучать правилам социального поведения, таким как попарное построение, следование очереди при выходе,

соблюдение социально принятой дистанции, не наступать на ноги сверстникам, не толкаться;

- при групповой работе необходимо давать задание, в котором другие дети были бы задействованы в совместной работе с ребенком с РАС, однако само задание тогда должно быть в рамках способностей данного ребенка;

- поощрять ситуации, в которых дети могут подружиться с ребенком с аутизмом;

- взрослым необходимо усиливать присмотр в перерывах, во время занятий, связанных с физическим развитием, во время обеда; необходимо информировать сверстников об особенностях ребенка с РАС [11];

- педагогам необходимо объяснять обучающимся класса и их родителям причины, по которым аутичный ребенок ведет себя не так, как их сверстники. Необходимо прививать уважение к разнообразию окружающих;

- все специалисты, работающие с обучающимся, должны принять общий подход относительно образовательного процесса, отклика на поведение ребенка, особенно в связи с использованием поощрений и наказаний и стараться не отступать от выполнимых задач, которые были поставлены;

- сопровождение тьютором является необходимым условием для успешного включения ребенка с РАС в образовательную среду, особенно на период его адаптации [11].

Дети с РАС отличаются специфическим восприятием устной речи. Они не всегда сразу могут понять, что от них хотят взрослые. На этапе непонимания ситуации могут быть агрессивными. Активизируется рефлекс самозащиты.

Любой навык осваивается осмысленно, для непосредственного практического использования в жизни сейчас или потом, в будущем, когда ребенок вырастет. Обучение детей с аутизмом должно проходить с акцентом на положительную мотивацию.

Важно следовать за естественной потребностью ребенка в познавательной деятельности, а не навязывать ее. Обучение должно проходить в позитивной атмосфере.

Почти всем детям необходимо проговаривать последовательность своих действий вслух. Учите детей говорить тихо, вполголоса, шептать «губами», чтобы не мешать другим. Но не запрещайте детям говорить вслух – через внешнюю речь происходит осмысленное освоение нового и трудного материала.

Необходимо учитывать, что когда мы учим чему-нибудь ребенка с аутизмом, мы должны сразу, без промежуточных этапов дать ему образец, готовый к использованию: идти к чтению через отработку глобального узнавания простых слов, к письму через освоение сразу написания целых букв и слов; обучать математике, сразу начиная с простейших счетных операций. Знание алгоритма – это сильная сторона детей с аутизмом. Нужно учить один раз и правильно. Один алгоритм для среднего и старшего возраста. Переучивать нельзя!

Навыки коммуникации и социализации прекрасно формируются при организации парной работы, работы в микрогруппах, ролевых игр, дежурства по классу и по школе, при целенаправленной работе учителя в этих направлениях.

Как можно чаще побуждать детей к общению друг с другом, так они смогут научиться правильному поведению в обществе. Занятия должны также помогать детям-аутистам, определять эмоции других детей, а также свои эмоции. В процессе обучения можно использовать короткие истории, описывающие определенные ситуации и обучающие детей-аутистов поведению в определенных ситуациях.

При обучении самостоятельной работе рекомендуется использовать следующий алгоритм:

- Во время объяснения задания подчеркните в учебнике те задания, которые надо будет сделать;
- После инструкции остановите взгляд на каждом ученике;
- Убедитесь, что каждый правильно понял задание и готов к его выполнению;
- Повторите инструкцию индивидуально;
- Если ребенок не начал выполнять задание даже после повторения инструкции, попробуйте выполнить с ним задание у доски;
- При последующем предъявлении подобного задания подключите к работе тьютора;
- Во время самостоятельного выполнения заданий не упускайте из виду остальных учеников.

Предлагаются следующие пути преодоления специфических характеристик ребенка с аутизмом:

- доносить информацию через схемы, наглядные картинки;
- избегать переутомления;
- четко организовывать учебное пространство;
- использовать подписанные системы хранения;
- подписывать предметы, которыми пользуется ребенок;
- обращаться к ребенку по имени;
- обучать навыкам самообслуживания и бытовой ориентировки;
- осваивать деятельность частями, этапами, затем объединять в целое;
- использовать подкрепление правильного действия вкусным поощрением, объятием, стимулом;
- постоянно развивать крупную и мелкую моторику [12].

Рекомендации по организации процедуры проведения суммативных работ для обучающихся с расстройствами аутистического спектра:

- суммативные работы для обучающихся с РАС проводятся с использованием специально разработанных дифференцированных заданий; задания суммативных работ, критерии оценивания и дескрипторы

разрабатываются учителем совместно со специалистом психолого-педагогического сопровождения;

- временной режим проведения суммативных работ для обучающихся с РАС можно увеличивать с учетом индивидуальных потребностей обучающегося;

- во время проведения суммативной работы при необходимости возможно предоставление обучающемуся перерыва для отдыха или других необходимых мероприятий;

- в целях осуществления специальной психолого-педагогической помощи обучающимся с РАС, создания и поддержки эмоционального комфортного климата на этапах принятия, выполнения учебного задания при необходимости допускается участие специалиста психолого-педагогического сопровождения;

- в случае обострения психического состояния во время выполнения суммативных работ (аффективное поведение, агрессия и самоагрессия, двигательное возбуждение, не поддающееся контролю и самоконтролю) дать возможность ребенку с РАС повторно сдавать данную работу;

- объем и содержание заданий можно изменять в зависимости от особенностей и возможностей психофизического развития обучающегося с РАС;

- при необходимости допускается применение вспомогательных средств, наглядного материала (калькулятор, формулы, таблицы и др.);

- рекомендуется предусмотреть возможность выполнения суммативной работы в компьютерном варианте или на планшете с последующей распечаткой;

- оценивание суммативных работ обучающихся с РАС осуществляется с учетом, как общепринятых критериев, так и критериев, учитывающих особенности психофизиологического состояния и развития.

К детям, имеющим своеобразия, требующие индивидуального специального подхода в развитии, воспитании и обучении относятся леворукие дети.

Наиболее часто леворукие дети встречаются с трудностями при формировании навыков письма, чтения и счета. Дело в том, что отправной точкой для освоения этих умений является зрительное восприятие. Нарушение или недостаточность развития зрительно-пространственного восприятия, зрительной памяти и зрительно-моторной координации, нередко встречающиеся у левшей, ведут к возникновению трудностей:

- восприятия и запоминания сложных конфигураций букв при чтении и соответственно медленный темп;

- формирования зрительного образа букв, цифр (нарушение соотношения элементов, ребенок путает сходные по конфигурации буквы, цифры, пишет лишние элементы или не дописывает элементы букв, цифр);

- выделения и различия геометрических фигур, замена сходных по форме фигур (круг-овал, квадрат- ромб- прямоугольник);
- копирования;
- неустойчивый почерк (неровные штрихи, большие, растянутые, разнонаклонные буквы);
- зеркальное написание букв, цифр, графических элементов;
- очень медленный темп письма.

Рекомендации:

Необходимо помочь левше организовать свое рабочее место, изменить при письме наклон тетради, положение предплечий, правильно взять ручку, позаботиться о том, чтобы свет падал справа.

Не рекомендуется требовать от левши правонаклонного письма, более целесообразным для них будет писать прямо.

Категорически противопоказано требовать от него безотрывного письма.

Любые двигательные действия нужно раскладывать на элементы, объясняя пошагово, каждый элемент должен выполняться осознанно.

Рекомендуется выполнять специальные упражнения, играть с ребенком в игры, развивающие зрительное восприятие и зрительно-моторную координацию.

Необходимо вести работу с родителями леворукого ребенка, давать им консультации по вопросам особенностей их ребенка, преодолению объективных трудностей, которые уже имеются, и сохранению психического и физического здоровья ребенка.

Рекомендуется использовать особенности такого ребенка в классе для привития детям уважения индивидуальных особенностей каждого человека, терпимости по отношению к проявлению свойств, не характерных большинству.

К 3-й группе детей с особыми потребностями относятся *обучающиеся, у которых в силу социально-психологических, экономических, языковых, культурных причин возникают особые образовательные потребности*: дети из малообеспеченных семей или не уделяющих должного внимания воспитанию и развитию детей, семей социального риска (родителей с алкоголизмом, наркоманией и пр.), а также у дети, испытывающие трудности адаптации к местному социуму (беженцы, мигранты, оралманы) или плохо понимающие и неговорящие на языке обучения в школе и др.

Педагогические подходы к организации учебного процесса обучающихся, у которых особые образовательные потребности возникают в силу средовых факторов: социально-психологических, экономических, лингвистических, культурных и других причин

При обеспечении права на образование не должно быть разграничения на детей-граждан и детей-оралманов, детей из семей национальных меньшинств или мигрантов, беженцев и других категорий.

Значимость проблем семей, оказавшихся в сложных жизненных ситуациях, в современном обществе актуализируется в самых различных аспектах жизнедеятельности индивида в системе личностно-средовых отношений.

Известно, что при вынужденной миграции серьезно нарушается социальная адаптированность человека: из одной природной и социальной среды он перемещается в другую, болезненно разрывая множество естественно-антропологических связей и искусственно создавая такие связи на новом месте. Вследствие этого дети беженцев часто получают психические травмы, являясь свидетелями убийства или гибели своих родителей, близких. Как свидетельствуют психологи, травматические события оставляют в психике ребёнка глубокий след, который долго сохраняется в его памяти. Все дети, пережившие психологический шок, страдают от его последствий. Кроме многих физических и психических расстройств у них наблюдается также нарушение процесса познания и поведения в обществе. Острота нарушений и их проявлений связана, как правило, со степенью жестокости насилия, наличием или отсутствием телесных повреждений у самого ребёнка, а также утратой или сохранением семейной поддержки.

Дети являются наиболее внушаемыми и ведомыми в отличие от взрослых, и часто становятся жертвами в различных ситуациях. Они могут оказываться жертвами домашнего или школьного насилия, стать жертвами насилия на улице [13].

Общей целью в работе с детьми, пережившими насилие, является уменьшение и ликвидация травматических переживаний, преодоление чувства собственной неполноценности, вины и стыда. В работе с ребенком важно поддерживать его способность дифференцировать взаимодействия с окружающими людьми, способствовать его личностному развитию.

Одной из проблем ребенка, оказавшегося в трудной ситуации, является низкий уровень социализации, то есть ограничение мобильности, бедность контактов со сверстниками и взрослыми, ограниченность общения с природой и доступа к культурным ценностям и др. Ограниченность деятельности школы обуславливает негативное отношение большинства обучающихся к данному институту воспитания, не дающему ему возможности проявить себя как личность. Причиной появления трудной ситуации в жизни детей может стать неудовлетворительный уровень знаний, вследствие чего наблюдается большой разрыв в успеваемости между лучшими и худшими учениками. Это очень тесно связано с самооценкой личности ребёнка. Вследствие этого у детей возникают проблемы разной направленности, связанные с дезадаптацией в социальных отношениях в школе. Эти проблемы в совокупности могут привести к возникновению трудностей у ребёнка в освоении учебных программ [14].

Несмотря на то, что на государственном уровне регулярно принимаются и реализуются специальные программы, направленные на оказание помощи детям, оказавшимся в трудной жизненной ситуации, одних лишь государственных усилий оказывается недостаточно. Многообразие, сложность и масштабность задач по созданию благоприятных условий для развития и жизнедеятельности таких детей требуют участия в этой работе всех, кто находится рядом с такими детьми.

Вполне понятно, что при этом серьёзно нарушается социальная адаптированность человека: из одной природной и социальной среды он перемещается в другую, болезненно разрывая множество естественно-антропологических связей и искусственно создавая такие связи на новом месте. Безусловно, в таких случаях наиболее остро проблемы миграции ощущаются детьми. Переживаемые трудности, могут быть связаны:

- с психологическими стрессами, связанными с вынужденной сменой места жительства (дети, в силу своей зависимости от взрослых, всегда являются вынужденными мигрантами) и нарушением структуры привычных культурно-коммуникативных, родственно-семейных, природно-территориальных и других связей;

- с трудностями вживания в новую для ребенка среду общения, и как следствие не редко возникающих состояний отчужденности, отверженности, тревожности и психической напряженности, агрессивности и повышенной конфликтности и др.;

- с трудностями включения в учебный процесс (слабое знание казахского (русского) языка);

- с риском роста социальной конфликтности (столкновения на почве возможного низкого социального статуса).

Все эти проблемы и трудности могут в будущем привести к серьезным социальным дезадаптациям в поведении, например, отсутствие социального опыта поведения и педагогической поддержки может привести к росту заболеваемости, психическим расстройствам, побегам с уроков, и, как следствие к формированию девиантного и суицидального поведения.

В работе с детьми, оказавшимися в сложных жизненных ситуациях, сигналами, требующими особого педагогического подхода, могут быть:

- постоянное психическое напряжение ребенка (конфликтность, апатия, повышенная утомляемость);

- чувство отверженности и отвержения (ребенок может переживать психическое насилие, давление);

- путается в самоидентификации, ценностях, чувствах;

- испытывает постоянное чувство тревоги, основанное на различных эмоциях (удивление, отвращение, возмущение, негодование), возникающих в результате осознания культурных различий;

- проявляет бессилие, испытывает чувство неполноценности.

Таким образом, для успешной социально-психологической адаптации детей, оказавшихся в сложных жизненных ситуациях, необходимы специально разработанные психолого-педагогические программы, которые должны быть направлены на максимальное удовлетворение их коммуникативных и образовательных потребностей.

Образовательные потребности таких детей связаны с пятью разными группами характеристик: язык, базовые знания, эмоциональное состояние, социальные навыки, культурные нормы и правила. Они связаны зачастую с языковыми проблемами, что предполагает особый подход к организации изучения государственного языка.

Вопросы обучения языкам детей-оралманов, мигрантов, включающие особенности, сущность, международный опыт, анализ текущего состояния в стране, рекомендации для педагогов и руководителей школ по обучению языкам детей-оралманов, мигрантов в учебном процессе общеобразовательной школы подробно описаны в пособии «Методические рекомендации по обучению языкам детей-оралманов», разработанных НАО им. И. Алтынсарина (сайт Академии www.nao.kz).

Обеспечение психологической и социокультурной адаптации детей, оказавшихся в сложных жизненных ситуациях, предполагает осуществление следующих действий:

- идентификация, диагностика и оценка трудностей в обучении и социально-психологической адаптации обучающихся;
- выработка ряда решений и единой стратегии службой психолого-педагогического сопровождения школы по проблемам интеграции детей, оказавшихся в сложных жизненных ситуациях и их семей;
- реализация решений службы психолого-педагогического сопровождения школы.

Основными этапами индивидуального психолого-педагогического сопровождения таких обучающихся в организациях образования являются:

- сбор информации;
- анализ полученной информации;
- совместная выработка рекомендаций для обучающегося, педагога, родителей; составление плана комплексной помощи для каждого обучающегося, оказавшегося в сложной жизненной ситуации;
- консультирование всех участников сопровождения о путях и способах решения проблем ребенка;
- реализация принятых решений, выполнение рекомендаций каждым участником сопровождения;
- анализ выполненных рекомендаций всеми участниками (Что удалось? Что не получилось? Почему?);
- дальнейший анализ развития ребенка (Что мы делаем дальше?).

Необходимо обратить внимание на то, что все вышеперечисленные этапы условны, поскольку у каждого ребенка своя проблема и в ее решении всегда требуется индивидуальный подход.

По вопросам организации службы психолого-педагогического сопровождения в общеобразовательных школах страны рекомендуем обратиться к пособию «Методические рекомендации по сопровождению обучающихся с особыми образовательными потребностями в процессе обучения в общеобразовательной школе», разработанному НАО им. И.Алтынсарина (сайт Академии: www.nao.kz).

Рекомендации:

В работе с обучающимся, оказавшимся в сложной жизненной ситуации, важно поддерживать его способность дифференцировать взаимодействия с окружающими людьми, способствовать его личностному развитию.

Необходимо учитывать языковые проблемы на любом уроке, а также использовать ряд приёмов, помогающих ученику справляться с учебной деятельностью. В частности, ребёнку может быть предоставлен выбор способов (устная или письменная форма ответа, графическое или образное представление) и темп выполнения задания, увеличено время на выполнение работы, возможность использовать графические схемы, краткие инструкции, алгоритмы в виде пиктограмм.

Основными стратегиями учителя должны быть:

- полноценное включение обучающихся в социокультурную среду организации образования;
- адаптация социокультурной среды организации образования к детям, оказавшимся в сложной жизненной ситуации (обеспечение ее инклюзивности);
- создание условий для позитивного межкультурного общения в среде обучающихся организации образования.

Итогом всех педагогических действий, характеризующих успешность принятых мер по социализации любого ребенка, оказавшегося в трудной жизненной ситуации, должны быть следующие факторы:

- ясное чувство личной или культурной идентичности;
- хорошее психологическое самочувствие и физическое здоровье;
- достижение полной социальной адаптации и позитивной самооценки.

Дети, оставшиеся без попечения родителей, дети-сироты.

Трудности *детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей* в обучении в школе и впоследствии неуспех их социализации в современном обществе обусловлены специфическим социальным опытом сиротства, который включает в себя:

- травму привязанности и опыт депривации основных потребностей;
- опыт жизни в асоциальном окружении, дисфункциональной семье;
- неудовлетворительные результаты социализации в условиях организаций для детей-сирот.

Интеллектуальное развитие детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, может характеризоваться:

- задержкой психического развития и сниженной познавательной активностью, что объясняется отсутствием достаточно богатой стимульной среды, необходимой для развития интеллекта в раннем детском возрасте, а также тем, что долгое время ребенок был ориентирован на решение задач выживания;

- несформированностью базовых мыслительных операций (сравнение, классификация, выделение существенных признаков и др.);

- несформированностью общеучебных умений (понимания учебной задачи, алгоритма решения, умения прочитать условие, сформировать правильные выводы, объяснить результат);

- недостаточными знаниями об окружающем мире, пробелами в базовых знаниях, умениях и навыках, неумением создавать мысленную модель своего поведения во внутреннем плане действий.

Трудности развития эмоционально-волевой сферы ребенка проявляются:

- в негативном восприятии взрослого человека, сложившимся вследствие переноса ребенком собственных неблагоприятных отношений с родителями, не справившимися с выполнением родительских обязанностей, на фигуру любого взрослого;

- в сопротивлении обучению и воспитанию как ответе на неуспех в школьном обучении, невозможность соответствовать требованиям школьной успеваемости;

- в отсутствии положительной мотивации к обучению;

- в отсутствии навыков волевого регулирования поведения, целеполагания, отсутствии продуктивных моделей поведения.

Рекомендации:

Особенности детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, во многих случаях могут быть компенсированы:

- систематической коррекционной работой по развитию базовых интеллектуальных и учебных навыков;

- установлением прогрессирующей системы требований к ребенку, что предполагает щадящие требования к успеваемости ребенка на начальных этапах его адаптации в приемной семье, а также оценку учебных достижений ребенка по принципу содержательной оценки и относительно его собственных достижений;

- выделением базовых предметов для освоения в рамках индивидуальных учебных маршрутов, которое предполагает концентрацию усилий ребенка на освоении нескольких базовых предметов и уменьшение роли остальных на начальных этапах адаптации ребенка в семье и в школе;

- интенсивным общением ребенка с приемными родителями, позволяющим восполнить пустоты в представлении о мире.

Трудности развития эмоционально-волевой сферы ребенка могут быть компенсированы:

- путем организации в школе неформального и неролевого взаимодействия в системе «учитель-ученик», когда обе стороны включены в систему общих событий и акцент делается на создание устойчивых отношений принятия. В этом случае отношения выступают в качестве главного рычага воспитания, (дети-сироты, дети, оставшиеся без попечения родителей, не чувствительны к традиционным воспитательным директивам вследствие негативного жизненного опыта);

- использованием нестандартных форм обучения: обучение в разновозрастных группах, где реализуются эффективные механизмы посредничества; участие старших детей в обучении младших, формы взаимообучения, формы самостоятельной организации детьми учебного процесса;

- использованием разных видов сюжетных ролевых игр, позволяющих ребенку освоить опыт сотрудничества, продуктивного взаимодействия в коллективе, накопить опыт одобрения и признания;

- при условии опоры на интерес ребенка, когда опыт успеха в одной деятельности может быть перенесен в другие сферы деятельности.

Таким образом, можно определить ряд *рекомендаций* для педагогов по работе с детьми-сиротами и детьми, оставшимися без попечения родителей во время обучения:

- повышать мотивацию таких детей к обучению путем эффективно выстроенного личностно-ориентированного подхода;

- использовать методы поощрения и одобрения, повышая самооценку учащихся со сниженным уровнем интеллекта путем похвалы;

- проводить уроки с подбором дифференцированных заданий, соответствующих уровню интеллектуального развития обучающихся;

- варьировать формы учебной деятельности в тесной связи с критериями оценивания заданий, дифференцировать домашние задания;

- вырабатывать единые стратегии индивидуального психолого-педагогического взаимодействия и подходов в педагогическом коллективе;

Дети, одаренные в определенных сферах

Одаренность – это системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких (необычных, незаурядных) результатов в одном или нескольких видах деятельности по сравнению с другими людьми. Одаренные дети обычно обладают отличной памятью, которая базируется на ранней речи и абстрактном мышлении. Их отличает способность классифицировать информацию и опыт, умение широко пользоваться накопленными знаниями. Большой словарный запас, сопровождающийся сложными синтаксическими конструкциями, умение ставить вопросы чаще всего привлекают внимание окружающих к одаренному

ребенку. Маленькие «вундеркинды» с удовольствием читают словари и энциклопедии, придумывают слова, должны, по их мнению, выразить их собственные понятия и воображаемые события, предпочитают игры, требующие активизации умственных способностей.

Талантливые дети легко справляются с познавательной неопределенностью. При этом трудности не заставляют их отклоняться. Они с удовольствием воспринимают сложные и долгосрочные задания и терпеть не могут, когда им навязывают готовый ответ.

Одаренного ребенка отличает и повышенная концентрация внимания на чем-либо, упорство в достижении результата в сфере, которая ему интересна. К этому нужно прибавить и степень погруженности в задачу.

В силу небольшого жизненного опыта такие дети часто затевают предприятия, с которыми не могут справиться. Им необходимо понимание и некоторое руководство со стороны взрослых, не следует акцентировать внимание на их неудачах, лучше попробовать вместе еще раз.

Одаренным и талантливым детям свойственны следующие черты:

- сильно развитое чувство справедливости, проявляющееся очень рано; личные системы ценностей у одаренных детей очень широки;
- остро воспринимают общественную несправедливость; устанавливают высокие требования к себе и окружающим, живо откликаются на правду, справедливость, гармонию и природу;
- не могут четко разделить реальность и фантазию;
- часто пытаются решать проблемы, к которым они пока «не созрели»;
- характерны преувеличенные страхи, поскольку они способны вообразить множество опасных последствий;
- чрезвычайно восприимчивы к неречевым проявлениям чувств окружающими и весьма подвержены молчаливому напряжению, возникшему вокруг них.

К основным принципам организации образовательного процесса одаренных детей относятся:

- индивидуализация обучения (наличие индивидуального образовательного маршрута обучающихся);
- принцип опережающего обучения;
- принцип комфортности в любой деятельности;
- принцип разнообразия предлагаемых возможностей для реализации способностей обучающихся;
- возрастание роли внеурочной деятельности;
- принцип развивающего обучения;
- принцип добровольности.

Использование системы критериального оценивания в образовательном процессе позволяет определить и повысить достижения обучающихся посредством использования критериев и дескрипторов, позволяющих связать систему оценивания с целевыми установками отдельного предмета, а также с

формированием социальных компетенций обучающихся с особыми образовательными потребностями. Определение уровня подготовки каждого ученика, индивидуального прогресса в обучении с помощью системы критериального оценивания способствует повышению не только мотивации обучающихся к обучению, но и качества образовательного процесса в школе.

При оценивании образовательных достижений система оценивания не только объективно показывает достижения в обучении детей с особыми потребностями, но и является основой для построения дальнейших шагов психолого-педагогической поддержки таких обучающихся в образовательном процессе.

Система оценивания является основным средством измерения достижений и диагностики проблем обучения в условиях инклюзии, позволяющее определять качество образовательного процесса, принимать кардинальные решения по стратегии и тактикам обучения, совершенствовать как содержание образования, так и формы оценивания ожидаемых результатов. Необходимо учитывать, что при оценивании образовательных достижений важное значение имеет соотношение полученных результатов и запланированных целей при обучении.

При оценивании учебных достижений в инклюзивной среде необходимо как можно бережнее относиться к психике обучающихся, избегать травмирующих ее ситуаций, учитывать психофизиологические особенности развития детей с особыми образовательными потребностями.

Система оценивания должна обеспечивать постоянный контакт между учителем, обучающимся, родителями, классным руководителем, а также администрацией и педагогическим коллективом организации образования, что может обеспечить системный подход к формированию образовательного процесса, а значит и обеспечение его целостности. Таким образом, критериальное оценивание в инклюзивной среде несет в себе огромный потенциал сохранения здоровья и успешной социализации обучающихся с особыми образовательными потребностями.

Компетентностное образование ориентировано на практические результаты, опыт личной деятельности, выработку отношений, что обуславливает принципиальные изменения в организации обучения, которое становится направленным на развитие конкретных ценностей и жизненно необходимых навыков у обучающихся. В контексте этого меняются и подходы к оценке результатов учебных достижений школьников как части образовательного процесса. Оценивание должно основываться на положительном принципе, что, прежде всего, предполагает учет уровня достижений ученика, а не степени его неудач.

При описании достижений обучающихся обязательно указывается степень самостоятельности ученика при использовании того или иного навыка, действия. Это может быть полностью самостоятельное выполнение действия, либо выполнение с опорой на образец, либо по подражанию педагогу, либо в

совместных с педагогом действиях. Отслеживание процесса обучения и фиксация его результатов помогают учителю успешно решать задачи индивидуального подхода в обучении. Информация, получаемая педагогом с помощью процедур оценивания, позволяет вовремя и адекватно реагировать на трудности, возникающие в процессе овладения навыками и умениями.

Результаты учебной деятельности обучающихся с особыми потребностями на всех этапах школьного образования не могут ограничиваться знаниями, умениями и навыками, целью обучения должно быть формирование компетентности, как общей способности, основанной на знаниях, опыте и ценностях личности. Реализация принципов критериального оценивания в инклюзивной среде способствует раскрепощению обучающегося с особыми потребностями, повышению уровня его познавательной активности, учебной мотивации, сохранению эмоциональной уравновешенности и уверенности в собственных возможностях [10].

Система оценивания рассматривается также и как инструмент осуществления взаимосвязи и взаимодействия между учителем и родителями в образовательном процессе, а также как средство получения информации об успешности функционирования педагогического процесса в целом. Критериальная описательная оценка достижений учащихся снабдит родителей необходимой достоверной информацией о реальных возможностях и достижениях их ребенка для принятия жизненно важных решений в отношении послешкольного образования или трудоустройства. Анализ данных критериальной описательной оценки достижений учащихся может стать основанием для принятия управленческих решений администрации школы.

Важнейшим этапом процедуры оценивания является *обратная связь*. Значительная ее роль заключается в том, что именно в этот момент учителю необходимо отразить и отметить для себя и для обучающегося с ООП те пробелы, которые обозначились в ходе выполнения заданий, а также динамику продвижения по целям обучения. Если цель не достигнута, то на индивидуальных коррекционных занятиях она должна быть отработана или пересмотрена на предмет упрощения (возможно, подобрана не верно, без учёта зоны ближайшего развития учащегося с ООП и т.д.). При этом принципиально важно не задерживаться, а выстраивать работу, учитывая дальнейшее пошаговое продвижение учащегося.

Для обучающегося эффективная обратная связь является ответом на три существенных для него вопроса:

- *На каком этапе обучения я нахожусь?*
- *Каким образом я достигну результата?*
- *Над чем необходимо работать, чтобы восполнить пробелы?*

Приведем некоторые основные рекомендации по предоставлению обратной связи:

- необходимо постоянно осуществлять *конструктивную обратную связь* и обучить этому учащихся, чтобы они могли оценивать свою работу и работу друг друга;

- следует избегать слов: «неверно», «неправильно» без пояснения, что именно неправильно и что делать дальше, чтобы исправить работу;

- комментируйте то, что хорошо, а не то, что неправильно;

- необходимо давать рекомендации о том, каким образом можно исправить недочеты или улучшить ответ;

- информацию об ошибке можно предоставлять по следующим пунктам:

- ее расположение;

- тип ошибки;

- необходимые действия для исправления ошибки;

- рекомендуется избегать использования негативных комментариев, включающих критику, иронию, высмеивание ответа учащегося, например: *«глупый ответ», «как ты мог до этого додуматься»*. Такие выражения абсолютно неуместны, поскольку затрагивают личность учащегося.

Суммативным оцениванием проводится по завершении определенного учебного периода (четверть, триместр, учебный год, уровень среднего образования), а также разделов/сквозных тем учебных программ с выставлением баллов и оценок.

С целью проведения процедуры суммативного оценивания учащегося с ООП учителю необходимо глубокое изучение учебных программ, планов, целей обучения, уровня мышления учащегося, критериев оценивания для разработки заданий и дескрипторов к ним.

Поскольку мы находимся в строгой системе выставления оценок, необходимо продумывать и применять на практике не карательную, а поощрительную систему оценивания результатов деятельности и поведения ребенка. Фиксировать ребенка не на отрицательных моментах, а на положительных. При низкой «отметке» «оценка» может быть высокой.

Рекомендуется также организовывать выставки детских работ. Каждая работа рассматривается всеми детьми, в каждой можно найти что-нибудь хорошее. Постепенно дети учатся оценивать свои работы и сравнивать их с работами других детей. Также очень стимулирует учащихся к получению высоких результатов и упорядоченному поведению придумывание сюжетных игр (например, спастись от инопланетян), в ходе которых даже за самые незначительные успехи учащиеся могут сделать «ход» и продвинуться вперед по игровому полю (нарисованному детьми). Такая игра, как и уроки-путешествия, может продолжаться в течение различных периодов времени: недели, месяца, четверти. В результате у детей уходит страх перед незнакомыми ситуациями, появляется вера в собственные силы, уверенность в себе, и, самое главное, они обучаются, играя.

Ребенок нуждается в мощном и постоянном подкреплении своей деятельности. Если у ребенка естественным путем возникает необходимое

количество таких подкреплений, у него не будет проблем с овладением социально желательными формами поведения и учебными достижениями. Чтобы определить, какие подкрепления лучше подходят для учеников, учитель может предложить им выбрать из списка те из них, которые они предпочитают. Можно использовать очки, жетоны для стимуляции хорошего поведения ребенка и штрафы – для прекращения плохого. Эти очки позже могут быть обменены на некие поощрения (например, свободное время, сладость). Такой метод подходит и для индивидуальной работы, и для больших групп. Частота присуждения поощрений очень важна. Сначала поощрять лучше через небольшие интервалы времени. После того, как система начала работать, интервалы могут быть удлинены. Взрослый не должен злоупотреблять штрафами. Ученики должны получать 3-5 поощрений против каждого штрафа. Еще одним действенным способом развития функций контроля является обучение ребенка самостоятельно и адекватно оценивать свои успехи и степень их соответствия тому, что от него требуется, а затем делать соответствующую запись своих результатов, например, в специальную тетрадь или на листок с требованиями.

Интересным и эффективным способом является также метод самоконтроля, который объединяет оценки взрослого относительно достижений ребенка и оценки, которые дети выставляют себе сами. Исследования показали, что эта методика является достаточно эффективной для сокращения доли плохого поведения, хорошо принимается взрослыми и детьми. Обращаем внимание педагогов на то, что результаты обучения напрямую связаны с упорядоченностью поведения всех участников образовательного процесса. При обучении методике самоуправления ребенок должен понять систему отношений между своим поведением и той шкалой, по которой оно будет оцениваться. Так, например Hoff и DuPaul предложили следующую шкалу оценки поведения [15].

5 (превосходно) – соблюдаются все правила поведения в течение оговоренного промежутка времени;

4 (очень хорошо) – имело место одно незначительное нарушение правил, но на всем остальном интервале времени условия не нарушались;

3 (средне) – было нарушено несколько правил, но серьезных нарушений не было;

2 (ниже среднего) – нарушено одно или несколько правил, но таким образом, что поведение было расценено как недопустимое;

1 (плохо) – правила нарушаются постоянно на всем интервале времени, поведение расценивается как недопустимое.

Если оценка ученика не совпадает с оценкой учителя на 1 балл, то ученику разрешается оставить ту оценку, которую он поставил себе самостоятельно. Если оценка ученика соответствует оценке со стороны преподавателя, то ученику выдается награда. Если оценки отличаются больше чем на 2 балла, оставляется оценка преподавателя и поощрение не выдается. Обратите

внимание, что вознаграждение не предоставляется за высокие оценки, а только за точное соответствие оценке учителя. Можно выражать свое недовольство отдельными результатами и действиями ребенка, но не ребенком в целом. Мы оцениваем не ребенка, а результаты его деятельности. Можно осуждать действия ребенка, но не его чувства. Недовольство действиями ребенка не должно быть систематическим, иначе оно перерастет в неприятие его. Создавайте вокруг доброжелательную атмосферу, будьте заинтересованы в успехах учащихся и в них самих [13].

Раздел оценивания при планировании образовательного процесса требует серьезных последовательно выстроенных шагов. Предлагаем рассмотреть данную деятельность с позиции следующих трех подходов:

- *Оценивание как Измерение* – Факт (содержание программы/знание и понимание);

- *Оценивание как Процесс* – Деятельность/действие (Как учиться? Какие методы помогают учиться?);

- *Оценивание как Поиск* (Социальные навыки, навыки наблюдения, их интерпретация).

В процессе реализации любой программы, предполагающей оценивание, важно использование вышеуказанных подходов. При этом необходимо соблюдать переход от формативного оценивания к суммативному оцениванию. Суммативное оценивание не должно быть повторением формативных заданий. Задания суммативного оценивания должны предлагать ситуации, при которых можно оценить учебные навыки, отработанные через задания формативного оценивания.

На практике, безусловно, это не простая задача и требует от учителя определенных усилий и времени для составления, применения, анализа и пересмотра. К тому же известно, что есть ученики, которые все отлично запоминают, но, оказавшись в необычной ситуации, не способны применить учебную информацию. Однако, есть и такие, которые имеют плохую память, но выполнив какое-то задание, практически, своими действиями демонстрируют понимание учебного материала. Вместе с этим, есть ученики, которым нужен постоянный анализ прожитого опыта (рефлексия) и только тогда они могут достичь учебных результатов.

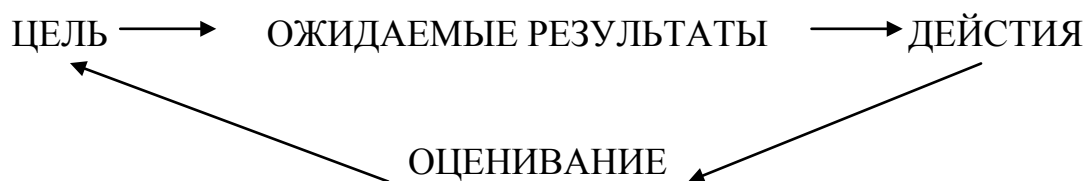
Исходя из вышесказанного, вполне резонно возникают вопросы: Создаем ли мы процедуру оценивания, равной для всех? Может ли ребенок с ООП получить свою высокую оценку, выполняя такую же работу в классе вместе со всеми? Пока невозможно однозначно ответить на эти вопросы. На данном переходном этапе к инклюзивному обучению всем педагогам необходимо пересматривать подходы к планированию и оцениванию, глубоко проникаясь в процессы обновления содержания образования в стране.

Ниже в таблице представлена рубрика для формативного оценивания, разработанная учителем на основе таксономии Блума по своему предмету.

Таблица16 – Оценочная рубрика

	Оценивание как Измерение ↓	Оценивание как Процесс ↓	Оценивание как Поиск ↓
Баллы	Критерий 1: Знание и понимание	Критерий 2: Применение	Критерий 3: Рефлексия
1-2	<i>Называет, перечисляет, показывает</i> отдельные моменты содержания учебного материала.	<i>Рассказывает, показывает</i> как информация по содержанию программы используется на практике.	<i>Перечисляет</i> действия по процессу обучения. <i>Что я делал на уроке? Как я учился?</i>
3-4	<i>Объясняет, выбирает, группирует</i> информацию по содержанию учебного материала. Задаёт вопросы, связанные с содержанием.	<i>Соотносит, решает, объясняет</i> как информация по содержанию программы используется на практике или невозможна к использованию. Может привести примеры из жизни.	<i>Объясняет, выделяет</i> успешные действия по процессу обучения. <i>Что у меня получается хорошо? Что мне помогало учиться?</i>
5-6	<i>Сравнивает, группирует, упорядочивает</i> информацию по содержанию учебного материала с разных уроков. Осуществляет обобщение и систематизацию учебного материала через графические средства обучения (самостоятельно заполняет таблицы, схемы, составляет опорный конспект по новой теме). Задаёт вопросы и сам может спросить по содержанию учебного материала.	<i>Составляет, объединяет, организовывает</i> как информация по содержанию программы используется на практике или невозможна к использованию. Может привести примеры из жизни и проанализировать их.	<i>Оценивает</i> свой процесс обучения. <i>Что у меня получается хорошо? Что мне помогало учиться? А что мешало? Как я смогу улучшить свои достижения?</i>

В целом планирование обучения или конкретных уроков предполагает взаимодействие цели, задач, действий и оценивания, где оценивание имеет прямую связь только с действиями и опосредованно с целями и ожидаемыми результатами, что отражено в нижеследующей схеме:

Для более удобной организации ежедневного планирования уроков учителям предлагается пользоваться таблицей, в которой имеется столбец для заполнения результатов самоанализа учителя. Самоанализ предусматривает помощь учителю в определении того, что на уроке прошло хорошо и что необходимо пересмотреть [16].

Рефлексия учителя помогает оценивать не только процесс включения ребенка с ООП, но и весь образовательный процесс в целом.

Одной из форм обратной связи, которая предоставляется родителю или ученику по результатам обучения является рубрика. Рубрика как неотъемлемая составляющая педагогического общения, которая влияет на осознание учащимся собственных образовательных успехов и ошибок, взаимоотношения учащегося с педагогом, мотивацию к обучению и лучшее усвоение содержания обучения при помощи эксплицитного соотнесения видимых результатов деятельности учения с идеализированными представлениями о целевом уровне знаний, навыков и умений. Правильное системное применение рубрик не только по результатам суммативного оценивания за раздел (СОР) и суммативного оценивания за четверть (СОЧ), но и при выполнении текущих заданий должно перевести оценивание на объективный конструктивный диалог между педагогом и учащимся [17].

В 2019 году НАО им. И. Алтынсарина были разработаны методические рекомендации по составлению рубрик согласно целям обучения по учебным предметам 5-9 классов для предоставления обратной связи, в которых представлены рубрикаторы по всем темам.

Рубрикаторы содержат подробное описание уровней достижений обучающихся по четким критериям. Обычно рубрикаторы представляются в виде таблиц (матриц), где для каждого критерия предложены индикаторы (важные показатели, по которым можно конкретизировать критерии).

Рубрикатор – это инструмент оценивания в форме матрицы, который используется, чтобы оценить прогресс обучающегося, основываясь на критериях. Он состоит из рядов, описывающих характеристики, которые будут оцениваться (критерии) и колонн, показывающих качество каждой характеристики по уровням усвоения учебного материала (начальный, средний, высокий).

Таблица 17 – Характеристика уровневой дифференциации обратной связи в обучении

Уровни	Процент выполнения заданий	Описание
Начальный уровень	0%-39%	<ul style="list-style-type: none"> - демонстрирует элементарные знания и понимание предметных терминов и понятий, - выполняет простые задания и следует процедурам выполнения в соответствии с прямыми указаниями формулирует простые выводы на основе различных форм представления информации (таблицы, графики и диаграммы), - распознает шаблоны в простых заданиях.
Средний уровень	40%-84%	<ul style="list-style-type: none"> - демонстрирует достаточное знание и понимание предметных терминов и понятий, - выполняет типичные задания и умеет успешно применять знания в знакомых и некоторых незнакомых ситуациях, - обобщает информацию и формулирует выводы с частичным обоснованием, может приводить аргументы к полученным результатам, - распознает шаблоны в типичных заданиях, предлагает и использует стандартные пути решения, - интегрирует знания, умения и навыки из других областей учебной программы для решения фиксированного набора задач
Высокий уровень	85%-100%	<ul style="list-style-type: none"> - демонстрирует глубокие знания и понимание предметных терминов и понятий, - выполняет сложные задания и успешно применяет знания в широком диапазоне ситуаций,

Таблица 17 – продолжение

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> - обобщает информацию из различных источников и формулирует выводы с полным обоснованием, приводит четкие, логически последовательные аргументы к полученным результатам- распознает шаблоны в сложных заданиях, предлагает и использует альтернативные и нестандартные пути решения, - интегрирует знания, умения и навыки из других областей учебной программы для решения широкого спектра задач, - использует различные стратегии, оценивает значимость и обоснованность полученных результатов

На основе изученного опыта по составлению рубрикаторов в вышеупомянутом пособии представлен алгоритм разработки рубрик по учебным программам с 5-го по 9-е классы общеобразовательных школ, рекомендованный в качестве методической помощи педагогам школ. Данный алгоритм состоит из нескольких этапов:

1 шаг. Определить дифференцированные уровни достижения обучающихся по предмету. Учитель реализует дифференцированный подход, тщательно подбирая материал, формы и способы учебной деятельности, разбивая материал на отдельные логически завершённые учебные элементы с определением цели каждого из них.

2 шаг предполагает изучение Типового учебного плана и учебной программы и анализ целей обучения. На этом этапе необходимо определить цели обучения, которые вызывают особые трудности в процессе получения знания, составить критерии оценивания.

3 шаг. Изучение глаголов-действий в соответствии с пирамидой Блума.

4 шаг. Рубрика должна включать познания, понятные учащемуся, стимулировать его на дальнейшее обучение. С учетом природной характеристики обратной связи в рубрике должна быть конструктивная связь, которая достаточно полно отображает уровни достижения обучающимися определенных знаний, умений с учетом рекомендаций программ. Конструктивная обратная связь предполагает отказ от применения глаголов с частицей НЕ. Неконструктивная связь указывает на ошибки ученика, тем самым подавляя обучающегося и его родителя.

5 шаг. Рубрика как эффективный способ оценивания должна применяться не только по результатам суммативного оценивания разделов/четверти, но

после письменных работ. Рубрики должны быть известны ученикам до того, как они приступят к выполнению работы, также должны содержать разъяснение по дальнейшей работе ученика.

Таким образом, рубрика – это подробное описание уровней достижений обучающихся по четким критериям. Обычно рубрикаторы представляются в виде таблиц (матриц), где для каждого критерия предложены индикаторы (важные показатели, по которым можно конкретизировать критерии). В работе рубрика состоит трех уровней учебных достижений: начальный, средний, высокий.

В представленных рубриках по учебным предметам для 5 по 9 классы соблюдена главная миссия – указывать на достижения учащегося, а не недостатки [17].

Ниже предлагаем примеры разработанных рубрик по разным предметам из разных классов, имеющих рекомендательный характер, взятых из вышеуказанного пособия «Методические рекомендации по составлению рубрик согласно целям обучения по учебным предметам 5-9 классов для предоставления обратной связи», размещенного на сайте НАО им. И. Алтынсарина.

Рубрики, представленные в пособии, разработаны по единой концепции, сущность которой состоит в предоставлении полной информации по учебным достижениям учащихся не применяя глаголов действия с частицей НЕ. Деятельность учителя по разработке рубрик должна основываться на принципах: конкретность, конструктивность, искренность, оригинальность, личностная ориентация, сбалансированность и диалогический характер.

Таблица 18 – Пример рубрики по предмету «Русский язык» (Я2) 9-класс

Предмет: Русский язык (Я2)			
9 класс			
Раздел «Культура народов мира»			
Цели обучения	Уровень учебных достижений		
	начальный	средний	высокий
9.1.1.1 Анализирует информацию, делает выводы, соблюдает речевые нормы	<p>Понимает основную и детальную информацию сообщения, определяет подтекст, цель высказывания и отношение говорящего к событиям и героям</p> <p>Необходимо соблюдать речевые нормы, включать в высказывание лексические и синтаксические единицы, соответствующие стилю</p>	<p>Демонстрирует усвоение основной и детальной информации сообщения, определяет подтекст, цель высказывания и отношение говорящего к событиям и героям, делает выводы</p> <p>Необходимо широко применять речевые нормы, употреблять лексические и синтаксические единицы в соответствии стиля и формулировать выводы</p>	<p>Демонстрирует осмысленную основную и детальную информацию сообщения, определяет подтекст, цель высказывания и отношение говорящего к событиям и героям, делает выводы, соблюдает речевые нормы, включает в высказывание лексические и синтаксические единицы, соответствующие стилю</p>
2. 9.3.6.1 Составляет эссе, соблюдая особенности текста	<p>Составляет эссе (объем 100-120 слов) по предложенной проблеме, обосновывая свое мнение и предлагая пути решения проблемы</p> <p>Необходимо анализировать содержание художественных произведений, выявляя авторскую позицию и оценивая содержание произведения</p> <p>Необходимо формулировать выводы и давать оценку событийной цепочке</p>	<p>Составляет эссе (объем 120-140 слов) по предложенной проблеме, обосновывает свою позицию</p> <p>Необходимо в ходе обоснования мнения предлагать пути решения проблемы, соблюдая особенности текста рассуждения, рассуждения с элементами повествования/описания</p>	<p>Обосновывает свое мнение и предлагает пути решения проблемы, соблюдая особенности текста рассуждения, рассуждения с элементами повествования/описания; пишет эссе (объем 140-160 слов) по предложенной проблеме</p>

Таблица 19 – Пример рубрики по предмету «Алгебра» 7-класс

Предмет: Алгебра			
7 класс			
Цели обучения	Уровень достижений учащихся		
	начальный	средний	высокий
Раздел: «Элементы статистики»			
7.3.3.1 Усвоить понятия генеральной совокупности, случайной выборки, вариационного ряда, варианты	Находит объем и размах выборки. Составляет таблицу данных выборки в порядке возрастания или убывания. Записывать варианты и абсолютную частоту в таблицу. Необходимо повторить правила нахождения элементов статистики; правила для нахождения среднеарифметического	Использует и отбирает данные для таблицы относительных частот вариационных рядов, находит среднее арифметическое значение, Необходимо повторить правила моды и размаха, медианы и моды ряда чисел медиану выборки	Обосновывает и обобщает умение построения вариационного ряда. Уметь работать с таблицей случайной выборки. Выписывать правильные ответы с таблицы
7.3.3.3 Собирать статистические данные и представлять их в табличном виде	Представляет и находит способы, как собирать статистические данные и представлять их в табличном виде. Строить полигон частот Необходимо уметь анализировать статистическую информацию, представленную в виде таблицы или полигона частот	Разбивает при сборе статистические данные и соотносит их в табличный вид. Необходимо излагать знания при сборе статистических данных и отображать их в таблице	Излагает знания при сборе статистических данных и отображает их в таблице
7.3.3.7 Анализировать статистическую информацию, представленную в виде таблицы или полигона частот	Называет и выделяет статистическую информацию, представленную в виде таблицы или полигона частот Необходимо уметь анализировать статистическую информацию, представленную в виде таблицы или полигона частот	Исследует и проводит расширенный поиск по статистической информации, представленной в виде полигона частот. Подсчитывать относительную частоту в процентах	Строит точечную диаграмму полигона частот и полигон относительных частот в процентах. Обработка данных по программе Excel. Находить размах выборки по точечной диаграмме

Таблица 20 – Пример рубрики по предмету «История Казахстана» 8-класс

Предмет: «История Казахстана»			
8 класс			
Цели обучения	Уровень достижений учащихся		
	начальный	средний	высокий
Раздел: Казахско-джунгарские войны			
7.1.1.1 Объяснять демографические изменения и миграционные процессы в период джунгарского нашествия	Называет изменения в численности казахов в годы джунгарской агрессии, не объясняя их причин и последствий. Знает направления откочевки во время Актабаң шұбырынды	Описывает изменения численности казахов в годы джунгарской агрессии, объясняет 1 причину катастрофического снижения численности казахов. Показывает на карте пути миграции во время Актабаң шұбырынды	Анализирует причины и последствия снижения численности казахов в начале XVIII века. Проводит взаимосвязь между голодом на территориях, пострадавших от нашествия джунгар и голодом на территории Туркестана Рассказывает о влиянии трагических событий на демографию
7.2.2.1 Понимать ценность народного фольклора и музыкальных произведений как исторических источников	Перечисляет произведения народного фольклора, относящиеся к периоду джунгарского нашествия. Знает период создания жоқтау «Елім-ай»	Перечисляет авторов: Шакарима и Ақтамберды-жырау, писавших о трагедии Актабаң шұбырынды Выделяет исторические факты из дастана Шакарима «Қалқаман-Мамыр», из жоқтау «Елім-ай»	Соотносит топонимы с теми историческими событиями, которые происходили в данной местности: -«Қара сиыр» -«Қалмақ кырылған» -«Алқакөл сұлама» -«Жаудың аңырай қашқан жері». Показывает на карте данные места
7.3.1.2 Анализировать внутреннее политическое положение Казахского ханства	Называет политическую раздробленность Казахского ханства как причину поражения в казахско-джунгарских войнах Умеет анализировать информацию	Описывает борьбу за власть между Абулхаиром, Болатом, Семеке, Кушиком и Жолбарысом как источник внешнеполитических неудач в начале XVIII века. Делает четкое разграничение между понятиями «ак сүйек» (Абулхаир) и «қара сүйек» (Богенбай)	Анализирует внутреннее политическое положение Казахского ханства в начале XVIII века. Дает оценку итогов 1 и 2 курултаев, рассказывает об ополчении в 1710, которое возглавляет батыр Богенбай, в 1726 – хан Абулхаир
7.3.2.1 Объяснять роль ханов и батыров в борьбе против джунгарского нашествия	Знает имена батыров, султанов и ханов, прославившихся в войнах с Джунгарией: Богенбай, Кабанбай, Наурызбай, Райымбек, Абулхаир, Абылай Формирование интереса к истории изучаемого периода	Описывает факты из биографии батыров, султанов и ханов Демонстрирует умения сопоставительного анализа деятельности батыров, султанов и ханов	Квалифицирует роль представителей «қара сүйек» в организации отпора джунгарам Формирование способности описывать действия и деятельность представителей «қара сүйек» в организации отпора джунгарам

Таблица 21 – Пример рубрики по предмету «Биология» 8-класс

Предмет: «Биология»			
8 класс			
Цели обучения/Критерии оценивания	Уровень учебных достижений		
	начальный	средний	высокий
Раздел «Питание»			
<p>8.1.2.3 Объяснять взаимосвязь структуры пищеварительной системы человека с ее функциями</p> <p>Критерий оценивания: Объясняет взаимосвязь структуры пищеварительной системы человека с ее функциями</p>	<p>Называет в верной последовательности отделы пищеварительной системы человека.</p> <p>Знает учебный материал</p>	<p>Указывает в верной последовательности отделы пищеварительной системы человека. Определяет на рисунке структуру и описывает функции пищеварительной системы человека</p>	<p>Указывает пищеварительные железы человека. Соотносит органы пищеварения и происходящие в них процессы. Аргументирует связь между строением и функциями органов пищеварения у человека.</p>
<p>8.1.2.4 Выявлять причины болезней пищеварительного тракта и пищевых отравлений</p> <p>Критерий оценивания: Выявляет причины болезней пищеварительного тракта и пищевых отравлений</p>	<p>Называет причины болезней пищеварительного тракта и пищевых отравлений</p>	<p>Описывает процессы оказания первой помощи и меры профилактики заболеваний пищеварительного тракта</p>	<p>Объясняет процессы оказания первой помощи и меры профилактики заболеваний пищеварительного тракта. Анализирует и описывает общие правила гигиены питания</p>

Таблица 21 – продолжение

1	2	3	4
<p>8.1.2.5 Описывать значение витаминов в организме человека</p> <p>Критерий оценивания: Описывает значение витаминов в организме человека</p>	<p>Указывает значение витаминов в организме человека.</p> <p>Последовательно раскрывает материал.</p> <p>Необходимо называть группы витаминов, продукты их содержащие;определять понятия по теме урока; описывать симптомы и последствия гиповитаминоза и авитаминоза основных групп витаминов;</p> <p>Объяснять необходимость полноценного,сбалансированного питания</p>	<p>Перечисляет типы витаминов и продукты их содержащие. Называет витамины, необходимые для нормального функционирования организмов</p>	<p>Определяет значение витаминов в организме человека. Перечисляет типы витаминов и продукты их содержащие. Называет витамины необходимые для нормального функционирования организмов. Описывает последствия недостатка или избытка витаминов в организме. Объясняет технологию сохранения витаминов в пищевых продуктах. Определяет связь между употреблением витаминов и здоровьем организма. Анализирует причины авитаминозов и необходимости витаминов организму</p>
<p>8.1.2.6 Составлять список продуктов питания со значительным содержанием витаминов</p> <p>Критерий оценивания: Составляет список продуктов питания со значительным содержанием витаминов</p>	<p>Называет водорастворимые и жирорастворимые витамины. Подчеркивает значение основных витаминов для организма человека.</p> <p>Необходимо сформировать представление о витаминах и их роли в обмене веществ в организме, о многообразии витаминов, понятие об авитаминозах, гиповитаминозах, гипервитаминозах и мерах профилактики</p>	<p>Указывает водорастворимые и жирорастворимые витамины. Отмечает значение основных витаминов для организма человека. Называет соотношения продуктов питания с витаминами.</p> <p>Необходимо называть последствия нарушения сбалансированного поступления витаминов в организм, приводить примеры; Характеризовать витамины, выяснять их роль в регуляции процессов жизнедеятельности в организме</p>	<p>Перечисляет значение основных витаминов для организма человека. Анализирует и устанавливает зависимость нарушений здоровья вследствие недостатка витаминов в организме. Объясняет значение и функции водорастворимых и жирорастворимых витаминов. Составляет список продуктов питания со значительным содержанием витаминов. Соотносит витамины с продуктами питания. Сравнивает и находит сходство и отличие витаминов и гормонов</p>

Таблица 22 – Пример рубрики по предмету «География» 9-класс

Раздел: «Социальная география»			
Предмет: «География»			
9 класс			
Цели обучения	Уровень достижений учащихся		
	начальный	средний	высокий
Раздел: «Физическая география»			
9.3.1.1 Определять геологическую историю и тектоническое строение Казахстана с дополнительным охватом местного компонента	Изучает геологическую историю и тектоническое строение рельефа Казахстана. Умеет работать с картой, справочной литературой	Анализирует платформы и складчатые зоны на рельефах Казахстана. Отвечает убедительно на дополнительные вопросы учителя. Приводит доказательства	Доказывает соответствие тектонической структуры и рельефа местности и отражает в академической форме Самостоятельно и рационально использует наглядные пособия, справочные материалы, учебник, дополнительную литературу, применяет систему условных обозначений при ведении записей, сопровождающих ответ
9.3.4.1 Составлять сравнительный анализ природных зон и высотных поясов Казахстана	Определяет природные зоны Казахстана и обозначает на карте. Закрепляет умения работать с картой, справочной литературой. Необходимо уметь составлять сравнительную характеристику природных зон Казахстана, обозначая их на контурной карте	Сравнивает сходство и различия двух природных зон Казахстана в виде диаграмм. Умеет последовательно описывать отличительные особенности двух природных зон Казахстана и строить диаграммы. Необходимо оценивать влияние деятельности человека на природные зоны	Сравнивает высотные пояса высотных гор Казахстана и составляет профиль. Применяет полученные знания на практике, умело пользуется терминами, наглядными пособиями

Таблица 22 – продолжение

1	2	3	4
9.3.4.2 Объяснять цели создания особо охраняемых природных территорий: заповедники, заказники, национальные парки	<p>Определяет географическое положение заповедников в Казахстане и обозначает на карте.</p> <p>Понимает проводимые мероприятия по охране природных территорий: заповедников, национальных парков</p>	<p>Анализирует цели создания заповедников, заказников, национальных парков и особо охраняемых территорий в Казахстане и показывает соответствующие им объекты в виде таблиц</p>	<p>Дает оценку роли Казахстана в организации, проанализировав цели и задачи МСОП /международная организация по охране природы и природных ресурсов</p>
9.3.5.1 Характеризовать по плану крупные природно-территориальные комплексы Казахстана	<p>Определяет границы 9 физико-географических районов Казахстана и обозначает на карте.</p> <p>Необходимо формировать знания об особенностях природно-территориальных комплексов.</p>	<p>Анализирует и представляет в виде графика крупные природные комплексы Казахстана</p>	<p>Сравнивает различия и сходства природных комплексов по Венн-диаграмме. Применяет полученные знания в решении проблем на уроке</p>
9.3.5.4 Предлагать пути улучшения антропогенных ландшафтов: рекультивация, мелиорация, ландшафтный дизайн	<p>Дает определение понятиям рекультивация, мелиорация, ландшафтный дизайн, приводит примеры.</p> <p>Умеет составить полный и правильный ответ на основе изученного материала</p>	<p>Анализирует влияние антропогенных факторов на изменение ландшафтов местности и предлагает пути улучшения. Умеет делать выводы, приводит примеры</p>	<p>Создает свою модель на основе антропогенных ландшафтов на местности.</p> <p>Применяет полученные знания при выполнении практических заданий</p>

Таблица 23 – Пример рубрики по предмету «Физика» 9-класс

Предмет: Физика			
9 класс			
Цели обучения/ Критерии оценивания	Уровень учебных достижений		
	начальный	средний	высокий
Раздел: Основы кинематики			
<p>9.2.1.1 Объяснять физический смысл понятий: материальная точка, система отсчета, относительность механического движения; применять теоремы сложения скоростей и перемещений.</p> <p>Критерии оценивания: Применяет определение материальной точки, системы отсчета и относительности механического движения, теоремы сложения скоростей и перемещений</p>	<p>Распознает понятия «материальная точка», система отсчета, относительность механического движения, например движение самолета из одной точки в другую, либо стоянка самолета в аэропорту (на каких еще примерах можно объяснить?) Вращение всех неподвижных предметов вместе с Землей</p>	<p>Демонстрирует примеры тел, являющихся материальной точкой. Объясняет физический смысл понятия «материальная точка», система отсчета, отличает понятия путь и перемещение, скорость. Автомобиль дважды проехал по кольцевой дороге длиной 120 км, чему равны его путь и перемещение?</p>	<p>Демонстрирует знания о движении материальной точки, ее траектории и приводит примеры из жизни. Применяет теоремы сложения скоростей и перемещений в решении задач. Изображает траекторию движения тела, строит график движения и определяет результирующую скорость и перемещение</p>
<p>9.2.1.3 Находить проекцию вектора на координатную ось, раскладывать вектор на составляющие</p> <p>Критерии оценивания: Раскладывает вектор на составляющие, находит проекцию вектора на координатную ось, производит действия векторов</p>	<p>Запоминает обозначение вектора, отличает векторные и скалярные величины, демонстрирует его направление стрелкой</p> <p>Объясняет пример из басни «Лебедь, рак и щука»</p>	<p>Находит проекцию вектора на координатную ось. Разлагает вектор на горизонтальные и вертикальные составляющие и находит его координаты</p> 	<p>Применяет знания при сложении и вычитании векторов, умножении его на число, находит координаты конечного положения тела</p>

Таблица 23 – продолжение

1	2	3	4
<p>9.2.1.5 Применять формулы скорости и ускорения при равнопеременном прямолинейном движении в решении задач. Критерии оценивания: Применяет формулы скорости и ускорения при равнопеременном прямолинейном движении</p>	<p>Запоминает обозначение и произношение физических величин, их единиц измерений V (м/с)-скорость, a(м/с²)-ускорение</p>	<p>Преобразовывает единицы измерения скорости и ускорения в системе СИ,записывает их формулы. Отличает ускоренное движение от замедленного,выражает через формулу ускорения начальную и конечную скорости (V_0 и V)</p>	<p>Применяет формулы скорости и ускорения при равнопеременном прямолинейном движении в решении задач,выводит из данных формул другие физические величины (время, перемещение)</p>
<p>9.2.1.14 Применять формулу взаимосвязи линейной и угловой скорости при решении задач Критерии оценивания: Использует понятия линейных и угловых величин для описания равномерного движения тела по окружности</p>	<p>Распознает обозначение и произношение физических величин, как линейная и угловая скорости,их единиц измерения V (м/с)-линейная скорость,W(рад/с)-угловая скорость),записывает их формулы: $V=2\pi Rv$ $W=V/R$</p>	<p>Преобразовывает единицы измерения линейной и угловой скоростей в системе СИ,записывает их формулы</p>	<p>Применяет формулы взаимосвязи угловой и линейной скоростей в решении задач,выводит из данных формул другие физические величины (период,частоту,радиус)</p>

2 МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ ИТОГОВОЙ АТТЕСТАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ С ООП

Современный этап модернизации казахстанской системы образования и науки предполагает доступность для каждого ребенка качественного школьного образования, возможность получить новые профессиональные навыки в колледже и университете, развить исследовательские и творческие компетенции, обучаться в течение жизни.

Важной составляющей всего образовательного процесса является процесс оценивания результатов деятельности обучающихся. Государственные общеобязательные стандарты образования обновленного содержания задают новые требования как к содержанию, так и к результатам освоения уровня основного общего образования.

Процессы обновления содержания образования привели к переосмыслению понимания учебных достижений и соответствующих им подходов к оцениванию. В связи с этим современная школа должна стремиться сделать систему оценивания более содержательной, объективной, дифференцированной и гуманной.

Основным объектом системы итоговой аттестации обучающихся выступают ожидаемые результаты освоения ГОСО и учебных программ основного и общего среднего образования.

В Приказе Министра образования и науки Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 125 «Об утверждении Типовых правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» дано следующее определение:

«итоговая аттестация обучающихся – процедура, проводимая с целью определения степени освоения обучающимися объема учебных дисциплин, предусмотренных государственным общеобязательным стандартом соответствующего уровня образования, утвержденным постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080» [2].

Далее в приказе приводится установленный порядок проведения итоговой аттестации обучающихся с описанием формы, условий, процедуры проведения итоговой аттестации обучающихся.

В п. 37 данного приказа указывается о том, что итоговая аттестация для обучающихся 9 (10) класса проводится в следующих формах:

- письменного экзамена по родному языку (по языку обучения) – письменная работа (эссе), для обучающихся школ с углубленным изучением предметов гуманитарного цикла - письменная работа (статья, рассказ, эссе);
- письменного экзамена по математике (алгебре);
- письменного экзамена по казахскому языку и литературе в классах с русским, узбекским, уйгурским и таджикским языками обучения и

письменного экзамена по русскому языку и литературе в классах с казахским языком обучения;

- письменного экзамена по предмету по выбору (физика, химия, биология, география, геометрия, история Казахстана, всемирная история, литература (по языку обучения), иностранный язык (английский, французский, немецкий), информатика).

Необходимо отметить, что итоговая аттестация в 11 классах в 2019/2020 учебном году в школах республики проводится по старому формату, поскольку нынешние выпускники 11 класса завершают обучение по ГОСО 2012 года.

В связи с этим данные методические рекомендации большей частью адресованы выпускникам 9 классов.

Инновационные процессы в сфере образования направлены на интеграцию детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательную среду. Инклюзивное образование не ограничивается предоставлением лишь права на образование, государство должно обеспечивать качественными знаниями, соответствующими современным потребностям экономики.

Центром развития инклюзивного образования был проведен мониторинг числа обучающихся 9 классов в разрезе всех регионов страны с учетом обучающихся 9 классов с особыми образовательными потребностями, в т.ч обучающихся по индивидуальным учебным программам.

Согласно данным, поступившим из управлений образования количество обучающихся 9 классов в общеобразовательных школах республики составило 266 059 тысяч, в том числе обучающихся с особыми образовательными потребностями – 2823, что составило в среднем 1% от общего количества обучающихся 9 классов. При этом доля обучающихся 9 класса с ООП варьируется с самого низкого показателя 0,22% (Мангистауская обл.) до самого высокого - 4,40%

Таблица 24 – Статистические данные по количеству обучающихся 9 классов с особыми образовательными потребностями на 2019-2020 учебный год в Республике Казахстан в разрезе регионов

Регион	Общее количество обучающихся 9-классов	Количество обучающихся 9-классов с ООП	%
Акмолинская область	10446	179	1,71%
Актюбинская область	12035	83	0,68%
Алматинская область	32391	190	0,58%
Атырауская область	9893	100	1,01%

Таблица 24 – продолжение

1	2	3	4
ЗКО	8828	158	1,78%
Жамбылская область	18482	182	0,98%
Карагандинская область	17184	129	0,75%
Костанайская область	9508	423	4,40%
Кызылординская область	12867	105	0,81%
Мангистауская область	11566	26	0,22%
Павлодарская область	9109	137	1,50%
СКО	6569	95	1,44%
Туркестанская область	39362	295	0,74%
ВКО	16260	347	2,10%
г. Нур-Султан	12818	119	0,92%
г. Алматы	22831	48	0,21%
г. Шымкент	15910	207	1,30%
Всего	266059	2823	1%

Наибольшее количество обучающихся 9 классов с особыми образовательными потребностями встречается в Костанайской области и составляет 4,40% от общего количества обучающихся 9 классов, наименьший показатель можно увидеть в г. Алматы, что составляет 0,21% от общего количества обучающихся 9 классов региона. Средний показатель доли обучающихся 9 классов с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных школах республики составил 1% от общего количества учащихся 9 классов.

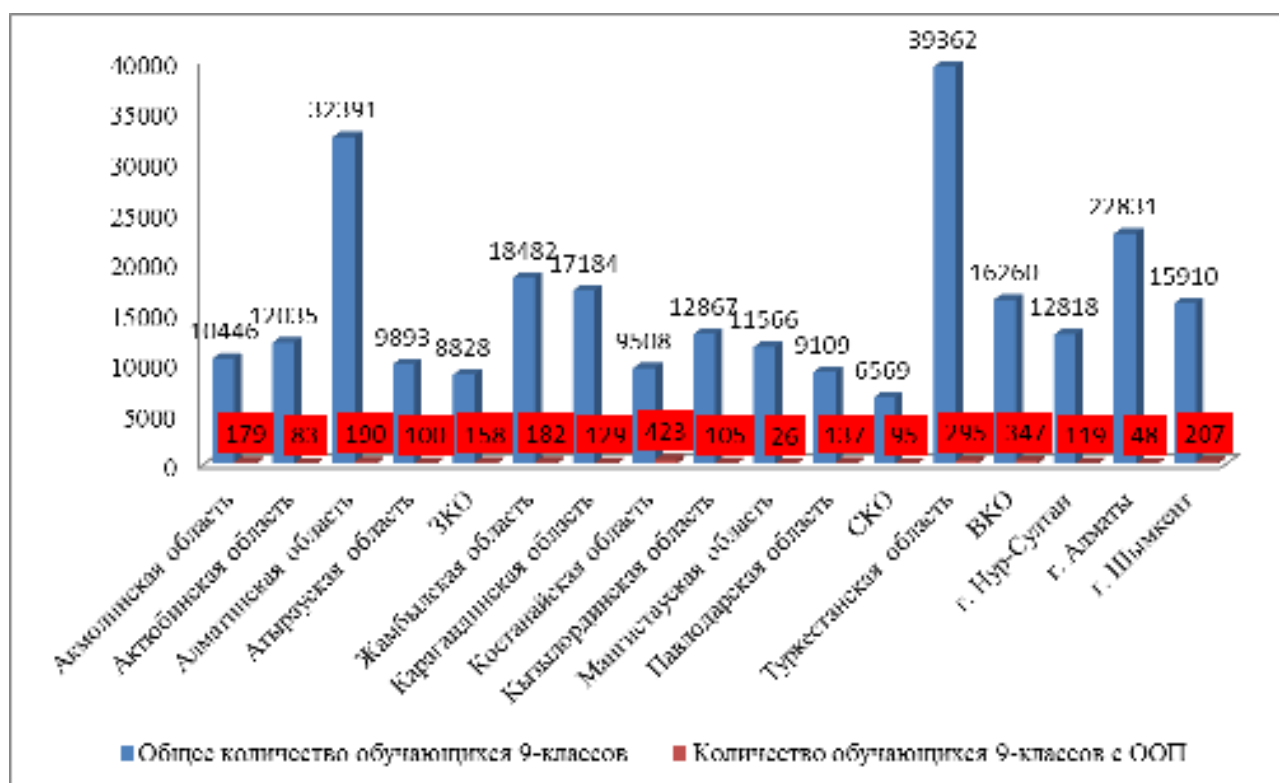

Рисунок 8 – Статистические данные по количеству обучающихся 9 классов с особыми образовательными потребностями на 2019-2020 учебный год в Республике Казахстан в разрезе регионов

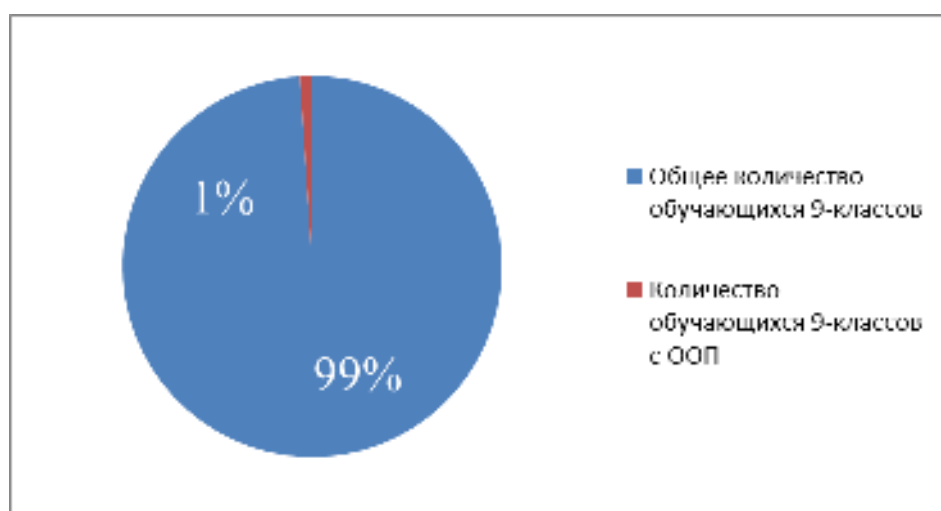

Рисунок 9 – Соотношение количества обучающихся с особыми образовательными потребностями и общего количества обучающихся 9 классов на 2019-2020 учебный год в Республике Казахстан

В республике 9 классы обучаются на казахском, русском, уйгурском, узбекском и др. языках; среди них доля обучающихся с особыми

образовательными потребностями с казахским языком обучения составила 54%, с русским языком обучения – 45% и 1% с другими языками.

Таблица 25 – Статистические данные по количеству обучающихся 9 классов с особыми образовательными потребностями на 2019-2020 учебный год в Республике Казахстан в разрезе языков обучения

Регион	Количество обучающихся 9-классов с ООП	на казахском языке	на русском языке	на уйгырском языке	на узбекском языке
Акмолинская область	179	39	140		
Актюбинская область	83	61	22		
Алматинская область	190	138	50	2	
Атырауская область	100	85	15		
ЗКО	158	103	55		
Жамбылская область	182	122	60		
Карагандинская область	129	48	81		
Костанайская область	423	79	358		
Кызылординская область	105	105	0		
Мангистауская область	26	24	2		
Павлодарская область	137	41	96		
СКО	95	15	80		
Туркестанская область	295	286	9		
ВКО	347	148	199		
г. Нур-Султан	119	57	62		
г. Алматы	48	25	21	2	
г. Шымкент	207	165	31		11
Всего	2823	1541	1281	4	11

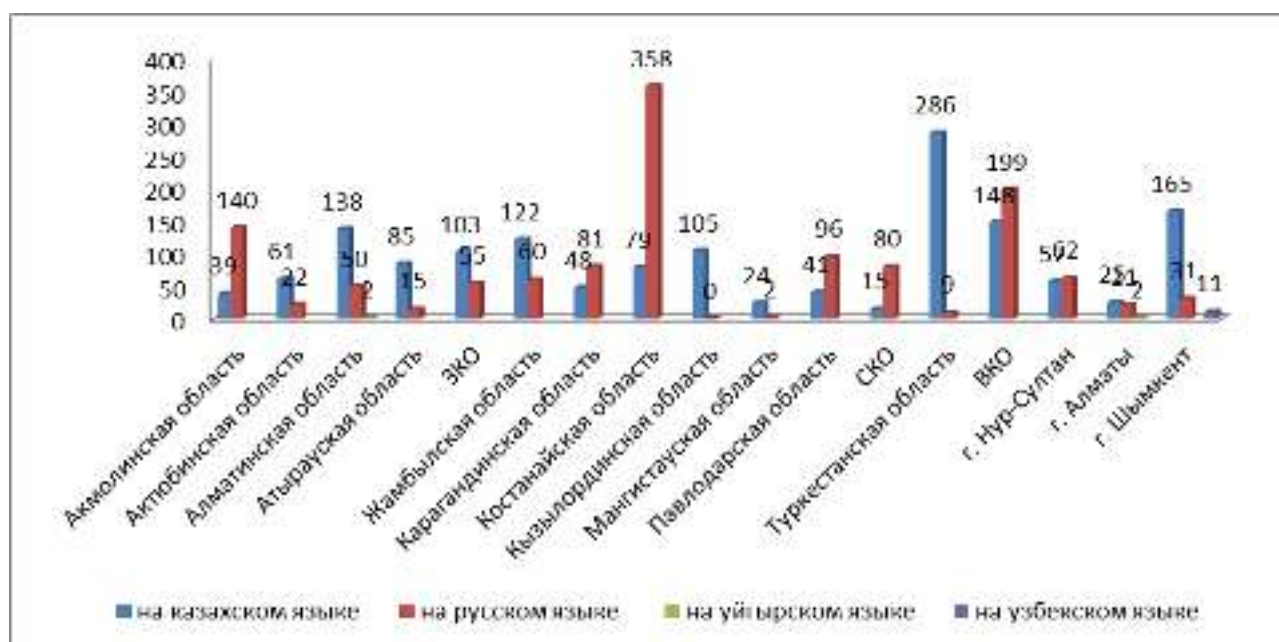

Рисунок 10 – Доля обучающихся 9 классов с особыми образовательными потребностями на 2019-2020 учебный год по регионам Республики Казахстан в разрезе языков обучения

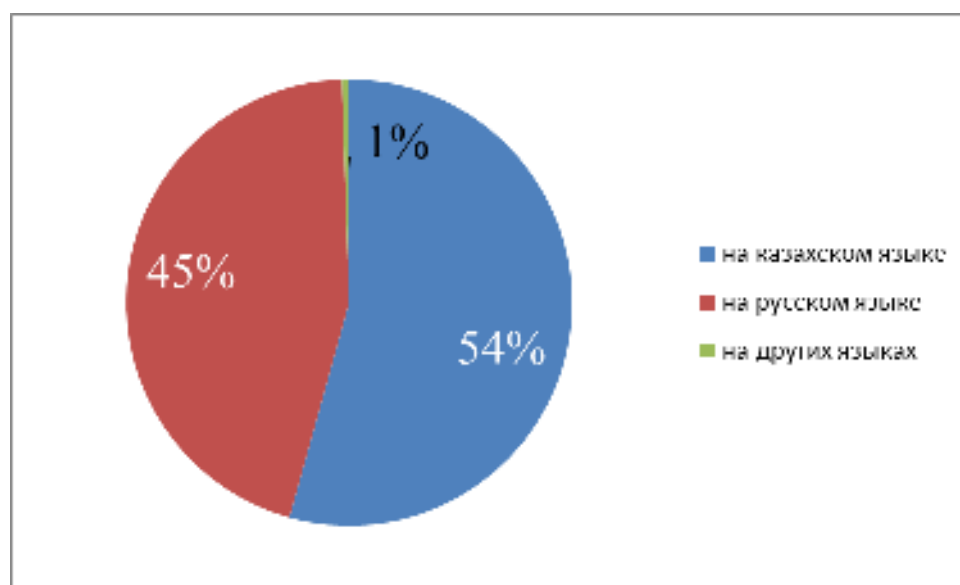

Рисунок 11 – Доля обучающихся 9 классов с особыми образовательными потребностями в Республике Казахстан на 2019-2020 учебный год в разрезе языков обучения

В республике обучаются 2823 учащихся 9 классов с особыми образовательными потребностями, из них 1231 обучается по индивидуальной учебной программе, что составляет в среднем 44%. Наибольший количественный показатель обучающихся по индивидуальной учебной

программе наблюдается в Туркестанской области: 270 из 295 (92%), наименьший – в Кызылординской: 3 из 105 (3%).

Таблица 26 – Статистические данные по количеству обучающихся 9 классов с ООП в Республике Казахстан, которые обучаются по индивидуальной учебной программе на 2019-2020 учебный год в разрезе регионов

Регион	Количество обучающихся 9-классов с ООП	Из них, обучающиеся по индивидуальной учебной программе	Доля в %
Акмолинская область	179	58	32%
Актюбинская область	83	42	50%
Алматинская область	190	101	53%
Атырауская область	100	64	64%
ЗКО	158	62	39%
Жамбылская область	182	103	57%
Карагандинская область	129	41	32%
Костанайская область	423	0	0%
Кызылординская область	105	3	3%
Мангистауская область	26	24	92%
Павлодарская область	137	82	60%
СКО	95	54	57%
Туркестанская область	295	270	92%
ВКО	347	137	39%
г. Нур-Султан	119	55	46%
г. Алматы	48	17	35%
г. Шымкент	207	118	57%
Всего	2823	1231	44%

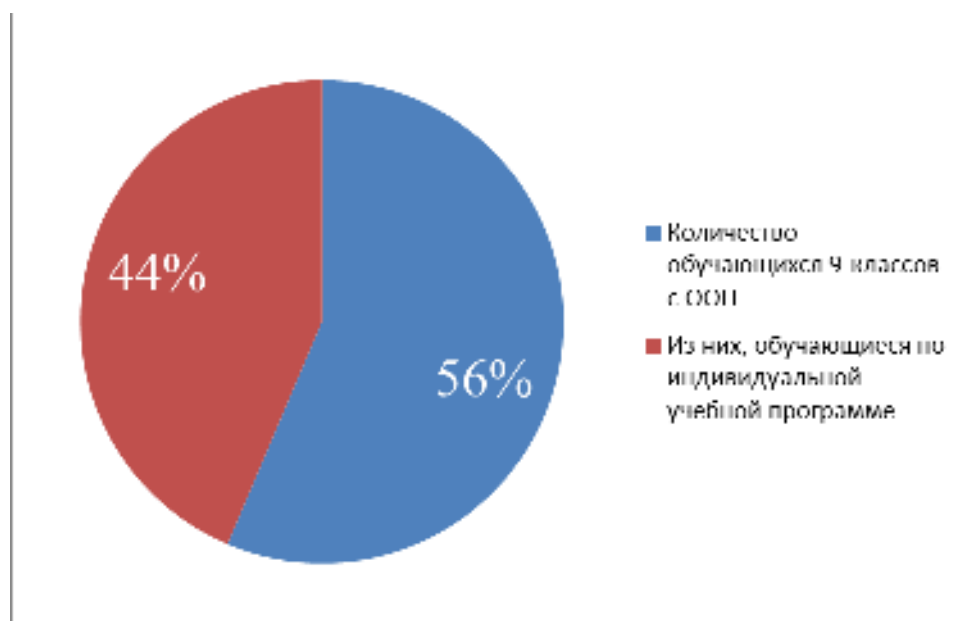

Рисунок 12 – Доля обучающихся 9 классов с ООП в Республике Казахстан, которые обучаются по индивидуальной учебной программе на 2019-2020 учебный год

Ниже представлены показатели по обучающимся 9 классов с ООП в разрезе город-село. В городских школах количество обучающихся с ООП составило 1291, в сельских – 1534, что составляет 54%. Таким образом, в сельских школах количество учащихся 9-х классов с ООП преобладает по сравнению с городскими школами.

Таблица 27 – Статистические данные по количеству обучающихся 9 классов с ООП в Республике Казахстан, на 2019-2020 учебный год в разрезе город/село

Регион	Количество обучающихся 9-классов с ООП
город	1291
село	1534

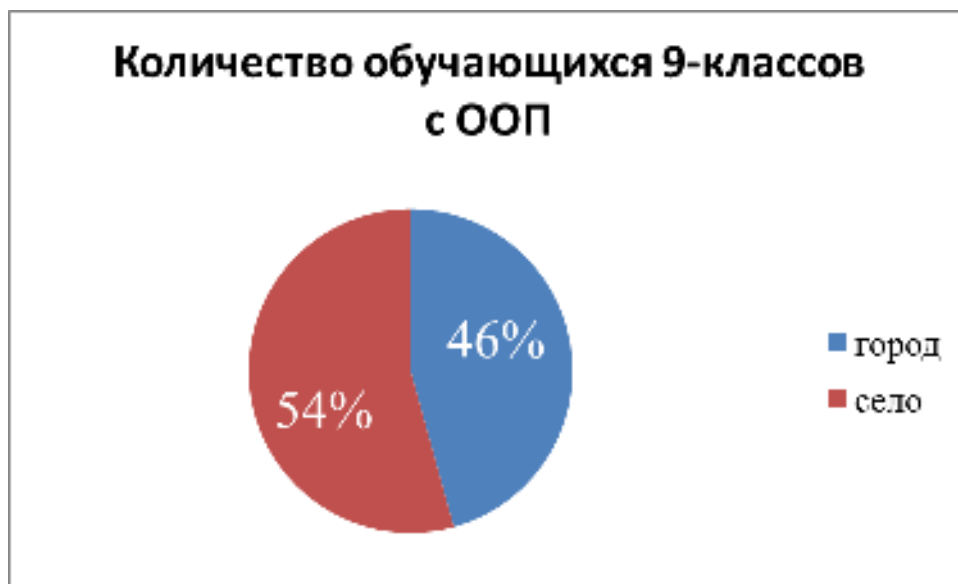

Рисунок 13 – Доля обучающихся 9 классов с ООП в Республике Казахстан, на 2019-2020 учебный год в разрезе город/село

По результатам проведенного мониторинга наблюдаем, что во всех регионах страны есть обучающиеся 9-х классов с особыми образовательными потребностями, в том числе обучающиеся по индивидуальной учебной программе. Этот факт подчеркивает актуальность данных методических рекомендаций в части нового формата проведения итоговой аттестации обучающихся в 2019-2020 учебном году в школах страны.

Обучающиеся 9 классов с ООП, которые не имеют освобождения от экзаменов, должны будут пройти итоговую аттестацию. Обучающиеся с ООП 9 классов, которые обучаются по индивидуальной учебной программе, имея справку об освобождении, могут, по желанию и согласованию со службой психолого-педагогического сопровождения сдавать экзамены итоговой аттестации. В связи с этим организации образования должны предоставить им возможность и в установленном порядке создать условия всем обучающимся для прохождения итоговой аттестации с учетом их особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей.

Рассмотрим порядок, процедуры и условия организации итоговой аттестации обучающихся с учетом их особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей.

Приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 125 были утверждены Типовые правила проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования, в которых прописаны пункты по оцениванию обучающихся с особыми образовательными потребностями.

В главе 3 настоящего приказа о порядке проведения текущего контроля успеваемости обучающихся по обновленному содержанию среднего образования указано, что при оценивании обучающихся с особыми образовательными потребностями учитель использует дифференцированные и/или индивидуальные задания, а также вносит изменения в критерии оценивания с учетом особенностей обучающегося, в том числе при реализации индивидуальных учебных программ.

В главе 4 прописан порядок проведения итоговой аттестации обучающихся, согласно которому вопрос о необходимости проведения итоговой аттестации обучающихся с особыми образовательными потребностями и обучающихся по индивидуальным учебным программам решается педагогическим советом в соответствии с индивидуальными особенностями обучающихся. Экзаменационные материалы итоговой аттестации детей с особыми образовательными потребностями обучающихся в специальных организациях образования и специальных классах в общеобразовательных школах разрабатываются районными, городскими отделами образования или управлением образования.

Согласно п. 58 данного приказа, в 9 (10) классе на выполнение письменных работ отводится 2 астрономических часа, на математику (алгебру) (письменно) – 3 астрономических часа (в специализированных школах физико-математического направления – 4 часа). Для детей с особыми образовательными потребностями, которые проходят итоговую аттестацию, предоставляется дополнительное время при сдаче экзамена, согласно решению Экзаменационной комиссии по итоговой аттестации обучающихся (далее – Комиссия) в соответствии с рекомендациями школы.

Согласно п. 61 данного приказа, в период проведения письменного экзамена (кроме диктанта) обучающемуся разрешается выйти на 5 минут из классного помещения. В этом случае он сдает работу Комиссии, на экзаменационной работе отмечается продолжительность отсутствия обучающегося на экзамене. Для детей с особыми образовательными потребностями предоставляется более продолжительное время для перерыва.

Согласно п. 50 данного приказа, обучающиеся 9 (10) и 11 (12) классов освобождаются от итоговой аттестации приказами руководителей управлений образования, обучающиеся республиканских школ – приказом Министра образования и науки Республики Казахстан (далее – Министр) в следующих случаях:

- по состоянию здоровья;
- инвалиды I-II группы, инвалиды детства, дети-инвалиды;
- участники летних учебно-тренировочных сборов, кандидаты в сборную команду Республики Казахстан для участия в международных олимпиадах (соревнованиях);

- смерти близких родственников (родители, дети, усыновители, усыновленные полнородные и неполнородные братья и сестры, дедушка, бабушка);

- чрезвычайных ситуаций социального, природного и техногенного характера.

Приказы об освобождении обучающихся от итоговой аттестации издаются на основании следующих документов:

1) заключения врачебно-консультационной комиссии согласно форме № 035-1/у, утвержденной приказом исполняющего обязанности Министра здравоохранения Республики Казахстан от 23 ноября 2010 года № 907 «Об утверждении форм первичной медицинской документации организаций здравоохранения» (зарегистрированным в Реестре государственной регистрации нормативных правовых актов под № 6697), для категории обучающихся указанных в подпункте 1) и 2) пункта 50 настоящих Правил;

2) выписки из решения педсовета и ходатайства школы, для категории обучающихся указанных в пункте 50 настоящих Правил;

3) подлинников и копий табелей успеваемости обучающихся (далее - табель) в соответствии с формой, утвержденной приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 23 октября 2007 года № 502 «Об утверждении формы документов строгой отчетности, используемых организациями образования в образовательной деятельности» (зарегистрированный в Реестре государственной регистрации нормативных правовых актов под № 4991), для категории обучающихся указанных в пункте 50 настоящих Правил. Подлинники табелей после сверки с его копиями возвращаются администрации школы.

Документы, указанные в подпунктах 2) и 3) настоящего пункта, заверяются подписью руководителя и печатью школы.

Обучающийся 9 (10) и 11 (12) классов, заболевший в период итоговой аттестации, сдает пропущенные экзамены после выздоровления [2].

Согласно приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 125 «Об утверждении Типовых правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» (с изменениями и дополнениями согласно приказу Министра образования и науки Республики Казахстан № 509 от 26 ноября 2019 г.) итоговая аттестация для обучающихся 9 (10) класса проводится в следующих формах:

1) письменного экзамена по родному языку (по языку обучения) – письменная работа (эссе), для обучающихся школ с углубленным изучением предметов гуманитарного цикла - письменная работа (статья, рассказ, эссе);

2) письменного экзамена по математике (алгебре);

3) письменного экзамена по казахскому языку и литературе в классах с русским, узбекским, уйгурским и таджикским языками обучения и письменного экзамена по русскому языку и литературе в классах с казахским языком обучения;

4) письменного экзамена по предмету по выбору (физика, химия, биология, география, геометрия, история Казахстана, всемирная история, литература (по языку обучения), иностранный язык (английский, французский, немецкий), информатика).

Материалы экзаменационных работ (задания и схемы выставления баллов) для обучающихся 9 (10) класса готовятся управлениями образования областей, городов Нур-Султан, Алматы и Шымкент (далее – УО), для обучающихся 9 (10) класса республиканских школ и для обучающихся 11 (12) класса школ – Министерством образования и науки Республики Казахстан (далее – Министерство).

Группы разработчиков по учебным предметам готовят варианты заданий по итоговой аттестации:

- для общеобразовательной школы по родному языку и математике – 2 варианта (основных) + 1 вариант (дополнительный);

- для школ с углубленным изучением предметов гуманитарного цикла для письменного экзамена по родному языку (по языку обучения) – 2 варианта (основных) + 1 вариант (дополнительный);

- для специализированных школ физико-математического направления для письменного экзамена по математике – 2 варианта (основных) + 1 вариант (дополнительный);

- для всех школ по казахскому языку и литературе в классах с русским, узбекским, уйгурским и таджикским языками обучения и письменного экзамена по русскому языку и литературе в классах с казахским языком обучения – 2 варианта (основных) + 1 вариант (дополнительный);

- для всех школ по предмету по выбору (физика, химия, биология, география, геометрия, история Казахстана, всемирная история, литература (по языку обучения), иностранный язык (английский, французский, немецкий), информатика) – 2 варианта (основных) + 1 вариант (дополнительный);

- для специальных организаций, специальных классов и групп – 1 вариант.

- для обучающихся с особыми образовательными потребностями в организациях образования – вариант согласно индивидуальному учебному плану обучающегося (Основание: Приказ Министра образования и науки РК «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций образования соответствующих типов» от 30 октября 2018 года № 595: дети с особыми образовательными потребностями, обучающиеся в условиях инклюзивного образования по заключению и рекомендациям психолого-медико-педагогической консультации, обучаются по типовой учебной или индивидуальной учебной программе (примечание – разработку учебных

заданий по итоговой аттестации для детей с ООП осуществляют педагоги организации образования и утверждают на педсовете).

В соответствии с вышеуказанным приказом Министра образования и науки РК № 125 «Об утверждении Типовых правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» вопрос о необходимости проведения итоговой аттестации обучающихся с ООП и обучающихся по индивидуальным учебным программам решается педагогическим советом в соответствии с индивидуальными особенностями обучающихся.

Основанием для рассмотрения данных вопросов на педсовете является Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 2 июля 2018 года № 317 «О внесении изменений в приказ исполняющего обязанности Министра образования и науки Республики Казахстан от 16 мая 2008 года № 272 «Об утверждении Типовых правил деятельности педагогического совета и порядка его избрания в организациях дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего, общего среднего и дополнительного образования», согласно которому «педагогический совет рассматривает вопросы:

- 1) планирования и реализации учебно-воспитательной работы;
- 2) утверждения рабочих учебных планов;
- 3) качества предоставления образовательных услуг;
- 4) разработки рекомендаций к организации учебно-воспитательной и коррекционно-развивающей работы с *учетом индивидуальных особенностей обучающихся (воспитанников) на основании данных об успеваемости и психолого-педагогических особенностей развития обучающихся (воспитанников) для обеспечения инклюзивного, специального образования;*
- 5) принятие решений по проведению промежуточной и итоговой аттестации обучающихся, их допуска к экзаменам, освобождения обучающихся от экзаменов на основании представленных документов»[18].

Таким образом, целью оценивания итоговой аттестации в разрезе каждого предмета является определение степени освоения обучающимися объема учебной программы по предметам в соответствии с государственным общеобязательным стандартом основного среднего образования.

Итоговая аттестация обучающихся охватывает содержание типовой учебной программы по предметам основного среднего образования по обновленному содержанию. Уровень знаний и умений, а также навыки обучающихся определяются ожидаемыми результатами ГОСО.

Итоговая аттестация обучающихся является частью системы критериального оценивания, которая включает формативное и суммативное оценивание.

Спецификации итоговой аттестации составлены в тесной связи с системой критериального оценивания и учебными программами обновленного содержания образования.

Содержание экзаменационных работ направлено на достижение ожидаемых результатов учебной программы по предмету и навыки, которыми должны овладеть обучающиеся.

Система критериального оценивания

Рисунок 14 – Система критериального оценивания

Оценивание экзаменационных работ осуществляется по бальной системе, определяется процентное соотношение к баллу и ставится соответствующая оценка.

Спецификации содержат требования к содержанию, структуре и проведению итогового суммативного оценивания в соответствии с уровнем образования.

Содержание итоговой аттестации и ожидаемые результаты регламентируются спецификацией в разрезе каждого предмета и языка обучения.

Ниже даны описания экзаменационных работ по каждому предмету в соответствии со спецификацией итоговой аттестации.

Письменный экзамен по родному языку (письменный экзамен по родному языку (по языку обучения) – письменная работа (эссе), для обучающихся школ с углубленным изучением предметов гуманитарного цикла - письменная работа (статья, рассказ, эссе)

Чтение и письмо	2 часа
Экзаменационная работа предполагает работу с двумя текстами (общий объем текстов – 400-450)	

слов). На основе текстов обучающиеся выполняют письменную работу – эссе-аргументация (170-200 слов), при этом используя соответствующую лексику, приводя в качестве аргументов переработанную информацию из обоих текстов. Пользоваться словарями запрещается.	
Максимальный балл	21 баллов

Задачи оценивания

301	<p>Коммуникативная компетенция Обучающиеся должны уметь</p> <ul style="list-style-type: none"> - понимать и интерпретировать главную и детальную информацию (текстовую, числовую, графическую) текстов различных типов, жанров и стилей; - извлекать необходимую информацию из различных источников, анализируя и синтезируя ее; - создавать тексты разных типов, жанров и стилей, синтезируя услышанную и прочитанную информацию; - писать собственный текст проблемного характера (статья, эссе, письмо и др.), демонстрируя способность анализировать и оценивать предложенную информацию.
302	<p>Языковая компетенция Обучающиеся должны уметь</p> <ul style="list-style-type: none"> - соблюдать грамматические, орфографические, пунктуационные и стилистические нормы.

Распределение баллов по задачам оценивания представлено в таблице.

Задачи оценивания	Всего
30 1 Коммуникативная компетенция	10
30 2 Языковая компетенция	10
ВСЕГО	20

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-7	0-39	2 (неудовлетворительно)
8-12	40-64	3 (удовлетворительно)
13-16	65-84	4 (хорошо)
17-20	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	<p>Обучающийся демонстрирует глубокие знания родного языка. Находит и обрабатывает информацию из различных источников, свободно выражает свои мысли. Приводит подробное объяснение точки или точек зрения в соответствии с темой.</p> <p>Умеет передавать сложные идеи убедительно, может привлечь внимание целевой аудитории, при этом выполняя требуемые коммуникативные задачи.</p> <p>Эффективно использует широкий ряд сложных структур, лексику активного и пассивного запаса, определенный стиль, различные языковые средства и приемы, соответствующие цели высказывания. Демонстрирует безошибочное и точное использование грамматических структур. Высокий уровень грамотности.</p>
4	<p>Обучающийся демонстрирует достаточные знания русского языка. Находит и обрабатывает информацию из различных источников. Умеет передавать идеи четко и понятно в большинстве случаев.</p> <p>Текст имеет четкую структуру и логически последователен с использованием различных средств связи и структур, но некоторые важные идеи не развиты. Структура письма четкая, но последовательность иногда нарушается.</p> <p>Правильно использует достаточное количество языковых структур и словарного запаса, включая лексику пассивного запаса.</p> <p>Использует простые и сложные грамматические структуры. Временами допускает ошибки, не затрудняющие понимание содержания текста.</p>
3	<p>Обучающийся демонстрирует базовые знания русского языка. Задание выполняет не до конца, или текст содержит несколько важных идей, но при этом есть серьезные упущения.</p> <p>Текст составлен нечетко; идеи не связаны или связаны в недостаточной степени. Часто нарушает основные правила данного типа текста.</p> <p>Словарный состав ограниченный, слова повторяются, частые ошибки. Повторяющиеся ошибки как серьезные, так и незначительные часто затрудняют понимание содержания текста.</p> <p>Не имеет никакого представления об использовании определенного стиля, грамматических форм, соответствующих цели текста.</p>
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

Письменный экзамен по математике (алгебре)

Время выполнения	3 часа
<p>Экзаменационная работа состоит из 2 частей.</p> <p>Часть А содержит 10 заданий с выбором одного правильного ответа из пяти предложенных. Задания оцениваются в 1 балл.</p> <p>Часть В содержит 8-10 заданий, требующих краткого или развернутого ответов. Задания оцениваются в 2-8 баллов.</p> <p>Обучающиеся могут использовать математические инструменты: линейка и циркуль.</p> <p>Не разрешается пользоваться калькулятором.</p>	
Максимальный балл	50 баллов

Задачи оценивания

301	Математические приемы Обучающиеся должны уметь воспроизводить, выбирать и использовать математические факты, понятия и приемы.
302	Применение математики Обучающиеся должны уметь: - выбирать рациональный подход и применять соответствующий прием при решении задач, в том числе многоэтапных; - моделировать ситуации, в том числе связанные с реальными событиями, используя математические приемы и методы, и интерпретировать решения в контексте задач; - использовать логические аргументы для представления результатов решения или для доказательств математических высказываний; - представлять решения и приводить аргументы, используя подходящие математические обозначения и форму записи.

Распределение баллов по задачам оценивания

Задачи оценивания	Всего
301 Математические приемы	25
302 Применение математики	25
Итого:	50

Распределение баллов по разделам учебной программы.

Числа	Алгебра	Статистика и теория вероятностей	Математическое моделирование и анализ
16% - 24% (8-12 баллов)	42% - 50% (21-25 баллов)	12% - 20% (6-10 баллов)	16% - 24% (8-12 баллов)

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0 – 19	0 – 39	2 (неудовлетворительно)
20 – 32	40 – 64	3 (удовлетворительно)
33 – 42	65 – 84	4 (хорошо)
43 – 50	85 – 100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная

оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Обучающийся демонстрирует глубокое знание и понимание предмета. Обучающийся является в полной мере компетентным в использовании математических приемов, содержащихся в учебной программе, и способен выбрать метод решения, соответствующий конкретной ситуации. Обучающийся владеет прочными арифметическими навыками и способен производить точные вычисления. Обучающийся способен применять математические приемы в различных контекстах, знакомых и незнакомых. Обучающийся может использовать правильные математические суждения при решении задач, четко обосновывая выбор математических приемов.
4	Обучающийся демонстрирует хорошее знание и понимание предмета. Обучающийся является компетентным в использовании математических приемов, содержащихся в учебной программе, и способен выбрать метод решения, соответствующий конкретной ситуации. Обучающийся владеет хорошими арифметическими навыками. Обучающийся применяет свои знания для решения задач, представленных в известных контекстах, в том числе многоступенчатых задач. В своих решениях обучающийся использует математические суждения. Обучающийся выбирает эффективные методы для поиска решений, проверяя, насколько правдоподобны эти решения.
3	Обучающийся демонстрирует базовые знания по предмету. Обучающийся является компетентным в использовании некоторых математических приемов, содержащихся в учебной программе. Обучающийся может выполнять стандартные арифметические вычисления, алгебраические преобразования. Обучающийся умеет применять свои знания при решении типовых задач. Иногда при решении несложных задач обучающийся может определить соответствующие математические приемы и применить их для поиска решения. В некоторых случаях обучающийся может интерпретировать результаты решения в заданном контексте.
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

Письменный экзамен по казахскому языку и литературе в классах с русским, узбекским, уйгурским и таджикским языками обучения и письменный экзамен по русскому языку и литературе в классах с казахским языком обучения

Время выполнения	2 часа
<p>Экзаменационная работа состоит из трёх обязательных заданий, выполняемых по одному тексту, которая оценивает способности обучающихся демонстрировать навыки понимания прочитанного (чтение на понимание основного содержания, чтение на полное понимание прочитанного).</p> <p>В Задании 1 обучающиеся находят в тексте слова, которые соответствуют предложенным определениям.</p> <p>В Задании 2 обучающиеся составляют предложения, которые должны начинаться с</p>	

заданных слов и означать то же самое, что и исходное предложение. В Задании 3 обучающиеся отвечают на вопросы по тексту , требующие краткого и/или развёрнутого ответа, извлекая общую и специфическую информацию, выражая собственные	
Максимальный балл	30 балл

Задачи оценивания

301	Коммуникативная компетенция Обучающиеся должны уметь - понимать содержание сплошных и несплошных текстов определенной сложности в рамках изученных тем; - анализировать и синтезировать содержание текста, формулируя обоснованные выводы и критическую оценку прочитанного; - распознавать явное и скрытое значение слов, значение средств художественной изобразительности; - использовать определенные стратегии чтения.
302	Языковая компетенция Обучающиеся должны уметь - соблюдать грамматические, орфографические и пунктуационные нормы.

Распределение баллов

Задачи оценивания	Всего
301 Коммуникативная компетенция	5
301 Коммуникативная компетенция	10
302 Языковая компетенция	5
301 Коммуникативная компетенция	5
302 Языковая компетенция	5
ВСЕГО	30

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов. Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0 – 11	0-39	2 (неудовлетворительно)
12 – 19	40-64	3 (удовлетворительно)
20 – 25	65-84	4 (хорошо)
26 – 30	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На

практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Обучающийся демонстрирует высокий уровень понимания текстов и способность отвечать на вопросы, свободно и эффективно применяет лексику в социальных и академических целях, безошибочно использует широкий спектр словарного запаса и грамматических форм, ожидаемых на данном уровне.
4	Обучающийся демонстрирует повышенный уровень понимания и способность отвечать на вопросы по тексту; с небольшими ошибками использует достаточное количество грамматических структур и словарного запаса, ожидаемых на данном уровне; небольшая неточность в подборе слов; допускает некоторые серьезные и ряд мелких ошибок.
3	Обучающийся демонстрирует базовый уровень понимания и способность отвечать на вопросы по тексту; использует небольшое количество грамматических структур, ожидаемых на данном уровне; словарный запас скуден, слова повторяются с частыми ошибками.
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

Письменный экзамен по предмету по выбору (физика, химия, биология, география, геометрия, история Казахстана, всемирная история, литература (по языку обучения), иностранный язык (английский, французский, немецкий), информатика).

Геометрия

Время выполнения	2 часа
Экзаменационная работа содержит 8-10 заданий , требующих краткого или развернутого ответов. Задания оцениваются в 2-8 баллов. Обучающиеся могут использовать математические инструменты: линейка и циркуль. Не разрешается пользоваться калькулятором.	
Максимальный балл	30 баллов

Задачи оценивания

301	Геометрические приемы Обучающиеся должны уметь воспроизводить, выбирать и использовать геометрические факты, аксиомы, теоремы и их следствия.
302	Применение геометрии Обучающиеся должны уметь: ☐ выбирать рациональный подход и применять соответствующий прием при решении задач, в том числе многоэтапных; ☐ моделировать ситуации, в том числе связанные с реальными событиями, используя геометрические приемы и методы, и интерпретировать решения в контексте задач; ☐ использовать логические аргументы для представления результатов решения или для доказательств геометрических высказываний; ☐ представлять решения и приводить аргументы, используя подходящие геометрические обозначения и форму записи.

Распределение баллов

Распределение баллов по задачам оценивания.

Задачи оценивания	Всего
301 Геометрические приемы	12
302 Применение геометрии	18
Итого	30

Распределение баллов по предмету «Геометрия» по подразделам.

Понятие о геометрических фигурах	Взаимное расположение геометрических фигур	Метрические соотношения	Векторы и преобразования
13% - 27% (4-8 баллов)	13% - 27% (4-8 баллов)	33% - 47% (10-14 баллов)	13% - 27% (4-8 баллов)

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-11	0-39	2 (неудовлетворительно)
12-19	40-64	3 (удовлетворительно)
20-25	65-84	4 (хорошо)
26-30	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ, обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Обучающийся демонстрирует глубокое знание и понимание предмета. Обучающийся является в полной мере компетентным в использовании геометрических приемов, содержащихся в учебной программе, и способен выбрать метод решения, соответствующий конкретной ситуации. Обучающийся способен применять геометрические приемы в различных контекстах, знакомых и незнакомых. Обучающийся может использовать правильные геометрические суждения при решении задач, четко обосновывая выбор геометрических приемов.

4	Обучающийся демонстрирует хорошее знание и понимание предмета. Обучающийся является компетентным в использовании геометрических приемов, содержащихся в учебной программе, и способен выбрать метод решения, соответствующий конкретной ситуации. Обучающийся применяет свои знания для решения задач, представленных в известных контекстах, в том числе многоступенчатых задач. В своих решениях обучающийся использует геометрические суждения. Обучающийся выбирает эффективные методы для поиска решений, проверяя, насколько правдоподобны эти решения.
3	Обучающийся демонстрирует базовые знания по предмету. Обучающийся является компетентным в использовании некоторых геометрических приемов, содержащихся в учебной программе. Обучающийся умеет применять свои знания при решении типовых задач. Иногда при решении несложных задач обучающийся может определить соответствующие геометрические приемы и применить их для поиска решения. В некоторых случаях обучающийся может интерпретировать результаты решения в заданном контексте.
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

Биология

Время выполнения	2 часа
<p>Экзаменационная работа состоит из 2 частей.</p> <p>Часть А содержит 15 заданий с выбором одного правильного ответа из четырех предложенных. Задания оцениваются в 1 балл.</p> <p>Часть В содержит 4-5 структурированных заданий, состоящих из нескольких вопросов. Задания оцениваются в 2-10 баллов.</p> <p>Учащиеся могут использовать линейку, карандаш и ластик.</p> <p>Все вопросы являются обязательными для выполнения.</p> <p>Разрешается пользоваться калькулятором.</p>	
Максимальный балл	50 баллов

Задачи оценивания

301	<p>Знание и понимание</p> <p>Обучающиеся должны знать и понимать:</p> <ul style="list-style-type: none"> - биологические явления, факты, законы, определения, понятия и теории; - научную лексику, терминологию, условные обозначения (включая символы, величины и единицы измерения); - физические величины и способы их определения;
302	<p>Обработка, применение и оценивание информации</p> <p>Обучающиеся должны уметь:</p> <ul style="list-style-type: none"> - находить, выбирать, систематизировать информацию из различных источников; - представлять информацию в различных формах; - работать с числовыми и другими данными; - использовать информацию при определении образцов, описывать этапы работы и делать выводы; - давать обоснованные объяснения явлениям; - решать задачи.

Распределение баллов

Распределение баллов по задачам оценивания

Задачи оценивания	Всего
3О1 Знание и понимание	25
3О2 Обработка, применение и оценивание информации	25
Всего	50

Распределение баллов по разделам учебной программы (7-9 классы).

Многообразие, структура и функции живых организмов	Размножение, наследственность, изменчивость, эволюционное развитие	Организмы и окружающая среда	Прикладные интегрированные науки
46% - 54% (23-27 баллов)	21% - 30% (11-15 баллов)	8% - 16% (4-8 баллов)	8% - 16% (4-8 баллов)

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-19	0-39	2 (неудовлетворительно)
20-32	40-64	3 (удовлетворительно)
33-42	65-84	4 (хорошо)
43-50	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Обучающийся демонстрирует глубокое знание предмета, четкое понимание основных принципов и методов предмета. Ответы обучающегося хорошо сформулированы, достоверны и развернуты, вычисления выполнены точно и правильно. Обучающийся умеет: - связывать факты с принципами и теорией, или наоборот;

	<ul style="list-style-type: none"> - собирать и использовать информацию из разных источников и представлять ее в ясной логической форме; - решать ситуационные задачи, включающие множество переменных; - обрабатывать информацию из различных источников для моделирования и решения проблем;
4	<p>Обучающийся демонстрирует хорошее знание во многих областях предмета с некоторыми упущениями, понимание основных принципов и методов предмета. Ответы обучающегося чаще всего ясно сформулированы и обоснованы; вычисления также приводят к правильному ответу.</p> <p>Обучающийся умеет:</p> <ul style="list-style-type: none"> - связывать факты в ситуациях, которые не приведены в учебной программе; - собирать и использовать информацию из разных источников и представлять в ясной логической форме; - решать задачи в ситуациях, включающих в себя ограниченное количество переменных;
3	<p>Обучающийся демонстрирует базовые знания предмета с важными упущениями и недостаточно понимает основные принципы и методы предмета. Ответы обучающегося могут содержать полезную информацию, но могут пересекаться с ненужной информацией. Обучающийся правильно проводит простые вычисления, но в более сложных вычислениях допускает ошибки.</p> <p>Обучающийся умеет:</p> <ul style="list-style-type: none"> - воспроизводить факты, которые приведены в учебной программе; - решать задачу, включающую одно действие; - собирать и представлять часть информации с данного источника; - решать задачу одним или более способами; - определять модель или проблему, где требуется минимальная обработка данных;
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

Физика

Время выполнения	2 часа
<p>Экзаменационная работа состоит из 2 частей.</p> <p>Часть А содержит 15 заданий с выбором одного правильного ответа из четырех предложенных. Задания оцениваются в 1 балл.</p> <p>Часть В содержит 4-5 заданий, требующих краткого или развернутого ответов.</p>	
<p>Задания оцениваются в 7-12 баллов.</p> <p>Разрешается пользоваться калькулятором.</p> <p>Максимальный балл 50 баллов</p>	

Задачи оценивания

301	<p>Знание и понимание</p> <p>Обучающиеся должны знать и понимать:</p> <ul style="list-style-type: none"> - физические явления, факты, законы, определения, понятия и теории; - научную лексику, терминологию, условные обозначения (включая символы, величины и единицы измерения);
-----	--

	- физические величины и способы их определения; - взаимосвязь законов природы.
302	Обработка, применение и оценивание информации Обучающиеся должны уметь: - находить, выбирать, систематизировать информацию из различных источников; - представлять информацию в различных формах; - работать с числовыми и другими данными; - использовать информацию при определении образцов, описывать этапы работы и делать выводы; - давать обоснованные объяснения явлениям; - решать задачи с количественными данными.

Распределение баллов

Распределение баллов по задачам оценивания.

Задачи оценивания	Всего
301 Знание и понимание	25
302 Обработка, применение и оценивание информации	25
Всего	50

Распределение баллов по разделам учебной программы.

Физические величины и измерение	Механика	Тепловая физика	Электричество и магнетизм	Геометрическая оптика	Элементы квантовой физики	Основы астрономии
2-8 % (1-4 баллов)	36-42 % (18-21 баллов)	22-28 % (11-14 баллов)	14-20 % (7-10 баллов)	4-10 % (2-5 баллов)	6-12 % (3-6 баллов)	2-8 % (1-4 баллов)

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-19	0-39	2 (неудовлетворительно)
20-32	40-64	3 (удовлетворительно)
33-42	65-84	4 (хорошо)
43-50	85-100	5 (отлично)

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На

практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	<p>Обучающийся демонстрирует глубокое знание предмета, четкое понимание основных принципов и методов предмета. Ответы обучающегося хорошо сформулированы, достоверны и развернуты, вычисления выполнены точно и правильно.</p> <p>Обучающийся умеет:</p> <ul style="list-style-type: none"> - связывать факты с принципами и теорией или наоборот, включая факты, которые не приведены в учебной программе; - собирать и использовать информацию из разных источников и представлять ее в ясной логической форме; - решать ситуационные задачи, включающие множество переменных; - выдвигать гипотезы, чтобы объяснить теории и явления.
4	<p>Обучающийся демонстрирует хорошее знание во многих областях предмета с некоторыми упущениями, понимание основных принципов и методов предмета. Ответы обучающегося чаще всего ясно сформулированы и обоснованы; вычисления также приводят к правильному ответу.</p> <p>Обучающийся умеет:</p> <ul style="list-style-type: none"> - связать факты в ситуациях, которые не приведены в учебной программе; - собирать и использовать информацию из разных источников и представлять в ясной логической форме; - решать задачи в ситуациях, включающих в себя ограниченное количество переменных; - выдвигать гипотезу, чтобы объяснить факты или данные.
3	<p>Обучающийся демонстрирует базовые знания предмета с важными упущениями и недостаточно понимает основные принципы и методы предмета. Ответы обучающегося могут содержать полезную информацию, но могут пересекаться с ненужной информацией.</p> <p>Обучающийся правильно проводит простые вычисления, но в более сложных вычислениях допускает ошибки.</p> <p>Обучающийся умеет:</p> <ul style="list-style-type: none"> - воспроизводить факты, которые приведены в учебной программе; - решать задачу, включающую одно действие; - собирать и представлять часть информации из данного источника; - определять, какая из двух гипотез объясняет набор фактов или данных.
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

Химия

Время выполнения	2 часа
<p>Экзаменационная работа состоит из 2 частей.</p> <p>Часть А содержит 15 заданий с выбором одного правильного ответа из четырех предложенных. Задания оцениваются в 1 балл.</p> <p>Часть В содержит 4-5 структурированных заданий, состоящих из нескольких вопросов. Задания оцениваются в 2-10 баллов.</p>	
Максимальный балл	50 баллов

Задачи оценивания

301	Знание и понимание Обучающиеся должны знать и понимать: - химические явления, факты, законы, определения, понятия и теории; - научную лексику, терминологию, условные обозначения (включая символы, величины и единицы измерения); - физические величины и способы их определения;
302	Обработка, применение и оценивание информации Обучающиеся должны уметь: - находить, выбирать, систематизировать информацию из различных источников; - представлять информацию в различных формах; - работать с числовыми и другими данными; - использовать информацию при определении образцов, описывать этапы работы и делать выводы; - давать обоснованные объяснения явлениям; - решать расчетные задачи.

Распределение баллов

Распределение баллов по задачам оценивания.

Задачи оценивания	Всего
301 Знание и понимание	25
302 Обработка, применение и оценивание информации	25
Всего	50

Распределение баллов по разделам учебной программы (7-9 классы).

Частицы вещества	Закономерности химических реакций	Энергетика в химии	Химия вокруг нас
12% - 20% (6-10 баллов)	25% - 33% (12-16 баллов)	14% - 22% (7-11 баллов)	29% - 37% (15-19 баллов)

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-19	0-39	2 (неудовлетворительно)
20-32	40-64	3 (удовлетворительно)
33-42	65-84	4 (хорошо)
43-50	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	<p>Обучающийся демонстрирует глубокое знание предмета, четкое понимание основных принципов и методов предмета. Ответы обучающегося хорошо сформулированы, достоверны и развернуты, вычисления выполнены точно и правильно.</p> <p>Обучающийся умеет:</p> <ul style="list-style-type: none">- связывать факты с принципами и теорией, или наоборот;- собирать и использовать информацию из разных источников и представлять ее в ясной логической форме;- решать ситуационные задачи, включающие множество переменных;- обрабатывать информацию из различных источников для моделирования и решения проблем;
4	<p>Обучающийся демонстрирует хорошее знание во многих областях предмета с некоторыми упущениями, понимание основных принципов и методов предмета. Ответы обучающегося чаще всего ясно сформулированы и обоснованы; вычисления также приводят к правильному ответу.</p> <p>Обучающийся умеет:</p> <ul style="list-style-type: none">- связывать факты в ситуациях, которые не приведены в учебной программе;- собирать и использовать информацию из разных источников и представлять в ясной логической форме;- решать ситуационные задачи, включающих в себя ограниченное количество переменных;
3	<p>Обучающийся демонстрирует базовые знания предмета с важными упущениями и недостаточно понимает основные принципы и методы предмета. Ответы обучающегося могут содержать полезную информацию, но могут пересекаться с ненужной информацией.</p> <p>Обучающийся правильно проводит простые вычисления, но в более сложных вычислениях допускает ошибки.</p> <p>Обучающийся умеет:</p> <ul style="list-style-type: none">- воспроизводить факты, которые приведены в учебной программе;- решать задачу, включающую одно действие;- собирать и представлять часть информации с данного источника;- решать задачу одним или более способами;- определять модель или проблему, где требуется минимальная обработка данных;
2	<p>У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.</p>

Экзаменационная работа	2 часа
<p>Экзаменационная работа состоит из 2 частей.</p> <p>Часть А содержит 2-5 структурированных задания на знание и понимание, требующие краткого и развернутого ответов. Задания оцениваются от 1 до 6 баллов.</p> <p>Часть В содержит 3-6 структурированных задания на навыки применения и высокого порядка, требующие краткого и развернутого ответов. Задания оцениваются от 1 до 6 баллов.</p> <p>Все вопросы являются обязательными для выполнения.</p>	
Максимальный балл	30 баллов

Задачи оценивания

301	<p>Знание и понимание</p> <p><i>Обучающиеся должны знать и понимать:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - соответствующие понятия и терминологию при описании вычислительных процессов, использования математической модели для решения прикладных задач; - основы научных представлений об информации, информационных процессах, технологиях и моделях; экономические, правовые и этические аспекты использования информации и средств информационно-коммуникационных технологий; - основы построения компьютерных систем и сетей, а также их взаимодействие с программным обеспечением; - правила правильной и безопасной работы с различными цифровыми устройствами.
302	<p>Применение и навыки высокого порядка</p> <p><i>Обучающиеся должны уметь:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - применять и анализировать компьютерные модели для исследования реальных объектов и процессов, различные способы решения задачи для определения оптимизированного метода решения; - использовать информацию в виде текстов, таблиц, баз данных, графики и мультимедиа для представления реализации решения, модели объектов и процессов в различных средах; - оценивать выбор конфигурации компьютера и программного обеспечения в зависимости от потребностей пользователя.

Распределение баллов

Задачи оценивания	Вес в баллах
301 Знание и понимание	12
302 Применение и навыки высокого порядка	18
Всего	30

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-11	0-39	2 (неудовлетворительно)
12-19	40-64	3 (удовлетворительно)
20-25	65-84	4 (хорошо)
26-30	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	<p>Обучающийся демонстрирует глубокое знание предмета и чёткое понимание принципов, на которых основан данный предмет, способа его функционирования. Может применять принципы в знакомых и в незнакомых ситуациях;</p> <ul style="list-style-type: none"> - применяет практические навыки на высоком уровне и обладает всесторонним пониманием того, как можно использовать компьютерные системы для решения задач. Проектирует оптимизированные программные решения; - обладает обширными знаниями о различных последствиях, которые компьютерные системы могут оказывать на людей при взаимодействии с вычислительными системами в повседневной жизни.
4	<p>Обучающийся демонстрирует хорошее знание предмета и достаточное понимание принципов, на которых основан данный предмет, способа его функционирования. Может применять принципы в знакомых ситуациях;</p> <ul style="list-style-type: none"> - применяет практические навыки на хорошем уровне и обладает пониманием того, как можно использовать компьютерные системы для решения задач. Проектирует программные решения, но может быть недостаточно опыта при их оптимизации; - обладает достаточными знаниями о последствиях, которые компьютерные системы могут оказывать на людей при взаимодействии с вычислительными системами в повседневной жизни.
3	<p>Обучающийся демонстрирует базовое знание предмета и ограниченное понимание принципов, на которых основан данный предмет, способа его функционирования. В основном может эффективно применять принципы только в знакомых ситуациях;</p> <ul style="list-style-type: none"> - обладает ограниченным пониманием применения практических навыков использования компьютерных систем для решения задач. Проектирует программные решения не соответствующим способом; - обладает базовыми знаниями о различных влияниях, которые вычислительные системы могут оказывать на людей.

2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.
---	--

География

Время выполнения	2 часа
Часть А содержит 15 заданий с выбором одного правильного ответа из четырех предложенных. Каждое задание оценивается в 1 балл. Часть В содержит 4 задания, требующие краткого и 2 структурированных задания, требующие развернутого ответов. Задания оцениваются в 1-3 балла.	
Максимальный балл	30 баллов

Задачи оценивания (30)

30-1	Знание и понимание Обучающиеся знают и понимают географические процессы, явления, закономерности и их определения.
30-2	Применение и навыки высокого порядка Обучающиеся: ☐ изучает, анализирует, систематизирует и оценивает физико-географические и социально-экономические закономерности и процессы; ☐ применяет, изучает, исследует, анализирует статистические данные и географические источники (карта, диаграмма, график, рисунок, таблица и т. д.)

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-8	0-29	2 (неудовлетворительно)
9-16	30-54	3 (удовлетворительно)
17-23	55-79	4 (хорошо)
24-30	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Обучающийся демонстрирует глубокое знание и понимание предмета. Имеет полное понятие о физико-географических и социально-экономических процессах, явлениях, закономерностях и их взаимосвязи. Демонстрирует способность использовать, интерпретировать, исследовать, анализировать

	статистические данные, географические источники (карта, диаграмма, график, рисунок, таблица и т. д.) на высоком уровне.
4	Обучающийся демонстрирует знания по дисциплине на среднем уровне. Имеет понятие о физико-географических и социально-экономических процессах, явлениях, закономерностях и их взаимосвязи. Демонстрирует способность использовать интерпретировать, исследовать, анализировать статистические данные, географические источники (карта, диаграмма, график, рисунок, таблица и т. д.) на среднем уровне.
3	Обучающийся демонстрирует знания по дисциплине на удовлетворительном уровне. Имеет достаточное представления о физико-географических и социально-экономических процессах, явлениях, закономерностях и их взаимосвязи. Демонстрирует способность использовать интерпретировать, исследовать, анализировать статистические данные, географические источники (карта, диаграмма, график, рисунок, таблица и т. д.) на низком уровне.
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

История казахстана

Экзаменационная работа	2 часа
Экзаменационная работа состоит из 2 частей. Часть А содержит 15 заданий с выбором одного правильного ответа из четырех предложенных. Задания оцениваются в 1 балл. Часть В состоит из 3-5 заданий, требующих краткого и развернутого ответов. Задания оцениваются в 1-6 баллов. Не разрешается использование исторических карт (атлас).	
Всего баллов	30

Задачи оценивания

ЗО 1	Знание и понимание Обучающиеся демонстрируют знание и понимание особенностей социально-экономических отношений, развития государства и культуры Казахстана
ЗО 2	Применение и навыки высокого порядка Обучающиеся исследуют исторические события, явления, процессы с целью определения причинно-следственных связей; историческое развитие Казахстана, определяя общие черты и особенности; мотивы и результаты деятельности исторических личностей; общественные, экономические, политические и культурные процессы, тенденции развития Казахстана путем проведения исторических параллелей; различные виды исторических источников для ответа на проблемные вопросы; различные точки зрения на одни и те же исторические события, явления и процессы; информацию, представленную в разных знаковых системах (текст, карта, таблица, схема, аудиовизуальный ряд).

Распределение баллов

Распределение баллов по задачам оценивания представлено в таблице.

Задачи оценивания	Всего
ЗО 1	15
БЗО 2	15
Всего	30

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-11	0-39	2 (неудовлетворительно)
12-19	40-64	3 (удовлетворительно)
20-25	65-84	4 (хорошо)
26-30	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Обучающиеся демонстрируют глубокие знания по предмету. Имеют представление об общественных отношениях, развитии государства, культуры, а также об экономическом развитии Казахстана. На высоком уровне исследует исторические события, процессы, явления с целью выявления причинно-следственных связей. На высоком уровне анализирует историческое развитие Казахстана, мотивы и результаты деятельности исторических личностей. Изучает и анализирует тенденции развития Казахстана, социальные, экономические, политические и культурные процессы. На высоком уровне сравнивают различные исторические источники для ответа на проблемные вопросы. Делает выводы, сравнивая разные подходы к одному историческому событию, явлению и процессам. На высоком уровне использует, анализирует, информацию, представленную в разных знаковых системах (текст, карта, таблица, схема, аудиовизуальный ряд).
4	Обучающиеся демонстрируют средний уровень знаний по предмету. Имеют представление об общественных отношениях, развитии государства, культуры, а также об экономическом развитии Казахстана. На среднем уровне исследуют исторические события, процессы, явления с целью выявления причинно-следственных связей. Анализирует историческое развитие Казахстана, мотивы и результаты деятельности исторических личностей, тенденции развития Казахстана, социальные, экономические, политические и культурные процессы на среднем уровне. Сравнивают различные исторические источники для ответа на проблемные вопросы. Демонстрируют средний уровень развития навыков, при сравнении, обобщении разных подходов к одному историческому событию, явлению и процессам, используя и анализируя информацию, представленную в разных знаковых системах (текст, карта, таблица, схема, аудиовизуальный ряд).

3	Демонстрируют базовое знание предмета, представление об общественных отношениях, развитии государства, культуры, а также об экономическом развитии Казахстана на базовом уровне. На базовом уровне исследуют исторические события, процессы, явления с целью выявления причинно-следственных связей. Анализирует историческое развитие Казахстана, мотивы и результаты деятельности исторических личностей, тенденции развития Казахстана, социальные, экономические, политические и культурные процессы на базовом уровне. Сравнивает различные исторические источники для ответа на проблемные вопросы. Демонстрирует базовый уровень развития навыков, при сравнении, обобщении разных подходов к одному историческому событию, явлению и процессам, используя анализируя информацию, представленную в разных знаковых системах (текст, карта, таблица, схема, аудиовизуальный ряд).
2	Обучающийся не имеет базовых знаний по предмету.

Всемирная история

Экзаменационная работа	2 часа
Экзаменационная работа состоит из 2 частей. Часть А содержит 15 заданий с выбором одного правильного ответа из четырех предложенных. Задания оцениваются в 1 балл. Часть В состоит из 3-5 заданий, требующих краткого и развернутого ответов. Задания оцениваются в 1-6 баллов. Не разрешается использование исторических карт (атлас).	
Всего баллов	30

Задачи оценивания

ЗО 1	Знание и понимание Обучающиеся должны продемонстрировать знание и понимание о развитии социальных и экономических отношений, развитии и взаимодействиях политических систем и культур.
ЗО 2	Применение и навыки высокого порядка Обучающиеся должны уметь анализировать, систематизировать, оценивать исторические события; указывать на изменения и преемственность исторических периодов; выявлять причинно-следственную связь, сходства и различия, обобщать и делать вывод о развитии социальных и экономических отношений; развитии и взаимодействиях политических систем и культур. Уметь применять, анализировать, исследовать и оценивать исторические источники (карты, диаграммы, графики, рисунки, тексты, таблицы и т.д.) по соответствующей теме.

Распределение баллов

Распределение баллов по задачам оценивания представлено в таблице.

Задачи оценивания	Всего
ЗО 1 Знание и понимание	15
ЗО 2 Применение и навыки высокого порядка	15
ВСЕГО	30

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-11	0-39	2 (неудовлетворительно)
12-19	40-64	3 (удовлетворительно)
20-25	65-84	4 (хорошо)
26-30	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Демонстрирует глубокое знание предмета. Всесторонне понимает развитие социальных и экономических отношений, развитие и взаимодействие политических систем и культур. Демонстрирует умение анализировать, систематизировать, оценивать исторические события на высоком уровне; указывает на изменения и преемственность исторических периодов; выявляет причинно-следственную связь, сходства и отличия; обобщает и делает обоснованные выводы о развитии социальных и экономических отношений; развитии и взаимодействии политических систем и культур в мировой истории. Умеет применять, анализировать, исследовать и оценивать исторические источники (карты, диаграммы, графики, рисунки, тексты, таблицы и т.д.) на высоком уровне.
4	Демонстрирует хорошее знание предмета. Понимает развитие социальных и экономических отношений, развитие и взаимодействие политических систем и культур на хорошем уровне. Демонстрирует умение анализировать, систематизировать, оценивать исторические события на хорошем уровне; указывает на изменения и преемственность исторических периодов; выявляет причинно-следственную связь, сходства и отличия; обобщает и делает определенные выводы о развитии социальных и экономических отношений; развитии и взаимодействии политических систем и культур в мировой истории. Умеет применять, анализировать, исследовать и оценивать исторические источники (карты, диаграммы, графики, рисунки, тексты, таблицы и т.д.) на хорошем уровне.
3	Демонстрирует базовое знание предмета. Понимает развитие социальных и экономических отношений, развитие и взаимодействие политических систем и культур на базовом уровне.

	Демонстрирует умение анализировать, систематизировать, оценивать исторические события на базовом уровне; может указать на изменения и преемственность исторических периодов; частично выявляет причинно-следственную связь, сходства и отличия; обобщает и может делать некоторые выводы о развитии социальных и экономических отношений; развитии и взаимодействии политических систем и культур в мировой истории. Умеет частично применять, анализировать, исследовать и оценивать исторические источники (карты, диаграммы, графики, рисунки, тексты, таблицы и т.д.).
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

Английский язык

Экзаменационная работа	2 часа
Статья состоит из трех заданий по 18 вопросов на основе текстов различных стилей и жанров в рамках знакомых тем. Количество слов в тексте составляет 270-320 слов. Задание А состоит из 5 вопросов , в которых учащиеся должны понимать значение и использование определенных слов / фраз в данном контексте. Задание В состоит из 10 вопросов , в которых учащиеся должны перифразировать предложения, используя приведенные слова / фразы. Задание С состоит из 3 открытых вопросов , где учащиеся должны продемонстрировать понимание прочитанного. Словари не могут быть использованы на экзамене.	
Всего баллов	20

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов.

Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-7	0-39	2 (неудовлетворительно)
8-12	40-64	3 (удовлетворительно)
13-16	65-84	4 (хорошо)
17-20	85-100	5 (отлично)

Литература

Время выполнения	2 часа
Экзаменационная работа состоит из двух частей: А и В. Часть А Обучающиеся выполняют 4 задания с выбором одного и нескольких правильных ответов. Баллы выставляются согласно схеме выставления баллов.	

Часть В

Обучающиеся выполняют 4 задания, требующие развернутый ответ.

Обучающиеся отвечают на три вопроса, основанных на фрагменте (эпизоде) из произведения. Четвертый вопрос предполагает написание эссе объемом 150-170 (200-250 для каз.) слов. Баллы выставляются согласно схеме выставления баллов.

Всего баллов**30****Задачи оценивания**

301	Знание и понимание <i>Обучающиеся должны знать</i> - содержание произведений разных жанров; - литературные термины и направления; - проблематику произведения, позицию автора в произведении.
302	Применение и навыки высокого порядка <i>Обучающиеся должны уметь:</i> - создавать собственный текст аналитического характера, в процессе формирования собственной интерпретации изученного текста; - анализировать произведения разной жанровой природы, аргументированно формулируя свое отношение к прочитанному; особенности композиции, языковые особенности произведения, ключевые эпизоды, действия и поступки героев; - понимает художественное произведение в единстве формы и содержания; тему, идею, проблематику произведения, позицию автора в произведении.

Распределение баллов

Распределение баллов по задачам оценивания.

Часть	Задачи оценивания	Баллы
А	301	12
В	302	18
Всего		30

Процесс выставления баллов и оценки за экзаменационную работу

Процесс выставления баллов за экзаменационную работу осуществляется аттестационной комиссией на основании предоставленной схемы выставления баллов. Выставленные баллы обучающихся переводятся в оценку согласно шкале перевода баллов в оценки.

Баллы экзаменационной работы	Процентное содержание баллов, %	Оценка
0-11	0-39	2 (неудовлетворительно)
12-19	40-64	3 (удовлетворительно)
20-25	65-84	4 (хорошо)
26-30	85-100	5 (отлично)

Описание оценок

Описание оценок дается для общего представления стандартов возможных достижений обучающихся, за которые присуждается определенная оценка. На практике присужденная оценка зависит от степени соответствия работ обучающихся задачам оценивания.

Оценка	Описание
5	Обучающийся демонстрирует глубокое знание и понимание предмета. Демонстрирует отличное понимание темы, идеи, жанра, выделяет наиболее характерные особенности. Представляет подробный анализ использованных автором языковых средств, комментирует их с использованием цитат. Аргументирует собственную позицию.
4	Демонстрирует хорошее понимание темы, идеи, жанра, выделяет основные особенности. Хороший анализ используемых языковых средств, комментирует их. Эффективно выражает мысли, идеи. Ответ имеет полностью связную структуру, соответствующую заданию, эффективное развитие идей в логической последовательности. Эффективное применение широкого спектра лексики и синтаксических конструкций. Ответ имеет полностью связную структуру, соответствующую заданию, с ясно выраженными идеями в логической последовательности.
3	Демонстрирует ограниченное понимание темы, идеи и жанра, выделяет незначительное количество признаков. Ограниченный анализ используемых языковых средств. Удовлетворительно выражает мысли и идеи. Ответ в основном имеет связную структуру, соответствующую заданию, но недостаточно последовательную.
2	У обучающегося отсутствуют базовые знания по предмету.

Согласно вышеуказанному приказу Министерства образования и науки Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 125 вопрос о необходимости проведения итоговой аттестации обучающихся с особыми образовательными потребностями и обучающихся по индивидуальным учебным программам решается педагогическим советом в соответствии с индивидуальными особенностями обучающихся.

При этом служба психолого-педагогического сопровождения школы вырабатывает рекомендации о создании специальных условий в процессе организации итоговой аттестации для детей с ООП с учетом индивидуальных психофизических особенностей и возможностей каждого обучающегося с ООП. На основании данных рекомендаций на педсовете утверждается порядок и специальные условия процедуры итоговой аттестации для обучающихся с ООП, в том числе для обучающихся по индивидуальным учебным программам.

Необходимо помнить о том, что психолого-педагогическое сопровождение критериального оценивания учебных достижений обучающихся с ООП направлено на поддержку здоровья и физических сил обучающихся: организацию здоровьесберегающего режима жизни детей, приобщение к индивидуально подобранным формам двигательной активности; поддержку интеллектуального развития обучающихся: выявление и развитие

познавательных особенностей каждого школьника, создание условий для успешной учебной деятельности; поддержку ребенка в области общения: создание условий для гуманистического взаимодействия детей, помощь в сознательном выборе поведения, поддержку проявления индивидуальных способностей детей; поддержку семьи ребенка: изучение семейных отношений, помощь в их гармонизации.

При оценивании обучающихся с ООП необходимо учитывать следующие важнейшие педагогические аспекты:

- использование для оценивания учебных достижений объективных и лично-значимых для обучающегося критериев, устанавливаемых по доступным и понятным для всех показателям, описанным в деятельностной форме;

- применение в процессе оценивания заданий разных уровней и типов, соответствующих учебным целям;

- обеспечение реального выбора обучающимся своего индивидуального уровня учебных достижений и поддержка этого выбора.

В условиях создания инклюзивной среды в общеобразовательных школах страны в процессе итоговой аттестации обучающихся с ООП в качестве методической помощи педагогам предлагается описание специальных условий для обучающихся с ООП в соответствии с их особыми образовательными потребностями и индивидуальными возможностями.

Методические рекомендации по организации проведения итоговой аттестации обучающихся с ООП

Для обучающихся с нарушением слуха:

- Кабинет оборудуется звукоусиливающей аппаратурой как коллективного, так и индивидуального пользования;

- Ассистент-сурдопереводчик, осуществляет, при необходимости, жестовый перевод и разъяснение непонятных слов;

- Если это учащийся с кохлеарным имплантом (КИ), он должен сидеть так, чтобы КИ был ближе к источнику вербальной информации;

- При необходимости предоставляются наглядно-словесные опоры (схемы, иллюстрации, карты, таблицы, видеоматериалы);

- При написании эссе можно предоставить: готовый развернутый план, помочь выделить в тексте главное, признаки в предмете;

- Ознакомить с заданием, используя источники информации.

Для обучающихся с нарушением зрения:

- Необходимо предоставить отдельную аудиторию, так как незрячим и слабовидящим обучающимся предоставляется чтец для чтения заданий. Чтец назначается из числа учителей школы. Учитель-предметник обучающегося, родственники, друзья и сверстники не могут быть чтецами;

- Ассистент оказывает помощь в передвижении и расположении участника экзамена на рабочем месте, а также, при необходимости, в переносе ответов на бумагу;

- Освещенность рабочего места в аудитории должна быть индивидуальной равномерной и не менее 300 люкс;

- Возможно использование индивидуальных светодиодных средств освещения (настольные лампы) с регулировкой освещения в динамическом диапазоне до 600 люкс, но не менее 300 люкс при отсутствии динамической регулировки;

- Предоставляется увеличивающее устройство;

- В кабинете необходимо предусмотреть техническое оснащение для укрупнения листа с заданиями;

- Для детей со сходящимся косоглазием подставка для чтения;

- Аудитории обеспечиваются достаточным количеством специальных принадлежностей для оформления ответов рельефно-точечным шрифтом Брайля (при наличии), компьютером.

Для детей с тяжелыми нарушениями речи

Ассистент-логопед осуществляет, при необходимости, разъяснение непонятных слов, помогает определить главную мысль в тексте.

При необходимости предоставляются наглядно-словесные опоры (опорные слова, схемы, таблицы, словари, карты).

Для детей с нарушением опорно двигательного аппарата

Дети с НОДА имеют нарушение анализаторов: слуха, речи, зрения.

- Аудитории должны находиться на первых этажах;

- В помещении – специальные кресла, медицинские лежаки – для детей, которые не могут долго сидеть;

- Наличие звукоусиливающей аппаратуры (ЗУА);

- Специальное компьютерное оборудование со вспомогательными средствами (наушники, рычаги для верхних /нижних конечностей);

- Укрупненный шрифт заданий;

- Ассистенты могут при необходимости в течение всего экзамена оказывать помощь в сопровождении обучающихся с ограниченной мобильностью (помогают сменить положение в колясках, креслах, лежаках, фиксировать положение в кресле, укрепить и поправить протезы и т.п.).

Для детей с расстройствами аутистического спектра

При необходимости – отдельная аудитория.

Ассистент помогает участнику занять место в аудитории, предотвращает аффективные реакции на новую стрессовую обстановку, возникающую во время проведения экзамена.

Рекомендации для ассистента обучающегося с ООП во время итоговой аттестации

Во время экзамена в классе могут присутствовать **ассистенты**, которые оказывают обучающимся с ООП, детям-инвалидам необходимую техническую помощь с учетом состояния их здоровья, особенностей психофизического развития и индивидуальных особенностей:

- обеспечивают сопровождение обучающихся с ООП, ребенка-инвалида во время экзамена;

- оказывают техническую помощь в передвижении, ориентации (в том числе помогают им занять рабочее место в аудитории) и получении информации (не относящейся к содержанию и выполнению заданий экзаменационной работы);

- оказывают техническую помощь в обеспечении коммуникации), в том числе с использованием коммуникативных устройств, средств альтернативной коммуникации (за исключением средств связи, фото-, аудио- и видеоаппаратуры);

- оказывают помощь в использовании технических средств, необходимых для выполнения заданий;

- оказывают помощь в ведении записей (в фиксации положения тела, ручки в кисти руки; помогают при оформлении экзаменационной работы; переносят ответы в экзаменационные листы), приведении в порядок рабочего места и подготовке необходимых принадлежностей;

- При необходимости вызывают медперсонал;

- Ассистент не должен помогать обучающемуся отвечать на вопросы экзамена или подсказывать, если ответ не полный.

В качестве ассистентов привлекаются лица, прошедшие соответствующую подготовку.

Ассистентом может быть:

- педагог организации образования;

- социальный работник.

Не допускается привлекать в качестве ассистентов педагогов по соответствующему учебному предмету при проведении экзамена по данному учебному предмету.

В аудитории должны быть предусмотрены места для ассистентов.

Заключение

Нормативные правовые документы в Казахстане на сегодняшний день обеспечивают право каждого ребенка на обучение с учетом его индивидуальных потребностей. Для реализации инклюзивной практики в осуществлении индивидуального подхода к каждому ребенку в казахстанских школах возможности педагогов расширяются с внедрением обновленного содержания образования.

Использование системы критериального оценивания в образовательном процессе позволяет определить и повысить достижения обучающихся посредством использования критериев и дескрипторов, позволяющих связать систему оценивания с целевыми установками отдельного предмета, а также с формированием социальных компетенций обучающихся с особыми образовательными потребностями. Определение уровня подготовки каждого ученика, индивидуального прогресса в обучении с помощью системы критериального оценивания способствует повышению не только мотивации обучающихся к обучению, но и качества образовательного процесса в школе.

При оценивании образовательных достижений система оценивания не только объективно показывает достижения в обучении детей с особыми потребностями, но и является основой для построения дальнейших шагов психолого-педагогической поддержки таких обучающихся в образовательном процессе.

При оценивании учебных достижений в инклюзивной среде необходимо как можно бережнее относиться к психике обучающихся, избегать травмирующих ее ситуаций, учитывать психофизиологические особенности развития детей с особыми образовательными потребностями.

Порядок и процедуры текущего и итогового контроля успеваемости устанавливаются в зависимости от того, какой индивидуальный образовательный маршрут выбран обучающимся с ООП.

Безусловно, итоговая аттестация, также как и вся система критериального оценивания должна быть адаптирована к возможностям детей с особыми потребностями, критерии должны быть разработаны с учетом их особенностей и образовательных потребностей.

Для этого школе нужна постоянно функционирующая психолого-педагогическая служба, в обязанности которой входит не только развивающая или коррекционная работа с детьми, но и постоянное сотрудничество с педагогами и родителями по выработке общих подходов, единой стратегии работы с обучающимся, сопровождающая оценочную деятельность.

Служба психолого-педагогического сопровождения при правильной организации ее работы играет важную роль не только в организации образовательного процесса обучающихся с ООП, но и в повышении качества образовательного процесса в школе.

Список использованной литературы

1. Тишкимбаева Г.Ж. Современные методы оценивания результатов обучения в условиях обновленного содержания образования. URL: <http://orleu.kz/?p=162032>
2. «Об утверждении Типовых правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 125. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005191_/compare
3. Методические рекомендации по реализации критериального оценивания учебных достижений обучающихся в рамках обновления содержания образования (4, 9, 10, 11 классы). – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2018. – 320 с.
4. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669/compare>
5. «Об образовании» Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_/compare
6. «Об утверждении критериев оценки знаний обучающихся» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 21 января 2016 года № 52. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013137/compare>
7. «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы» Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988/compare>
8. Система критериального оценивания учебных достижений учащихся с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. Методическое пособие. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2016. – 55 с.
9. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. рекомендации/ Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. – Алматы: ННПЦ КП, 2019. – 118 с.
10. Методические рекомендации по оцениванию учебных достижений детей с особыми образовательными потребностями и детей, обучающихся на дому. Методическое пособие. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2017. – 88 с.
11. Методические рекомендации по системе критериального оценивания учебных достижений детей с ограниченными возможностями. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2015. – 54 с.

12. Семаго Н.Я. Инклюзивное образование. Выпуск 2 / Технология определения образовательного маршрута для ребенка с ограниченными возможностями здоровья. — М, «МИРОС», 2010.

13. Деятельность руководителя образовательной организации при включении обучающихся с ограниченными возможностями здоровья и детей-инвалидов в образовательное пространство: методические материалы для руководителей образовательных организаций / С.В. Алехина; Е.Н. Кутепова; Т.Ю. Сунько, Е.В. Самсонова. Серия «Инклюзивное образование детей-инвалидов, детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательных организациях». - М., 2014.

14. Роберт Рейд. Работа с детьми с СДВГ: Стратегии работы консультантов и учителей. // «Консультирование и развитие человека». Февраль, 2001.

15. К вопросу об обучении школьников по индивидуальным траекториям образовательного маршрута (Консультант: профессор кафедры начального образования Есенкова Т.Ф.: [Электронный ресурс]. – http://uipk.narod.ru/diskons/nach/nach_4doc.

16. Банч Г. Поддержка учеников с нарушением интеллекта в условиях обычного класса. Пособие для учителей (пер. с англ.) / Под ред. Н.В. Борисовой. — М., РООИ «Перспектива», 2008.

17. Методические рекомендации по составлению рубрик согласно целям обучения по учебным предметам 5-9 классов для предоставления обратной связи. – г.Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. –204 с.

18. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 2 июля 2018 года № 317 «О внесении изменений в приказ исполняющего обязанности Министра образования и науки Республики Казахстан от 16 мая 2008 года № 272 «Об утверждении Типовых правил деятельности педагогического совета и порядка его избрания в организациях дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего, общего среднего и дополнительного образования»

Содержание

	Введение.....	113
1	Оценивание учебных достижений обучающихся с ООП.....	115
2	Методические рекомендации по организации итоговой аттестации обучающихся с ООП.....	179
	Заключение.....	220
	Список использованной литературы.....	221

**ЕБҚ бар балалардың қорытынды аттестаттауын ұйымдастыру бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

**Методические рекомендации
по организации итоговой аттестации для детей с ООП**

Басуға 18.09.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 18.

Подписано в печать 18.09.2020 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 18.